

YIL 35 SAYI 126 2025/2

TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nin üç ayda bir yayınlanan Ulusal Hakemli Dergisidir.
Yerel Süreli Yayın

Web sayfası üzerinde açık kaynaktır:
www.egemimarlik.org

Yayınlayan

Mimarlar Odası İzmir Şubesi adına;
Yayın Komitesi

Sahibi Uğur Yıldırım

Yayın Sekreteri Ilgın Külekçi

Grafik Tasarım Güler Özsakarya Ertan

Konsept Tasarım Emre Çikinoğlu

Yayın Komitesi

Lale Başarır, Doç. Dr.
Ülkü İnceköse, Doç. Dr.
Çağlayan Deniz Kaplan, Dr.
Seçkin Kutucu, Dr. Öğr. Gör.
Deniz Özkut, Prof. Dr.
Ebru Yılmaz, Doç. Dr.
(Soyadına göre alfabetik)

Ege Mimarlık Bilimsel Danışma Kurulu

Ayşe Güliiz Bilgin Altınöz, Prof. Dr.
Neslihan Dostoğlu, Prof. Dr.
Gül Kaçmaz Erk, Doç. Dr.
Emine Özen Eyüce, Prof. Dr.
Hikmet Sivri Gökmen, Doç. Dr.
Deniz Güner, Prof. Dr.
Berin Gür, Prof. Dr.
Emel Kayın, Prof. Dr.
İpek Özbek, Prof. Dr.
Güven Arif Sargın, Prof. Dr.
İkbal Sevil Sarıyıldız, Prof. Dr.
Uğur Tanyeli, Prof. Dr.
Koray Velibeyoğlu, Prof. Dr.
(Soyadına göre alfabetik)

Tarandığı Veritabanları

DAAI - Design and Applied Arts Index
DergiPark

Yayın Yeri

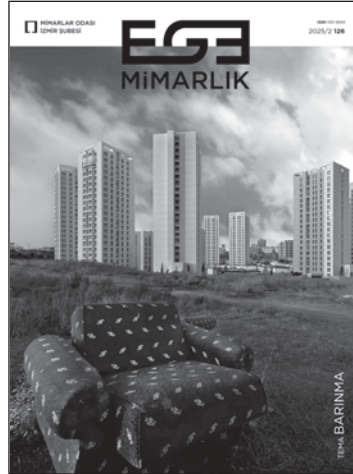
Mimarlar Odası İzmir Şubesi - İzmir Mimarlık Merkezi
1474 Sokak No: 9 Alsancak İzmir
Tel: (232) 463 66 25 (pbx)
Faks: (232) 463 52 12
egemim@izmimod.org.tr
www.izmimod.org.tr/ egemim@izmimod.org.tr

Akhisar Temsilciliği: (0236) 414 86 50
Aydın Temsilciliği: (0256) 213 45 33
Bergama Temsilciliği
Didim Temsilciliği: (0256) 811 06 77
Kuşadası Temsilciliği: (0256) 612 00 91
Manisa Temsilciliği: (0236) 232 68 07
Nazilli Temsilciliği: (0256) 312 84 83
Ödemiş Temsilciliği: (0232) 545 73 73
Salihli Temsilciliği: (0236) 715 08 23
Turgutlu Temsilciliği: (0236) 312 04 21
Uşak Temsilciliği: (0276) 212 29 57

Baskı

Metro Matbaacılık Ltd. Şti.
Yahya Kemal Beyatlı Cd. No:94
Begos 3. Bölge 35400 Buca / İZMİR
T. +90 232 290 33 11
Sertifika No: 40921

Mimarlar Odası İzmir Şubesi Üyeleri için ücretsizdir.
Fiyat 300 TL Yıllık Abonelik 1250 TL



KAPAK "Mimarlık Haftası 2008 Fotoğraf Yarışması" Sergileme ödülü
FOTOĞRAF Zeka Sağlam

BAŞYAZI ...2

İNGİLİZCE ÖZET ...3

HABERLER ...4

YAPI TANITIM

Özlem Arıtan

**Toplumsal Bir Barınma Modeli:
Cumhuriyet'in Lojmanları ...6**

TEMA

BARINMA ...12

GÖRÜŞ

Mehmet Çağlar Meşhur

**Barınma ve Mülkiyet Temelli Paylaşım
Sorunu ...14**

BÖLÜNMÜŞ EKRAN

Murad Tiryakioğlu (Moderatör), Pınar
Uyan Semerci, Ferhat Kentel, Kıvanç
Kılınç

Barınma ...16

İNCELEME

Nil Uzun

**Türkiye'de Kentsel Dönüşüm
Politikaları ve Barınma Problemi ...28**

İNCELEME

Tülin Görgülü

Barınmak'tan Barınamama'ya ...32

MAKALE (Araştırma Makalesi)

Ege Cankurtaran, Nilay Ünsal Gülmez
**Bir Ortaklaşım Alanı Olarak Barınma
Üzerine Yeniden Düşünmek ...38**

MAKALE (Araştırma Makalesi)

Ece Gören, Funda Baş Bütüner
**Çoktürlü Barınma: Eko-Mekânsal
Adaletin İnşası ...48**

MAKALE (Araştırma Makalesi)

Sadık Akşar, Rengin Beceren Öztürk
**Geçici Barınma İçin Sürdürülebilirlik ve
Mobilityeyi Birleştiren Yenilikçi Tasarım
Önerisi ...58**

MAKALE (Araştırma Makalesi)

Farnaz Davarisabegh, Ayça Araz
Ustaömeroğlu
**Kaya Mimarisi Sürdürülebilir Barınma
İlişkisi: Kapadokya (Göreme) ve
İran-Azerbaycan (Kandovan)
Örnekleri ...70**

YAYIN TANITIM ...78

EGE MİMARLIK BİLGİLENDİRME

**EGE MİMARLIK Yayın Çizgisi
EGE MİMARLIK Gönderim Koşulları ...80**

• Ege Mimarlık makale seçimleri hakemler tarafından yapılmaktadır. Sadece hakemli değerlendirme sürecinden geçen yazılar "makale" kategorisinde yer almaktadır.

B arınma insanın temel ihtiyaçlarından birisi olup, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren toplumların, sosyal, kültürel, ekonomik yapılarının temelini oluşturmaktadır. Barınma Hakkı; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. Maddesinde "Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve refahı için yeterli bir yaşam standardına hakkı vardır..." şeklinde yer almakta; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR) ile Devletlerin barınma hakkını koruma, geliştirme ve herkesin erişimini sağlama yükümlülüğü belirtilmektedir. Ülkemizde Barınma Hakkı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda açık bir madde olarak yer almaz, ancak bu hak dolaylı olarak tanınır ve devletin sorumlulukları vurgulanır. Anayasanın 2. Maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Sosyal Hukuk Devleti olduğu, Madde 17'de herkesin, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma, geliştirme hakkına sahip olduğu belirtilir ve Madde 57'de Devlet, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır şeklinde görevlendirilir. Ancak tüm bu mevzuatlara rağmen Barınma Hakkının karşılanmadığı, adil ve insanlık onuruna uygun barınma hakkının tahsis edilmediği gerçeği muallak cümleler arasında kaybolmaktadır. Bu hakkın karşılanamamasının temelinde ise küresel ölçekte tercihen yürütülen ve sınıfsal ayrım temeline dayanan politikalar yer almaktadır. Bu politikalar, ev olarak nitelendirebileceğimiz kullanım değeri üzerinden tanımlanan konut ile gayrimenkul olarak nitelendirilen ve meta değeri üzerinden tarifiyen konut arasındaki çatışmaya dayanmakta ve otoritelerin uygulamaları ev-gayrimenkul arasındaki tercihlerine göre şekillenmektedir. Bu sebeple BARINMA HAKKI POLİTİKTİR!

Konut, içinde yaşayanlar için 'ev' sermaye için bir yatırım aracı ve devlet için ise sermayeyi besleyen bir alan ve vergi anlamını taşımaktadır. Bu sebeple Neoliberal Kapitalist düzeni benimseyen devletlerin konut politikaları toplumun insanlık onuruna uygun sağlıklı çevrede yaşamalarını değil ekonomik dengeleri gözetmektedir. Ülkemizde bu durumun en gerçekçi yüze vurumu yaşanan Kahramanmaraş depremlerinde karşımıza çıkmaktadır. Konutun ekonomik değerinin kullanım değerinin önüne geçmesi, bir yatırım aracı olarak sermaye nesnesi haline gelmesi ve üretimi sırasında toplumsal, kültürel, bilim ve teknik değerlerden uzaklaşarak, ekonomik kaygıların öncelenmesi, kentleşme kararlarının bu saiklerle alınması, denetim mekanizmalarının esnetilmesi ve devletin imar affı gibi bir uygulamayı hayata geçirmesi resmi sayılara göre 50 binin üzerinde yurttaşımızın hayatına mal olmuştur. Konutun metalaşmasının ve bunun önüne geçilmemesinin acı reçetesi budur. Ve benimsenen bu düzen devam etmektedir.

Bununla birlikte barınmanın emeği sömüren bir düzenin öznesi haline geldiğini ve bunun devlet politikaları ile desteklendiğini görmekteyiz. Her gün artan yaşam maliyetleri karşısında ezilen halk, barınma ihtiyacı konusunda zorluk yaşamakta, toplum, özellikle genç nüfus emeğinin büyük bir kısmını barınma ihtiyacını karşılamak için kullanmakta ve sömürü düzeninin nesnesi olmaktadır. Bu düzen, kentleri, tarım alanlarını, doğayı tahrip etmekte, yapılaşabilecek her alanı küresel sermayenin tüketim nesnesi haline getirmektedir. Yarına aydınlık ve yaşanabilir bir dünya bırakma sorumluluğu olan bizlerin, konut ve barınma hakkını sadece barınma ihtiyacının giderilmesi için değil, aynı zamanda adil bir toplum düzeni, nitelikli, sağlıklı, yaşanabilir kentler ve tahrip edilmemiş bir doğa için savunmamız gerekmektedir.

Hak, hukuk ve adaleti tartıştığımız bu günlerde BARINMA temasını odağına alan EGE Mimarlık Dergisi Yayın Komitesi'ne, sayıya katkı koyan tüm yazarlarımıza ve siz değerli okurlarımıza teşekkür ederiz.

İyi okumalar.

YÖNETİM KURULU

ŞUBE'DEN EGE MİMARLIK'TAN

B arınma, bir çatıya sahip olmanın ya da fiziksel bir mekânda varlık göstermenin ötesinde insan yaşamının en temel gereksinimlerinden biridir. Bireyin toplumsal hayattaki yerini, aidiyet duygusunu ve kimlik oluşumunu belirleyen; sosyo-ekonomik yapılarla, kültürel normlarla ve politik tercihlerle şekillenen çok katmanlı bir olgudur. Bugün barınma meselesi, yalnızca yetersiz konut üretimi ya da mekânsal sıkışıklıkla sınırlı değildir; aynı zamanda derinleşen eşitsizlikler, güvencesizlik, dışlanma ve çevresel kırılganlıkların da merkezinde yer almaktadır. Ege Mimarlık'ın bu sayısı, tam da bu çok katmanlılıkla barınma kavramına yaklaşmayı amaçlıyor. Yapı Tanıtım bölümünde Özlem Arıtan, "Toplumsal Bir Barınma Modeli: Cumhuriyet'in Lojmanları" başlıklı yazısıyla tarihsel örnekler üzerinden bugünün barınma politikalarına ışık tutuyor. Mehmet Çağlar Meşhur, "Barınma ve Mülkiyet Temelli Paylaşım Sorunu" başlıklı görüş yazısıyla barınmanın yalnızca mekânsal değil, mülkiyet ilişkileriyle derinleşen bir paylaşım krizine dönüştüğünü ortaya koyuyor. "Bölünmüş Ekran" söyleşi serimizde Murad Tiryakioğlu moderatörlüğünde Pınar Uyan Semerci, Ferhat Kentel ve Kıvanç Kılıncı'nın katkılarıyla barınma sorununun toplumsal ve kültürel boyutlarını tartışıyoruz. Nil Uzun'un "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Barınma Problemi" başlıklı incelemesi güncel dönüşüm pratiklerini sorgularken; Tülin Görgülü "Barınmak'tan Barınamama'ya" yazısıyla güvencesizliğe dikkat çekiyor.

Araştırma makaleleri bölümünde Ege Cankurtaran ve Nilay Ünsal Gülmez, barınmayı bir ortaklaşım alanı olarak yeniden düşünmeye çağırıyor. Ece Gören ve Funda Baş Bütüner, "Çokturlu Barınma" kavramı üzerinden mekânsal adaleti tartışıyor. Sadık Akşar ve Rengin Beceren Öztürk geçici barınma için sürdürülebilir ve mobil çözümler önerirken, Farnaz Davarisabegh ve Ayça Araz Ustaömeroğlu ise Kapadokya ve Kandovan örneklerinden yola çıkarak kaya mimarisinin sürdürülebilir barınma potansiyelini ele alıyor.

Bu sayıyla, barınmanın mimarlığın çok ötesinde, sosyal bir mesele olduğunu yeniden hatırlatıyor; herkes için adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir barınma biçimlerini birlikte düşünmeye davet ediyoruz.

İyi okumalar dileriz!

YAYIN KOMİTESİ

PROJECT**A Social Housing Model: The Republic's Lodgings***Özlem Arıtan***SHELTER****VIEWPOINT****The Issue of Housing and Property-Based Sharing***Mehmet Çağlar Meşhur, Prof. Dr., Konya Technical University, Department of City and Regional Planning***DIVIDED SCREEN****Shelter***1 (Moderator) Murad Tiryakioğlu, Assoc. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, Department of Economics
2 Pinar Uyan Semerci, Prof. Dr., Bilgi University, Department of International Relations
3 Ferhat Kentel, Prof. Dr., Sosyoloji Dükkanı
4 Kıvanç Kılınç, Assoc. Prof., Izmir Institute of Technology, Department of Architecture***ANALYSIS****Urban Transformation Policies and the Housing Problem in Turkey***Nil Uzun, Prof. Dr., Middle East Technical University, Department of City and Regional Planning***ANALYSIS****From Shelter to Inability to Shelter***Tülin Görgülü, Prof. Dr., Yıldız Technical University, Department of Architecture***ARTICLE (Research Article)
Reconsidering Housing as a Communal Space***Ege Cankurtaran, Res. Asst., Bahçeşehir University, Department of Interior Architecture and Environmental Design
Nilay Ünsal Gülmez, Prof. Dr., Bahçeşehir University, Department of Architecture*

This study reevaluates contemporary housing environments within the framework of the “co-existence” phenomenon, using concepts such as stakeholding, ownership, and proximity, to detail the social interaction potential and relationships with societal structures. The research presents a discussion that utilizes concepts of porosity, threshold spatiality, and heterotopia to analyze how housing environments can be improved and how collective living spaces can support social solidarity. The primary goal of the study is to develop a conceptual framework that offers innovative

approaches to urban planning and housing policies.

KEYWORDS Housing, commons, collective spaces, co-existence, porosity

**ARTICLE (Research Article)
Rethinking Professional Responsibility in Architecture with an Ethic of Care***Ece Gören, PhD Student, Middle East Technical University, Department of Architecture
Funda Baş Bütüner, Assoc. Prof. Dr., Middle East Technical University, Department of Architecture*

Shelter is not only a human right, but a critical necessity in ensuring the continuity of all ecosystems. This article proposes to develop an approach to shift the right to shelter from a human-centered approach to a perspective that includes the needs of all species. The study emphasizes the importance of structuring urban habitats with a multispecies shelter approach in the Anthropocene within the framework of the concepts of eco-spatial justice, post-humanism, sympoiesis and cohabitation. Based on this approach, the Middle East Technical University Ankara Campus which circumscribes a unique urban nature environment, is examined to present a framework for the development of cohabitation principles. The study aims to pave the way for the establishment of more egalitarian, fair, continuous and collective relationships between different species. The development of interdisciplinary and holistic design approaches that facilitate multispecies life can enable the discovery of innovative models and methods in architectural disciplines.

KEYWORDS Urban ecology, multispecies design, spatial justice, cohabitation, Anthropocene.

**ARTICLE (Research Article)
Innovative Design Proposal for Temporary Housing Combining Sustainability and Mobility***Sadık Akşar, PhD Student, Bursa Uludağ University
Rengin Beceren Öztürk, Prof. Dr., Bursa Uludağ University, Department of Architecture*

The aim of this study is to examine temporary housing needs and examples and to develop a flexible, portable, and sustainable design. Focusing on scenarios such as post-disaster housing, refugee camps, and seasonal worker accommodations, an eco-

friendly temporary housing design will be created using recycled materials. Modular and multifunctional designs will offer adaptable features for different user groups. Beyond meeting housing needs, the design aims to minimize environmental impact.

KEYWORDS Temporary shelter units, sustainable design, mobile design, flexible use, eco-friendly materials

**ARTICLE (Research Article)
The Relationship Between Rock Architecture And Sustainable Housing: The Cases of Turkey/ Cappadocia (Göreme)- Iran/ Azerbaijan (Kandovan)***Farnaz Davarisabegh, M.Arch.
Ayça Araz Ustaömeroğlu, Assoc. Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Department of Architecture*

This article aims to examine the relationship between housing and sustainability through rock architecture. By comparing the settlements of Göreme in Turkey and Kandovan in Iran, the study evaluates local material usage, natural rock formations, and sustainability. The research is based on literature review, observation, analysis, and survey results. It demonstrates that rock architecture offers sustainable housing solutions by reducing environmental impact.

KEYWORDS Housing, rock architecture, sustainability, Göreme, Kandovan, traditional architecture.

Eski Buca Cezaevi Alanı Kamuya Aittir, Pazarlık Konusu Edilemez!

TMMOB İzmir İl Koordinasyon Kurulu olarak ilgili sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar ile 2022 yılında yaptığımız basın açıklamasında yönetimlere söz konusu alanın kamusal kullanımlara ayrılması gerektiğini, alanın yeşil alan olarak değerlendirilmesini, bölgenin sıkışık dokusuna nefes aldıracak bir açık kamusal mekâna dönüştürülmesini, deprem riskinin güncelliğini koruduğu dönemde afet toplanma alanı olarak değerlendirilmesi gerekliliğini açıkça ifade etmiş olup ilgili kurumlara kamunun ihtiyaçları doğrultusunda hizmet için görev yapmaları çağrısında bulunmuştuk.

Geldiğimiz noktada kamusal kullanımlara ayrılan alanın, mülkiyet devrinin gerçekleşmemesi sebebiyle kamuya ait alanda hak sahipliği iddia eden kurumlar tarafından yapılaşmaya açılması baskısı altında kaldığını, pazarlık konusu edildiğini görüyoruz.

Geçtiğimiz 2 yılda neler oldu? 1959 yılından itibaren kullanılan Buca Cezaevi, 2022 yılında kamusal ihtiyaç nedeniyle değil tamamen rant amacıyla çok hızlı bir şekilde yıkıldı. Planlama yetkisi belediyeyken alanın rezerv alan ilan edilmesi ile yetki bakanlığa geçti. Yapılan yetki gaspı sonucunda Bakanlık tarafından alanın yüzde 70'lik kısmında yüksek yoğunluklu konut ve ticari yapılaşma kararı getirildi ve planın uygulanması için alanın mülkiyeti Maliye Hazinesi'nden İller Bankası A.Ş.'ne devredildi.

Bakanlığın tabiri ile "gelir ve hasılat getirecek" İmar planlarına ve rezerv alan kararına, TMMOB'a bağlı ilgili meslek odaları, Tabipler Odası, İzmir Barosu, İzmir Büyükşehir Belediyesi, ilgili Sivil Toplum Örgütleri ve vatandaşlar tarafından açılan davalar doğrultusunda söz konusu planlar ve rezerv alan kararı iptal edilmişti.

Planların ve rezerv alan kararının iptal edilmesiyle birlikte yetki tekrar İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne geçti. 2024 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından alanın "Rekreasyon Alanı", "Genel Otopark Alanı", "Hafif Raylı Toplu Taşıma İstasyonu" olarak kullanılmasına yönelik imar planları hazırlandı, 2024 yılının sonunda söz konusu alan İzmir Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarafından ilgili meslek odalarının ve kurumların katılımı ile oluşturulan komisyon kararı doğrultusunda "Geçici Barınma Alanı" olarak önerildi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylandı. Cezaevi

alanının korunması sürecinde 2022 yılında yerel yönetimlere yaptığımız çağrılar doğrultusunda kamu yararına kararlar alınırken son zamanlarda basında pazarlık açıklamaları gündeme gelmektedir. Devam eden Üçyol-Buca Metro hattı inşaatı ve İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından "Hafif Raylı Toplu Taşıma İstasyonu" belirlenmesi kararının hayata geçirilmesi ile birlikte mülkiyetin bulunduğu İller Bankası A.Ş. tarafından alanın bir kısmını yapılaşmaya açılması gündeme getirilmektedir. Soruyoruz!

Hazine mülkiyetindeki alanın 2020 yılında apar topar İller Bankası'na devrini yasal ve meşru mu görüyorsunuz ?

AKP'nin sata sata bitiremedikleri listesinde Buca Cezaevi alanının da girmesinden rahatsızlık duymuyor musunuz ?

Buca ilçesi betonlaşmadan nefes alamaz haldeyken yeşil alan olabilme ihtimali olan bu kamu mülkünü rant konu edecek pazarlığı nasıl yapılabiliyorsunuz ?

İzmir halkına ait olan bu alanın mülkiyet devri ile hukuken mücadele etmeyi neden düşünmüyorsunuz ?

Yeni kamusal alanların yaratılması konusunda "kaynak yetersizliği" mazereti ve kamu mülklerinin satışı veya rant konu edilmesinden başka bildiğiniz bir yöntem yok mudur ?

Son günlerde basında, alanın %35'inin yapılaşması koşulu ile %65'inin kamusal kullanımlara ayrılmasına ilişkin büyükşehir belediyesi tarafından öneri götürüldüğünü öğrendik. Kamu idarelerinin halka kamusal hizmet sağlayabilmesi için kamu mülkiyetine ihtiyaç vardır. İlgili kamusal hizmet için mülkiyet kamuda değilse de kamulaştırma yapılır. Her ne olursa olsun "kaynak yok" bahanesi ile kamusal hizmetten vazgeçilemez. Buca Cezaevi alanının yeşil alan olmasına yönelik talep ve yürürlükte olan imar planı kararı (rekreasyon alanı) ortada iken sözü edilen pazarlık yapılması kabul edilemez.

Bu kapsamda, söz konusu alanın toplumsal hafızamızdaki yeri, Buca ilçesindeki mevcut yapı yoğunluğu ve kamusal alan yetersizliği dikkate alındığında nitelikli bir kamusal mekâna dönüştürülebilmesi konusunda sorumluluğu bulunan kurumlar görevlerini yerine getirmelidir.

TMMOB İzmir İl Koordinasyon Kurulu

Kültürel Miras Alanları İçin İşbirliği Çağrısı

İnsanlığın ortak hafızası ve kimliğinin temel bir unsuru olan tüm somut ve somut olmayan değerler gelecek nesillere aktarılması gereken kıymetli emanetlerdir. Bu değerlerin en somut yansıması olan yapı çevrelerin korunması ise, farklı nesiller ve kültürler arasında diyalog ve anlayışı teşvik etmektedir.

Bu bakış açısıyla, binlerce yıllık tarihiyle korumaya çalıştığımız İzmir ve çevresi, Akdeniz coğrafyasının dönünde ve bugününde önemini korumaktadır. Bunda yerel akademisyenlerin, koruma kurullarının, meslek odalarının, mücadeleci çevre inisiyatiflerinin, duyarlı kentlilerin gönüllülük esasıyla uzmanlıkları ve koruma ilkelerini gözeterek yürüttükleri çalışmaların ve üretilen bilginin sürekliliğinin önemi yadsınamaz.

Bu süreklilik doğrultusunda biz, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Kültürel Miras Komitesi olarak: Koruma alanında uzmanlık dışı eylemlerin artışından ve ilgili meslek odalarının kent gündemindeki koruma karar ve eylemlerinden uzak tutulmasından duyduğumuz endişeyle başta tüm meslektaşlarımız olmak üzere tüm ilgili kurum/kuruluşlarla iş birliğine açık olduğumuzu belirtiyoruz.

Bu doğrultuda, son zamanlarda gündemde olan Kordonboyu, Kültürpark, İnciraltı, Kemeraltı, Basmane, Damlacı, Buca, Karşıyaka ve Bornova gibi sit alanları ile liman arkası endüstri mirası alanının sahip oldukları fiziksel, sosyal ve kültürel değerler, kent bütünü içinde korunarak yaşatılmalıdır. Aynı zamanda, kent belleğinde önemli bir yere sahip Kardıçalı Han, Borsa Binası ve Tevfik Paşa Konağı gibi yapıların korunmasına yönelik tüm müdahalelerin bilimsel temellere dayalı, kentin kültürü, kimliği ve estetik değerleriyle uyumlu olması esastır. Bu bağlamda, tüm kentlileri, meslektaşlarımızı ve ilgili kurumları, İzmir'in tarihi ve kültürel mirasının sürdürülebilir korunması için birlikte sorumluluk almaya ve katkı sunmaya davet ediyoruz.

MİMARLAR ODASI İZMİR ŞUBESİ
47. DÖNEM KÜLTÜREL MİRAS KOMİTESİ
13 Şubat 2025

YAPILI ÇEVREDE RİSK

EGE MİMARLIK 128. SAYISI İÇİN “YAPILI ÇEVREDE RİSK” TEMASI ÇERÇEVESİNDE YANITLAR ARIYOR VE KATKILARINIZI BEKLİYOR! Tema kapsamındaki makalelerinizi ve görüş yazılarınızı tema metnine ve Ege Mimarlık Yazar Rehberi’ne uygun olarak **14 Mayıs 2025 Çarşamba** gününe kadar **egemim@izmimod.org.tr** adresine gönderebilirsiniz.

- . Makale gönderimleri tam metin şeklinde yapılacaktır.
- . Detaylı bilgi için: egemimarlik.org

GÖNDERİM TARİHLERİ

14 Mayıs 2025:	Makalelerin (tam metin) teslimi
23 Mayıs 2025:	Makale ön değerlendirme sonuçlarının açıklanması
16 Haziran-7 Temmuz 2025:	Makale 1. revizyon tarih aralığı
28 Temmuz-18 Ağustos 2025:	Makale 2. revizyon tarih aralığı

Yaşadığımız ve tüm faaliyetlerimizi gerçekleştirdiğimiz yapıli çevre, doğal ve insan yapımı unsurların etkileşimi sonucunda oluşmaktadır. Ancak bu çevrenin sürekliliği ve niteliği; uygulanan planlama ve yapılaşma politikaları, etkin denetim, sürekli izleme ve iyileştirme, kültürel/fiziksel/sosyal değerlere yönelik katılımcı koruma politikaları ile ulusal ve uluslararası düzeyde alınan kararları içeren bütüncül bir yaklaşımla doğrudan ilişkilidir.

Ne var ki kentleşme süreçlerindeki planlama eksiklikleri, yapı üretimindeki denetim yetersizlikleri ve koruma politikalarındaki yetkin olmayan yaklaşımlar yapılaşmış çevrede riskleri artırmakta; tehlike, zarar ve kayıp olasılıklarını yükseltmektedir. Bu durum, yalnızca insanları değil, doğal yaşamı ve tüm canlıları risklere karşı dirençsiz kılmaktadır. Önceden çevresel faktörlerle ilişkili doğal afetlerle ilişkilendirilen dirençlilik kavramı günümüzde doğal afetlerin yanı sıra engellen(e)meyen iklim değışiklikleri, endüstriyel faaliyetler, altyapı yetersizlikleri, savaşlar ve sosyal dinamiklerin etkileşimiyle çok çeşitli risklere karşı yapıli çevre ve tüm bileşenlerinin yeterliliği çerçevesinde tartışılmaktadır. Yanlış politikalarla geliştirilen kentsel dönüşüm ve yenileme çalışmaları da yapıli çevreyi daha dirençli kılmak yerine daha güçsüz hale getirmektedir. Oysa dirençli bir yapıli çevre, yalnızca fiziksel dayanıklılıkla sınırlı kalmamalı; sosyal, kültürel ve ekonomik faktörleri de içeren kapsamlı bir perspektifle ele alınmalıdır.

Mekânın planlama, tasarım, üretim ve koruma süreçlerinde yer alan aktörlerin farklılıkları ve tüm bu süreçlerde kentlinin söz hakkının her geçen gün azalması nitelikli ve dirençli mekân üretimini kısıtlamakta, mevcut niteliğin korunmasını da zorlaştırmaktadır.

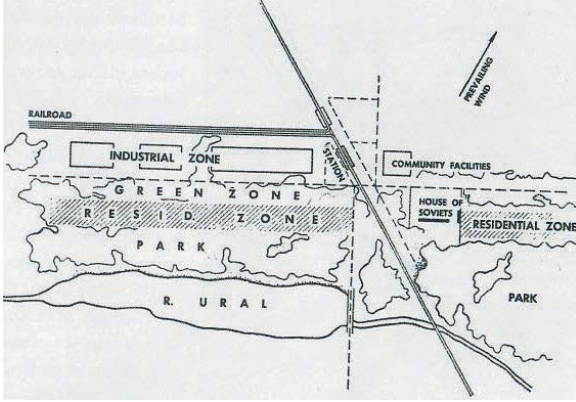
Risklere karşı dirençli olarak yapılaşmış çevrelerin bir kent hakkı olduğu kabulüyle, Ege Mimarlık dergisinin 128. sayısı için;

- Yapılı çevrede risklerin tespiti ve değerlendirilmesi,
- Yapılı çevrede risklerin teknik, sosyal ve ekonomik boyutları,
- Risk yönetim planlarının önemi,
- Afet sonrası iyileştirme stratejilerinin önemi,
- Risklere karşı direncin sağlanmasındaki esaslar, öncelikler, ölçütler,
- Risklere karşı direncin sağlanmasında koruma yaklaşımlarının ve mekânsal planlamanın rolü,
- Kültürel ve tarihi çevrelerin risklere karşı korunmasında yöntemler ve politikalar

olarak belirlediğimiz başlıklarda risk konusunu ele alıyor ve yapıli çevreyi tüm bileşenleriyle birlikte daha dirençli kılmak ve bunların esaslarını değerlendirmek üzere çalışmalarınızı bekliyoruz.

Toplumsal Bir Barınma Modeli: Cumhuriyet'in Lojmanları

Özlem Arıtan



İnsanın en temel ihtiyaçlarından biri olan barınma, tarihsel süreçte ilkel dönemden bugüne, doğanın korunaklı alanlarından doğa temelli tektonik yapılara, giderek çoğalan örgütlenmelere, toplumsal/ekonomik yapı ve teknolojiye değişimlerle iç içe gelişen çeşitlenmelere ve günümüzde artan ihtiyaçları hem gideren hem de kimi zaman ivmelendiren çözümlere ev sahipliği yapan çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. Bu çok katmanlı olgunun önemli belirleyicilerinden biri de benlik kaygısıyla tümleşik biçimde gelişen mülkiyet ilişkileridir. Tarih boyunca pek çok çatışmayı kendi içinde var eden, ancak kapitalist sistemin etkinleşme süreciyle yeni bir aşamaya geçen barınma mekânsallığı-mülkiyet ilişkileri, özel mülkiyetle özdeşleşen mülk konutlarının, kolektif mülkiyete açık çözümlerin, özel ya da devlet mülkiyetli kira konutlarının ve toplumsal temelli bir barınma modeli sunan lojman tipolojisinin gelişimine tanıklık eder. Bu yazının konusunu da bir barınma mekânı tipolojisi sunan lojman yapıları oluşturmaktadır.

Sözlük (Genel Türkçe Sözlük) tanımıyla, “Kurum, kuruluş ya da işyerindeki çalışanlara parasız ya da az bir kira karşılığında oturmaları için

tahsis edilen konut” anlamına gelen Fransızca kökenli “lojman”, tanımın da ortaya koyduğu üzere cüzi bir kiraya ya da ücretsiz kullanıma, başka bir deyişle toplumsal, ideolojik bir arka plana dayalı ve farklı ölçeklerde kurumsal bir örgütlenmenin parçası olan barınma mekânıdır. Kapitalist sanayileşme sürecinin geliştirdiği kurumsal örgütlenmeler ise en anlamlı yansımaları sanayi yerleşkeleri ile bulur. Avrupa’da sanayileşme ile birlikte 19. yüzyılda kırsal alanlardan kentlere yaşanan büyük göç, hızlı ve kaotik kentleşme büyük bir konut sorunu yaratmış; yüksek yoğunluklu ve sağlıksız işçi konutlarına duyulan tepkiler, yeni ütöplast ya da reel sanayi kenti, barınma mekânı arayışlarını beraberinde getirmiştir. İngiltere’de R. Owen, Fransa’da C. Forier gibi ütöplastların temel gereksinimleri karşılayan, kolektif kullanımlarla beslenen, yeşil doku ile çevrelenen çok katlı işçi konutları içeren ideal sanayi yerleşimi önerileri ya da İngiliz E. Howard’ın az katlı, düşük yoğunluklu konutlar öneren, fikir ve uygulama anlamında büyük etkiler yaratan Bahçe Şehir modeli, erken dönemin sağlıksız ve ciddi eşitsizlikler yaratan kentsel yerleşimlerine yönelik

ÜSTTE Miliutin’in rasyonel alanlama mantığı içinde bir yerleşke konut alanı (Miliutin, 1974) (Görsel 1).

SAĞ ÜSTTE İzmir Alsancak Tekel Tütün Fabrikası (Avcan, 2024) (Görsel 2).

önemli tepkilerdendir (Benevelo, 1982; Kostof, 1999, ss. 174-189). Zaman içinde yoğunlaşan eleştiri ve arayışlar sonucu görece daha sağlıklı koşullara sahip sosyal konutlar ve lojmanlar, yeni bir tipolojik yapılanma olarak kendini göstermeye başlar. Bu konutlar ve yerleşkeler, Avrupa'da özel sermaye ve devlet, Amerika'da ise daha çok özel sermaye eliyle kurulur. Ford ve diğer büyük sermaye gruplarının etkin olduğu, 20. yüzyılın ilk yarısında ekonomik buhran ve savaş sürecinde korumacı devlet politikalarının güçlendiği ama kısa sürede yeniden özel sermayenin ağırlık kazandığı Amerika'da, bu doğrultuda yerleşke konutlarının sınırlı bir bölümü lojman olarak planlanır ve büyük çoğunluğu kredi/taksitlendirme yoluyla edinilen mülk konutları olur (Taylor, 1915, ss. 165-193). Sözü edilen şirket konutlarının hızla çoğalmasında giderek gelişen seri üretim/montaj hattı mantığının ve seri konut bileşeni/konut üretiminin de etkisi büyüktür (Biggs, 1996). Öte yandan Batılı sanayi devletlerinde geliştirilen tüm bu şirket lojmanları hatta mülk konutları, bir yandan çalışanların sosyal ihtiyaçlarına odaklanan, modern, rasyonel ve toplumsal bir barınma mekânsallığı yaratırken bir yandan da kapitalist sermayenin maksimum verimliliği sağlama, çalışanları mekânsal ve zamansal düzlemde, bütüncül bir düzen içinde üretime bağlama hedefine hizmet eder.

Sürece geç katılsa da sanayileşmeyi temel alan, ancak ekonomik yapısı ile farklılaşan Sovyetler Birliği ile onun etki alanındaki ülkelerde de yerleşke konutlarını üretime rasyonel, disipline edici Taylorist ilkelerle bağlama hedefi geçerlidir; ancak özel mülkiyeti sınırlayan, devletin toplumcu ve sınırlayıcı rolünün başat kılındığı Sovyetler'de devlet işletmeleri ve onların lojman mekânları çok daha fazla ağırlık kazanan yapılanmalar olmaktadır. Batılı eşdeğerleri gibi çok fonksiyonlu olan ama devlet mülkiyetinde bulunan sanayi yerleşkelerindeki lojman mekânları, rasyonel, modern planlama prensipleri çerçevesinde ve alanlama mantığı içinde yerleşkelerin diğer fonksiyon gruplarıyla ilişkilendirilir. Sözelimi, Batılı modern kentleşme yaklaşımını komünal düzen anlayışı ile birleştiren araştırmacı Miliutin, ideal

sanayi kentinde ve yerleşkesinde birbirine paralel alansal şeritlere sırasıyla "demiryolu, üretim, karayolu+yeşil doku, konut alanları+sosyal mekânlar, açık spor alanları ve tarım alanları" fonksiyonlarının yerleştirilmesi gerektiğini saptar. Böylesi bir yerleşim düzeninde konutların verimlilik-erişilebilirlik bağlamında üretime ve karayoluna yakın olması ama yeşil bir doku içine alınması ve sosyal mekânlarla beslenmesi amaçlanır (Miliutin, 1974, ss. 64-673, 87-101) (Görsel 1). Yeni kurulan birçok sanayi kenti için öneriler geliştiren Miliutin'in yerleşim ve konutlar ile ilgili fikirleri kimi zaman birebir kimi zaman da dönüşerek uygulama alanı bulur. Öte yandan benzer fikirleri paylaşan Konstrüktivistler'in lineer yerleşke konut/lojman alanları tasarımları, lojman/serbest kiralık devlet konutu/özel mülk konutu gibi farklı türlerle ilişkin sosyal konut araştırmaları, Narkomfin vb. toplu konut blokları ilgi çekicidir (Buchli, 1999, ss. 69-75, 113-127; Cooke, 1995, ss. 120, 196-19). Ayrıca daha düşük yoğunluklu konut alanları öneren Sokol Bahçe Şehir yerleşimi ve 1923 Tarım ve Endüstri Fuarı alanında sergilenen konut tasarımları dönemin öne çıkan Sovyet uygulamalarındandır (Dal Co ve Tafuri, 1986, s. 178, 183).

Öte yandan dünyadaki tüm bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve özellikle Cumhuriyet rejiminde önemli yansımalar yaratır. 19. yüzyılda geciken sanayileşme, modernleşme sürecini ilerletmeye ve bu bağlamda ekonomik sorunlarını Avrupa merkezli sermaye ile aşmaya yönelen Osmanlı Devleti, çeşitli ticaret anlaşmalarının kolaylaştırıcılığı içinde özellikle İstanbul, İzmir gibi liman şehirlerinde ve onların art alanlarında çeşitli Avrupalı şirketlerin kurulmasına sahne olur (Görsel 2). Tarımsal sanayi ve limanlar üzerinden dış ticarete odaklanan bu şirketlerin yerleşkeleri ve kendi çalışanları için ürettiği konut mekânları da, Saray ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik az sayıdaki bazı devlet işletmeleri ile birlikte ülkemizde üretilen ilk modern yerleşke ve lojman örnekleri olur. İstanbul'da Haliç, Boğaz, Marmara kıyılarında konumlandırılan devlete ait ve Batılı işletmelerin, İzmir Punta liman bölgesinde (bugünkü Alsancak liman arkası bölge) Batılı, gayrimüslim



sermayenin kurup imtiyaz hakkını edindiği demiryolu, liman işletmelerinin ve çeşitli şirketlerin yerleşke ve lojmanları bu anlamda üretilen ilk örneklerdendir (Kayın ve Şimşek, 2009, ss. 14-15; Köksal ve Ahunbay, 2006, s. 133). Cumhuriyet'e geçişle birlikte yeni ve bağımsız ulus devletin kalkınma paradigmaları gereği millileştirilen demiryolu ve liman işletmeleri, '30'lu yıllarda etkinleşen devletçi politikalar nedeniyle devletin devraldığı diğer Batılı yerleşkeler ve yine Osmanlı'dan devreden Saray ve ordu yerleşkeleri, erken Cumhuriyet döneminin ilk örgütlü ve lojman içeren yapılanmaları olur (İzmir Kalkınma Ajansı, 2022). Ancak devreden bu yapılanmalar dışında Cumhuriyet döneminde çok daha etkin ve yoğun bir biçimde yeni devlet yerleşkeleri ve toplumsal, modern bir barınma çözümü olarak lojmanlar kurulur. Aslında 1920'lerde sanayileşmenin özel sermaye eliyle yürütülmesi beklenir ama hem siyasal bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla desteklenmesi yönünde Batılı sermaye ile ilişkilerin azaltılması söz konusu olduğu ve mübadeleler sonrası azalan gayrimüslim sermayenin yerini alabilecek güçlü bir yerli sermaye sınıfı henüz bulunmadığı için hem de 1929 ekonomik krizinin Batılı ülkelerde de korumacı devlet politikalarını güçlendirmesi nedeniyle, 1930'larda devlet merkezli sanayileşme, modernleşme sürecine geçilir (Arıtan, 2004, s. 91; Ateş vd., 1999, s. 39). 1933'te çıkarılan 1. Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet tarafından tekstil, maden, kimya gibi ana alanlarda 20 yeni devlet işletmesi ve yerleşkesinin kurulması karara bağlanır. Ulusal ölçekte kalkınmayı hızlandırmak için liman kentlerine toplanarak Anadolu'ya yayılan ve özellikle Sovyet, Alman uzmanlığı, desteği ve Sümerbank, Etibank, Kömür, Demir İşletmeleri gibi öncü kamu kurumların eliyle oluşturulan



bu yerleşkeler, dünyadaki benzerleri gibi çok fonksiyonlu, kompleks ama devlet mülkiyetindeki mikro kentler görünümündedir (Tekeli ve İlkin, 1982, s. 159, 163; Toprak, 1995, ss. 12-16). Cumhuriyet'in Kapitalist Batılı uygulamalardan ve Sovyet devlet işletmelerinden gelen etkilerle, kendine özgü bir yapılanmayla kurduğu ve yeni, rasyonel, üretim merkezli, seküler modernleşme, kalkınma ideolojisini somutladığı bu yerleşkeler, devletin toplumsal misyonlarını ve belirleyici rolünü barınma mekânı lojmanlar üzerinden de gerçekler (Aritan, 2004).

Cumhuriyet'in sanayi işletmelerinin, Devlet Demir Yolları, ilerleyen zamanda Kara Yolları gibi kamu kurumlarının, Milli Savunma Bakanlığının yerleşkelerinde yer alan lojmanları dışında tarımsal üretime yönelik yerleşke lojmanları ve vurgulanan kamu kurumlarının (KİT-Kamu İktisadi Teşekkülleri) yerleşke dışı kent dokusu içinde ürettiği memur lojmanları da bulunmaktadır. Tüm bunlar, özellikle sanayi merkezli devlet yerleşkelerinin çerperlerinde kurum

çalışanları tarafından kooperatifler eliyle kurulan mülk konutları da (memur, işçi siteleri-mahalleleri) dikkate alınırsa önemli bir konut stoku oluşturmaktadır (Tekeli, 2012, ss. 68-76). Bu bağlamda savaştan çıkmış, yeni yeni yerel sanayini kuran, kentleşmesi hızlanan, başkent Ankara'ya yoğun bir bürokratik nüfusun birikmeye başladığı Cumhuriyet Türkiye'sinde, özel sermaye sınırlılığı nedeniyle etkinleşen devletin ürettiği lojman yapıları ile yine devletin yerleşim alanını, nitelik ve niceliğini büyük ölçüde belirlediği mülk konutları önemli bir ihtiyacı gidermeye yönelmektedir.

Sanayileşerek değil bir yönetim merkezi olarak gelişen Başkent Ankara'nın artan memur, bürokrat nüfusuna yönelik yoğun konut ihtiyacı, Cengizkan'ın deyimiyle "kenti konutla yapmayı" gerekli kılar; "başkentte bakanlıklar, yüksek okullar, bankalar gibi hızla yeni binalarını kuran devlet kurumları bir yandan da çalışanları için lojmanlar inşa eder" (2019, s. 143). Bunlar Ankara'nın ilk lojman yapılarıdır; kentin ilk büyük lojman sitesi 1946'da

SOLDA Ankara Saraçoğlu Memur evleri (Goethe Institut Ankara, 2010) (Görsel 3).

SOL ALTTA Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Yerleşkesi (Aritan, 2004) (Görsel 4).

SAĞ ÜSTTE Nazilli Sümerbank Basma Sanayii Yerleşkesi (Aritan, 2004) (Görsel 5).

Kayseri ve Nazilli yerleşkelerinde işlev grupları ve konutlar (Aritan, 2004) (Görsel 6).

Solda Kayseri Sümerbank memur lojmanları (İç Vazife Evleri); sağda işçi lojmanları (Aritan, 2004) (Görsel 7).

Solda Nazilli Sümerbank memur lojmanları; Sağda Müdür Evi (Aritan, 2004) (Görsel 8).

Bergama Sümerbank'ın geç dönem apartman tipi lojmanları (Özlem Aritan Arşivi) (Görsel 9).

Saraçoğlu Mahallesi adıyla, ilk örgütlü memur evleri de (mülk konutları mahallesi) 1930'larda Bahçelievler Konut Kooperatifi tarafından gerçekleştirilir. Bu arada Başkent'in planlamasını geliştiren H. Jansen'in Alman *siedlung*larından (yeşil doku içinde, donatılı toplu konut mahalleleri) esinle kurguladığı, ancak bahçeler içinde müstakil konutlardan oluşan Bahçelievler mahallesi, yine Alman Paul Bonatz tarafından yeşil doku içinde bu kez az katlı apartman blokları şeklinde tasarlanan Saraçoğlu evleri ve dönemin diğer kurum lojmanları yerli ve yabancı uzmanların çeşitli araştırmalarına konu olur; bu araştırmalarda dar gelirli devlet memurları için sosyal konutlar olarak düşünülen bu mekânların, çok daha büyük boyutlu, görece lüks çözümler sunduğu, üst gelir grubundaki bürokratlara hitap ettiği ve sosyal konut anlayışını beslemediği saptamaları yapılır (Sey, 1998, s. 285; Tekeli, 2012, ss: 69, 71-72, 167) (Görsel 3). Ayrıca 1930'larda Ankara'nın konut sorunu çözümü yönünde basında yapılan anketlere verilen yanıtlarda apartman yerine bahçeli müstakil ya da bitişik mülk konutları tercihinin ve kooperatif eliyle yapılsalar da bu konutların mülkiyetinin kooperatif yönetiminde kalmayıp bireylere devredilmesi isteğinin ağırlık kazandığı görülür (Tekeli, 2012, ss. 82-83). Bu durum, tarımsal geleneğin süregelen etkisini ve Cumhuriyet modernleşmesiyle birlikte büyük aileden çekirdek aileye geçişle de asallığını koruyan özel mülkiyete dayalı yapıyı ortaya koyar ancak Batı'dan farklı olarak devlet lojmanlarını da Ankara ve Anadolu'da yaygınlaştırır.

Öte yandan Erken Cumhuriyet Dönemi'nin sanayi ve tarım



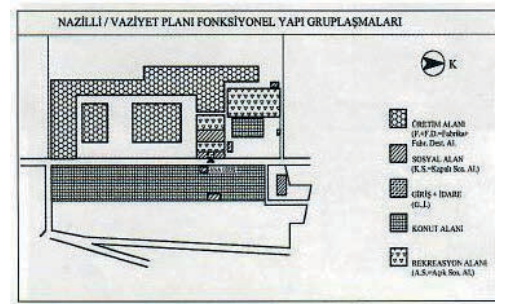
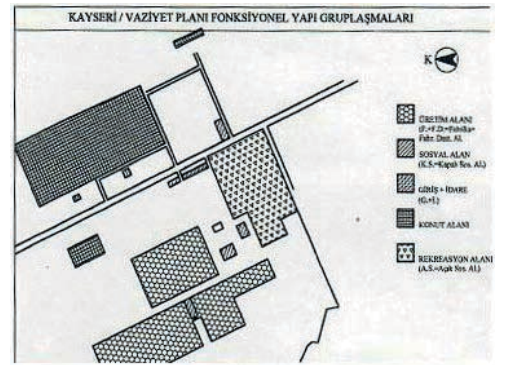
yerleşkelerindeki lojmanlar genellikle tek tip değildir. Memur/işçi aile evleri ve bekâr işçi (amele) pavyonu bu farklılaşmayı somutlar. Yukarıda vurgulanan eğilime paralel olarak bahçeli, müstakil, ikiz, sıralı memur evleri ve ayrıışan müstakil müdür evi fabrikalara yakın noktalarda, kontrollü alanlarda; benzer özellikler taşıyan işçi konutları üretime yakın ama daha serbest bir alanda; genellikle iki katlı, ortak ıslak mekânli bloklar olarak tasarlanan bekâr işçi pavyonları da yerleşkelerin görece daha sakin bir noktasında konumlanır. Çoğu zaman kontrollü alan dışında serbest alanda da memur lojmanları bulunur. Erken dönemde çoğunlukla müstakil olan konutlara az sayıda iki katlı apartmanlar da eşlik eder; ülkede 1950 sonrası hızla artan, 1965'te kat mülkiyeti yasasının çıkarılmasıyla fazlasıyla ivmelenen apartman tipolojisi, yerleşke lojmanlarında da yansımaları bulur; var olan müstakil lojmanlar yıkılmadan yakın çevrelerine önceleri iki, 1970 sonrası üç, dört katlı apartmanlar eklenir. Yerleşkeler çok fonksiyonlu, kendi kendine yeterli modern mikro yerleşimler olarak lojmanlarda yaşayan ve yerleşke dışında ikamet eden tüm çalışanlara çeşitli sosyal/ eğitsel mekânlar da sunar. Memur, işçi yemekhaneleri, lokalleri, misafirhane, sinema-temsil salonu, kreş, okul (mutlaka ilköğretim ve bazı durumlarda ortaokul, lise), kütüphane, spor kulübü/ tesisleri, ekonomik market, ilk yıllarda fırın, hamam, daha geç süreçte cami, özellikle Sümerbank yerleşkelerinde fabrika satış mağazası, vb. mekânlar ile açık, yeşil, rekreatif alanlar sözü edilen sosyal mekânlardandır. Bu sosyal donatıların çoğu, yerleşke çalışanları dışındaki kentlilere tam anlamıyla açık değildir ama çalışanların aracılığıyla kontrollü alanlardaki sinema, düğün, anma, kutlama, spor faaliyetlerine katılma; görece serbest bölgelerdeki market, mağaza, spor kulübü gibi mekânlardan ve açık alanlardan yararlanma olanağı vardır. Özellikle sanayi üretimini esas alan işletmeler, hem kente entegre hem de kendileri kent/yerleşim kuran yapılanmalar oldukları için kentlilerin olanaklardan doğrudan yararlanma durumu sınırlı olsa da onlarla etkin mekânsal, görsel ilişkiler kurmayı hedefler;

çünkü Cumhuriyet'in yeni, modern, sanayileşen, rasyonel, seküler, devlet merkezli yapısını topluma, kentliye göstermek hatta öğretmek amaçlanır (Arıtan, 2004).

Cumhuriyet'in fabrikalara yakın mesafelerde konumlandırılan, sosyal mekânlarla desteklenen, bu anlamda hem sanayileşmiş Batılı ülkelerden, Sovyetler'den gelen verimliliği artırma, çalışanları üretime bağlama ereğini gerçekleyen; hem ücretsiz ya da cüzi ücretli ikamet olanağı sunarak devletin toplumcu ve bir yandan da domine edici yaklaşımını somutlayan; hem de bunları yeni, modern bir mekân, yerleşim modeli üzerinden sergilemeye yönelik yerleşke lojmanları, örneklemek gerekirse, Malatya, Kayseri, Konya-Ereğli, Nazilli, Bursa-Karacabey gibi erken dönem Sümerbank işletmelerinde, yukarıda belirtildiği gibi, ağırlıklı olarak müstakil ev, sıra ev ve az sayıdaki apartman yapıları ile kendini gösterir (Görsel 4-9). Geleneksel içe dönük büyük aile konutundan görece dışa açık, çekirdek aile konutuna geçişin örneklerini sunan, genellikle tek katlı müstakil (tekil, ikiz), kimi zaman kontrollü üretim alanındaki memur evlerinde olduğu gibi (iç vazife evleri) iki katlı sıra evler şeklinde üretilen ve az sayıda iki katlı apartman bloğu (memur ya da işçi) içeren bu lojmanlar, kübik, sade, modern çizgilere sahip, kırma ya da düz çatılı, yığma kâgir ya da betonarme strüktürlü yapılardır (Arıtan, 2009, ss. 210-211; Asiliskender, 2009, ss. 121-125). Bir holden dağılan iki ya da üç odalı, iki katlı olanlarda alt katta salon, mutfak, tuvalet, üst katta yatak odaları birimlerini barındıran, balkonlu müstakil lojmanlar, Bahçelievler ve Alman *siedlung* örneklerinde olduğu gibi, yerel kırsal konutların da uzantısı olacak biçimde küçük bahçelere açılır. Metrekareleri geleneksel büyük konutlara oranla çok daha az olsa da bu konutlardan özellikle müdür evi ve bazı memur evleri uzmanların da saptadığı üzere sanayileşmiş ülkelerdeki sosyal konutu aşan alanlar içerir; bu bağlamda Kayseri Sümerbank Yerleşkesi'nin iki katlı, yedi odalı, 250 m² alana yayılan müdür evi, iki katlı, beş odalı, 150 m² alana sahip müdür yardımcısı, bölüm müdürü evleri (Görsel 7) ve Karabük Demir Çelik İşletmesi Yerleşkesi'nin iki katlı, 220 m²'lik genel müdür evleri (üç



5



6



7



8



9

adet) ile iki katlı ikiz ya da sıra evlerden oluşan 120 m²'lik müdür evleri örnek verilebilir (Asiliskender, 2009, s. 122; Öktem, 2009, ss. 164-165). Büyüklükleri 90-65 m² arasında değişen düz memur ve işçi lojmanları Batılı anlamda sosyal konut anlayışına bir miktar daha yakındır, özellikle işçi konutları bu anlamda öne çıkar. Hiyerarşik ve sınıfsal farkların, müdür, müdür yardımcısı, düz memur, ustabaşı, düz işçi sıralaması içinde konutların büyüklükleri, nitelikleri ve arazi üzerinde fabrikaya, ana girişe yakınlıkları üzerinden konumlanışları (müdür, memur-iç vazife evlerinin fabrikalara yakın, diğer memur evlerinin ana yola, girişe en yakın ön sırada konumlanışı, vb.) ile somutlaştığı söylenebilir; ancak yine de özellikle düz

tip projeler uygulanır. Arkan'ın tasarladığı ve Üzülmüş'de yaşama geçirilen memur ve işçi konutları, Erken Cumhuriyet'in diğer işletmelerinde olduğu gibi bahçeli, müstakil ve eğimi etkin biçimde kullanan mekânlardır, bekâr/mevsimlik işçi konutları ise kolektif yurt blokları şeklindedir. Kübik, sade, incelikli bir biçimleniş sunan bu yapılardan müstakil, bahçeli olanlar, Arkan'ın Almanya'daki çalışma sürecinin etki ve bilincini taşıyan ancak ülkedeki tarımsal gelenekle de bağ kurmayı önceleyen konutlardır. Diğer yerleşkelerin amele pavyonlarına benzer biçimde yapılanan bekâr/mevsimlik işçi bloku ise farklı olarak Arkan'ın tasarladığı ve sosyal mekânların içinde toplandığı ayrı bir kütle ile beslenir. Bu

sanayi alanında artık yerli özel sermaye de güçlenir, ancak özel sermayenin üretmeye başladığı sanayi yerleşkelerinde konutlar ana bir bileşen olarak görülmez; bunda o yıllarda artık çalışanların ihtiyaçlarına yönelik kentsel konut stokunun artması ve dünyadaki kapitalist sermayenin baştan itibaren yerleşkelerinde kira konutu lojmanlara çok sınırlı düzeyde yer açarken 1950'ler sonrasında mülk konutları üretiminden de uzaklaşması gibi olguların etkisi olduğu söylenebilir. 1950'ler sonrası devletin kurduğu lojmanlar ise, Tekeli'nin saptamasıyla 1944'te çıkarılan lojman yasası sonrası ülke genelinde sayıca artar (Tekeli, 2012, s. 71). Ayrıca 1950 öncesinde de kendini gösteren, ancak 1965'te Kat Mülkiyeti Yasası'nın kabul edilmesi sonucunda büyük bir hızla ve müteahhitler eliyle etkinleştirilen, yakın zamanın bahçeli, düşük yoğunluklu kentsel konut alanlarını da dönüştüren apartmanlaşma süreci, devletin lojman yapılarına da yansır. Yerleşkelerin var olan müstakil, sıra ev ya da apartman tipi konutları genellikle korunur, ancak onlara artık çoğunlukla betonarme sistemle kurulan, bu sistemin yalın çerçeve anlayışını cephelerde hissettiren, dört-beş katlı apartman blokları eklenir (Bilgin, 1998, s. 263). Bu dönemde kamusal yapıların, fabrikaların inşaatında kullanımı artmaya başlayan prefabrik yapı elemanları, konut alanındaki ilk uygulama örneklerinden birini de Ereğli Demir Çelik İşletme yerleşkesindeki lojman mekânlarında verir (Tekeli, 2012, s. 151). 1980'li, 1990'lı yıllarda ise liberal politikaların güçlenmesi, özelleştirme uygulamalarının başlaması devlet yerleşkelerinin etkisinin azalmasına neden olur; zaman içinde bu yerleşke ve işletmelerin bir bölümü özelleştirilir, bir bölümü eğitim amaçlı kullanılmak üzere üniversitelere ve kentsel sosyal mekânlar olarak kullanılmak üzere belediyelere devredilir; el değiştiren yerleşkelerdeki lojmanlar da kimi zaman eğitim amaçlı kullanımlarda öğretim elemanı, öğrenci pansiyonlarına dönüşür, kimi zaman yıkılır. Yerleşke bütününde kaybedilen örnekler de mevcuttur. Yerleşke dışı kent içi kurum lojmanları da günümüze doğru gelindikçe azalır. Sınırlayıcı ve toplumsal misyonu giderek azalan devletin konut üretimi alanında 1980- 1990'lı ve 2000'li

“BU YAPILAR, MODEL OLUŞTURMASI İSTENEN; RASYONELLEŞME, SANAYİLEŞME, MODERNLEŞME SÜRECİNDE DEĞİŞEN YAŞANTIYI, AİLE YAPISINI, İKAMET BİÇİMLERİNİ, BARINDIRDIĞI ÇEŞİTLİ ÇATIŞMALARLA SOMUTLAYAN MEKÂNLARDIR”

memur ve işçi evleri arasında çok keskin niteliksel farklar olmadığı açıktır (Arıtan, 2004).

Burada Cumhuriyet'in sanayi yerleşkelerinin lojmanları içinde Zonguldak Kozlu ve Üzülmüş Kömür İşletmeleri'nin Seyfi Arkan imzalı konutları da ayrıca vurgulanmalıdır (Görsel 10-11). Devletle ilişkili ama özel banka statüsünde olan İş Bankası'nın kömür şirketlerinin çalışanları için Seyfi Arkan'ın tasarladığı lojmanlardan özellikle Üzülmüş'de memur, mühendis evlerinin, işçi yatakhanelerinin önemli bir bölümünün gerçekleştirildiği, Kozlu'da ise bu tasarımların gerçekleşme aşamasına geçemediği görülür. İmamoğlu, bu durumun 1930'ların sonunda İş Bankası'na ait bu işletmelerin milileştirme çerçevesinde devlete devredilmesinin yarattığı dönüşümlerle ilişkili olduğunu ve böylesi bir ortamda tasarımların tümüyle uygulanmadığını belirtir (2009, ss. 139-140). Etibank Ereğli Kömür İşletmesi adıyla devlet mülkiyetine alınan yerleşkelerin konutları için ilerleyen süreçte çeşitli

sosyal mekân kütlelerinin zemin kotunda kömür üretimine özgü kirden arınmaya dönük yıkanma mekânları, üst kotunda yemek, dinlenme, sosyalleşme alanları bulunur ve bu kottan aynı kottaki diğer kütleyle yani işçi yatak blokuna geçilir. Bu bağlamda modern, rasyonel, işlevsel gerekliliklere derinlemesine odaklandığı söylenebilen sosyal mekân kütlelerinin pratikte ise işçiler tarafından özellikle kolektif arınma mekânları açısından rahatsız edici bulunduğu gözlenir (İmamoğlu, 2009, s. 149-150). Bu durum, tarımdan gelen, görece gevşek bir zamansallığa alışkın olan işçi nüfusun, sanayileşen tüm ülkelerde ve Cumhuriyet'in diğer yerleşkelerinde de görülen, keskin, disipline edici, kimi zaman yabancılaştırıcı yeni üretim biçimine uyum sağlama zorluklarını somutlar (Arıtan, 2004; Uzunoğlu, 2008).

Erken dönemde kendini gösteren tüm bu sanayi, tarım işletmelerinin yerleşke lojmanları ya da kent dokusu içinde bağımsız olarak konumlanan kurum lojmanları, 1950'lerden sonra da varlığını sürdürür. Bu süreçte

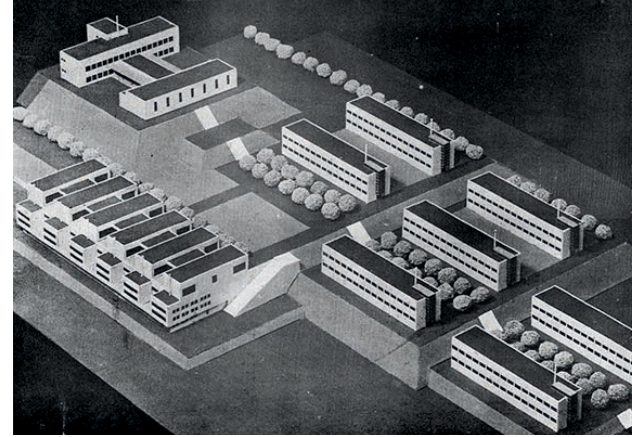
yıllarda belediyeler eliyle toplu konut uygulamalarına; günümüze gelindikçe de eleştirilere açık kentsel dönüşüm süreçlerine yöneldiği gözlenir.

Aslında Bilgin'in saptadığı biçimde devlet kontrolünün başat olduğu erken dönemin ardından 1950'li, 1960'lı yıllarla birlikte tümüyle yap-satçı müteahhitler eliyle üretilen apartmanların egemen hale geldiği, uçlar arası savrulmaların yaşandığı, Batılı sanayileşmiş ülkelerdeki devlet (merkezi yönetim, belediyeler)-özel sermaye (inşaat sektörü) ayaklarına dayalı görece dengeli bileşik sistemin kurulamadığı konut üretimi alanında (Bilgin, 1994; Bilgin, 1998, s. 264), Cumhuriyet'in lojman mekânları ve kooperatif konutları görece sınırlı bir nicel topluluk oluşturur. Cumhuriyet'in toplam konut üretimi içinde kooperatif konutları %2-3'lük bir orandan %15'lere kadar çıkarken benzer oranlarla işe başlayan lojmanlar ilerleyen yıllarda o ölçüde bir yükseliş göstermez (Tekeli, 2012, s. 162, 319); ancak nicel anlamda büyük bir yoğunluğa ulaşmasalar da lojmanlar niteliksel bağlamda Cumhuriyet'in konut tarihi içinde oldukça yoğun bir etki alanı yaratır. Yukarıda irdelenen çok farklı yönleriyle etki alanı netleştirilmeye çalışılan bu barınma mekânları, Batılı ve Sovyet örneklerden esinlenilse de kendine özgü bir bileşim içinde kurulan rasyonel, üretim merkezli devlet işletmelerini, görece dışa kapalı ama kendi içinde yaşayan yerleşim odakları haline getiren en önemli parçalardan biridir. Bu yapılar, model oluşturması istenen; rasyonelleşme, sanayileşme, modernleşme sürecinde değişen yaşantıyı, aile yapısını, ikamet biçimlerini, barındırdığı çeşitli çatışmalarla somutlayan; devletin toplumcu bir yaklaşımla, aynı zamanda içeriğini ve sınırlarını baskın biçimde belirlediği bir konut anlayışını gerçekleyen mekânlardır. Bu nedenle Cumhuriyet'in lojman yapılarının içerdiği zengin, niteliksel birikimin yerleşkeler bütününde (işlevsel dönüşümler olsa da) günümüze taşınması ve devletin sosyal adalet çerçevesinde, çağın gerçekliği içinde toplumu ikamet bağlamında gerekli noktalarda destekleyici yeni çözümler üretmesi anlamlı görünmektedir. ■

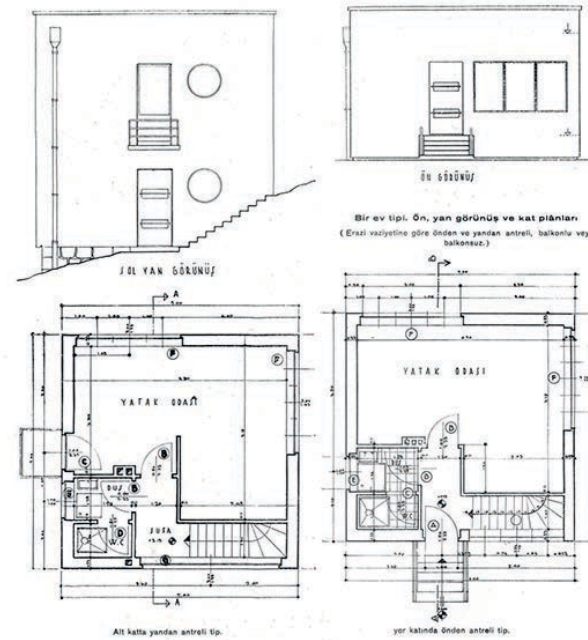
Özlem Arıtan, Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

KAYNAKLAR

- Arkan, S. (1935). Kozlu - Zonguldak Amele evleri, ilkokul, mutfak ve çamaşırılık binası. *Arkitekt Dergisi* 53(9), 253-259.
- Arıtan, Ö. (2009). Sümerbank yerleşkeleri: Cumhuriyet Modernleşmesi'nin ideolojik varyasyonlarına ilişkin mekansal bir okuma. A. Cengizkan (Ed.), *Fabrikada barınmak-Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de işçi konutları: Yaşam, mekân ve kent içinde* (ss.176-213). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Arıtan, Ö. (2004). *Kapitalist/sosyalist modernleşme modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığının biçimlenişine etkileri- Sümerbank yerleşkeleri üzerinden yeni bir anlamlandırma denemesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Asiliskender, B. (2009). Anadolu'da Modern Bir Yaşam Kurmak: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları. A. Cengizkan (Ed.), *Fabrikada barınmak-Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de işçi konutları: Yaşam, mekân ve kent içinde* (ss.110-129). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Ateş, T., Eroğlu, N., Kaban, Z., Kazgan, H., Koraltürk, H., Soyak, A. ve Tekin, O. (1999). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.
- Avcı, A. T. (2024, 5 Ağustos). *Hatırlıyorum ve unutmuyorum! İzmir endüstriyel mirasının emeğin miras hakkı boyutunda hafızası... Kent Stratejileri Merkezi*. Erişim tarihi, 20 Şubat 2025, <https://kentstratejileri.com/tag/izmir-sark-sanayi-fabrikasi/>
- Benevelo, L. (1982). *The origins of modern town planning* (J. Landry, Çev.). Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Biggs, L. (1996). *Rational factory (Architecture, technology and work in America's age of mass production)*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Bilgin, İ. (1998). Modernleşmenin ve toplumsal hareketliliğin yörüngesinde Cumhuriyet'in imarı. Y. Sey (Ed.), *Bilanço '98- 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde* (ss. 255-272). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Bilgin, İ. (1994). *Yapı üretiminde ürün süreç ilişkisi*. İstanbul: YTU Yayınları.
- Buchli, V. (1999). *An archeology of socialism*. New York, Oxford: Berg Publishers.
- Cengizkan, Ali. (2019). Yenişehir'in ortaya çıkışı: Konut yapımında gerilimler ve kenti konutla yapmak. A. Cengizkan ve N. M. Cengizkan (Ed.), *Bir şehir kurmak: Ankara 1923-1933 içinde* (ss. 143-178). Ankara: Koç Ün. VEKAM Yayınları.
- Cooke, C. (1995). *Russian Avant-Garde: Theories of Art, architecture and city*. London: Academy Editions.
- Dal Co, F. ve Tafuri, M. (1986). *Modern Architecture 1*. (R. E. Wolf, Çev.). New York: Electa/ Rizzoli Editions.
- Genel Türkçe Sözlük. *Lojman*. Erişim tarihi 25 Şubat 2025, <https://sozluk.gov.tr/>
- Goethe Institut Ankara(2010). *Saraçoğlu Mahallesi*. Erişim tarihi 20 Şubat 2025, <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sie/sar/trindex.htm>
- İmamoğlu, B. (2009). Seyfi Arkan ve Kömür İşçileri İçin Konut: Zonguldak; Üzülmey ve Kozlu. A. Cengizkan (Ed.), *Fabrikada barınmak-Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de işçi konutları: Yaşam, mekân ve kent içinde* (ss. 130-155). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA). (2022). *İzmir Endüstriyel Miras Envanteri*. İzmir: Kalkınma Ajansı Yayınları. <https://izka.org.tr/wp-content/uploads/2022/01/endustriyel-miras.pdf>
- Kayın, E. ve Şimşek, E. (2009). İzmir Havagazi Fabrikası Endüstri Kompleksi Üzerine Yeniden Düşünmek. *Ege Mimarlık*, 70, 14-19.
- Kostof, S. (1999). *The city shaped- urban patterns and meanings through history*. London: Thames and Hudson.
- Köksal, G. ve Ahunbay, Z. (2006). İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri. *İtüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 5(2), 125-136.



10



11

- Miliutin, N. A. (1974). *Sotsgorod, the problem of building socialist cities*. (A. Sprague, Çev.). Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Öktem, S. (2009). Karabük Demir Çelik Fabrikaları ve Yerleşimi. A. Cengizkan (Ed.), *Fabrikada barınmak-Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de işçi konutları: Yaşam, mekân ve kent içinde* (ss. 156-175). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sey, Y. (1998). Cumhuriyet Döneminde konut. Y. Sey (Ed.), *Bilanço '98- 75 yılda değişen kent ve mimarlık içinde* (ss. 273-300). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Taylor, G. R. (1915). *Satellite cities, the study of industrial suburbs*. New York, London: D. Appleton and Company.
- Tekeli, İ. (2012). *Türkiye'de yaşamda ve yazında konutun öyküsü (1923-1980)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. ve İkin, S. (1982). *Uygulamaya geçerken Türkiye'de Devletçiliğin oluşumu*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Toprak, Z. (1995). *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950), Milli İktisat- Milli Burjuvazi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uzunoğlu, E. (2008). *The constitution of power relations in spaces of industrial production: The case of four Sümerbank campuses in the Aegean region* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.

ÜSTTE Seyfi Arkan Tasarımı Zonguldak Kömür İşletmesi lojmanları (Arkan, 1935, s. 257) (Görsel 10).

Seyfi Arkan'ın Yerleşke'de tekil konut tasarımı (Arkan, 1935, s. 254) (Görsel 11).

BARINMA

BARINMA, İNSANLIK TARİHİNİN BAŞLANGICINDAN BU YANA BİREYİN EN TEMEL FİZYOLOJİK İHTİYAÇLARINDAN BİRİ OLMANIN ÖTESİNDE, TOPLUMSAL, EKONOMİK, KÜLTÜREL VE POLİTİK BOYUTLARIYLA DA HAYATIN MERKEZİNDE YER ALAN BİR OLGUDUR. MODERN DÜNYANIN KARMAŞIK DİNAMİKLERİ İÇERİSİNDE BARINMA, YALNIZCA FİZİKSEL BİR MEKÂN SUNMA İŞLEVİ GÖRMEZ; BİREYİN KİMLİĞİNİ ŞEKİLENDİREN, AİDİYET DUYGUSUNU BESLEYEN, SOSYAL İLİŞKİLERİN SÜRDÜRÜLDÜĞÜ VE TOPLUMSAL YAPININ YENİDEN ÜRETİLDİĞİ BİR MEKANİZMA HALİNE GELMİŞTİR. ANCAK GÜNÜMÜZDE HIZLA DEĞİŞEN EKONOMİK VE SOSYOPOLİTİK YAPILAR, KÜRESEL GÖÇ DALGALARI, ARTAN GELİR EŞİTSİZLİĞİ, KENTLEŞME SÜREÇLERİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ GİBİ FAKTÖRLER, BARINMA SORUNUNU KÜRESEL BİR KRİZ DÜZEYİNE TAŞIMAKTADIR. BU BAĞLAMDA, BARINMA SORUNUNU TOPLUMSAL, KÜLTÜREL, EKONOMİK VE ÇEVRESEL BOYUTLARIYLA DERİNLEMESİNE VE ELEŞTİREL BİR BAKIŞLA BU SAYIMIZDA İNCELİYORUZ.

Her ne kadar barınma hakkı, 1948 yılından beri Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesinde belirtilmiş ve temel haklar arasında yer alması sağlanmışsa da, bugün içinde yaşadığımız küresel ve yerel dinamikler açısından değerlendirildiğinde, özellikle hızlı kentleşmenin ve otoritelerin barınma politikalarındaki başarısızlıkları, barınma üzerinden yaşanan sosyal adaletsizliklerin derinleşmesine neden olmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, göç ve toplumsal dışlanma barınma erişiminde kısıtlar yaratırken, barınma hakkı ve mülkiyet ilişkisi arasında artan gerilimler, iklim değişikliğinin neden olduğu afetler ve sonrasındaki süreçlerde dayanıklı barınma çözümlerinin yetersizliği problemleri arttırmaktadır.

Barınma sorununun konut üretiminin arttırılması ile çözüleceği düşüncesi, hesaba katılmayan başka sorunları da üretmektedir. Konut üretiminde piyasa koşullarının ve beklentilerinin şekillendirdiği çözümler, barınma ihtiyacını mekânsal olarak standartlaşmış dar kalıpların içine sıkıştırmakta ve konutu bir meta haline getirmektedir. Böylece barınma, toplumsal normların dayatılmasıyla bireyi disipline eden bir araç haline gelmekte ve kapitalist toplumda emeğin ve üretim ilişkilerinin sürdürülebilirliği açısından merkezi bir rol oynamaktadır. Konut üretimi politikaları, barınma sorununu adil, açık ve haklar temelinde çözmek yerine insanın ehlileştirilmesine, denetlenmesine, sistemin devamlılığını sağlayan bir araç olarak görülmesine neden olmaktadır. İçinde yaşadığımız ekonomik ve politik süreçler sebebiyle toplumda güvenli, sağlıklı, kamusal donatıları sağlanmış barınma olanaklarına erişim gitgide azalmakta; geleceğin barınma ihtiyacını önceleyen ele alışı gerekmektedir. Bu bağlamda, kapsayıcı tasarım, katılımcı çözümler, geçici barınma, mekânsal adalet, çevresel sürdürülebilirlik, dayanışma ekonomisi, yerel kimlik ve kültürel doku anahtar kavramları ile “barınma”yı yeniden düşünmeye ihtiyacımız bulunmaktadır.

Bu kapsamda, Ege Mimarlık dergisi 126. sayısında, barınma kavramını mimarlık ve ilgili disiplinler çerçevesinde, insana özgü uygun yaşam koşullarının sağlanmasına ve ayrıca tüm canlı yaşamının barınma olanaklarını, kent faunası ile birlikte yeniden düşünmeye, çağdaş kuramsal yaklaşımlar ve araştırmalar ile tartışmaya açıyor.



ÜSTTE "Mimarlık Haftası 2011 Fotomaraton - İnsan Hakkı Olarak Mimarlık" Sergileme ödülü FOTOĞRAF Ecem Arslanay

Barınma ve Mülkiyet Temelli Paylaşım Sorunu

Mehmet Çağlar Meşhur



ÜSTTE Yazır Mahallesi, Elmalılı Hamdi Cad. civarı, Aynı yerin 1986 ve 2022 yılına ait hava fotoğrafları (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2024) (Görsel 1).

Yüksek oranda kira artışlarının önüne geçmek amacıyla 11 Haziran 2022 tarihinde, 31863 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren ve “yenilenen kira döneminde uygulanabilecek artışın” %25’le sınırlanmasını öngören yasal düzenlemenin çıktığı ilk günlerde ulusal kanallardan birindeki haberin başlığı şuydu: “250 kiracısı ile mahkemelik oldu.”

Hikâye bildikti. %25 kira artışının piyasa koşullarının çok altında kalacağını düşünen ev sahibi, kiracılarını evinden çıkartıp, yüksek bedellerle yeni kiracılar bulmanın derdindeyken, kiracılar da yasal haklarının peşine düşmüştü. İktidarın yaptığı yasal düzenlemenin çözüm mü yoksa sorun mu yarattığı, kimin haklı kimin haksız olduğu, emlakçıların, hukukçuların görüşleri, haberde pek çok soruya yanıt aranıyordu ama en temel soru sorulmadan: “Bir kişinin 250 tane evi nasıl olur?”

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 35.maddesindeki, “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir” hükmü sıklıkla vurgulanır, ancak bilinçli ya da bilinçsiz 35.maddenin son cümlesinin üzerinde daha az durulur: “Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.”

Kent planlama eğitimi aldığım dönemin (1992-1996) son yılında okuduğum İlhan Hoca’nın iki yazısında (Tekeli, 1988; Tekeli, 1992), mülkiyet açısından temel ilkenin adalet olduğu; bunun da ancak toprak mülkiyetini iki

boyutlu kabul eden, üçüncü boyuttaki hakların kamuya yapılacak ödeme karşılığında elde edilebildiği bir sisteme vurgu yapılıyordu. Toplumdaki çıkar dağılımı dengesini köklü bir biçimde değiştirecek böyle bir sistemin ise siyasi açıdan ciddi bir kararlılık ve kampanya ile gerçekleştirilebileceği hatırlatılıyordu. İmar planları üzerindeki iki aşamalı onay sürecini¹ değiştiren İmar Kanunu’nun yasalaştığı (1985), Turizm Teşvik Kanununun çıkarıldığı (1982), liberal ekonomi politikalarının güç kazandığı ve inşaata dayalı büyümenin ön plana çıkmaya başladığı bir dönemde zamanın ruhuyla tümüyle örtüşen bu iki yazıdaki “erken uyarı” dikkate alınmak şöyle dursun toprak mülkiyetini fırsata dönüştüren bir işleyiş ülkeyi teslim aldı.

1996 yılında soyut bir kavram olarak zihnime yerleşen, üçüncü boyutta yapılaşma haklarının kamuya ait olması gerektiği yönündeki vurgunun önemini, aksi durumda toplumsal açıdan nasıl bir adaletsizliğe yol açılabileceğini doktora tezimin saha araştırması sırasında pratik anlamda gözlemleme şansım oldu (Meşhur, 2004). 1986 yılından 2003 yılına kadar olan dönemde Konya kentinde yapılan arazi ve arsa düzenlemelerini (yaygın bilinen adı ile 18. madde uygulamalarını) incelemedeki amaç kent planlama-mimarlık-harita mühendisliği ara kesitinde parselasyon planlarının yapılı çevrenin oluşumu ve mimariyi nasıl etkilediğini incelemektir. İnceleme esnasında karşılaştığım özetağıtım cetvelleri² yakın geçmişte tarımsal üretim yapılan arazilerin, yüksek değer artışı ile imar parsellerine nasıl dönüştüğünü ve oluşan değerlerin kişilerin kontrolüne nasıl bırakıldığını

gösteriyordu, zihnimde oluşan yeni bir soruyla: “Kamusal bir belge olarak, fen, sağlık, çevre koşullarına uygun yapılaşma için oluşturulan imar planları haksız zenginleşmenin aracı olabilir mi?”

Olabileceğini 2005 yılında Konya kentinin, o sırada yeni gelişen/yapılaşan bir semtine taşındığımda anladım. 1983 Çevre Düzeni Planında yeni gelişme sahası olarak öngörülen; bu plana göre 80’li yılların sonunda nazım imar planı ve uygulama imar planları tasarlanan, arazi ve arsa düzenlemesi işlemlerinin tamamlanmasının ardından 1990’lı yıllarda yapılaşmanın başladığı bölge, 1970’lerde uzak bir yeri ifade etme ünlemiyle “taa Yazır’ın oralar³” şeklinde tanımlanan bir bölgeydi. Yapılaşmanın başladığı zamanlardan bugüne kadar, olanın övünerek, olmayanın imrenerek anlattığı konu ise ortak: “Tarladan zengin olma hikâyeleri...”

Basit bir örnekle, yapılaşmanın başladığı dönemin hemen öncesine ait (1986) hava fotoğrafında sınırları da seçilebilen (Görsel 1), arpa ya da buğday ekili tarlaların/arazilerin bulunduğu bölgede, tarımsal üretim için küçük sayılabilecek⁴ 5000 m2 (beş dönüm) büyüklüğündeki bir arazinin yapılaşma hikâyesi şu şekildeydi. İmar planının yapıldığı dönemde yasal sınır olan %35 düzenleme ortaklık payı kesintisi sonrasında (5000*0.35=1750 m2) kalan 3250 m2’lik net imar parseli/adası için 5200 m2 inşaat alanı hakkı oluyor (Bölgede imar planı ile getirilen ortalama yapılaşma hakkı E=1.60-2.00 aralığındadır, 3250*1.6); 5200 m2 inşaat alanı, bölgede en çok üretilen bağımsız birimlerin niteliği (140-150 m2, 3+1) açısından 35 bağımsız birime/konuta (5200/150) karşılık geliyordu. Son olarak yapımcı firma ya da müteahhitlerle arsa sahipleri arasındaki paylaşımın %45-50 oranında gerçekleştiği göz önüne alındığında 5000 m2 araziye/tarlaya sahip bir kişi imar planı ile oluşan yapılaşma hakkı ve arazi-arsa düzenlemesi sonucunda 17-18 konuta sahip olabiliyordu⁵. Aynı bölgede, daha büyük araziler için kişilerin 70 bağımsız birime/konuta kadar çıkan iyelik durumları söz konusuydu.

Konya kentinde sınırlı bir alan için ifade etmeye çalıştığım, imar planlarının uygulanması sonucunda tarladan/araziden büyük kazanımlar elde etme hikâyelerinin aynısı ya da

benzerleri ülkenin farklı kentleri için de geçerli. Bugün ülkede, beklentileri şekillendiren, hayalleri süsleyen ancak yasal gibi görünmesine karşın hiçbir meşruiyet zemini olmayan bu edinim/kazanma sürecinin hayatın bir parçası olması en az sorunun kendisi kadar ciddi bir açmazdır. Vurgulanmaya çalışılan sorunun doğru bir zeminde tartışılabilmesi için her şeyden önce tarımsal üretim yapılan arazilerin, planlanması yönünde bir gereksinim ortaya çıkmışsa bunun tüm kente ait dinamikler sonucunda oluştuğunu görmek gerekiyor. Bir kentin nüfusunun, farklı rollere, farklı birikimlere, farklı eğitim düzeyi ve uzmanlık alanlarına sahip bireylerin kente gelip emeğiyle, bilgisiyle farklı işleyişler içerisinde rol almasıyla şekillendiği göz önüne alındığında karşımıza bir gerçeklik çıkıyor: “İmar planları ile herhangi bir toprak parçası üzerinde oluşan değerde o kentte yaşayan herkesin hakkı/payı vardır.”

Bu basit gerçekliğe karşın kamu adına düzenlenen bir belge olan imar planları ve kente ait dinamiklerle ortaya çıkan toprak üzerindeki değer artışına kişiler el koyuyor, haksız zenginleşiyor. Diğer tarafta ise pandemi sonrasında oluşan enflasyonist ortamda daha da derinleştiğini deneyimlediğimiz bir barınma sorunu yaşanıyor. Dolayısıyla, Anayasamızda, “mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz” yazıyorsa böylesi bir mülkiyet sisteminde açıkça anayasa suçu işlendiğini, tarladan/araziden zengin olma hikâyelerinin anlatıldığı bir ülkede toplumsal adaletin sağlanamayacağını, emekle kazanmanın yüceltilemeyeceğini, kamu otoritesinin ve sosyal devlet olmanın en temel ödevlerinden biri olan barınma ihtiyacının sağlıklı bir zeminde çözülemeyeceğini fark etmemiz gerekiyor.

Zor olan, yaşamakta olduğumuz sorunun çözümü için geçmişe göre daha radikal kararlar alınması gerekliliği. Tekeli’nin (1988; 1992) çerçevesini çizdiği toprak mülkiyetini iki boyutlu kabul edip üçüncü boyuttaki yapılaşma haklarının kamuya ait olduğunu kabul eden bir mülkiyet sistemine geçilmesi bugün için de zorunluluk. Sorunu geçmişe göre daha içinden çıkılmaz hale getirmiş olan ise özellikle son 40 yıl içerisinde üretilen milyonlarca

konutun içerisinde önemli bir yer tutan, arazi sahiplerinin hiçbir emek vermeksizin iyeliğine geçen konutlar. Burada gerçeklikten uzak, hayalci, vb. eleştirilerle karşılaşma pahasına günün birinde gerçekleşme umudunu taşıdığım çözümü bir cümleyle ifade edeyim: “Herhangi bir kazancın ya da emeğin karşılığı olmaksızın, araziden/tarladan edinilmiş konutları herhangi bir bedel ödemeksizin T.C. Maliye Hazinesinin mülkiyetine geçirmek...”

Burada mülk sahiplerinin üzerinde hak iddia edebileceği tek konu, arazilerinin imar planında getirilen yapılaşma hakları ile imar parseline dönüşmesinden önce “tarımsal arazi vasfında” ekonomik değeridir ki, bu bedel farklı araçlarla (devlet tahvili, hazine bonosu, vb.) güncellenerek arazi sahiplerine ödenebilir.

Bitirirken şunu söyleyebilirim: Barınma sorununa yönelik çözüm üretmesi beklenen iradenin, sorunun büyük ölçüde gayri meşru kazançla izin veren bir mülkiyet sisteminden ve mülkiyet üzerinde oluşan değer artışını sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde paylaştırmayan bir yapıdan kaynaklandığını görmesi gerekiyor. Aksi durumda, geçmişe göre derinleşmiş olan barınma sorununun gelecekte bugünden daha kötü duruma gelme riski bulunuyor. □

Mehmet Çağlar MESHUR, Prof. Dr., Konya Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

DİPNOT

- 1 Yeni İmar Kanununun yasalaştığı 1985 yılına kadar belediye meclislerinde kabul edilen imar planlarının onaylanmak üzere Bayındırlık Bakanlığı’na gönderildiği iki aşamalı bir plan onay süreci söz konusudur. 3194 sayılı İmar Kanunu ile bu yetki belediye meclislerine verilmiştir.
- 2 Özet-dağıtım cetvelleri, genel anlamda kadastro parsellerinin/arazilerin imar parsellerine nasıl dönüştüğünü gösteren, parselasyon planlarına temel oluşturan belgelerdir.
- 3 Bugün Yazır Mahallesi olarak adlandırılan bölge, adını Yazır köyünden almıştır.
- 4 Konya’nın özellikle düzlük kesimlerinde tarlaların/arazilerin büyüklüğüne bağlı olarak Konya Dönümü (2500 m2) şeklinde bir tanımlama ortaya çıkmıştır.
- 5 Bugün bölgede ortalama daire fiyatları 4-5 milyon TL, kira bedeli 25 bin TL düzeyinde.

KAYNAKLAR

- Konya Büyükşehir Belediyesi. (2024). Konya Kent Bilgi Sistemi. Erişim tarihi 20 Aralık 2024, <https://kentrehberi.konya.bel.tr/#/rehber/>
- Meşhur, M.Ç. (2004). *Arazi ve arsa düzenlemesi yaklaşımlarının kentsel mekân oluşumu üzerindeki etkileri: Konya kenti örneği*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Tekeli, İ. (1988). Mülkiyet kurumu, kamu yararı kavramı ve imar planları üzerine. *Planlama*, 88(2), 6-13.
- Tekeli, İ. (1992). Kentsel topraklarda mülkiyet kurumunun varlığının toplumsal sonuçları ve yeniden düzenleme olanakları üzerine. *Planlama*, 92(1-4), 48-57.

Barınma

MODERATÖR **Murad Tiryakioğlu**

KONUŞMACILAR **Pınar Uyan Semerci, Ferhat Kentel, Kıvanç Kılınç**

METNE ÇEVİREN **İlgın Külekçi**



ÜSTTE Ege Mimarlık dergisi Bölünmüş Ekran paneli, 14 Şubat 2025, İzmir Mimarlık Merkezi.

SAĞ ÜSTTE Illustrating equality vs equity (Eşitlik ve adaletin tasviri) (IISC, 2016) (Görsel 1).

Murad Tiryakioğlu, Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisat Bölümü

Pınar Uyan Semerci, Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Ferhat Kentel, Prof. Dr., Sosyoloji Dükkânı

Kıvanç Kılınç, Doç. Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Bölümü

Murad Tiryakioğlu: Hem hocalarıma hem salona gelen dinleyicilere katılımları için çok teşekkür ederim. Barınma çok genel ve pek çok disiplini ilgilendiren geniş bir başlık sunuyor. Bu nedenle farklı disiplinlerden farklı bakış açılarıyla tartışmayı zenginleştireceğiz. Öncelikle İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden Pınar Uyan Semerci siyaset bilimi uzmanlığı ve farklı alanlardan deneyimleriyle barınma hakkını konu edecek; ardından Ferhat Kentel, kent hayatı, gündelik hayat ve duygular sosyolojisine değinerek barınmaya sosyolojik açıdan bakacak; son olarak İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nden Kıvanç Kılınç ise sosyal konutların tarihinden bahsederek İzmir'in 1970'lerinden ve günümüzden örnekler verecek. Pınar Hocam, buyurun.

Barınma Hakkı

Pınar Uyan Semerci: Bildiğim kadarıyla mimarlar sosyal bilimlerden pek sıkılmıyorlar, hatta sosyal bilimlere disiplinlerinin bir parçası olarak görüyorlar. Ben siyaset bilimciyim ama disiplinlerarası çalışıyorum, sahada da çok çalışıyorum. Bugün size siyaset teorisinden barınma hakkına nasıl yaklaşabiliriz diye düşünerek bir sunum akışı hazırladım. “Negatif ve pozitif özgürlükler”, barınma-yoksulluk ilişkisi, korunaklı ve güvenli bir çatı olarak barınma, “insan hakları ihlali olarak yoksulluk”, haklara erişimdeki eşitsizlikleri tartışmak için “yapabilirlik”ler, barınmanın eşitsizlikle olan ilgisi, üst üste binen krizler (*polycrisis*) içinde barınmanın önemi ve sahadan örnekler şeklinde başlıklar

sıraladım. Ne kadarını aktarabileceğim, bakalım.

“İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı”, J. J. Rousseau’nun çok temel metinlerinden biri. Rousseau, 1754 yılında Dijon Akademisi’nin açtığı yarışmada sorulan sorudan yola çıkarak bu metni yazıyor ve aslında kendi dönemi için yazsa da bugün için de geçerli olan, çok temel bir durumu işaret ediyor. Bu metinden bir alıntı paylaşacağım ama önce sonunu söyleyeyim; Rousseau, “toprağı ilk çeviren ve ona benim diyen, insanlar arasındaki eşitsizliği yaratandır”, diyor. Yalnızca hakların eşit olmasının gerçek bir eşitlik anlamına gelmediğini bir benzetme ile sembolik bir şekilde anlatıyor. Geçen yıllarda hatırlarsanız, sosyal medyada çokça paylaşılan bir görsel vardı; bu görselde tribünde maç izleyen/izleyemeyen farklı boylarda üç kişi görölüyordu (Görsel 1). Sandıkları herkesin boyunu dikkate alarak farklı şekilde dağıtmanın maçı seyretmeyi nasıl mümkün kıldığını gösteriyordu.

Rousseau’nun verdiği dev ve cüce örneği ise şöyle: “...bir dev ile bir cüce aynı yolda yürüseler her ikisinin atacağı her yeni adım deve yeni bir üstünlük sağlayacaktır. Oysa uygar durumun çeşitli sınıflarında hüküm süren eğilimlerin ve hayat tarzlarının akla sığmaz çeşitliliği, herkesin aynı besinleri aldığı, aynı tarzda yaşadığı, aynı şeyleri yaptığı hayvanlık ve vahşet hayatının basitliği, düzen birliği karşılaştırılırsa doğal halinde insandan insana farkın toplum halindeki göre ne kadar az olduğu, insan türünde doğal eşitsizliğin, kurumların yarattığı eşitsizlik tarafından ne kadar artırılmış olması gerektiği

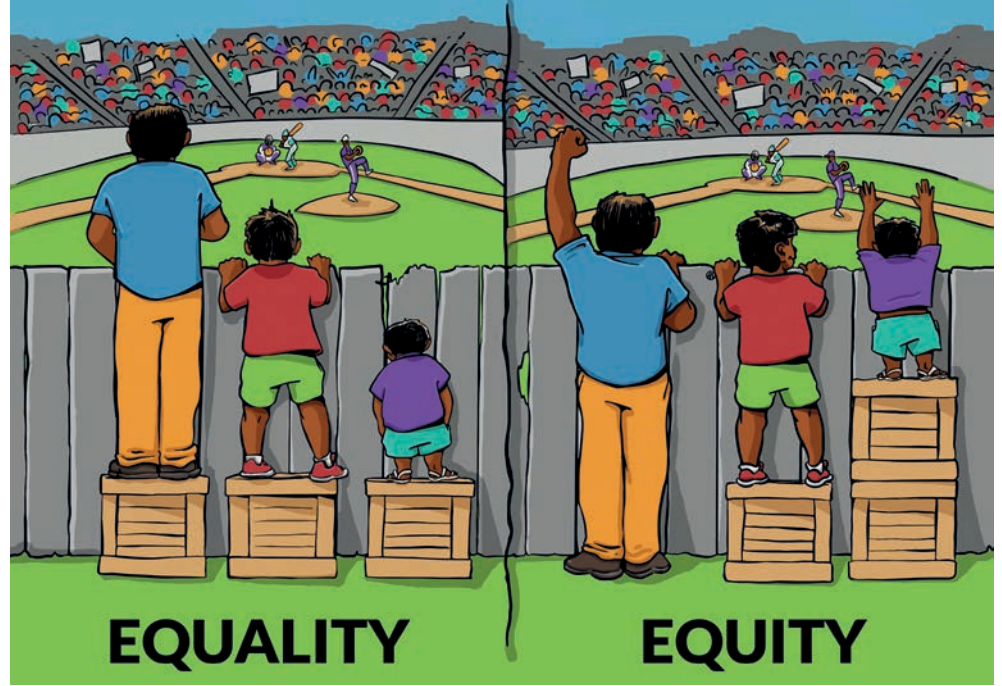
anlaşılabilecektir” (Rousseau, 1995, s.129).

Rousseau'ya göre insanlar siyasal bir topluluk olmadan, yani “medeniyet” olmadan önce birbirlerine çok daha fazla benzeyen, eşitsizliklerin çok daha az olduğu bir haldeydi. Fakat “medeniyet” ve özel mülkiyetin var olmasıyla birlikte farklılıklar çok çeşitlendi. Herkes aynı çizgiden bir yarışa başlasa, aynı yolda yürüse dahi devlerin her zaman dev adımlarıyla, cücelerin her zaman cüce adımlarıyla var olduğu bir durum oluştu. Neden bu metni alıntılıyorum? Çünkü sahada, özellikle çocuklarla yaptığımız çalışmalarda, çocuğun nerede hangi evde doğduğu, mevsimlik işte bir çadırda mı, İstanbul'un çok yoksul bir semtinde mi, yoksa örneğin Ulus'ta mı doğduğu çok şeyi belirliyor. Bu alıntıdaki dev ve cüce, hayata aynı noktada başlamama halini sembolize ediyor. Tabii başka şeyler de söylüyor, var olan haklarla ilgili temel bir tartışmayı ortaya koyuyor.

Pozitif ve negatif özgürlükler

1958 tarihli Two Concepts of Liberty metninde, Düşünür Isaiah Berlin, pozitif ve negatif kavramlarını farklı özgürlük anlayışlarını aktarmak için kullanıyor. Bu iki farklı yaklaşımla özgürlükleri ele almaya çalışalım.

Liberal teoremin temel bakış açılarından biri, devletin sınırlı olmasının bireyin özgürlük alanlarını artıracığıdır, yani devletin müdahalesi azaldıkça bireyin özgür olacağını varsayar. J. Bentham'a göre “tüm yasalar özünde özgürlüğün bir kısıtlamasıdır”. Yani, devlet bir kural koyduğunda, bir yasa yapıldığında bireyin özgürlükleri kısıtlanır. Bu yüzden de liberal anlayış mümkün olduğunca devleti küçük tutmaya gayret eder; özel alana-aile ya da kişisel tercihlere ya da ekonomik alanda pazara müdahalenin sınırlandırılmasını ister. Bu kısıtlama, devletin müdahalesinin olmadığı müddetçe herkesin özgür hareket edebileceğini varsayar. Fakat çoğumuz yasalarda konan sınırların dışında kalan alanda tanımlanan negatif anlamdaki özgürlükleri aynı şekilde deneyimlemeyiz. Örneğin, çok genel ve çok daimî olarak, yasa “öldürmemelisiniz”, “çalmamalısınız” der. Ne yapılmamasını söyler, ne yapılacağı kısmında bireyleri özgür bırakır.



“NEGATİF ÖZGÜRLÜKLER YAPILMAMASI GEREKENLERLE ÖZGÜRLÜKLERİ SINIRLADIKTAN SONRA GERİDE HERKESİN ÖZGÜR BIRAKILDIĞI BİR ALAN TANIMLARKEN, POZİTİF ÖZGÜRLÜK KAVRAMI İSE, SOSYOEKONOMİK HAKLAR GİBİ BİRÇOK HAKKIN TANIMLANMASINA YOL AÇIYOR”

Ancak 1881’de T. H. Green, İrlandalı köylülerin toprak ağalarıyla yaptığı sözleşmenin iki tarafın özgür iradesiyle yapılan bir kontrakt, sözleşme olarak görülmesinin doğru olmadığını yazar. Bu durumun aslında özgürlükten uzak olduğunu söyler. Çünkü, der, burada köylülerin rızası yoktur, aç kalmamak için bunu yapmak zorundadırlar. Devletin müdahalesinin olmadığı, devletin karışmayarak insanların özgürce istediklerini yaptığı açıklaması durumu doğru bir biçimde yansıtmamaktadır. Özetle, imkânlar açısından oldukça eşitsiz olan iki taraf arasındaki bu “anlaşma” özgürlüğü genişletmez. Bu noktadan hareketle T. H. Green, liberal sosyalizmi ya da gülyüzlü, insancıl liberalizmin yollarını arar. Devletin, toplumun müdahalesiyle insanların sosyal haklarını garanti altına almasını söyler. Kısaca yasalar, eğer doğru şekilde uygulanırsa, özgürlüğü gerçekten genişletmeyi sağlayacak mekanizmalardır. Bu anlayış aslında

barınma açısından da oldukça uygun bir örnektir.

Şu an Türkiye’deki yasalara bakalım. Bizim hayalimizdeki evi almamızı engelleyen bir yasa yok. Hayalimizi geçelim, daha küçük, bir evi almamızı ya da kiralamamızı engelleyen bir durum yok. Ama hepimiz bu “özgürlük”ten yararlanamıyoruz. İzmir’i çok iyi bilmiyorum ama barınma İstanbul’da gerçek bir sorun; öğrencilerimizin, hocalarımızın, arkadaşlarımızın, bizlerin, hepimizin ortak sorunu. Yasada kısıtlayıcı bir durum olmamasına rağmen uygulamada eşitlikten söz edebilir miyiz? Peki, o halde, nede özgürüz? Çok meşhur alıntı ile aslında *To sleep under the bridge*, yani “köprü altında uyuyabilmede” özgürlüğümüz eşit denebilir. Bunu tartışırken öğrencilerim onda bile eşit olmadığımızı söyledi; çünkü “bazılarının orada yatmasına izin verirler, bazılarını vermezler” dediler...

Neticede pozitif ve negatif özgürlükler anlayışı bize haklar

üzerinden düşünmemize yardım eder. Negatif özgürlükler yapılmaması gerekenlerle özgürlükleri sınırladıktan sonra geride herkesin özgür bırakıldığı bir alan tanımlarken, pozitif özgürlük kavramı ise, sosyoekonomik haklar gibi birçok hakkın tanımlanmasına yol açıyor. Örneğin sağlık diyerek bir ihtiyaç tanımlanıyor ve bu ihtiyaçtan yola çıkarak bunun herkes tarafından erişilebilir bir durum olması için yasada “herkesin sağlık hakkına erişim hakkı vardır” pozitif özgürlük olarak tanımlanıyor. Anlayacağınız üzere düşünce tarihi içinde var olan bu tartışma aynı zamanda haklar tarihinin de gelişimini anlamamıza yardımcı oluyor.

olarak verilmediği bir durumda oluşan dengesizlik belli grupların siyasi haklara erişimini engelliyor.

Hakların gelişimi, genişlemesi süreci devam ediyor: Yeşil haklar dediğimiz çevre hakkı ya da topluluk hakkı gibi birçok farklı hak üzerinden hakların gelişimini inceleyebiliriz. Burada sınırlılıklar neler? T. H. Marshall’ın anlattığı ve bugün de vurgulanan vatandaşlık çerçevesi haklara erişimin sağlandığı temel çerçeve ancak bu vatandaşlık sınırları günümüzde, göç ve iklim konuları başta olmak üzere, dünya gerçekleriyle örtüşmüyor. İnsan haklarından, çocuk haklarının evrenselliğinden bahsediyoruz ama bir yandan da bu haklar, devletlerin

gerekiyor. İhtiyaçlar hiyerarşisine bu açıdan bakarsanız ve bir de bunu daha ideolojik bir yerden yaparsanız, totalizm denebilecek noktalara varma potansiyeli de taşıyor. O nedenle Berlin, bunu bir risk olarak görüyor.

Temel ihtiyaçlar yaklaşımını bu alanda çok kullanıyoruz; çünkü pozitif hakları konuşacaksak temel bir soru var: İhtiyaçların evrenselliğinden bahsedebilir miyiz? Bu evrenselliği hep sorguluyoruz. Evrensellik-yerellik bağlamında, içinde bulunduğumuz dünyada “evrensel” olarak ortaya konan çoğu şey, Batı merkezli olduğu eleştirisiyle karşılaşıyor. Ancak aslında çok ciddi bir soru bu: İnsanlar için evrensel ihtiyaçlardan bahsedebilir miyiz? Örneğin temiz suya erişemediğimizde veya acıktığımızda yiyeceğim olmadığında çok basit bir mekanizma ortaya çıkıyor. Bir hayvan olarak insanın ihtiyaçları var. Ama tabii aynı zamanda sosyal bir varlık olarak insanın ihtiyaçlarını evrensel olarak tanımlayabilir miyiz? Aslında temel ihtiyaçlar; beslenme, giyinme, barınma, sağlık, temiz suya erişim, eğitim her toplum için ortak olarak tarif edilebilir. Sonrasında ise her birinin nasıl karşılanacağı yerel ölçekte, yerel durumuna göre karşılık bulabilir. Kutuplarda yaşayan birinin barınma ihtiyacı/hayaliyle Ekvator’da yaşayan birinin barınma ihtiyacı/hayalini aynı şekilde karşılamak mümkün değildir. Farklı ihtiyaçlar ortaya çıkar. Evrensel bir yaklaşım gibi dursa da bu yaklaşım yereli ve göreceliği dışlamaz, aksine duruma göre çeşitlendirilebilir. Giyinme ya da barınmanın nasıl olacağı o toplumun yaşam şartları etrafında şekillenebilir.

İstekler, tercihler, ihtiyaçlar ve oradan da haklar çizgisine baktığımızda donmuş bir şeyden bahsetmediğimizi de yinelemek gerekir. Aksine değişen, dönüşen bir şeyden bahsediyoruz. İnsanlık tarihi boyunca barınma (*shelter*), güneş ışığından, soğuktan, dış etkenlerden korunaklı, güvenli bir yer tanımlanmış olarak ve tanımlamaya da devam edecek-iklim değişikliğiyle birlikte barınmanın nereye doğru evrileceğini de ayrıca konuşmak lazım. Fakat belki de şunu vurgulamalıyız: Bizim neyi ihtiyaç olarak gördüğümüz de değişiyor, donmuş bir tarifi içermiyor.

“İNSANLIK TARİHİ BOYUNCA BARINMA (SHELTER), GÜNEŞ IŞIĞINDAN, SOĞUKTAN, DIŞ ETKENLERDEN KORUNAKLI, GÜVENLİKLİ BİR YER OLARAK TANIMLANMIŞ VE TANIMLAMAYA DA DEVAM EDECEK -İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE BİRLİKTE BARINMANIN NEREYE DOĞRU EVRİLECEĞİNİ DE AYRICA KONUŞMAK LAZIM-”

Sosyoekonomik haklar ve “temel ihtiyaçlar yaklaşımı”

Peki, sosyoekonomik haklar deyince ne anlıyoruz? T. H. Marshall, hakların gelişmesinde üç aşamadan bahseder:

(1) Medeni haklar: Bir ülkede yaşayan herkesin yasalar önünde eşit, aynı olduğunun kabul edilmesini tanımlar. Böyle bir nosyonun gelişmesi ve bunun çeşitliliği çok önemli. Buna bağlı olarak mülk edinme hakkının herkes için tanınması da sağlanıyor.

(2) Siyasi haklar: Yasalar önündeki eşitlikten sonra gelen seçme ve seçilme hakkını tanımlar. Özellikle kadınların siyasi haklarının çok geç verildiği bir dünyada yaşıyoruz. Türkiye bu hakları görece erken uygulamaya sokan ülkelerden biri.

(3) Sosyoekonomik haklar: Pozitif özgürlükler olarak tanımlanan, medeni ve siyasi hakların herkes için gerçekten erişilebilir olabilmesi için gereken temel haklar. Yani, siyasi haklarla, “herkes için seçme seçilme hakkı vardır” diyorsunuz ama eğitim sistemi, sağlık sistemi, bunların hiçbirinin kimseye hak

uygulanması altında anayasalar üzerinden vatandaşlık çerçevesi ile tanımlanmış haklar. Bir minik not ekleyeyim; bazı anayasalar pozitif özgürlük anlayışını çok daha fazla içeriyor -bunlara “kırmızı anayasalar” deniyor. Güney Afrika buna tipik bir örnek olarak verilir; çünkü orada açıkça “barınma hakkı” yazıyor. Yani barınma hakkının verilmesi devletin sorumluluğunda tanımlanıyor.

Hakların, hak düsturunun en önemli yanı, hakları sağlamak için sorumluları da ortaya koyup tanımlamaya imkân vermesidir. Bu hakkı kimler sağlayacak? Bu anlamda sosyal devlet/refah devleti anlayışı farklı biçimlerde var olabildiği için, her yerde aynı derecede pozitif haklardan bahsetmiyoruz.

Konuşmanın başında andığım Isaiah Berlin durduğu ideolojik noktadan hakları tarif etmeye oldukça mesafeli yaklaşıyor. Çünkü pozitif hakların en zor yanı tanımlanması, tarif edilmesinin gerekmesi! Önemlileri sıralamanız, neyin pozitif hak olarak yasada olması gerektiğini belirlemeniz

Örneğin, bugün hiçbirimiz “telefon bir ihtiyaç değildir”, diyemeyiz! Sadece burada oturan bizler değil, mevsimlik tarımda çalışan işçiler de diyemiyor. Tarlada şarj edecek elektriğin olmadığı yerde de telefon var. Çünkü bütün iletişim, çadırlar, tarlalar ya da başka bir yerde kalan aile üyesiyle görüşme telefonla gerçekleşiyor. Suriye’den gelmiş en dezavantajlı, geçici koruma statüsündeki bir aile için de aynı şey geçerli. Dolayısıyla şu an internet temel haklardan biri olarak tartışılıyor. Yaratıldığı eşitsizlik o kadar büyük bir kopma yaratıyor ki bilgiye ve temel haklara erişimi etkiliyor. Bu durum internete erişimin artık temel bir ihtiyaç olarak kabulünü ve buna bağlı olarak da hak olarak tanınmasına dair tartışmaların yolunu açıyor. Barınma da sosyoekonomik hakların içinde yer buluyor ama tıpkı tüm ihtiyaçlar ve haklar çerçevesi gibi nasıl tanımlanacağı, ne kapsamda karşılık bulduğu dönüşüyor, evriliyor.

İnsan hakları ihlali olarak yoksulluk

Bu çerçevede “İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk” derlemesinden de bahsetmek isterim (Uyan-Semerci, 2010). Birçok insan hakkı ihlali yaşanırken, yoksulluğu da insan hakkı ihlali olarak kavramsallaştırmak neden önemli sorusunu sorabiliriz. Ancak tanımlar, uygulanacak politikalarda etkili oluyor. O nedenle belki de ilk önce şunu sormalıyız: Yoksulluğu nasıl tanımlıyoruz? Eğer yoksulluğu kişilerin başarısızlıkları, yeteneksizlikleri, tembellikleri ya da kader gibi tanımlıyorsanız o zaman yoksulluğa karşı önlem almak ya da müdahale etmek zorlaşır. Yoksulluğu sistematik bir durum olarak tanımlıyorsanız, yoksulluğa içinde bulunulan dünyanın üretim biçimleri içinde bakabiliyorsanız işler değişiyor. Birçok farklı tanım var ve bu tanımların her biri bir sonraki adımın ne olacağını belirliyor.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde çok açıkça yoksulluk bir insan hakkı ihlali olarak tanımlanmış durumda aslında. Kalkınmayı sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda insani büyümeyle ilişkilendiren yaklaşım Birleşmiş Milletler’in UNDP raporlarını çıkartırken bir görüş değişikliğiyle yoksulluğun insan hakları ihlali olarak kavramsallaştırılmasının önünü de açtı.

Bildirgenin 25. maddesinin 1. fıkrasında “Her insanın, yiyecek, giyecek, konut, sağlık hizmetleri ve gerekli toplumsal hizmetler de içinde olmak üzere; kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine hakkı vardır. İşsizlik, hastalık, sakatlık; dulluk, ihtiyarlık ya da geçim olanaklarından iradesi dışında yoksun kaldığı diğer hallerde sosyal güvence hakkına sahiptir”, der.

İnsan haklarını konuşmak giderek zorlaşıyor. Herhalde öğrencilerimle bu tür konuları konuşmakta bu seneki kadar zorlanmamıştım. Her geçen sene daha fazla zorlanıyoruz diyeyim. Neticede, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 3. maddesi ise şemsiye bir ifade olarak şöyle diyor: “Yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik her insanın hakkıdır”. Bu ifade bile yeterli aslında ama daha kapsamlı biçimde az önce alıntıladığım 25. maddede açılıyor.

Bu bağlamda, yoksulluğu insan hakkı ihlali olarak kavramsallaştırdığımızda hem devletleri yükümlü kılıyoruz- tabii insan hakkı evrenselliği ve insan haklarını koruma perspektifinden bakarsak- hem de yoksulluğu insanların bireysel sorunu ya da belirli ailelerin derdi olarak değil, toplumsal bir sorun olarak sorguluyoruz. Dediğim gibi, hak olarak koymanın en önemli yanı, yükümlülükler getirmesi. Burada sosyal devlet anlayışları çerçevesinde bu tür ifadelerde bazen şöyle çekinceler oluyor; kendi imkânları içinde sosyal haklar nasıl sağlanacak dediğimizde birtakım kısıtlarımız var. Bütçe önceliklendirmeleri neye göre yapılıyor? Sadece Türkiye için değil, dünyanın geneli için de sorabiliriz. Devlet, kendi ülkesinin kendi şehrinin sokağında olan birine barınma hakkı sağlayarak mı var edecek yoksa barınamayan birini görmeyecek mi? Bütün bu pozitif özgürlükler tartışması, insanların ilişkisel, sosyal varlıklar olduğu gerçeğini ve o sosyallik içinde yaşarken, temel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini, insan haysiyetini hatırlatıyor.

Konumuza dönersek, yasaların bazılarında bu tür temel haklar, örneğin barınma hakkı açıkça bir hak olarak geçiyor (örneğin Güney Afrika). Bazılarında açıkça yer almıyor ama sosyal devlete bağlı olarak barınma hakkının da olabildiği öne sürülüyor.

Çok farklı modeller var tabii. Örneğin devlet, özellikle en yoksun kesimler için barınılacak alanın üretimi gibi bir sorumluluğu üzerine alıp, erişilebilir ve güvenli evler üretebilir.

“Yapabilirlik” yaklaşımı - Neyin eşitliği?

Tüm çok özetle aktarmaya çalıştığım tartışmaların yanı sıra “yapabilirlikler” de önem kazanıyor. Barınma hak olarak tanımlandığı durumda, bu hakka erişim sorusu masanın üstünde duruyor. Örneğin her çocuğun eğitime erişim hakkı çok açık şekilde yazıyor; fakat biliyoruz ki her çocuk eğitime aynı şekilde erişmiyor, aynı kaliteli eğitimi almıyor. Türkiye örneğinde de en büyük eşitsizlikler eğitimde yer alıyor. Hakları eşitlediğimizde bile haklar bizi eşitliğe götürmüyor. O yüzden de Nobel ödüllü bir ekonomist olan Amartya Sen (1980), “aslında neyi eşitlemeliyiz?” sorusunu soruyor. Ekonomi literatürüne bakarak çok uzun süredir adalet ve hakkaniyetin eşitlikle ilişkilendirildiğini söyleyerek, iki egemen ekolü eleştiriyor. Bunlardan biri herkese kaynakları aynı miktarda, eşit olarak dağıtmak. Örneğin hepimize aynı miktar su verildiğinde bir tür eşitlik sağlanıyor ama bunun beni doyurmasıyla Murad Hoca’yı doyurması aynı olmaz; hepimize aynı gıdayı vermek aramızda hamile birisi varsa “yapabilirlik” anlamında eşitliği sağlamaz, diyor. Kısaca, insanların çeşitliliklerini ve farklılıklarını göz önünde bulundurduğumuzda herkese aynı miktarda kaynak vermenin eşitliği getirmeyeceğini söylüyor. Eleştirdiği diğer yaklaşım ise insanların mutluluğunu ve memnuniyetini eşitlemek, yani *utilitarianism*, faydacılık. İnsanlar çok farklı tercihlerde bulunabilirler ya da tercihlerimizi “adapte ederiz”. Örneğin, şu an sizin ya da benim hayalimizdeki ev birbirinden çok farklı olabilir. Özetle, eğer hakkaniyetin eşitlikle ilgili olduğunu düşünüyorsak, bir şeyi eşitlemek istiyorsak “yapabilirlikler”i eşitlemeye çalışmayı öneriyor.

“Yapabilirlikler”i de şöyle örneklendirelim: Bugün bu saatte buraya kimler gelebiliyor? En yakın örnekle, bugün İzmir’de yolları kapatmışlar, bindiğim taksiden inip yürüyerek buraya geldim; ancak bir engelim olsaydı bu kadar hızlı



SOLDA "Çirkin" Küçükbakkalköy'den "güzel" Ataşehir'e... (çevrimiçi platformlarda sıkça paylaşılan İstanbul'un kentsel yoğunluğunu gösteren görsel, fotoğrafcı bilinmiyor) (Görsel 2).

“GİTGİDE NEOLİBERALLEŞEN BİR SİSTEMDE YAŞIYORUZ VE NEOLİBERAL YAPILARIN MUHTEŞEM İKNA TEKNOLOJİLERİ, MANİPÜLASYON TEKNİKLERİ VAR. BU DURUMDA BARINMA ANCAK BARINAMAYANLARIN SORUNU HALİNE GELİYOR”

gelemezdim. Kısaca, “yapabilirlik” kümeleri üzerinden düşünmemizi söylüyor. Şu an burada birbirine benzeyen bir topluluğuz ama masanın üzerine “yapabilirlikler”imizi ve haklarımızı koysak ortaya büyük bir eşitsizlik çıkar. Haklar açısından eşit olsak da yapabilirlik kümelerimiz oldukça farklı olabilir.

Barınma hakkının tanımında ise bir boşluk var ve barınma yasalarda örneğin sağlık ya da eğitim kadar yaygın bir biçimde her zaman bir pozitif özgürlük olarak tanımlanmıyor. Ayrıca bu hakkın uygulamada “yapabilirlikler” kümeleri içinde herkes için aynı olmadığını da söyleyebiliriz³. Ayrıca barındığımız evlerin kime ne ifade ettiği önemli. Yani barınmanın içinde o evde yaşayanların farklı “yapabilirlikler”i var. Tek bir odada çok fazla kişinin yaşadığı yoksul ailelerde kendinize ait bir rafın, bir çekmecenin olması bile lüks olabiliyor. Buradan farklı konulara açılıyor, başka bir sayının konusu “ev” olabilir.

Barınma imkânının ve güvenliğinin ne kadar önemli olduğunu maalesef çok kötü deneyimlerle sınanarak öğreniyoruz. Deprem, sürekli bir gerçeğimiz. Bu şartlar altında kendine bir ev olarak barınma imkânı yarattığını düşünen kişilerin yaşamını bu “korunaklı” çatılar altında kaybetmesi bambaşka bir şey! Bu konu burada anlattıklarım ile ilişkisiz değil ama tam olarak bu durumu analiz etmeye karşılık gelmiyor. Yaşanan depremlerin travmasını henüz atlatamadık, o bölgede yaşayan insanların barınma sorunu da hâlâ çözülmedi.

Yine belirtmek isterim ki uzun süredir mevsimlik tarım konusu üzerine çalışıyorum. Mevsimlik tarımda gezici geçicilikten bahsederez (çadırlar vs.) ama aynı zamanda bir kalıcılık da

vardır (saz kulübelere, beton damlar vs.). Bunlara barınamamanın ya da barınak olmayan yaşam alanlarının bir biçimi olarak bakılabilir. Şehir yoksulluğunda barınamama ise apayrı ve göç bugünün gerçeği. Eskiden daha düşük sosyoekonomik sınıflar göç ederken, bugün orta sınıfta da -özellikle büyük şehirlerde- göç hareketliliğini görebiliyoruz.

Son olarak da kısaca NEET (*Not in Education, Employment, or Training*) gençlere değinerek bitireyim. NEET ne işte ne eğitimde olan gençleri tanımlıyor. Maalesef Türkiye, dünyada NEET nüfusu en yüksek olan ülkeler arasında. Bu tam da evde olma ve barınmayı başka bir yere taşıyamama hali. Bunun temel nedeni maddi olsa da kültürel bir boyutu da var tabii ki. Gençler var olan çoklu krizler dediğimiz bu dönemin içinde kendi evlerinden dışarı çıkabilecek imkânlarla sahip olamıyor. Bu da barınmanın sürekli aynı yerde olmasına neden oluyor ve gencin özerk bir özne olmasını engelleyecek bir boyuta varıyor.

M.T.: Çok teşekkürler. Evet, yaşadığımız yerler de aslında yuva değil, barınak. 20 katlı bir apartmanın 17. katından dışarı baktığımızda gördüğümüz şey bir yuva değil, bir barınakta yaşadığımızı gösteriyor. Altını çizdiğin gibi, özellikle pandemide anlaşıldı ki internete ve akıllı cihazlara erişim hakkı eğitim hakkı konusunda çok önemliydi. Eşitsizlikleri derinleştirdi. Peki, şimdi sözü Ferhat Kentel'e bırakıyorum, buyurun.

Neoliberal/Popülist Dil ve Barınma Hakkı

Ferhat Kentel: Pınar'ın benden önce sunuş yapması çok iyi oldu, tanımlarla uğraşmadan hazır konuyorum! Yapacağım sunuşun adını “Neoliberal/Popülist Dil ve Barınma Hakkı” koydum. Pınar barınmayı haklar çerçevesinde anlattı, ben de sosyolojik boyutuyla devam edeceğim.

Barınma meselesi aslında bir kent meselesi, kent sosyolojisinin meselesi. Klasik sosyoloji çerçevesinden bakarsak da modern (kapitalist) sanayi toplumunun bir meselesi. Dolayısıyla gayet maddi ve sınıfsal. Bu sunuşta kullanacağım anahtar kavramlardan biri Henri Lefebvre'in “sosyal mekân” kavramı. Yaşadığımız fiziksel mekânlar, yani meydanlar, caddeler, sokaklar, binalar, barınılan yerler, köprüler vs. ne görüyorsak hepsi birer sosyal mekândır. Mekân denen şey sosyaldır. Toplum kendisini mekânda gösterir.

Bir başka anahtar kavram ise E. P. Thompson'a ait olan “sınıfların kültürü” kavramı. Thompson'ın İngiliz işçi sınıfını anlattığı ve benim hayran olduğum bir analizi vardır; İngiliz işçi sınıfı ya da herhangi bir işçi sınıfı sadece fabrikada oluşmaz, mahallede olur, belli bir kültür içinde olur, kilisede olur, der. Protestan metodist kilise bir cemaat duygusu verir. Yani, fabrikada modern kapitalist üretimin içinde ve Marx'ın anlattığı gibi aynı bantın üzerinde benzer sömürü şartlarında çalışan insanlar, sonunda ne oluyorsa evlerine, kiliseye, hafta sonu *pub*'lara gittikleri zaman olurlar. Bunun için en genel kavram olarak “kültür”ü kullanabiliriz. Kısaca sınıf, maddi gerçekler ile manevi/kültürel meselelerin iç içe geçmesinden oluşur.

Bugün niye barınma meselesini bu kadar çok gündemimize alıyor ve burada konu ediyoruz? Muhtemelen sosyal devlet, refah devleti, sosyal

adalet gibi meselelerin büyük ölçüde erozyona uğraması nedeniyle. Gitgide neoliberalleşen bir sistemde yaşıyoruz ve neoliberal yapıların muhteşem ikna teknolojileri, manipülasyon teknikleri var. Bu durumda barınma ancak barınamayanların sorunu haline geliyor. Herkes kendi evinde oturmaya çalışıyor. Neoliberal yapılar özellikle barınmaya dair birtakım söylemler üretiyor. Bunlardan en sık kullanılanları “yapılar eskidi”, “bina stokunu düzeltmemiz lazım”, “deprem riski var”, “imar affı yapalım” gibi teknik cümleler. Bu söylemlerin sonucunu 6 Şubat depremleriyle Hatay’da gördük ama maalesef depremden sonra olay bitmedi. TOKİ, Bakanlıklar ve devletin çeşitli organları sahaya inerek oradaki arazileri, arsaları parselleyip orada yaşayan insanlardan habersiz ve bağımsız kararlar alıyor. Bu, insanların barınma ve bir mekân üzerinde yaşama haklarını doğrudan dışarıdan müdahalelerle sağlamaya çalışan bir yöntem.

“Çirkin” Küçükbakkalköy’den “güzel” Ataşehir’e...

Modern kapitalist kentin sosyolojik okumasını yapmaya çalışırken bu kavramları (sosyal mekân ve sınıfların kültürü) aklımızda tutmamız gerekir diye düşünüyorum. Fakat bu sadece teknik bir mesele değil, beraberinde başka bir şey getiriyor: Pierre Bourdieu’nün dediği gibi, “Beğeni sınıflandırır, sınıflandıranı sınıflandırır”. Örneğin Ataşehir (Görsel 2), renkli afişlerde, medyada muhteşem bir kalkınma, güzel büyüme, finans merkezi gibi afili laflar eşliğinde sunulan bir yer. Belki bu salondaki küçük topluluğa burası güzel gözükmez ama burasının güzel olması, kabaca “modern” dünyanın öğrettiği bir şey. Bu manzara o dünyada “güzel” olarak gösteriliyor. Burada aklıma bir zamanların Parliament sigarasının reklamları geliyor. Güzel kuşe kâğıda basılmış dergilerde arkada New York, Manhattan, önde yakışıklı bir bey ve güzel bir hanımefendi, gayet romantik gözüküyorlar. Fon rengi, dilimize “Parliament mavis”i olarak yerleşmiş bu sigarayla tanımlanan bir mavi! Buradan koca koca gökdelenlerin arasında olmanın estetiğini öğreniyoruz. Kim öğretiyor? Güçlü olan öğretiyor.

O anda hâkim söylem neyse onu öğreniyoruz. Bu çok anormal değil, her zaman böyle olmuş. Kilisenin baskın olduğu zamanda da, imparatorlukların sultanların zamanında da güzellik güçle doğru orantılı olarak artıyordu.

Peki, Ataşehir daha önceleri nasıldı? Küçükbakkalköy adında yeşillikler içinde bir gecekondu semtiydi. Şehrin bu kadar merkezinde kalan bir yerde bunun olamayacağına ikna olduk, zaten marjinal olarak tanınan Romanlar oradan sürüldüler, yerine yeni ve güzel bir Ataşehir yapıldı. Burası on binlerce dairenin olduğu, çeşitlilik ya da yaşayanların tatminiyle ilgilenmeyen, yuva mı barınak mı bilemediğimiz bir nevi yatakhane aslında. Gece kafanı sokup yatıyorsun. Peki, kim alıyor bu evleri? Epey de satılıyor. Çünkü birtakım insanlar sürekli yeni ev alıyorlar, bir sefer bahçeli, bir sefer havuzlu. Her sene araba değiştirmek vardır ya, arabanın değeri düşmesin diye. Bu da onun gibi herhalde, yeni evler alınıyor, yeni yerler deneniyor.

Henri Lefebvre’in Fransız Komünist Partisi’nden atılmasına sebep olan bir olay vardır. Bilirsiniz, Lefebvre sosyalist bir adam ve Sovyetler’i çok ağır eleştiriyor. Sovyet “sosyalist” şehirlerini görüp, “bu ne biçim sosyalizm!”, diyor. Sosyalizmin kendi mekânını yaratamadığını ve Sovyetler’deki şehirlerin Batı’da herhangi bir banliyö şehirden farkı olmadığını söylüyor. Bizdeki durum da benzer. Örneğin, muhafazakâr elitlerimiz Turgut Cansever üstadımızın önünde büyük saygıyla eğilirler ama bir yandan da dediği hiçbir şeyi ciddiye almazlar. Erdoğan, “Biz bu şehre ihanet ettik, bundan ben de sorumluyum” demişti, ama bu bir eylem değil, sadece bir sözdü. Dolayısıyla burada adı sosyalist ya da İslamcı muhafazakâr olsun fark etmiyor, kapitalist bir ortak mantık var.

“Modern kent”, gündelik hayat, strateji, taktikler

Buradan maddi ve altyapısal okumanın biraz derinine inerek gündelik hayata gelem. Michel de Certeau’nun yaklaşımıyla, kent hayatına gündelik hayattan nasıl bakarız? Kullandığı zihin açıcı bir kavram var: “kent-kavram”. Kent fiziksel bir şeydir ama aynı zamanda bir kavramdır, bize ders verir. Türkiye örneğinde Batı’ya göç

edilir; çünkü toprak yetmez, göçmen işçiler Diyarbakır’dan köylerinden kopar gelir. Kent bize öğretir; trafik ışıkları, eğitim, sağlık; nasıl davranacaksın, kuyruğa gireceksin, sendikaya üye olacaksın, ulaşım için kart alacaksın, bankada hesap açtıracaksın, sigortaya üye olacaksın... Kent bir pratikler bütünü olmanın ötesinde modernlik dersi verir. Eski kırsal ve geleneksel dünyamızdan çıkıp başka bir şeye adapte olmanın dershanesidir ve bize bir üst dil öğretir. Michel de Certeau buna “strateji” diyor. Peki, kim yaptı bunu? Bunu yapan sanayi, şirketler, hükümetler, oy verdiğimiz belediye başkanlarının etrafındaki adamlar, encümenler, mimarlar, mühendisler gibi birileri... Tek bir kişi değil. Mühim olan, bizim bu stratejiyi nasıl benimseyip öğrendiğimiz. Şehirde yaşayanlar olarak şehirde dolaşarak burayı sahipleniyoruz. Ama sahiplenirken de hiçbir zaman tam olarak içinde dolaştığımız şehri olduğu gibi tüketmiyoruz. Biz aslında burayı taktiklerimizle “ikinci bir üretim”e tabi tutuyoruz. Michel de Certeau bu “ikinci üretim”i yeni bir “strateji” olarak tanımlıyor. Bunu çok daha geniş bir anlamda da kullanabiliriz. Örneğin, “kent kavramı” milliyetçilik için de düşünülebilir. Hep beraber Edirne’den Kars’a aynı bilgileri aynı laflarla aynı kitaplardan öğreniyoruz: 1881’de Atatürk doğdu, 1923’te Cumhuriyet ilan edildi, birlik beraberlik vs. Peki nasıl oluyor da bu millet hâlâ birlik olamıyor? Niye bu topraklarda aynı şey üretilmiyor? Kimi Kürt milliyetçisi oluyor, kimi bu işlere hiç kafayı takmıyor, kimi erkeklik taslıyor, kimi LGBTİ+ hakları savunuyor, kadınlar sokaklara çıkıyor... Çünkü “taktikler” dediğimiz şeyler var, bir nevi hayatta kalmak için yapılan “kurnazlıklar”. Esasen kendi taktiklerimizle ve yorumlama biçimimizle şehri aynısıyla “yeniden” değil, başka bir şekilde üretiyoruz. Bize bazı şeyler propaganda gibi geliyor ve biz bunları sadece yorumluyoruz. Barınma meselesi de böyle bir yorumlama meselesi. Örneğin gecekondu, bir yorumlama meselesidir, taktiklerdir. “Ben hayatta kalmak istiyorum”, “barınma hakkımı devlet bana vermiyorsa ben kendim hazine arazisini ya da başkalarının arazisini işgal ediyorum ve barınma



hakkımı kendim alıyorum” demektir. O andan itibaren yeni bir şey ortaya çıkıyor. Bu konuda Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu’nun (2021) Nöbetleşe Yoksulluk kitabı çok zihin açıcı bir çalışmadır. Kitapta gecekonduların ortaya çıkış hikâyesi anlatılıyor. 1980’lerde, o zamana kadar “beyaz Türk”lerden oluşan Kemalist bir sanayi sınıfının yerine daha çeperden gelmiş bir burjuvazi yükselir ve hakkını zenginden kopartarak kazanır. Gecekonduları savunarak yeni bir güç, yeni bir rant örneği oluşturur. Sonuç olarak, şehir hep var ama içinde ne olup bittiği önemli. Michel de Certeau’nun Gündelik Hayatın Keşfi kitabında “Şehirde Yürümek” başlıklı meşhur bir bölüm vardır. Burada 11 Eylül saldırılarında yıkılmış olan Dünya Ticaret Merkezi’nin İkiz Kuleler’inden stratejiyi anlatır. Bu kulelerin tepesinden baktığınızda “plan”ı görürsünüz; şehir, rezidansların, sanayinin, yeşil alanların olduğu bir yerdir ama içeride ne olduğunu ancak yayaların düzeyine inip baktığınızda

anlayabilirsiniz, der. Şehir plancıları, sosyologlar yukarıdan bakıp burada bunlar oluyor derler ama istedikleri kadar planlar projeler yapsınlar aşağının hikâyesi bambaşkadır. Aşağıda yürüyen insanların yazdıkları hikâyeler o planı başkalaştırır.

Bir zamanlar yerelliğin, çeşitliliğin görülebildiği konut tipleri vardı. Bunlardan Anadolu’nun çeşitli yerlerinde birkaç tane numunelik kaldı. Safranbolu’nun, Midyat’ın bir tarafı, İstanbul’da kısmen Fener-Balat, İzmir’de Alsancak’ta bir-iki yer... Tabii her zaman bir kentin ürettiği bir strateji var ve kabaca kültüre, yere, mevsimlere uygun bir şey yapıyorsunuz. Bugünkü stratejinin gücü ise Edirne’den Kars’a aynı beton binaları yaptırıyor. Bunlar barınmayı aynılaştırıyor. Ve aslında sadece barınmanın değil, -başta da söylediğim- beğeni, ortalama kültür, estetik, ortalama değerler, iyi güzel bina nedir, iyi barınma nasıl olur’un hikâyesi bu. Hep beraber bu tornadan geçiyoruz. Ama bu tornanın içinde biz hâlâ taktiklerimizle varız. Şehir dediğimiz

şey bir savaş alanı. Tarlabası’ndan Sulukule’ye sürekli bir savaş sürüyor, bir yanda aynılaştırma, diğer tarafta buna karşı çıkanlar arasındaki mücadele. Demek ki, mırıldanarak sokaklarda yürüyen, evlerinin yıkılmasına karşı çıkan ve çıkmayanlarla kocaman bir gündelik hayat hikâyesi var bu barınma kavgasında.

Duygu sosyolojisi - Güç ve kibir

Yukarıdaki görselde Folkart’ın ilk hali görülüyor (Görsel 3). Bina yapıldığında başta etrafı böyleymiş. Tabii şimdi her taraf elden geçti, böyle bir manzara kalmadı. Şimdi biraz işin duygu sosyolojisi tarafına gireyim. Yanımıza böyle koca bir bina geldiği zaman gündelik hayatın içindeki “taktikler”imizin derininde duygularımızla yaşamaya başlıyoruz. Esas hikâye yoksunluk, yerinden edilmiş olmak, bunun getirdiği öfke, ezilmişlik ve galiba en kapsayıcı tanımıyla “hüsran”. Alain Touraine’den devşirerek aktarayım: Bir “sistem” çalışıyor; şehir, mekân, beton, inşaat şirketleri,



SOL ÜSTTE İlk yapıldığı haliyle Folkart ve çevresi (Kılıç, 2015) (Görsel 3).

Aynı çerçevede iki farklı barınma örneği (ArchDaily,t.y.) (Görsel 4).

SOLDA “Teneke mahalle” Paşaköy’de “atık” insanlar. (Ferhat Kentel) (Görsel 5).

SAĞ ÜSTTE “Türkiye yüzü” (Pinhan Tarih, 2025) ve hüsran tedavisinde “günah keçileri” (Kayseri’de mülteciler)... (Yetkin Report, 2024) (Görsel 6).

kabaca neoliberal bir piyasa var ve bu kendi kendine yürüyor. Eskiden, en azından sosyal refah falan gibi lafları biraz daha çok ederken, bir işçi sınıfı vardı, mücadele ediyordu, sendikaları vardı; hakları savunuyorduk ama artık böyle bir şeyi savunamaz hale geldik. Gücümüz giderek azalıyor. Biz aktör olarak bu sistemin dışındayız artık. Sistem kendi kendine yürüyor. Peki nasıl? Mimar, işletmecisi, mühendis gibi birtakım insanlara ihtiyacı var sistemin, onları alıyor ve siz çalışmazsanız sizi gönderiyor, o işi yapacak bir başkasını alıyor. Bu sayede kıdem tazminatından falan bile kurtuluyor. Sisteme girenler sistemi öğreniyorlar. Aktörler gelip de, sistemi şöyle yapalım, diyemiyorlar. En fazla küçük rötuşlar yapabiliyorlar. Aktörlerin sistemin dışına çıkması ve aktör olma kapasitelerini sistemin içi için dışarıdan gerçekleştirememeleri hüsranın en büyük nedeni (Bunu Richard Sennett'te de görebilirsiniz). Dolayısıyla duygusal olarak ikili bir durum ortaya çıkıyor. Belki şizofrenik diyebilirsiniz ama ilk

araştırmadan birkaç veri paylaşayım. "İnsanlar arasındaki yüksek gelir farkı beni öfkeliyor" diyenler %67; "Ekonomik durumum iyi olmadığı için kendimi öteki (dışlanmış) olarak hissediyorum" diyenler %40; "Gelir eşitsizliği toplumsal kutuplaşmayı artırıyor" diyenler %84 oranında. Bu fotoğraftaki gibi aşağıdaki mahallede oturanlar yukarıdaki apartmanları ve onların yaşadığı alternatif hayatı görüyorlar. Burada öykünme, arzu, ben de isterim dediğiniz bir şey var. Yukarıdan aşağıya baktığınızda ise kapalı siteleri ne kadar güvenli de olsa aşağısı dehşet bir korku unsuru olarak gözüküyor ve bu öfkeyi fiziksel koşullar yaratıyor. Bu sadece basit bir sınıf meselesi değil. Bu sınıfların içi nasıl doluyor, insanlar kendilerini nasıl anlatıyor? Tam da buradan anlatıyor.

Ataşehir güzelleşecek diye nereye gitti o insanlar? Sultanbeyli, Pendik ve Sancaktepe ilçelerinin ortasında, muhtemelen her üç belediyenin de başından savmak için sınırlara bir yere itelediği Paşaköy'e gittiler (Görsel 5).

“ESAS HİKÂYE YOKSUNLUK, YERİNDEN EDİLMİŞ OLMAK, BUNUN GETİRDİĞİ ÖFKE, EZİLMİŞLİK VE GALİBA EN KAPSAYICI TANIMIYLA “HÜSRAN””

başta duygusal olarak “hızalanıyoruz”. Duygu sosyolojisinin kavramlarına özellikle vurgu yapıyorum; egemen olana, güçten yana “hızalanmak”. Güç o kadar “güçlü” bir şey ki sizi hâkimiyeti altına alıyor ve artık ondan bağımsız var olamıyorsunuz. Bir yandan da sürekli bir eksiklik duygusu sürüyor. Kapasiteniz yok, bir şey yapamıyorsunuz. Barınmanız mesela. Barınamıyorum, diyorsunuz, şu hakkım yok, bu hakkım yok. Galiba orada çok güçlü duygular ortaya çıkıyor. Kassovitz'in La Haine (1995) filmi de benzer bir konuyu anlatır. Bir tarafıyla bunu benimseyip kabulleniyorsunuz, bir tarafıyla da hıncınız büyüyor. Buna en somut örneklerden biri aynı karede iki farklı barınma örneğinin görüldüğü yukarıdaki fotoğraf (Görsel 4). Türkiye’de de buna benzer örnekler var. Bu tür sosyalliklerin yarattığı sonuçlara dair, 2024’ün Aralık ayında ADAMOR ile yaptığım bir

Yağmur yağdığında sellerin içinden geçtiği, kocaman farelerin dolaştığı bir yer. Bu belki en önemli örnek değil ama yakından bildiğim bu olduğu için bunu gösteriyorum. Eşim ve birkaç arkadaşla birlikte Ortak Hayaller Girişimi’ni oluşturarak Sultanbeyli, Pendik Belediyeleri, Pendik Kaymakamlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nı devreye soktuk. Sonunda bu insanlar buradan çıkıp barınma hakkı elde ettiler. Yani, hak dediğimiz tek başına bir bakanlığın ya da sivil toplumun işi değil, çok aktörlü çözülebilecek ve tam zamanlı vakit ayrılması gereken bir iş. Hakikaten kaymakamın kapısına gidip bekleyecek, minibüs koydurtacak, emlakçılarla konuşacak, para bulacaksınız. Bu insanlar kurtuldular buradan ama olay bitmedi tabii, çok başka kültürel meseleler var. Gelir elde edemedikleri için taşındıkları yerlerde kaloriferleri söküp sattılar mesela. Bunun gibi çok sayıda yan hikâye var.



Şimdi ise “Türkiye yüzyılı”ndayız. 2054’te “herhangi bir engel çıkmazsa” Star Wars gibi, böyle bir yerde olacağız (Görsel 6). Diğer yanda ise Kayseri’de Suriyeli mültecilerin mahallelerini basan gruplar var. Her iki fotoğrafı da tıklayıp “beğendim” diyenler üç aşağı beş yukarı birbirine benzer insanlar. Barınma konusunda bir fikirleri yok ama popülizm etkisiyle böyle hayaller kurarken günah keçisi olarak Suriyelileri seçip onlara saldırabiliyorlar.

Nihayetinde, sivil toplum için bir şeyler yapmaya çalışan biri ve bir sosyolog olarak, barınma hakkı için verilecek mücadelelerin disiplinlerarası olması gerektiğini düşünüyorum. Bunlar çok moda olmuş laflar ama bir kesişim mantığı içinde düşünmek gerekiyor. Barınma hakkı çevre hakkından, kadın haklarından, işçi haklarından bağımsız değildir. Ne yazık ki sivil toplumda -Marx’ın dediği anlamda



SOLDA Cumhuriyet mahallesinin sosyal konutları (1979), arkada gecekondudan dönüşen 1980'ler yapıları, en arkada yeni nesil rezidanslar (Fotoğraf: Kivanç Kılınç, 2023) (Görsel 7).

SAĞ ALTTA Uzundere TOKİ konutları (Fotoğraf: Kivanç Kılınç, 2015) (Görsel 8).

yabancılaşmaya gönderme yaparak- işçiysen kendi kapasitelerim hakkında yabancılaşmışsam, başkalarının meselelerine yabancılaşmışsam kendi işçi hakkımı bile çözebilme umudum pek yok aslında. Bütün bu haklar meselesini iç içe geçirmek, barınma meselesini tartışırken bunu ötekinin çevre hakkıyla nasıl ilişkilendirebilirim diye düşünmek gerekiyor.

Michel de Certeau'nun çok sevdiğim bir sözüyle bitireyim; "sözü ele geçirmek" meselesi. 1968'de Paris de 2013'te Gezi de böyleydi. Gezi ağaç içindi değil mi? Ağaçlar kesilmesin, alışveriş merkezi yapılmasın diyeydi ama orada her şey kendini anlattı; sağlık, gıda, para, kent hakkı konusunda bir sürü söz türedi oradan. '68 Paris'in içinde de her şey vardı. Bir tür özgürlük hareketiydi; cinsel özgürlük istediler, ebeveynlere karşı geldiler, üniversitelerde hocaların dayatmış olduğu ortodoks bilim anlayışına karşı da isyan ettiler. Ondan sonra de Gaulle yine güçlü bir biçimde seçimleri kazandı ama kadın mücadelesi, yeşiller hareketi gibi pek çok hareket oradan çıktı. Keza bugün de Gezi'nin bıraktığı inanılmaz bir miras var. Hâlâ birtakım insanların peşine düşüyorlar ama totalitarizmin her şeyi içine doldurup bütün hakları pozitif özgürlükler gibi tanımlaması riskine girmeden kesişimdeki bu ara alanları düşünmeliyiz, diyerek bitireyim.

M.T.: Çok teşekkür ederiz. Çok güzel bir akış oldu, her sunuş değerine altlık oluşturarak ilerliyor. Kivanç hocam buyurun.

Sosyal Konutlar ve Barınma Hakkı

Kivanç Kılınç: Teşekkür ediyorum. Ben de İzmir'de biri 1969-1970'te, diğeri 1970'lerin sonuna doğru üretilmiş iki sosyal konut projesi üzerinden konuşacağım. İki hocamın da söyledikleriyle yakından ilişkili

pek çok konu var. Sosyal konutun 1930'lardaki orijinal tanımına ve Avrupa'daki ilk örneklerine bakacak olursak, bu göstereceğim yapılara aslında sosyal konut diyemeyebiliriz. Çünkü sosyal konut, lokaller gibi sosyalleşme mekânları, kentsel tarımın yapıldığı bahçeler, okul ve park gibi farklı ihtiyaçlara karşılık gelen bir paket. Ben burada daha dar bir anlamıyla kullanacağım: Sosyal konutları genellikle, piyasa koşulları içinde kendi imkânlarıyla konut sahibi olamayacak ya da kiralayamayacak olan yurttaşlar için merkezi veya yerel idareler tarafından sunulan konutlar olarak tanımlayabiliriz. Dar gelirli gruplara yönelik yapılmış bu tür konut arzına ülkemizden ve şehrimizden de çok sayıda örnek verebiliriz.

Sosyal konutun - TOKİ'nin veya Belediyelerin ön ayak olduğu şekilde - bugünkü durumu hayli çarpıcı. Kimi örneklerde, gecekondularda yaşayanlar zorunlu olarak şehrin dışında inşa edilen yeni konutlara yerleşmek zorunda kalıyorlar ve gecekonduların yerine bambaşka, üst gelir gruplarına hitap eden yapılar inşa ediliyor. "Yerinde dönüşüm" olarak tanımlanan modeller var, İzmir Büyükşehir Belediyesi de bu modeli uyguluyor.

Karşıyaka, Cumhuriyet Mahallesi Sosyal Konutları

İzmir'de kent yoksulluğunu düşündüğümüzde, kırdan kente göçün önemli bir rol oynadığını görüyoruz. Bu durumu gecekondu kavramından bağımsız düşünemeyiz. 1970'lerde gecekonduların inşa edilmeye başlandığı alanlardan bir kısmı, Gecekondulu Önleme Bölgesi ilan ediliyor. Buradaki amaç, sıhhi ve "modern" konutlar inşa ederek gecekondulu sorununu çözmek. Dönemin anlayışı şu: aslında gecekondulu sorunu, konut azlığından veya mevcut konutların uygun koşullarda olmamasından

kaynaklanıyor. Gecekondulu Önleme Bölgesi ilan edilen ilk alanlardan birisi Karşıyaka Cumhuriyet Mahallesi'nde. Geometrik düzende yerleştirilen sosyal konutların çevresinde 1980'lerde imar aflarıyla normal kent düzenine dâhil edilmiş olan diğer mahalleler bulunuyor. Cumhuriyet Mahallesi'ndeki sosyal konutlar 1970'lerde İhsan Alyanak'ın belediye başkanı olduğu dönemde İzmir Belediyesi tarafından yapılıyor. Bu dönem, İstanbul'da Ahmet İsvan, Ankara'da Vedat Dalokay'ın belediye başkanı olduğu "toplumcu belediyecilik" dönemi. İhsan Alyanak doğrudan bu harekete dâhil olmasa da benzer ölçekte işler gerçekleştiriyor, belediye içinde Sosyal Konutlar Müdürlüğü'nü kuruyor. Hem gecekondulara tapu sağlıyor hem de yeni konutlar yapıldıktan sonra gecekonduların yıkılmasını ve insanların bu konutlara yerleştirilmesini hedefliyor. Bu konutlarda mülkiyet Belediye'de kalıyor, insanlar kiracı olarak yerleşiyor. Belediye'nin 1970'lerdeki yıllıklarında bu yapıların inşaat halindeki fotoğraflarını görmek mümkün. Bunlar tabii tip konut projeleri. Toplu konut veya sosyal konut dediğimizde hızlı üretim önem kazanıyor. Dairelerin her biri 50-60 metrekare ve 10'ar daireden oluşan toplam 50 adet blok bulunuyor. Belediye Yıllığında belirtildiği üzere 560 adet konut birimi inşa edilmiş. Bu model 1970'lerde Gaziemir ve Çiğli gibi beş-altı yerde daha uygulanmış; hatta eldeki hazır planla çeşitli mahallelerde 1980'den sonra da uygulanmaya devam edilmiş. 1980'li yıllar itibarıyla Belediye kiralama sisteminden vazgeçerek Cumhuriyet Mahallesi'nde bu konutlarda oturanlara tapularını devretmiş. Ardından konutlar çok kez el değiştirmiş. Planlarına baktığımızda, bu konutların zemin katlarında dükkânların öngörüldüğünü de görüyoruz. Bugünkü TOKİ'lerde ise, *zoning* (bölgeleendirme) denilen, 1950-60'lı yılların katı şehircilik kurallarına

uygun bir durum göze çarpıyor. Bugün, içinde 80-90 daire bulunan 14 katlı binadaki yaşlı teyze evinden çıkıp, dik bir yokuşu tırmanarak bir kilometre ötedeki marketten alışveriş yapacakmış gibi bir tahayyül var. 1970'lerdeki bu örneğin - tamamının plan çizimlerini ve işleyişini göremesek de - bir mahalle gibi üretildiği anlaşıyor. Çevresine ise Turgut Özal'ın zamanındaki imar aflarıyla dört kata kadar çıkmış gecekondu alanları yer alıyor (Görsel 8). Daha gerisinde ise yeni siteler/rezidanslar yapılmış. Şehir böyle bir kırkyama (*patchwork*). Bizim kentleşmemiz de zaten aslen kırkyama gibidir. Cumhuriyet Mahallesi'ndeki bu konutlar, arada bir ada gibi kalmış ve bugüne kadar varlığını sürdürmüş. Fakat adı "kentsel" olan ama aslında "bireysel" olarak binaların dönüştüğü tekil uygulamalarla, bu mahallede de yakında bir dönüşüm yaşanacak gibi anlaşıyor.

TOKİ - Uzundere ve Örnekköy

1970'lerdeki bu yapıların bugünkü muadilleri ise TOKİ'nin ürettiği yapılar. Karabağlar, Uzundere'deki yapılar bugünün manzarasını oluşturuyor. Bunlar da tip projeler (Görsel 8). Arazi koşulları gözetilmediği için orada temel ihtiyaçlara kolaylıkla ulaşamıyor. Uzundere'ye, bir kısmı heyelan bölgesi olarak ilan edilen ve kent ormanına dönüştürülen Kadifekale'de oturan, çoğunlukla Mardinli vatandaşlarımız yerleştirildi. Buradaki TOKİ örneğinde konutları belediye veya merkezi idare doğrudan üretmiyor, müteahhitlere yaptırıyor, belediye de bunları tahsis edebilmek için TOKİ'den satın alıyor. Böyle dolambaçlı bir sistem. Konut sahibi olduğunda TOKİ'ye borçlanılıyor. Adı sosyal ya da dar gelirli konut olan bu barınma türü, aslında size tahsis edilen ve on yıllar boyunca tapusunu edinmeden borcunuzu kapatmaya çalıştığınız bir yapı. Aidat, bakım, onarım masrafları sizin tarafınızdan karşılanıyor. Burada yaşayan insanların alıştıkları hayat düzeninde, enformal ilişkiler içinde bu tür problemler yoktu veya aza indirgenmişti, bir şekilde geçiniyorlardı. Şimdi midye yaptıkları düzen de buraya taşındı, üstelik kente uzak bir yer. Eskiden hızla gidiverilen iş imkânlarına şimdi ancak dolmuşlarla ve

tek tük geçen otobüslerle ulaşılabililiyor. 1970'lerde belediyenin ürettiği modelde gecekondu istenmiyordu, "ideal" bir modern kent düzeni aranıyordu; uygulamalar yetersiz de olsa, belirli bir alanı ıslah ederek insanlara bulundukları yerde veya onun yakınında konut sağlamak ve onları zamanla kente entegre etmek dert ediliyordu. Bugün ise insanlar kentin dışına yerleşmek durumunda bırakılıyorlar ve birçoğu da bu tür zorlukları karşılayamadığı için konutlarını elden çıkarmak zorunda kalıyor.

Örnekköy'deki yapılar ise daha az, sekiz katlı yapılar. Az önce Ferhat Hoca'nın verdiği örnekte olduğu gibi, burada da oyun alanları sökülüş. Çünkü bu konutlar inşa edildikten sonra TOKİ, müteahhit, merkezi idare veya belediye yerleşmenin veya binaların bakımıyla ilgili bir sorumluluk almıyor. Bu yapılar ve çevrelerindeki alanların

Ege Mahallesi Sosyal Konutları

Bahsedeceğim diğer örnek, Meles Çayı'nın yanında, Roman toplumunun yaşadığı Ege Mahallesi Sosyal Konutları. 1969'da yapılan sosyal konutlar toplam yedi bloktan oluşuyor. İlk açıldığı zamanı gösteren fotoğrafta yapıların dönemin modernist anlayışıyla bembeyaz (*whitewashed*) olduğunu görüyorsunuz. Bugünkü hali ise bambaşka (Görsel 9). Bu yapıların mimari olarak en ilginç özellikleri yatay bloklar olması ve her blokta *flying deck* denen tipte ortak balkonlarının olması. Bu tür yapı tipine Türkiye'de pek rastlamayız, genellikle yan yana dikey apartmanlar inşa edilir. Bu tip bir yatay ortak alan tasarımı, daire girişinin doğrudan oturma odasına olması, dışa dönük bir yapı düzeni sıra dışı bir örnek teşkil ediyor. Bu

“1970'LERDEKİ YAPILARIN BUGÜNKÜ MUADİLLERİ İSE TOKİ'NİN ÜRETTİĞİ YAPILAR. KARABAĞLAR, UZUNDERE'DEKİ YAPILAR BUGÜNÜN MANZARASINI OLUŞTURUYOR”

bakımı, yönetimiyle ilgili kooperatif benzeri bir oluşum da yok. Türkiye'de maalesef kooperatifler inşaat yapılarına kadar işliyor, yapıldıktan sonra yönetimsel olarak devam etmiyor. Sonuç olarak buralar insanların içine tıkıldığı bakımsız alanlara dönüşüyorlar.

proje belediyeye ait. Belediye içinde kendi birimlerince çözmüş olmalı; fakat mimarını bulamadım. Dönemin belediye başkanı Osman Kibar'ın ("Asfalt Osman") belediye meclis tutanaklarına bile geçen tabirinde olduğu gibi, burada "serbest yaşam"





SOLDA Ege Mahallesi sosyal konutları (Fotoğraf: Kivanç Kılınç, 2014) (Görsel 9).

SOL ALTTA Ege Mahallesi için tasarlanan proje görseli ("İzmir'in merkezinde...", 2024). (Görsel 10).

SAĞ ÜSTTE Ege Mahallesi projesinde sosyal konutlar (İzmir Büyükşehir Belediyesi, t.y., s.42) (Görsel 11).

süren vatandaşlara yönelik, özellikle mi tasarlanmış, bilemiyorum. Konutlar oldukça küçük, 45 metrekarelik dairelerden oluşuyor. Fakat burada yaşayanlar kapılarını kilitlemediklerinden, sıklıkla ortak açık alanlarda toplandıklarından bahsediyorlar. Hidrellezlerde ve çeşitli vesilelerle binaların arka tarafındaki alanlar kullanılıyor. Blokları ise herkes kendine göre farklı renklere boyamış. Kimi balkonu kapamış, kimi daireler aralarında metrekare değişmiş. Yapıların az katlı ve yatay olması bu tür müdahalelere elvermiş. Dikey bloklar bu tür değiş-tokuşlar için pek esnek olmuyor, TOKİ'nin tünel kalıp binalarında uygulanması da mümkün değil. Bu anlamda Ege Mahallesi, ülkemizin sosyal

konut deneyiminde ilginç bir örnek oluşturuyor.

Ege Mahallesi için öngörülen yeni proje

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Ege Mahallesi için geliştirdiği güncel proje ise çok daha büyük bir dönüşüm getiriyor (İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kentsel Dönüşüm Dairesi Başkanlığı). Çevresinde eski Sümerbank ve, Tariş gibi fabrikalarından dönüşen alanların ve rezidansların bulunduğu bu mahallede, sanırım 2014 yılından itibaren İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin "yerinde dönüşüm" prensibiyle ürettiği bir *mixed use* (karma işlevli) proje gündemde. Yani, hem oradaki yurttaşlar -ev sahipleri- için yeni konutların, hem de dışarıya açık çeşitli işlevlerde açık ve kapalı mekânların

olacağı bir model tasarlanıyor. Buna karşı mahalle başta ikiye bölündü, kimi istedi kimi istemedi, ama galiba şimdi anlaştılar, başlayacaklar. Proje ilk duyurulduğu haliyle mi kalacak, emin değilim. Belediye bu konuda eski ya da yeni herhangi bir görseli artık çok paylaşıyor. Eski broşürlerinden anladığım kadarıyla Ege Mahallesi'nde dev bloklar, büyük açık alanlar hayal ediyorlar. Bu broşürlerdeki görsellere baktığımızda ise, yaşayan mahalle dokusunun korunacağını düşünmek saflık olur (Görsel 10). Burada yaşayan Romanların ekonomik anlamda bunlara erişecek imkânlarının olacağını sanmıyorum. Projede mevcut sosyal konutlardan iki tanesinin ise yıkılıp aynen yeniden inşa edilerek sanatçılar ve öğrenciler için konukevi yapılacağı da belirtilmiş (Görsel 11)!

Sonuç itibarıyla, artık daha çok mutenalaşmaya giden uygulamalar görüyoruz. "Yerinde dönüşüm" meselesi beni pek ikna etmiyor doğrusu. Günümüzde sosyal konut adı altında dar gelirli konutlarının geçirdiği dönüşümler insanları yerinden etme, şehrin dışına doğru itmeye varıyor sonunda. Hocalarımız, neoliberal kentsel politikalarından bahsetti. Kamu yararı denen kavramın içi boşalmış durumda. Bunu 1970'lerdeki uygulamaları romantize etmek için söylemiyorum ama o zamanlarda asıl dert, sosyal reformla birlikte



düşünölmüş sosyal konutlar yapmaktı. Toplumsal huzuru, barışı sağlamak için insanlar bu koşullarda yaşamasın, daha iyi yaşasın diye bir niyet var. Sosyal demokrat belediyeler politik anlamda da bunu kullanmışlar. Bir nevi yerel idarenin idealist politikalarının bir parçası sosyal konut inşası. Şimdi ise kamu otoritesi kimi zaman tam tersini, yani kamu yararını değil, burada oturan insanların dezavantajına olacak politikalar için, “kamu yararı” kavramını kullanabiliyor. Kamu eliyle sosyal konut üretimi, kamu eliyle yerinden etme veya soylulaştırmaya vesile olabiliyor. Dolayısıyla, iki başlık altında toplayabileceğimiz sorularla bitireyim: (1) Geçmiş pratiklerden ne öğrenebiliriz? Bugün mimarlar, şehir plancıları, meslek insanları olarak sosyal konut dediğimiz kavramı nasıl tanımlayabiliriz, nasıl düşünebiliriz? Sosyal konutun kapsamını genişletebilir miyiz? Başka türlü hayal edebilir miyiz? (2) Bugün ne durumdayız? Bugün sosyal konut olarak üretilen konutların tipolojisine, onların getirdiği yaşam biçimine veya ideolojik arka planına baktığımızda ne görüyoruz? Geçmişte de bugünde de yapılanların adı sosyal konut, ama belli ki içlerinden biri aslında sosyal konut değil. Bu bağlamda, bir tarihçi olarak, geçmişteki örneklerin güncel tartışmaları beslediğini düşünüyorum. Toplu konut alelade bir şey gibi gözükür, mimari ve estetik açıdan çoğu zaman önemsiz bulunur mimari tarihyazımında. Toplu konutlar yerine tekil örneklerle, villalara daha çok bakılır. Toplu konutlar sıradan görünüyör olabilirler ama esasen bu uygulamalardan öğreneceğimiz çok şey var; ürettikleri yaşam kültürleri, mekânsal nitelikleri ve kullanım biçimleriyle, bulundukları bölgelerde hep çok önemli bir role sahip olmuşlar.

M.T.: Teşekkürler hocam. Kamu eliyle eşitsizlik oluşturma vurgunuzla Pınar Hoca'nın başta bahsettiği, kurumların bireylerin eşitsizliğini artırmasına yönelik eleştirisine yeniden varmış olduk. Çemberi tamamladık, iyi bir kapanış oldu. Katkılarınız için hepinize çok teşekkürler!.



DİPNOTLAR

1 T. H. Marshall bir İngiltere öyküsü anlatır ve yazdığı bu makale sonrasında çok eleştirilmiştir. Sol geleneğin çok daha farklı biçimdeki değişimi/dönüşümü/ devriminden bahsederken hakların gelişmesiyle eşitliğe doğru gidişin mümkün olacağını, sosyal politikaların ve refah devleti anlayışının gelişeceğini anlatır. Ancak tüm eleştirilere rağmen tarihsel olarak çok önemli bir katkıdır.

2 Temel ihtiyaçlar yaklaşımı; temel beslenmeyi karşılayacak yemek hakkı, giyinme, barınma, sağlık hakkı, temiz suya erişim ve temel eğitimi kapsar (Shue, 1980; Doyal ve Gough, 1991).

3 “Yapılabilirlik” kavramı için bkz. Sen, 1985; Nussbaum ve Sen, 1993.

KAYNAKLAR

- ArchDaily. (t.y.) *Striking overhead images that reveal the inequality of modern cities.* via *macacovelho.br. ImageParaisopolis, Sao Paulo - Brazil*. [Fotoğraf]. Erişim tarihi, 14 Şubat 2025, https://www.archdaily.com/875229/striking-overhead-images-that-reveal-the-inequality-of-modern-cities/5388772ac07a80287a000111-striking-overhead-images-that-reveal-the-inequality-of-modern-cities-photo?next_project=no
- Berlin, I. (1969). *Two concepts of liberty*. I. Berlin, *Four Essays on Liberty* içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Baydar, G., Kılınc, K., Yılmaz, A. (2019). *Discrepant spatial practices: Contemporary social housing projects in Izmir*. K. Kılınc ve M. Gharipour (Ed.) *Social housing in the Middle East: Architecture, urban development, and transnational modernity* içinde (ss.291-319). Bloomington: Indiana University Press.
- Baydar, G., Kılınc, K., Yılmaz, A. (Yayına hazırlanıyor). *Limit(ation)s: Squatting in Naldöken, Izmir*. Carmen Popescu (Ed.) *Transgression in the architectures of after-modernity: A paradigm at work in times of crises*. University of Leuven Press.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi-1: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Doyal, L. ve Gough, I. (1991). *A theory of human need*. New York: The Guilford Press.
- IISC (2016, 13 Ocak). *Illustrating Equality VS Equity* [Fotoğraf]. <https://interactioninstitute.org/illustrating-equality-vs-equity/>

- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2021). *Nöbetleşe yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Dairesi Başkanlığı (t.y.) *Ege Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi*, İzmir Dönüşüyor, s.42.
- İzmir'in Merkezinde Yeni Bir Dünya Doğuyor (2024, 31 Ocak). [Fotoğraf]. Anka Haber Ajansı. https://ankahaber.net/haber/detay/izmirin_merkezinde_yeni_bir_dunya_doguyor_167225
- Kılınc, N. (2015). *Kente Karşı İşlenen Suçlar-5 Fotoğraf Yarışması* [Fotoğraf]. Kent Stratejileri Merkezi. <https://kentstratejileri.com/tag/kente-karsi-islenen-suclar-fotograf-yarismasi/>
- Kılınc, K. (2017). *Teneke'den öğrenen modernizm: Ege Mahallesi Sosyal Konutları*. *Mimarlık*, 395, 72-77.
- Kılınc, K., Cin, M. M. (2022). *Housing the people 'who lived free': Inhabiting social housing in the 'tin-can' neighborhood*. C. Bilsel ve J. Maxim (Ed.) *Architecture and the housing question* içinde, (ss.153-172). London: Routledge.
- Marshall, T. H. (2005). *Yurttaşlık ve sosyal sınıf*. A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.) *Sosyal Politika Yazıları* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nussbaum, M. ve Sen, A. (Ed.) (1993). *The quality of life*. Oxford: Oxford University Press.
- Pinhan Tarih [@pinhantarih] (2025, 4 Ocak). *"Herhangi bir engel çıkmazsa yakın gelecekte Türkiye"* [Video]. Instagram <https://www.instagram.com/pinhantarih/reel/DEZ5vW5MtyR/>
- Rousseau, J. J. (1995). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. İstanbul: Say Yayınları.
- Sen, A. (1980). *Equality of what?* S. M. McMurrin (Ed.) *The Tanner Lectures on human values* içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen, A. (1985). *Commodities and capabilities*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers B.V.
- Shue, H. (1980). *Basic rights*. Princeton: Princeton University Press.
- Uyan-Semerci, P. (Der.) (2010). *İnsan hakları ihlali olarak yoksulluk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 294, İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 11. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2022/04/14/insan_haklari_ihlali_olarak_yoksulluk.pdf
- YetkinReport (2024, 1 Temmuz). *Kayseri'de başlayan göçmen karşıtı olaylar Türkiye'ye yayıldı* [Fotoğraf]. <https://yetkinreport.com/2024/07/01/kayseri-suriyeliden-taciz-iddiasıyla-karisti-yayin-yasagi-kondu/> Erişim tarihi: 19 Şubat 2025.

Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Barınma Problemi

Nil Uzun

1 Giriş

Yaşanabilir konuta erişimi ve evsizlikten korunmayı kapsayan barınma hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (Madde 25) (United Nations, t.y.) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (Madde 11) (United Nations, 1967) dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları belgelerinde de tanınan temel bir insan hakkıdır. Barınma hakkı kavramı sadece fiziksel bir yapı sağlamanın ötesinde konutun kalitesi, satın alınabilirliği ve genel refahı desteklemedeki rolü gibi konuları da içermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.” (Madde 24)¹ ifadesi yer almaktadır. Gıda ve diğer sivil özgürlüklerin yanı sıra temel bir ihtiyaç olarak kabul edilen barınma hakkı, daha geniş sosyoekonomik haklar ve sürdürülebilir kentsel kalkınma ile de yakından ilişkilidir. Barınma hakkı, sürdürülebilir kentleşmenin de temel bir bileşeni olduğu için kentsel politikalarda da önemli bir odak noktası olmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içerisinde de “Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar” başlıklı amaç (Amaç 11) (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2025) altında barınma hakkına yönelik olarak “2030’a kadar herkesin yeterli, güvenli ve uygun fiyatlı konutlara ve temel hizmetlere erişiminin sağlanması ve gecekondu mahallelerinin iyileştirilmesi” ve “2030’a kadar bütün ülkelerde kapsayıcı ve sürdürülebilir

kentleşmenin geliştirilmesi ve katılımcı, entegre ve sürdürülebilir insan yerleşimlerinin planlanması ve yönetilmesi için kapasitenin güçlendirilmesi” alt hedefleri yer almaktadır. Dolayısıyla barınma hakkı, kentsel planlama, sosyal politika ve insan haklarının çeşitli yönleriyle kesişen karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Dolayısıyla barınma hakkı sadece fiziksel yapıların sağlanmasını değil, aynı zamanda satın alınabilirlik, kalite ve barınma ihtiyaçlarının daha geniş sosyoekonomik bağlamını da dikkate alan kapsamlı bir yaklaşım gerektirir. Türkiye’de de bu hak, kentsel gelişmede önemli bir yeri olan kentsel dönüşüm ve konut politikalarıyla da yakından bağlantılıdır. Bu yazıda Türkiye’de konut ve Kentsel Dönüşüm Politikaları barınma hakkı kapsamında değerlendirilmektedir.

2. Türkiye’de Konut ve Kentsel Dönüşüm Politikaları

Konut, Türkiye’de politika yapımcılar için her zaman önemli bir konu olmuş, kentleşme ve ekonomi politikalarına paralel olarak konut politikaları da değişmiştir. Konut politikalarının değişimi ve kentsel dönüşüm süreçlerini dört temel dönemde incelemek mümkündür. 1923’te başlayan ilk dönemde, iki dünya savaşının ardından toparlanma sürecinde devlet memurlarına konut sağlanması temel kaygılardan biri olmuştur. Buna ek olarak, hızlı kentleşmeden kaynaklanan yetersiz konut arzı, 1950’lerin sonuna doğru bu konut kriziyle başa çıkmak için yeni politikalar gerektirmiştir. Kırdan kente göçün

1950'lerde hızlanmaya başlaması ve yeterli konut arzının olmaması Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde gecekondulaşmaya neden olmuştur. İkinci dönemin başlangıcını gösteren iki kilometre taşı ise 1961 Anayasası ile planlı döneme geçişi tanımlayan ve 1962 yılında açıklanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'dır. 1980'lere kadar süren bu dönemde "herkes için konut" söylemi konut politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu dönemde konut alanlarında ilk dönüşümlerin başladığını söylemek mümkündür. 1965 yılında, konut krizini çözmek amacıyla çıkarılan 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu ile bir binanın ayrı bir birimi için bağımsız mülkiyet hakkına sahip olmak veya inşa edilmeden önce bir apartman bloğunda pay sahibi olmak mümkün hale gelmiş ve az miktarda sermaye ile bir arsa üzerinde çok katlı bir apartman inşa etmek kolaylaşmıştır. Bu yeni mülkiyet sistemi, büyük yatırımlar için etkin sermaye elde edilmesinde güçlü bir mekanizma haline gelirken birçok yeni, yüksek yoğunluklu mahalle ortaya çıkmış, bazı düşük yoğunluklu mahalleler yıkılıp daha yüksek yoğunluklu olarak yeniden inşa edilmiştir. Yeniden inşa süreci ile konut alanlarında ilk dönüşümler başlamıştır. İstikrarı hedefleyen ekonomik politikalar üçüncü dönemin başlangıcını tanımlarken bu dönemin dönüm noktalarından biri 1981 yılında çıkarılan Toplu Konut Kanunu'dur. Yasa ile bir önceki dönemde uygulanan ekonomi politikalarının etkisiyle konut piyasasında ortaya çıkan sorunları çözmek hedeflenirken, yasanın ve toplu konut üretiminin etkileri bu dönemde yaygın olarak görülmüştür. Ayrıca bu dönemde gecekondu göç eden nüfusun barınma ihtiyacını karşılamamanın yanı sıra hızla ticarileşmeye de başlamış ve bir kazanç aracı haline de gelmiştir. Bu dönemde gecekondu affı için çıkarılan 2981 sayılı yasanın² temel amaçları doğrultusunda gecekondu mahalleleri yasallaştırılmış ve dönüştürülmüştür. Gecekondu alanlarının dönüşümünde temel araç ıslah imar planları olmuş, bu planlar ile gecekondu yapı-sat sistemiyle apartman bloklarına dönüştürülmeye başlamıştır. Bu uygulamalar sonunda mülkiyet ve tapu sorunları çözülerek fiziksel dönüşüm sağlanmış ancak

sağlıklı kentsel çevrelerin yaratılması mümkün olmamıştır. 1980'lerin sonuna gelindiğinde, kamu ve özel sektör işbirliğiyle geliştirilen kentsel dönüşüm projeleri, ıslah imar planlarına bir alternatif haline gelmiştir. Çeşitli kanun hükmünde kararname ile gecekondu alanlarına ilişkin kamulaştırma, arazi ıslahı ve düzenlemesi, altyapı çalışmaları ve bina yapımı için Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından karşılıklı veya karşılıksız yardım yapılması mümkün hale gelmiştir. Dördüncü dönemde, 2002 yılında başlayan siyasi değişimlerin konut politikalarına önemli yansımaları olmuş ve kentsel dönüşümle ilişkin düzenlemeler ön plana çıkarken neoliberal politikalar daha baskın hale gelmiştir. Yeni yasal düzenlemelerle belediyelere konut ve arsa üretme ve bu konuda özel sektörle işbirliği yapma konusunda önemli yetkiler verilirken altyapı ve konut projelerine yapılan kamu harcamaları arttıkça inşaat sektöründe bir patlama yaşanmıştır. Kentsel emlak piyasasına yatırım sanayiciler ve diğer sermaye sektörleri için daha cazip hale gelirken 2008 küresel ekonomik krizine verilen politika yanıtı, kentsel dönüşümle yönelik çabaları genişletmek olmuş ve kentsel yapıyı çevre finansallaştırılmıştır (Uzun, 2022a).

“BARINMA HAKKI SADECE FİZİKSEL YAPILARIN SAĞLANMASINI DEĞİL, AYNI ZAMANDA SATIN ALINABİLİRLİK, KALİTE VE BARINMA İHTİYAÇLARININ DAHA GENİŞ SOSYO EKONOMİK BAĞLAMINI DA DİKKATE ALAN KAPSAMLI BİR YAKLAŞIM GEREKTİRİR”

2.1. 1980'lerde Kentsel Dönüşüm

Bir önceki bölümde değinilen dönemlere bakıldığında kentsel dönüşümün Türkiye için çok da yeni bir süreç olmadığı, 1960'ların ortasındaki yasal düzenlemelerle küçük ölçekte başladığı ardından 1980'lerde gecekonduların ıslah imar planları doğrultusunda tekil dönüşümü ve ilk kentsel dönüşüm projeleri ile devam ettiği görülmektedir. İlk kentsel dönüşüm projeleri 1980'lerin ikinci yarısında Ankara'da hayata geçirilmiştir. Ankara Büyükşehir Belediyesi ve

Çankaya Belediyesi tarafından başlatılan bu projeler arasında Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi, Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi ve Gecekondu Çiçeği Konut Dönüşüm- GEÇAK-Projesi bulunmaktadır. Her üç proje de gecekondu alanlarını çevre ve yaşam kalitesi yüksek konut alanlarına dönüştürmeyi hedeflemiştir. Projelerde temel amaç, ilgili alanda gecekondu dönüşümü sorununu çözmek ve çevresel kaliteyi artırmaktır. Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi ve GEÇAK Projesinin bir diğer amacı da dönüşüm sonrasında hak sahiplerinin yine aynı yerde yaşamaya devam etmelerini sağlamak olmuş, Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesinde ise kentin kuzeyinde, proje alanından yaklaşık 30 km uzakta, altyapısı tamamlanmış arsalar hak sahiplerine uygun fiyatlarla sağlanmış ve gecekonduya yaşayan hak sahipleri dönüşüm alanından ayrılmışlardır. Her bir proje farklı bir finansal destek sistemine sahip olsa da, hepsinde paydaşlarının katılımı farklı yöntemlerle söz konusu olmuş ve projeler gecekonduların yıkılarak apartmanlara dönüştüğü bir kentsel çevre ve yaşam alanı yaratmıştır. Bunlar projelerin olumlu yönleri olarak değerlendirilebilir ancak

dönüşümün sosyoekonomik etkileri projeler kapsamında öngörülemediği ve dönüşüm sonrası proje alanlarında nüfus yapısı değişmiştir. Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi ve GEÇAK Projesinde gecekonduya yaşayan hak sahipleri dönüşüm sonrasında aynı alanda daha iyi fiziksel koşullara sahip oldukları apartman dairelerine taşınmıştır. Ancak yeni oluşturulan yaşam alanları eski bölge nüfusuna uygun tasarlanmamış, nüfusun sosyal yapısı ve gündelik yaşam tercihleri dikkate alınmamıştır. Gecekondu

yaşayan nüfusun geniş aile yapısı nedeniyle sunulan yeni apartman dairelerinin büyüklük açısından yetersiz kaldığı görülmüş; bu durum, geniş ailelerin daha küçük mekânlarda eski sosyal ve gündelik yaşam düzenlerini sürdürememesine yol açmıştır. Ayrıca, aynı alanda düşük gelir grupları ile yüksek gelir gruplarının birlikte yaşaması ikili bir sosyal yapı yaratmıştır. Bununla birlikte projeler tamamlanır tamamlanmaz proje alanlarındaki konutların değeri artmış, apartmanda

artışları gündeme gelmiş ve üst gelir gruplarının yaşadığı, vadiye yer almayan ama vadinin manzarasından faydalanan birçok kapalı site ortaya çıkmıştır. Bu tür yapılaşmanın vadi çevresinde çoğalması ise vadiye dönüşüm süreci devam etse bile vadi çevresinde yaşayanlar arasındaki farklılaşmayı daha da baskın hale getirmiş, gecekondu da yaşayanların vadiye yaşam koşulları giderek zorlaşmıştır (Uzun, 2022b).

“2000’Lİ YILLARDAKİ YENİ MEVZUAT, BELEDİYELERE KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİNİ UYGULAMAK İÇİN YENİ KAMULAŞTIRMA YETKİLERİ SAĞLARKEN, MÜLK SAHİPLERİNİN RIZASINI ALMA ZORUNLULUĞUNU DA ORTADAN KALDIRMIŞTIR”

yaşamının getirdiği maliyetler ve bu mahallelerde yaşam maliyetlerinin artmasıyla da hak sahiplerinin bu alanda yaşamlarını sürdürmeleri mümkün olmamıştır. Bu süreçlerin sonunda da hak sahipleri projelerden elde ettikleri konutları satarak proje alanlarının yakın çevresinde, emlak değerlerinin ve kira bedellerinin daha düşük olduğu alanlara taşınmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle, Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi ve GEÇAK projelerinde bir süre sonra hak sahiplerini proje alanında tutma hedefi geçerliliğini yitirmiş, Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi ise gecekondu da yaşayan tüm hak sahipleri yerlerinden edilmiştir. Kentsel dönüşüm projelerinin ilk örnekleri olan bu projeler başlangıçta daha sağlıklı çevrelerde yaşam olanağı sağlamayı hedeflemiş olsalar da dönüşümün sadece fiziksel boyutunun göz önünde bulundurulması ve yerinden edilme süreçlerinin ortaya çıkması daha önce gecekondu da yaşayan hak sahiplerinin barınma hakkının sekteye uğramasına yol açmıştır. Nitekim son iki etabı günümüzde de devam eden Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi alanında ortaya çıkan yoğunluk artışlarının yanı sıra vadi çevresinde, özellikle de vadinin güney doğu çeperinde konut alanlarında yoğunluk

2.2. 2000’lerde Kentsel Dönüşüm

2001 ekonomik krizinden sonra Türkiye’de inşaat sektörünü destekleyen politikalar, kentsel dönüşüm projelerinin ve ilgili yasal düzenlemelerin hız kazanmasına yol açmıştır. Son yirmi yıllık süre içerisinde de kentsel dönüşüm projeleri planlamanın önemli bir aracı haline gelirken birçok kentin farklı alanlarında dönüşüm süreçleri başlamıştır. Bu dönemde de gecekondu alanları ve deprem riski taşıyan alanlar kentsel dönüşümün en çok gerçekleştiği yerler olmuştur. Kentlerin merkezi bölgelerindeki tarihi alanların yeniden önem kazanmasıyla bu alanlar da kentsel dönüşüm projelerinin odağında yer almaya başlamıştır. Dönüşümün gerçekleştiği bir diğer alan ise kentlerde eski sanayi yapılarının bulunduğu kısımlar olmuştur. Bu alanlar yenilenerek konut kullanımının yanı sıra ticari ve kültürel kullanımlara da sunulmuştur.

2004 ve 2005 yıllarında kentsel dönüşüm konusu ilk kez mevzuatta yer almıştır. Belediyelere ilişkin kural ve düzenlemeleri tanımlayan 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda belediyenin kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmekle yükümlü olduğu belirtilmektedir

(Madde No. 73). Yasada kentsel dönüşüm projelerinin uygulanabileceği alanlar nispeten kapsamlı bir şekilde tanımlanmış olmakla birlikte, kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilecek bir alanın sadece büyüklüğü belirlenmiştir. Dönüşümün nasıl gerçekleşeceği, sürecin nasıl kurgulanacağı ve yürütüleceği konusunda bir yönlendirme bulunmamaktadır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda, Büyükşehir Belediyelerine de kentsel dönüşüm ile ilgili yetki verilerek Belediye Kanunu’nun ilgili maddesine atıf yapılmaktadır. 2005’te çıkarılan bir diğer kanun (5366 sayılı kanun) ise yıpranmış tarihi ve kültürel varlıkların rehabilitasyonu ve restorasyonu ile ilgilidir. Yasa doğrudan konut dönüşümüyle ilgili olmasa da, kentlerin merkezi bölgelerindeki tarihi alanların dönüşümüne ilişkin hükümler içermektedir. Bunun yanı sıra yıpranan ya da özelliğini yitiren kentsel alanların nasıl ve hangi ölçütlere göre belirleneceği açıklanmamış, dönüşüm sürecine ilişkin bir yönlendirme yapılmamıştır. Bu yasa kapsamında gerçekleşen birçok dönüşüm projesinde de dönüşüm öncesinde alanda yaşayanlar yerlerinden edilmiş ve kentin başka bir noktasında yaşamlarını sürdürmeye zorlanmışlardır.

2012 yılında ise günümüzde kentsel dönüşüm uygulamalarının birçoğuna yön veren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu kanun afet riski altındaki alanlar ve riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde sağlıklı ve güvenli yaşam çevrelerini oluşturmak etmek üzere iyileştirme, yıkım ve yenilemelere yönelik hükümleri içermektedir. Yasa, özellikle afet riski altındaki alanlara odaklanmış olsa da, uygulamalar sonucunda “kentsel dönüşüm kanunu” olarak anılmaya başlanmış ve bu yasayı risk altında olmayan bazı yerleşim alanlarının da dönüşümünün bir aracı haline gelmiştir.

Bu dönemde TOKİ hazine arazileri üzerinde yeni konutların inşasını üstlenerek büyük inşaat şirketlerinin öncülüğünde kat karşılığı gelir paylaşımı ve inşaat hakları ile konut üretimine doğrudan dâhil olmuştur. Bu sürecin bir parçası da gecekondu alanlarında gerçekleştirilen kentsel

dönüşüm projeleri olmuştur. Projelerde gecekonduya yaşayanlardan ya mahalledeki yeni birimlere ya da çoğunlukla şehrin yaşam için daha az elverişli bölgelerinde bulunan yeni inşa edilmiş diğer mahallelere taşınmaları öngörülmektedir. Proje sonrasında alanda kalmak isteyenlerden ise yeni yapılan apartman dairelerinin inşaat maliyetleri ile gecekonduvarlarının mevcut değeri arasındaki farkı 10 ila 15 yıl içinde taksitler halinde ödemeleri istenmektedir. Dolayısıyla bu tür kentsel dönüşüm projeleri kapsamında ödeme gücü yetersiz olan gecekondu sakinleri çoğunlukla yerinden edilmektedir.

2000'li yıllardaki yeni mevzuat, belediyelere kentsel dönüşüm projelerini uygulamak için yeni kamulaştırma yetkileri sağlarken, mülk sahiplerinin rızasını alma zorunluluğunu da ortadan kaldırmıştır. Bu dönüşüm projelerinin çoğu, büyükşehir ve ilçe belediyeleri ile TOKİ'nin, birlikte çalıştığı projeler olmuştur. Deprem, suç, ayrımcılık ve kötü yaşam koşulları da dâhil olmak üzere her türlü kentsel soruna çözüm oldukları öne sürülen kentsel dönüşüm projeleri, çoğunlukla dönüşüme konu olan alanların dönüşümün tamamlanması ile daha yüksek statülü grupların kullanımına açılmasına yol açmıştır. Kentin iç kesimlerinde kalan eski gecekondu mahalleleri ve çoğunlukla düşük gelir gruplarının yaşadığı tarihi kent merkezindeki konut alanları büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleriyle hızla üst orta sınıf ve orta sınıf yerleşim alanlarına dönüştürülmüştür. Sonuç olarak 2000'li yılların başından itibaren kentsel dönüşüm projeleri yerel yönetimler için önemli bir araç haline gelmiştir. Kentsel dönüşüm projeleri, dönüşüme konu olan alanların iyileştirilmesi ve daha sağlıklı yaşam çevrelerinin üretilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Buna karşılık, dönüşüm alanlarının ekonomik, sosyal ve fiziksel yapısı ile çevreye etkisinin uzun vadede iyileştirilmesini hedeflemek yerine, projeler yerel yönetimler ve farklı çıkar grupları için bir gelir kaynağı haline gelmeye başlamış ve kimi zaman da devlet öncülüğünde seçkinleştirme (soylulaştırma) ile sonuçlanmıştır (Uzun, 2022c).

3. Değerlendirme

Türkiye'deki konut politikaları incelendiğinde temel bir hak ve ihtiyaç olan barınma ihtiyacının karşılanmasının büyük ölçüde piyasa ekonomisinin sunum-istek ilişkisine bırakıldığı görülmektedir. Konut sektörü sermaye birikim krizinden çıkışın temel yollarından biri olarak görülürken, çeşitli sermaye bileşenleri büyümeye devam etmiş ancak dar gelirli kesimlerin konut sorunu hem nicelik hem de nitelik olarak çözülmemiştir. 2000'li yıllarda özellikle tarihi kent merkezlerinde ve gecekondu alanlarında daha iyi yaşam koşullarına sahip yerleşim alanlarının oluşturulması hedefi ile yapılan kentsel dönüşüm projeleri hızla artmıştır. Bu hedefe karşın dönüşüm sürecinden en fazla getirinin elde edilmesinin daha baskın bir hedef olarak ortaya çıkmasıyla dönüşüm projelerinin birçoğu yaşayan nüfusun yerinden edilmesi ve yüksek gelir gruplarına lüks konutlar sağlanması ile sonuçlanmıştır. Dönüşen alanda dönüşüm öncesinde yaşayanların yaşam koşullarının, günlük yaşam döngülerinin, sosyal ilişkilerinin, yaşam maliyetlerinin dönüşümden nasıl etkileneceği göz ardı edilirken olası olumsuz etkilerin nasıl giderilebileceği de değerlendirilmemiş ve toplumun bir bölümü için yaşam koşulları giderek zorlaşmış, sosyal ilişkileri olumsuz etkilenmiş ve yaşam alanları zorunlu olarak değişmiştir. Gerek TOKİ, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı gibi merkezi kurumlar, gerekse yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen kentsel dönüşüm süreçlerinde, konuta ekonomik erişilebilirliği çok kısıtlı olan alt gelir gruplarının ekonomik ve sosyal ihtiyaçları göz önünde bulundurulmamıştır. Dolayısıyla Türkiye'de kentsel dönüşüm, şehirleri yeniden şekillendirmede, altyapıyı iyileştirmede ve konut ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynamıştır. Ancak, aynı zamanda sosyoekonomik eşitsizliklere, yerinden edilmeye ve uygun fiyatlı konutlara erişimde zorluklara da yol açmıştır. Yasal çerçeveler ve hükümet liderliğindeki girişimler mevcut olsa da, kentsel gelişime ve dönüşüme yönelik daha kapsayıcı, sürdürülebilir ve hak temelli yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Barınma hakkına öncelik vererek, etkilenen topluluklar planlama

süreçlerine dâhil edilerek ve adil konut politikaları uygulanarak herkese fayda sağlayan daha dengeli ve eşitlikçi bir kentsel dönüşüm süreci sağlanması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi durumunda da barınma hakkının içerdiği, sadece fiziksel bir yapı sağlamanın ötesinde konutun kalitesi, satın alınabilirliği ve genel refahı desteklemedeki rolü gibi konular da göz önünde bulundurularak uygulamaya geçirilmiş olacaktır. ■

Nil Uzun, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

DİPNOTLAR

1 Bu çalışmada yer verilen tüm yasal düzenlemelerin metnine <https://www.mevzuat.gov.tr> adresinden erişilebilir.

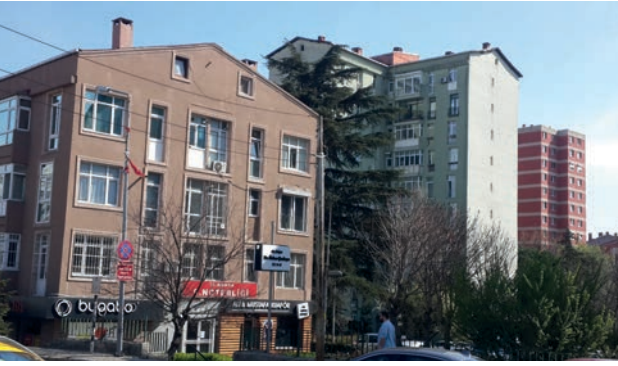
2 Yasa 31.05.2023 tarihinde 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanunun kapsamında yürürlükten kaldırılmıştır.

KAYNAKLAR

- Birleşmiş Milletler Türkiye (2025). *Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları çalışmamız*. Erişim tarihi 20 Şubat 2025, turkiye.un.org/tr/sdgs
- United Nations (t.y.). *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- United Nations (1967). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. United Nations. https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/01/19760103%2009-57%20pm/ch_iv_03.pdf
- Uzun, N. (2022a). Housing policies in Turkey: Paving the way for urban transformation. Ö. B. Özdemir Sarı, E. Aksoy Khurami, N. Uzun (Ed.), *Housing in Turkey: Policy, planning, practice* içinde (ss.30-47). London: Routledge.
- Uzun, N. (2022b). Gecekondu alanlarının dönüşümü ve Dikmen Vadisi kentsel dönüşüm projesi. Ö. B. Özdemir-Sarı, G. P. Sarioğlu-Erdoğan (Ed.), *Konut, afetler ve kentleşme üzerine yazılar* içinde (ss.61-84). Ankara: İdealkent Yayınları.
- Uzun, N. (2022c). Urban Transformation Policies of the 21st Century: State-Led Gentrification. Ö. B. Özdemir Sarı, E. Aksoy Khurami, N. Uzun (Ed.), *Housing in Turkey: Policy, planning, practice* içinde (ss.270-281). London: Routledge.

Barınmak'tan Barınamama'ya

Tülin Görgülü



ÜSTTE Levent Petrol Sitesi (Fotoğraf: Tülin Görgülü) (Görsel 1).

Türkiye’de barınma yani insan haklarının en önemli başlıklarından olan “konut edinme” gereksinimi, Cumhuriyet’in kurulduğu yıllardan beri en önemli sorunlardan biri olmuştur. Günümüze dek bu konuda çözüm yolları bulunmaya çalışılmış, insanlara ulaşabilecekleri bütçelerde konut sunumları devlet eliyle “nasıl sağlanabilir”in çareleri aranmıştır. Bugün geldiğimiz noktada, erişilebilir konut sorunu neredeyse tamamen gündemden çıkmış, 2000’li yıllardan başlayarak “konut”un bir meta haline gelmesi ile tamamen spekülasyon bir yatırım aracına dönüşmüştür.

Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi’nden başlayarak “Mesken Buhranı” olarak da adlandırılan bu süreçlerde yer alan aktörler ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

1. Yapı Kooperatifleri: Türkiye’de 1930’lu yıllarda başlayan kooperatif üretim sürecidir. Seksenli yıllarda, format değiştirerek, konut sahibi olmakta zorlanan dar gelirli kişilerin bir araya gelerek organize olmalarından çok, inşaat sektöründe lüks konut üretimi sayesinde artı değer sahibi olmak isteyen az sayıda kişinin organize olmasına dönüşmüştür.

2. Yap-Satçılar: Yaygın deyimle müteahhit denilen özel girişimcilerin kat karşılığı olarak eski apartmanların veya ahşap kargir konutların yerine daha iyi konfor koşullarına sahip, standart projelerle inşaat yapmalarıdır. 1950’lerden sonra yaygınlık kazanmış, 1954 yılındaki kat mülkiyeti kanununda yapılan düzenlemeler ve 1965 yılında çıkarılan kat mülkiyeti yasası ile birlikte

konut üretimi en çok bu modelle gerçekleşmiştir. Bu üretim biçimi 1975’lerde ilk dönüşümünü yaşamış; prestij alanlarında imar haklarının artmasından ve 1985’lerden sonra ikinci dönüşüme girmiştir. Özellikle Marmara depreminin ardından deprem bölgesinde hız kazanmıştır. 2012 yılında ilan edilen 6306 sayılı yasa ile daha organize olan yap-satçı üretim kent merkezlerinde ağırlık kazanmaya başlamıştır.

3. Toplu Konut Şirketleri: 1981 yılında düzenlenen Toplu Konut Yasası ile özel sektörün de konut üretim sürecine dâhil olması istenmiştir. Devletin bu yöndeki politikası, talebin yüksek orana çıkması, bu pazarı cazip hale getirmiş ve büyük girişimci şirketler inşaat konusunda örgütlenerek toplu konutlar üretmeye başlamışlardır. Özel sektörün 2000 yılında %70,7 olan payı 2008 yılı itibarıyla %81,9’a çıkmıştır (TÜİK, 2009). 2017 yılında ise; konut inşaat ruhsatlarında özel sektörün rolü % 93,2 olmuştur (TÜİK, 2019).

4. Yapı Kooperatifleri + Yerel

Yönetimler: Bu üretim biçiminin de yerel yönetimlerin konut sorununa çözüm bulmak amacı ile birlik kurmaları esastır. Arsa temini ve projelendirme sürecinde yerel yönetimlerin yönlendirici olduğu, inşaat sırasında da süreci kooperatiflere devrettiği bir sistem vardır. Bugün de küçük oranda varlığını sürdürmektedir.

5. Kamu: Kamu, Toplu Konut İdaresi veya yerel yönetimler yolu ile üretime katkıda bulunmaktadır. Toplu Konut İdaresi zaman zaman Emlak Bankası ile işbirliği yaparak, konutları inşa ettirmekte veya ihale yolu ile inşaat işini

toplu konut firmalarına devretmektedir. Kamunun 2000 yılında %9,9 olan payı, az da olsa artarak %11,7'ye çıkmıştır (TÜİK, 2009). 2017 yılında ise bu oran % 5,5 e gerilemiştir (TÜİK, 2019).

6. Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları

(GYO): Toplu konut firmalarının büyüyen ve birleşerek oluşturdukları organizasyonlardır. Sermaye piyasası kurulu tarafından hukuki çerçevenin oluşturulması ile 1997 yılında iki adet GYO kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. 2008 yılı itibarıyla GYO sayısı 13'e çıkmıştır. Bu süreçte 1997 yılında piyasa değeri 73,4 milyon dolar olan GYO'lar, 2007 yılında 2.783.7 milyon dolar değere ulaşmıştır ve yaklaşık 40'a katlanmıştır. 2008 yılında Küresel krizden etkilenerek 763,4 milyon dolara gerilemiştir. Ancak halihazırda yine çok sayıda konut üretimi GYO ve TOKİ tarafından oluşturulan konsorsiyumlarla yapılmaktadır (Görgülü vd., 2010).

Sözü edilen aktörlerin konut üretimine dâhil olma süreçlerinde de etkin olan başlıca olaylar ise şu başlıklarda özetlenebilir:

1937 yılı Emlak Bank Yapı Ltd. Şti.'nin Kurulması

Apartman ve konut üretim biçiminin farklı bir boyutta ele alınması konusunda en önemli karar; devletin konut üretiminde rol oynamak üzere 1937 yılı Nisan ayında, % 99 hissesi Emlak ve Eytam Bankası'na ait olan Emlak Bank Yapı Ltd. Şti.'yi kurması olmuştur. İlk defa Türkiye'de bir banka aracılığı ile konut üretimi gündeme gelmiştir. Şirketin kuruluş ilkeleri:

- Her türlü inşaat ve inşaatla müteferri tesisat işlerini taahhüt etmek ve bu taahhütleri yapmak, yaptırmak;
- Her türlü inşaat malzemesi yapmak, satmak;

- Taahhüt edilecek inşaat ve malzemeye lüzumlu olan gayrimenkulleri satın almak veya satmak;

- Jerans ile meşgul olmak (başkalarına ait emlakın idaresi tamir ve kiralınması, kiralının tahsili);

- İnşaat için tasarruf teşkilatı yapmaktır.

Emlak ve Eytam Bankası Genel Müdürü Mithat Yenel daha 1946 yılında yani konut sorununun nicel boyutlarının henüz gözlenerek anlaşılamayacağı kadar erken bir zamanda yaptığı

konuşmada, konut politikasının batının yüz yıllık deneyiminden süzölmüş üç temel belirleyicisinin altını çizmiştir. Bunlar; (1) ucuz arsa temini, (2) sigorta sistemiyle, faiz oranları ile ve sabit gelir düzenleri ile ilişkilendirilmiş bir kredi sistemi, (3) küme halinde inşaat (Güvenç ve Işık, 1999).

İkinci Dünya Savaşı Yılları Mesken Buhranı

Savaş yılları genç Cumhuriyet'in ciddi anlamda konut sorunu ile yüzleştiği yıllardır. Bu bağlamda, 1943 yılında Arkitekt dergisinde Abidin Mortaş, Ankara'daki "mesken meselesi" üzerine bir yazı yazmıştır ve şöyle demiştir: "Son yılların iktisadi güçlükleri yüzünden ve

-Mesken buhranı olduğu kabul edilen şehirlerde Belediye Mesken Büroları'nın kurulması.

Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK)

1946 yılında kurulan SSK, ciddi bir konut sorunu olan Türkiye'de bu sorunu aşmak amacı ile sigortalılara kredi vermeye başlamıştır. Bu kredilerle çok sayıda apartman yapılmıştır, yapılan bu apartmanlarda ise; belli bir mimari özenin bulunduğunu söylemek zordur. Mevcut imar yönetmeliklerinin sınırlamaları ile birbirine benzer binlerce apartman bu süreçte inşa edilmiştir (Sey, 1993).

“1946 YILINDA İSTANBUL'DA GERÇEKLEŞTİRİLEN İMAR OPERASYONLARINDA GÖREV ALMAK ÜZERE İSTANBUL İMAR LTD. ŞTİ KURULMUŞTUR; %55 SERMAYESİ EMLAK VE EYTAM BANKASI'NA, DİĞER KISMI T. EMLAK KREDİ BANKASI'NA AİTTİR”

malzemesizlikten, hususi inşaat durunca ikametgâhlar işba haline geldi. Bugün mesken meselesi had devrinde bir hastalık, bir buhran şeklindedir" (Mortaş, 1943). Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi İkinci Dünya Savaşı sürecinde büyük bir konut sıkıntısı yaşanmıştır ve en uygun koşullarda, ucuz evler üretebilmenin yolları aranmaktadır.

Savaş sonrası dönemde de konut sorununun devam ettiği ve Türk İktisat Cemiyeti'nin kurduğu bir komisyon tarafından "Mesken Buhranına Karşı Tedbirler" başlığı altında öneriler oluşturulduğu görülmektedir. Bu öneriler şu başlıklar altında sıralanmıştır (Arkitekt, 1944, ss.42-43):

- Mesken sayısını azaltacak faaliyetlerin durdurulması,

- Her çeşit üstü kapalı yerlerin mesken haline getirilmesinin teşviki,

- Boş arsalar üzerine muvakkat evler kurulması,

- Şehirlerin civarında fakir halk için kerpiç evler ve barakalar yaptırılması,

- Geniş evlerde oturanlardan lüks vergisi alınması,

- Resmi dairelerin işgalindeki meskenlerden daha fazla istifade edilebilmesi

İstanbul İmar Ltd. Şti.

1946 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen imar operasyonlarında görev almak üzere İstanbul İmar Ltd. Şti kurulmuştur; %55 sermayesi Emlak ve Eytam Bankası'na, diğer kısmı da T. Emlak Kredi Bankası'na aittir (Güvenç ve Işık, 1999). Bu ortaklığın en önemli başlangıç projeleri de Levent projeleridir.

Emlak Bankası'nın devreye girmesi ile birlikte daha önce de değinildiği gibi konut üretim sürecinde yeni bir döneme girilmiş, standart projeler ve malzemelerle çok sayıda konut üretilmeye başlanmıştır. Betonarme yaygınlık kazanmış, cepheler ve mekân kurguları da bu sisteme göre çözümlenmeye başlanmıştır.

Konut kooperatifleri ilk uygulamalarını 1950'li yıllarda, özellikle işçilerin girişimleri ile yapmaya başlamıştır: 1955'te Etibank'ın girişimi ile Etiler Yapı Kooperatifi, 1956'da Ulus şeker Yapı Kooperatifi, 1959'da Petrol İşçileri Sendikası Yapı Kooperatifi (Görsel 1) oluşturulmuştur. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise, Türkiye'deki ruhsatlı konut üretiminin ortalama %18'i artık İstanbul'da gerçekleştirilmektedir (Özüekren, 1994).

Büyük Kentlere Göç

1950'lerde Türkiye'de İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere büyük kentlere göç olgusu doğmuş; bunun paralelinde kalabalıklaşan kentlerde büyük bir konut açığı ortaya çıkmıştır. Gerek gecekondu önleme bölgelerinde devlet eliyle üretilen konutlar, gerek kooperatifler ve Emlak Bankası'nın ürettiği konutlar yoluyla bu konut açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemler özellikle büyük kentlerin geleneksel yapılarını kaybetmeye başladıkları dönemlerdir. Müteahhit adı verilen özel girişimciler, yap-sat yöntemiyle özellikle ahşap yapıları yıkarak (koruma kurullarının henüz oluşturulmamış olması nedeni ile de) yerlerine apartmanlar yapmışlardır.

Yap-Satçı Üretim

Yap-satçı üretim, kentlerin imar planına göre parsel sisteminin olduğu, her parselin yapılaşma hakkının belirlendiği kesimlerinde gerçekleşmektedir.

1950 sonrası gerek gecekondu alanlarının yaygınlaşması, gerekse Emlak Bankası ve kooperatifler yoluyla yeni açılan imar alanlarında yapılaşmalar ile kentler hızlı bir kentsel büyüme sürecine girmiştir. 1960'ların ilk yarısında ülkenin içinde bulunduğu iktisadi koşullar hükümeti kentleşmeye, konut yatırımlarından vazgeçmeye ve olabildiğince uzak durmaya zorluyordu (Güvenç ve Işık, 1999). Ancak bir yandan da konut üretimine en çok gereksinim duyulan, ağırlıkla Anadolu'dan İstanbul'a göçün hızla yaşanmaya başladığı bir süreç vardı. Konut gereksinimi devlet eli farklı bir üreticiye bırakılarak işin çözümünün kendiliğinden oluşması sağlanmıştır.

Kat Mülkiyeti Yasası

1954'te mevcut konut kanununda yapılan düzenlemeyle serbest bırakılan kat mülkiyeti ile ilgili düzenlemeler 1965'te çıkan kat mülkiyeti yasası da yap-satçı düzenin yolunu açmıştır. Tasarımcıyı çoğunlukla saf dışı bırakan bu sistemde konutların herhangi bir dil birliği yansıtılmadan, genelde orta tabakaların acil ihtiyacını gideren, gelişmemiş sistemlerle ve düşük kaliteli malzemelerle üretilmesi kalitesiz bir konut stokunun oluşmasına neden olmuştur. 1964'te "İstanbul Kat

Nizamları Planı" ile mevcut yapıların kat sayısı arttırılmıştır. 1966'da bu madde yeniden düzenlenerek yığma sistemli yapılara da bir kat ekleme izni verilmiştir (Kıray, 1978).

Bu dönemde 1954 yılında Tapu Kanunu'nun değişmesi ardından kat mülkiyeti kanununun yürürlüğe girmesi ile apartman biçiminde üretimin, kooperatifler arasında da hızla yaygınlaşmaya başladığı bilinmektedir. 1970'li yıllardan itibaren kooperatiflerin ağırlıklı olarak apartman üretmeye giriştiklerinden söz edilebilir.

Yine aynı dönemde SSK'lı üyelerin oluşturduğu kooperatifler uygulamada önemli bir rol oynamışlardır. Özellikle sendikaların ön ayak olduğu konut kooperatifleri dikkati çekmektedir. Oyak sitesi, 1. Ordu Kooperatif evleri, Harp akademileri Subay Yapı Kooperatifi bu yolla elde edilmiş

“1980 SONRASI KOOPERATİFLERİN YAŞADIĞI DEĞİŞİM, 1990'LI YILLARDAN BAŞLAYARAK FARKLI BİR SÜRECE EVRİLMİŞ VE ORTA, ORTA ÜST GELİR GRUBUNA YÖNELİK ORGANİZASYONLAR BİÇİMİNE DÖNÜŞMÜŞLERDİR”

büyük ölçekli yapı uygulamalarıdır (Sey, 1994).

1970'lerin sonunda Türkiye Emlak Kredi Bankası pek çok ilde sosyal konut inşaatına devam etmektedir. Ancak üretilen konutlara yöneltilen bazı eleştiriler vardır. Konut üretiminde henüz prefabrikasyonun kullanılmadığı, bu nedenle vakit kaybedildiği ve maliyetlerin arttığından bahis edilmektedir, uygulanan planların çoğunda 99 m²'lik konutlar yapıldığı, daha küçük dairelere de yer verilmesinin, maliyetleri düşüreceğini ve daha çok ailenin barınmasına olanak vereceği ifade edilmekte, projelerin hâlâ 1960'ların anlayışına göre yapıldığı, bu anlamda bankanın yeni anlayışlara yönelmesi gerekliliğinden söz edilmektedir. Banka'nın Levent projelerine göz atıldığında da yıldız ve sıra bloklardan oluşan basit plan şemaları öne çıkmaktadır (Arkitekt, 1978)

1980 - 1990 yılları, Toplu Konut Yasası'nın Çıkması ve Bu Paralelde Kooperatifler ve Toplu Biçimde Üretilen Konut Siteleri

1980'den başlayarak Türkiye'de değişen iç ve dış politikaları ve serbest piyasa ekonomisi paralelinde geliştirilen özelleştirme modelleri ile liberal ekonomik politikalar geniş uygulama olanağı bulmuş; öte yandan hem konut sorununa yine çözüm bulmak amacı ile, hem de sektörü hareketlendirmek için "Toplu Konut Yasası" çıkartılmıştır.

Bu tasarı alt ve orta gelir grubundaki yurttaşların konut sahibi olmalarını sağlamaya yönelik bir yasadır. Bu konudaki hedeflerden biri de özel sektörü devreye sokma ve birlikte çalışmanın gerçekleştirilebilmesidir.

Toplu Konut İdaresinin temel görevleri 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile belirlenmiştir. İdarenin

kuruluş aşamasında 2985 sayılı kanunun verdiği görevler şunlardır;

- Devlet garantili ve garantisiz iç ve dış tahviller ile her türlü menkul kıymetler çıkartmak
- Yurt içi ve yurt dışından, Toplu Konut İdaresi'nce kullanma alanlarında yararlanmak üzere kredi almaya karar vermek
- Konutların finansmanı için bankaların iştirakini sağlayacak tedbirler almak, bu amaçla gerektiğinde bankalara kredi vermek, bu hükmün uygulanmasına ilişkin usulleri tespit etmek
- Konut inşaatı ile ilgili sanayi ve bu alanlarda alışanları desteklemek
- Özellikle kalkınmada öncelikli yörelerde bulunan konut inşaatıyla ilgili şirketlere iştirak etmek
- Gerektiğinde her çeşit araştırma, proje ve taahhüt işlemlerinin sözleşmeyle yaptırılmasını temin etmek
- Kanunlarda ve diğer mevzuatla verilen görevleri yapmak (Mimarlık, 1981).

Bu tasarı ile, öteden beri özel sektörün elinde olan konut yapıcılığının Devletin tüm imkânları ile desteklenmesi amaçlanmıştır. Devlet tarafından oluşturulacak konut fonundan bol kredi ve devletin kamulaştıracığı topraklardan ucuz arsa verilecekti. Öz sermayeye hemen hiç gerek yoktu. Ara finansman inşaat kredisi adı altında üretilecek konut maliyetlerini düşük faiz uzun vade ve üç yıl ödemesiz gibi büyük kolaylıklar içeriyordu. Bu olanaklardan yararlanmak için mahalle ölçeğinde (500-1000) konut iş yapacak büyüklük ve beceriklilikte olmak ve “Toplu Konut Kuruluşu” belgesi almak yeterli olacaktı. Böylece konut sektörünü uzun yıllar boyunca ayakta tutan binlerce küçük müteahhitin saf dışına itilmeleri ve konut pazarını büyüklere teslim etmeleri cari ekonomik politikalara da uygun düşecekti. Belediyelerle uğraşmayı ve mevduatla vakit kaybetmeyi önlemek için de tedbirler düşünülmüştü. Toplu konut şirketlerinin “imarla ilgili yükümlülüklerini imar kanunu hükümlerine bağlı olmaksızın yerine getirmeleri” hükmü bile imar yasasından sorumlu bir Bakanlığın tasarısında yer alabilmişti.

Toplu konut kuruluşlarına verilen güvencelerden birisi de eğer pazarladıkları konutları satamazlarsa bunları devletin satın alması idi. Konut pazarında alıcı bulamayan konutlar devletin lojmanları için konut olarak kullanılacaktı. Ancak kanun tasarlanırken ortaya konulan bu yaklaşımlar büyük oranda gerçeğe dönüşmemiştir (Altaban, 1982).

Toplu konut Kanunu’nda kaynak kullanımında kooperatiflere öncelik verilmesi bu süreçte çok sayıda konut kooperatifinin kurulmasına yol açtı. 1989 yılında da konut fonundan faydalanabilmek için ikinci konutun bulunmaması koşulu kaldırılınca, kooperatifler de farklı bir organizasyonla, farklı bir kitleye yönelen birlikler biçimini aldılar.

Süreç içinde Toplu Konut Yasası’nın açıkça kooperatifleri tarif etmesinin ardından, Türkiye’de önemli ölçüde konut, kooperatifler aracılığı ile üretilmeye başlanmıştır. 1984 yılında yapılan yeni düzenleme ile birlikte vergi ve kredilerde metrekare sınırı artmış, kooperatiflerin ortalama üstü konutlar üretmelerinin yolu

açılmıştır. Bu süreçte çok miktarda konut üreten kooperatifler, gerçek hedeflerinin dışına çıkarak orta ve orta üst gelir grubuna yönelik olarak konut üretmeye başladılar. Böylece de kooperatiflerde hak devirleri başladı, var olan gelirleri ile kooperatif ödemelerini karşılayamayacak dar gelirli kooperatif üyeleri konut sahibi olmaktan vazgeçtiler. Çok sayıda konut üreten kooperatifler için yer seçimleri belediyelerin kentlerin gelişme alanlarında belirleyerek imara açtıkları toplu konut alanlarıdır. Birbirlerinden bağımsız oluşturulan kooperatiflere gösterilen yerlerde konut üretimi gerçekleştirilmiştir. İşte bu süreç kooperatif inşaatlarının, kentin merkezleri olmasa da, yaklaşma noktalarında yeni bir fiziksel kimlik oluşmasına yol açmıştır.

1980 sonrası dönemde konut sektöründe gözlenen en belirgin dönüşüm küçük üreticilerin üretimden aldıkları payın düşmesidir. Kooperatiflerin 1975-80 döneminde %10,9 olan payı, 1980-85 döneminde %21,1’e ve 1985-90 döneminde de %31,2’ye yükselmiştir. 1990’larda inşa edilen her üç konuttan biri kooperatifler eli ile üretilmiştir. 1984 yılında Toplu Konut İdaresi’nin sağladığı kredi olanakları bunu sağlamıştır. 1984 öncesinde yılda ortalama 140 konut kooperatifi kurulurken 1985-1990 döneminde 2800’ü bulmuştur.

1980 sonrası kooperatiflerin yaşadığı değişim, 1990’lı yıllardan başlayarak farklı bir sürece evrilmiş ve orta, orta üst gelir grubuna yönelik organizasyonlar biçimine dönüşmüşlerdir. Bu dönüşümün gerekçesi hem kooperatifler açısından metrekare sınırının kalkması, hem de Toplu Konut Kanunu’nda kooperatiflere tanınan yönlendirmelerdir. 1998 yılında etkin kooperatif sayısı 38 binin, ortak sayısı 1 milyon 700 binin üzerindeyken 2006 yılında kooperatif sayısı 37 bine, ortak sayısı 1 milyon 500 bine düşmüştür. Her geçen gün de düşmeye devam etmektedir. Devletin kooperatiflere sağladığı toplu konut kredisi neredeyse yok düzeyine inmiştir (Görgülü, 2016). 2019 TÜİK verilerine göre 2017 yılında tüm inşaat ruhsatlarında kooperatiflerin oranı %1,3’e düşmüştür (TÜİK, 2019).

Emlak Bankası Değişim Süreci

Emlak Bankası, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun 6 Temmuz 2001 tarih ve 5508 sayılı onayı doğrultusunda, 9 Temmuz 2001 tarihinden itibaren T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Emlak Şubesi olarak hizmetlerine devam etmekte olup, 3 Temmuz 2001 tarih 24451 sayılı resmi gazetede yayımlanan 4684 sayılı kararı ile Türkiye Emlak Bankası anonim şirketinin bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme yetkisi sona ererek tasfiye haline girmiştir (Türkiye Emlak Katılım Bankası, 2025). Bu bağlamda Türkiye’de konut üretmek üzere kurulan Emlak Bankası etkinliğini yitirirken, bu bankanın yerine ikame edilen TOKİ’nin konut üretimindeki ağırlığını arttırmak amacı ile 2003 yılında yeni yetkiler verilmiştir.

6 Ağustos 2003 tarih ve 4966 sayılı kanunla yapılan değişikliklerle Toplu Konut İdaresine yeni görev tanımları yapılmıştır. Bu görevler şunlardır:

-Konut sektörü ile ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek

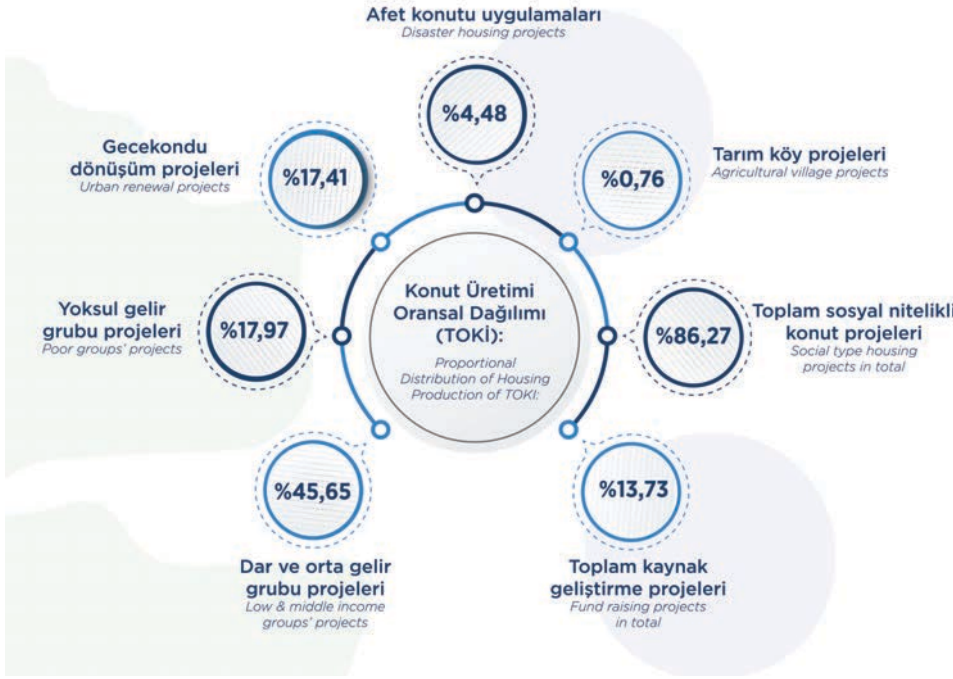
-Ferdî ve toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekondu alanlarının dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak;

-Yurt içi ve yurt dışında doğrudan ve iştirakleri aracılığı ile proje geliştirmek, konut altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak,

-İdareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelere uygulamalar yapmak ve yaptırmak

-Doğal afet meydana gelen bölgelerde gerek görüldüğü takdirde konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşa etmek, teşvik etmek ve desteklemek (Güvenç ve Işık, 1999).

Emlak Bankası’nın işlevini yitirmesinden sonra ise; konut üretimini özel sektörün üstlendiği bir süreç yaşanmaktadır. Kent toprağının giderek değerlenmesi, özel sektörün tamamen lüks konut üretimine ağırlık vermesini gündeme getirmiştir. Konut, Türkiye’de artık barınma gereksiniminin ötesinde bir tüketim



SOLDA TOKİ konut üretimi oransal dağılımı (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019) (Görsel 2).

SOL ALTTA Barbaros Boulevard projesi ("Bayer İnşaat'tan...", 2024) (Görsel 3).

SAĞ ÜSTTE Subay evleri (Fotoğraf: Tülin Görgülü). (Görsel 4).

nesnesine dönüşmüş; 2000'li yılların başında yaşanan krizin ardından hızla gündeme gelmiştir. Bu bağlamda medya aracılığı ile pazarlanmaktadır. Ulaşılmak istenen hedef kitle üst ve orta-üst gelir grubu olduğu için bu

Giderek inşaat alanında yetkisi ve yeteneği artan TOKİ, konut piyasasını da yönlendirir biçime dönüşmüştür. Türkiye'de 2005 yılında çıkartılan bir yasa ile birlikte de gerek kent mekânı, gerek sosyal doku ve gerekse konut

yaklaşım TOKİ veya yerel yönetimler aracılığı ile gerçekleştirilen yeni bir yap-sat anlayışına doğru gitmektedir. Özellikle tüm değişimlerin öncü olarak yaşandığı, Türkiye'nin bir anlamda deneysel kenti olarak tanımlayabileceğimiz İstanbul'da da yap-sat düzeninin üçüncü nesli yaşamaya başlamıştır.

“TARİHSEL SÜREÇTE KONUT SORUNUNU ÇÖZMEK AÇISINDAN HARCANAN EFORLARIN, KURUMLARIN GİDEREK ROL DEĞİŞTİRMESİ SONUCUNDA “BARINMA MESELESİNİN GİDEREK BARINAMAMA” OLGUSUNA DÖNÜŞTÜĞÜNÜ SÖYLEMEK MÜMKÜNDÜR”

tüketim kolaylaşmaktadır. Konut konusunda piyasa araştırması yapan firmaların verilerine göre; konut satın alan her on tüketiciden beşi yatırım, dört tüketiciden biri de değişiklik ve yenilik amacı ile konut satın almaktadır (Görgülü, vd., 2010).

adına farklı uygulamalar başlatılmıştır. 5366 sayılı yasa olarak tanınan ve yaygın biçimde uygulamalarına “kentsel dönüşüm” adı verilen ve çok tartışılan bu yasa İstanbul'dan başlayarak tüm Türkiye'de uygulamaya konmuştur.

Bu uygulama kentin dönüştürülecek parçasını hamur ederek, trafikten arındırılmış, yine yapılaşma yoğunluğu artırılmış, (mutlaka bodrum katların otopark olarak çözüldüğü) sıra veya nokta bloklarla oluşturulan bir düzeni işaret etmektedir. Bu paralelde İstanbul'un alışlagelen sokak ve yapı düzeni, hatta var olan bazı sokak ve caddeleri iptal edilerek kent merkezlerinde, büyük parçalar halinde yeni konut lekeleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu

Türkiye'de Ucuz Konut Üretiminin Toplam Konut Üretimindeki Yeri ve Arzı

“2002'den itibaren TOKİ tarafından üretilen toplam konut sayısı 1 milyon 170 bindir. Afet bölgelerinde 40 bin adet konut ve köy evi üretilmiştir. 2022 yılından itibaren son üç yıldaki verilere bakıldığında ise, TOKİ tarafından 213 bin konut üretimi tamamlanmıştır. TOKİ'nin devam eden konut üretimi ise 14 bin 400 adettir” (Anadolu Ajansı, 2022).

Görsel 2'ye göre TOKİ'nin konut üretim oransal dağılımı yedi ayrı kolda ele alınmıştır. TOKİ'nin toplam konut üretiminin %45,65'ini, 534 bin 105 adet olmak üzere dar ve orta gelir grubu projeleri %17,97'sini, 210 bin 249 adet olmak üzere yoksul gelir grubu projeleri; %17,41'ini 203 bin 697 adet olmak üzere gecekondu dönüşüm projeleri; %4,48'ini 52 bin 416 olmak üzere afet konutu uygulamaları; %0,76'sını 8 bin 892 adet olmak üzere tarım köy projeleri; %13,73'ünü 160 bin 641 adet olmak üzere kaynak



geliştirme projeleri oluşturmaktadır (Gökdoğan ve Görgülü, 2023).

Yukarıdaki veriler, TOKİ konut üretimlerinin %50'den fazlasının orta, alt ve yoksul gelir grubuna yönelik üretim yaptığını göstermektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yapmış olduğu şema tartışmalı bir şemadır, tüm Türkiye genelindeki oranları GYO ve TOKİ konsorsiyumlarla yaptığı inşaatların dışında tutarak vermektedir. Oysa İPA'nın araştırmasına göre büyük kentlerde durum farklıdır, konuya İstanbul özelinden bakacak olursak TOKİ'nin İstanbul projelerine bakıldığında ise tamamlanan 50 bin 918 konuttan sadece 678 adedinin alt gelir grubu için üretildiği görülmektedir (İPA, 2024).

Düşük gelirli haneler için konut arzı dahi, genel hatlarıyla, düşük faiz ve uzun vade ile borçlandırarak konut sahipliği üzerinden ilerlemektedir. Bu durum geri ödeme gücü olmayan alt gelir grubunun konut politikaları bakımından dışarıda bırakılması sonucunu doğurmakta ve konut edinemeyenleri serbest piyasa dinamikleri karşısında savunmasız bırakmaktadır.

Son 20 yılda Türkiye genelinde inşa edilen konutların %69'unun lüks konut kategorisinde olduğu ve bu projelerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ile diğer imtiyazlı şirketlerin faydalanabildiği 85 milyar dolarlık bir ekonomik değer yarattığı belirtilmiştir (İPA, 2024).

Tüm bu verilerin ışığında ve tarihsel süreçte konut sorununu çözmek açısından harcanan eforların, kurumların giderek rol değiştirmesi sonucunda "barınma meselesinin giderek barınamama" olgusuna dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Artık kooperatifler yok olmuş, kooperatifler veya kamu tarafından konut sorununu çözmek amacı ile yapılmış yapılar kentsel dönüşüm senaryoları ile lüks konutlara ve rezidanslara dönüştürülmüştür. Bu akım öncelikle gecekondu alanlarındaki dönüşümlerle başlamışken, bugün uzun yıllardır kooperatif konutları veya mütevazı apartmanlarda oturan orta gelirli hanelerin bile ulaşamayacağı lüks konutlar karşımıza çıkmıştır. Bunların en güncel olanları İstanbul'da Seyfi Arkan ve Bedri Uçar tarafından



tasarlanan Güzel Evler Kooperatifi ve İBA bloklarıdır, bu yapılar hem Balmumcu'nun kimliğini oluşturan hem de orta gelirli kişilerin yaşadığı apartmanlar iken, yerlerini lüks konutlar yapılması amacı ile yıkılmışlardır (Görsel 3 ve 4).

Ülke ekonomisinin hala toprak ve inşaat üzerinden konumlandırılması, özellikle büyük kentlerimizde tamamen lüks gayrimenkul üretimlerine yönelme Türkiye'deki fiyatların batılı ülkelerle yarışması sonucunu doğurmaktadır artık kişilerin konut edinme oranlarını azaltmakta yalnız alt gelir grubuna mensup insanların değil, orta gelir grubunun bile bu binalarda yaşama ihtimallerini tamamen yok etmektedir. Görsel 4'teki güncel resimde de Subay evlerinin bambaşka bir mimari konsept ve yoğunlukla dönüştüğü net olarak gözlenmektedir. ■

Tülin Görgülü, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

KAYNAKLAR

- Altıbaşı, Ö. (1982). Toplu konut kanunu uygulamaya aktarılırken bazı görüşler. *Mimarlık*, 176, 7-9.
- Anadolu Ajansı, (2022). TOKİ son 3 yılda 213 bin konut yaptı. Erişim tarihi: 23 Şubat 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/29256>
- Arkitekt. (1944). Meslek buhranına karşı tedbirler. *Arkitekt* 145-146, 42-44.
- Arkitekt. (1978). Türkiye Emlak Kredi Bankası sosyal konut inşaa faaliyeti. *Arkitekt*, 372, 136-139.
- Bayer İnşaat'tan Beşiktaş'ta yeni proje: Barbaros Boulevard. (2024, 6 Aralık). Herbir Emlak. <https://www.herbiremlak.com/bayer-insaat-tan-besiktas-ta-yeni-proje-barbaros-boulevard/2169/>
- Güvenç, B. ve Işık O. (1999) *Emlak Bankası 1926-1998*. İstanbul: Emlak Bankası Yayınları.
- Görgülü, T., Erdönmez, Dincer, E., Yerliuyurt, B., Manisa, K. (2008-2011). 1990 sonrasında İstanbul'un konut alanlarında demografik hareketler ve kent makroformuna etkilerinin incelenmesi [Yükseköğretim Kurumları Destekli Proje].

- Görgülü T., Erdönmez, E., Manisa K., Yerliuyurt B., (2010), "İstanbul'da yeni konut alanları paralelinde nüfus hareketleri, nüfus özellikleri ve mimari irdelemeler", 4-5 Mart 2010, Ulusal Konut konferansı: Kapalı yerleşmeler; yeni yaşamlar, yeni mekanlar, yeni sınırlar, İTÜ Konut Araştırma ve Eğitim Merkezi, Taşköprü, İstanbul
- Görgülü, Ş. T. (2016). *Türkiye'de çok katlı konutun değişimi*. Türkiye Alim Kitapları.
- Gökdoğan, İ. ve Görgülü, T. (2023). Dünyada ve Türkiye'de konuta erişim sorunu. *10.Uluslararası GAP Zirvesi Bilimsel Araştırmalar Kongresi* içinde, (s.441-455). IKSAD Publications.
- İPA (İstanbul Planlama Ajansı). (2024, Şubat). "Her yıl 200-250 bin konut": Kentsel dönüşüm veri analizi. İstanbul: Kültür A.Ş.
- İPA (İstanbul Planlama Ajansı). (2021). *Konut sorunu araştırması: İstanbul'da mevcut durum ve öneriler*. İstanbul: Kültür A.Ş.
- İPA (İstanbul Planlama Ajansı). (2024). *İstanbul veri bülteni*. İstanbul: Kültür A.Ş.
- Kıray, M. (1978). Apartmanlaşma ve modern orta tabakalar. *Çevre dergisi*, 4, 78.
- Mimarlık. (1981). Toplu konut yasa tasarısı: Ruşen Keleş ile bir söyleşi. *Mimarlık*, 164, 6-8.
- Mortas, A. (1943). Ankara'da mesken meselesi. *Arkitekt*, 143-144, 239-240.
- Özüekren, Ş. (1994). Konut kooperatifleri. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5 içinde, (ss.65-67). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Sey, Y. (1993). Konut. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı Yayınları.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019, Eylül). *TOKİ Kurumsal Tanıtım Dökümanı*. <http://i.toki.gov.tr/content/entities/main-page-slider/20191011095737969524-pdf.pdf>
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2009). Yapı izin istatistikleri <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yapi-Izin-Istatistikleri-III.-Donem-2009-4155>
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2019). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Building-Permits-January-December,-2019>
- Türkiye Emlak Katılım Bankası. (2025, 4 Mart). *Wikipedia*. https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Emlak_Kat%C4%B1l%C4%B1m_Bankası%C4%B1

Bir Ortaklaşım Alanı Olarak Barınma Üzerine Yeniden Düşünmek

Ege Cankurtaran, Nilay Ünsal Gülmez

MAKALENİN ADI **Bir Ortaklaşım Alanı Olarak Barınma Üzerine Yeniden Düşünmek**

Reconsidering Housing as a Communal Space
MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-2 (126), 38-47**

MAKALENİN YAZARLARI **Ege Cankurtaran, Ar. Gör.,**
Bahçeşehir Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı
Bölümü;

Nilay Ünsal Gülmez, Prof. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi,
Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **25.12.2024**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **10.02.2025**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **ege.cankurtaran@bau.edu.tr;**
nilay.gulmez@bau.edu.tr

ORCID **0009-0006-0674-0642;**
0000-0002-7047-4047

Öz Bu çalışma, günümüz barınma mekânlarını "bir arada olma" olgusu çerçevesinde ve paydaşlık, sahiplenme, yakınlık gibi kavramlar üzerinden yeniden ele alarak, mekânların sosyal etkileşim potansiyellerini ve toplumsal yapılarla olan ilişkilerini detaylandırmaktadır. Gözeneklilik, eşik mekânsallığı ve heterotopya kavramları üzerinden bir analiz sunan araştırma, bu kavramsal çerçeveden hareketle barınma mekânlarının nasıl iyileştirilebileceğini ve kolektif yaşam alanlarının toplumsal dayanışmayı nasıl destekleyebileceğini ortaya koyan bir tartışma sunmaktadır. Çalışmanın temel amacı, kentsel planlama ve barınma politikalarına yenilikçi yaklaşımlar sunacak bir kavramsal çerçeve geliştirmektir.

ANAHTAR KELİMELER Barınma, müşterekler, ortaklaşım mekânları, bir aradalık, gözeneklilik.

SAĞ ÜSTTE Kapalı müşterek yerleşim tipolojisi olarak Sulukule Mahallesi (üstte), giriş ve çıkışların sıkı bir şekilde denetlendiği güvenli yerleşim bölgesi örneği (altta) (Islam 2009; Le Goix 2002) (Görsel 1).

SAĞ ALTTA Açık müşterek mekânlar kapsamında Don Kışot işgal evi (üstte) ve Taksim Gezi Direnişi (altta) (Özdeniz, 2016; Çağlar, 2013) (Görsel 2).

1

Giriş

Türkiye’de 1980’lerden itibaren uygulanan neoliberal politikalar, kentsel alanları özel sermaye ve tüketim odaklı yaklaşımlarla dönüştürmüştür. Harvey’in (2013) belirttiği gibi, bu süreçte konutlar, barınma işlevinden çok değişim değerine odaklanan, mülkiyet temelli bir anlayışla yeniden biçimlenmiştir. Neoliberal küreselleşmeyle birlikte, konutların sosyal politika aracı olma potansiyeli azalırken, devlet politikaları giderek piyasa merkezli bir yaklaşımı benimsemiştir (Taşar ve Çevik, 2009).

Günümüz kentsel barınma ve sermaye politikaları kapsamında, konutlar giderek daha izole, içe dönük ve kentsel adalar içerisinde konumlanan büyük bloklarda, sınırlı metrekarelerle tanımlanan yaşam alanlarına dönüşmektedir (Stavrides, 2016). Hane halklarının küçülmesi, yüksek yaşam maliyetleri ve ekonomik zorluklar, bireyleri bu tür mekânlarda yaşamaya yöneltmektedir. Bununla birlikte, modern kentleşmenin getirdiği sorunlar sadece mekânın boyutlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda, bireylerin giderek daralan yaşam alanları, sosyal bağları güçlendirecek ve toplumsal dayanışmayı teşvik edecek ortak mekânlara olan ihtiyacı artırmaktadır. Özellikle, bireylerin barınma ve yaşam ihtiyaçlarının ötesine geçerek, sosyal etkileşimlerini sürdürebilecekleri kolektif mekânların eksikliği, kentsel yaşam kalitesinde önemli bir boşluk yaratmaktadır. Aytaç’ın (2007) ifade ettiği gibi, modern yaşamın politikaları olan şehirleşme, kapitalizm, bireysellik

ve rasyonalizasyon, kentli bireyleri kamusal alanlarda daha fazla zaman geçirmeye yönlendirmektedir. Bu durum, bireylerin evleri dışında yeni yaşam alanları ve kamusal mekân arayışlarını tetiklemektedir. Konutlardaki daralan kişisel yaşam alanları ile kamusal ve yarı kamusal alanlardaki etkileşim eksikliği, bireylerin üretimine ve kullanımına aktif şekilde katılabilecekleri ortaklaşa alanlara olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu bağlamda, kentsel barınma yaklaşımlarında bir paradigma değişiminin gerekliliği gündeme gelmektedir.

Konut mekânlarının küçülmesi kendi başına bir sorun olarak değerlendirilemez. Hatta daha az kaynak, malzeme, arazi kullanımı ve enerji tüketimi ile karbon ayak izinin azaltılmasına ve daha sürdürülebilir yaşam çevrelerinin yaratılmasına hizmet eder (Jack ve Ivanova, 2021). Sorun, yaşam alanları küçülürken ortaya çıkan mekânsal nitelik kaybı ve tek tip yaklaşımların benimsenmesidir. Son dönemde, özel konut birimlerinin küçülmesine karşılık, projelere ortaklaşa kullanım mekânları eklenmektedir. Ancak bu mekânlar, sosyal konutlarda genellikle kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamazken, prestij projelerinde ticari kaygılarla şekillenmekte ve tüketimi teşvik eden yapılar haline gelmektedir (Harvey, 2013). Bu nedenle, artan kolektif mekân talebi, niteliksel bir karşılık bulamamaktadır.

Hardt ve Negri’nin (2012) belirttiği üzere, maddi olmayan üretimin ağ tabanlı ilişkileri giderek daha fazla ortaklaşma eğilimi göstermektedir. Ancak bireysel ve özel mülkiyet

kurallarına dayalı geleneksel üretim ve mülkiyet ilişkileri, bu yeni üretim biçimlerini kavramakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, piyasaya dayalı neoliberal politikaların ötesine geçilerek, ortaklaşma ve dayanışmayı temel alan bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yazı, barınma kavramını ortaklaşım siyaseti üzerinden yeniden düşünmek için bir kavramsal çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen sistematik ve eleştirel literatür taraması çalışmanın önemli bir yöntemsel bileşenidir. Müşterekler ve ortaklaşım literatürü kapsamlı olarak incelendikten sonra, halen deneyimlenmekte olan paradigma değişimine bağlı olarak, “bir arada olma” olgusu ve gözeneklilik gibi daha spesifik kavramlar bağlamında yeni ilişkiler kurulmuş, kavramsal bir derinleşme hedeflenmiştir. İzlenen yöntem kavramların yeniden yorumlanarak özgün bir çerçeveye oturtulması olarak ifade edilebilir.

2. Temel Kavramlar Üzerine Bir Tartışma

Müşterek kavramı, etimolojik olarak “insanların aktif katılımıyla gerçekleşen ortaklaşma praksi” anlamını taşıyor ve topluca yönetilen, mülkiyete tabi olmayan ortak kaynakları ifade eder (Adaman, Akbulut ve Kocagöz, 2017). Walljasper (2015), “müşterek” kavramını “ortak zenginlik” olarak tanımlarken, De Angelis (2001) bu kavramı kaynakların topluluklarca paylaşıldığı ve demokratik yöntemlerle yönetildiği sosyal sistemler olarak ele alır. Harvey (2013), “müşterek” kavramını “paylaşım dayalı toplumsal ilişkiler” olarak görürken, Sohn, Kousoulas ve Bruyns (2015) “ortaklaşma pratiği” olarak tanımlar. Stavrides (2018) ise bununla bağlantılı olarak ele aldığı mecrayı, yani “müşterek mekân”ı, toplulukların desteklendiği birlikte yaşanacak bir dünya yaratma çabası olarak ifade eder. Müşterek mekân, müşterekleştirme süreçleriyle oluşturulan ve sürekli evrilen bir mekânsal ilişkiler ağıdır.

Bu çalışmada sıklıkla başvuru alan “müşterekleşme”, “ortaklaşım” ve “kolektif” kavramları, modern toplumsal yapılar içerisinde barınma ve yaşam alanlarının yeniden kurgulanması bağlamında önemli rol oynamaktadır. Ortak kullanıma dayalı sosyal sistemleri

ve paylaşılan kaynakları ifade eden “müşterekleşme” kavramına eşlik eden “ortaklaşım”, bu sürecin pratik uygulamasını temsil eder; bireylerin veya grupların bir araya gelerek ortak amaçlar için iş birliği yapmalarını ve kaynakları yönetmelerini kapsar (Hardt ve Negri, 2012). “Kolektif” kavramı ise, müşterekleşme ve ortaklaşım sonucunda oluşan yapıları veya grupları tanımlar. Bu yapılar, ortak bir amaç etrafında örgütlenmiş bireylerden oluşur ve genellikle sürdürülebilir ve adil bir kaynak kullanımını teşvik eden mekanizmaları içerir (Gibson-Graham, 2006; Bollier ve Helfrich, 2012). Özetle, müşterekleşme geniş çapta bir çerçeveyi, ortaklaşım bu çerçevedeki aktif uygulamaları ve kolektif ise bu süreçler sonucu ortaya çıkan yapıları ve toplulukları ifade eder.

Stavrides (2018), müşterekler ile bağlantılı sosyal ve yapısal ilişkilerin iki farklı biçimde örgütlenebileceğini öne sürer: kapalı müşterek yerleşkeler ve açık (genişleyen) müşterek yerleşkeler. Ortaklaşım pratiklerinin gerçekleştiği mekânlar, Stavrides’in (2018) “kapalı müşterek yerleşimler” olarak adlandırdığı, sabit sınırlarla tanımlanmış ve dışarıya kapalı alanlar olarak kurgulanabilir. Bu tür yerleşimlerde kolektif eylemler, topluluk üyeleri tarafından kontrol edilirken, giriş ve çıkışlar sıkı bir şekilde denetlenmektedir. Genellikle belirli bir etnik köken veya sosyoekonomik sınıf temelinde bir araya gelen topluluklar, bu sınırlar içinde müşterek mekânlarını oluşturur. Kent içindeki güvenli siteler, konut kooperatifleri veya yoksul kesimler için getto yerleşimleri bu tipolojinin örnekleri arasında yer alır (Görsel 1).

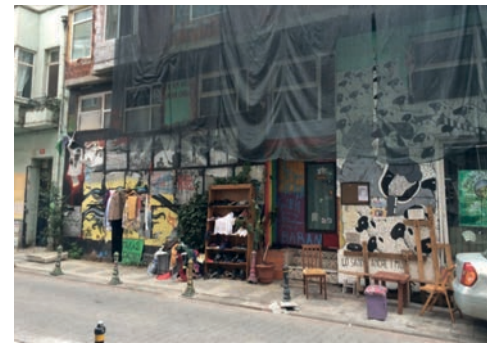
Diğer yandan, Stavrides’in (2018) “açık (genişleyen) müşterek yerleşimler” olarak tanımladığı mekânlar, daha esnek ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu tip yerleşimlerde, topluluklar kendi üyeleriyle diğer gruplar arasındaki etkileşimi zenginleştirmeye odaklanırlar. Bollier ve Helfrich’e (2012) göre bu tür mekânlar, yeni katılımcıları sürekli davet ederek ortak üretim süreçlerini destekler ve “içerideki” ile “dışarıdaki” topluluklar arasında bir etkileşim alanı yaratır. 2013 yılında İstanbul Taksim Gezi Parkı’nda başlayan Gezi Direnişi, kamusal alanın demokratik bir şekilde yeniden sahiplenilmesine yönelik bir



hareket olarak bu tür mekânların önemini gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde, Don Kişot Sosyal Merkezi gibi işgal evleri kullanılmayan mekânları kolektif dayanışma ve sosyal etkileşim alanlarına dönüştüren örnekler arasında yer alır. Gezi Direnişi, İşgal Evleri Hareketi gibi örneklerle kentsel alanda hayat bulan bu yapılar, sınırlarının açıklığı nedeniyle geçici ve belirsiz niteliklere sahip olabilir (Görsel 2). Ancak bu belirsizlik, geniş gözenekli yapılarının korunmasını ve sürekli bir etkileşim ortamı sağlanmasını mümkün kılar.

Stavrides’in (2018) ikili sınıflandırması, müştereklerin tanımlanma ve yönetilme biçimlerini anlamak açısından elverişli bir çerçeve sunar. Öte yandan bu müşterekleşme biçimlerinin işleyişi, farklı teorik yaklaşımlar ışığında daha geniş bir bağlama oturtulabilir.

Hardin’in (1968) “müştereklerin trajedisi” teorisi, müşterek kaynakların bireylerin çıkarıcı davranışları nedeniyle kaçınılmaz olarak tükenmeye mahkûm olduğunu öne sürmüştür. Hardin, bu soruna çözüm olarak merkezi denetim veya özelleştirme mekanizmalarını



önerirken, müştereklerin yani kullanım mekânı da dâhil olmak üzere paylaşılan kaynakların bireysel inisiyatifle sürdürülebilir şekilde korunamayacağını savunur. Ancak Angus (2023), Hardin'in bu yaklaşımını eleştirerek, merkezi otoritenin veya özel mülkiyet sisteminin müştereklerin sürdürülebilirliğini sağlamakta yetersiz kalabileceğini vurgular. Özellikle, kullanıcıların kaynaklarla ilgili bilgi ve ihtiyaçlarını merkezi otoritelerin tam anlamıyla anlayamayacağına ve özelleştirmenin müştereklerin tahribatına yol açabileceğine dikkat çeker. Bu bağlamda, Angus'a göre (2023), Hardin'in modeli, toplulukların müşterek kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetme kapasitesini görmezden gelir ve kapitalist çıkarları meşrulaştırma potansiyeline sahiptir.

Ostrom'un (2002) geliştirdiği müştereklerin öz yönetim modeli ise, Hardin'in varsayımlarına bir alternatif sunar. Ostrom, toplulukların müşterek kaynakları başarılı bir şekilde yönetebileceğini ampirik verilerle ortaya koymuş ve bu yönetimin başarısı için temel ilkeler belirlemiştir. Net tanımlanmış sınırlar, kolektif karar alma mekanizmaları ve çatışma çözüm sistemleri gibi unsurları içeren bu ilkeler, müşterek kaynakların sürdürülebilir yönetimi için kapsamlı bir çerçeve sunar. Ancak, Ostrom'un modeli, toplumsal bağların ve çeşitliliklerin yeterince ele alınmaması nedeniyle eleştirilmiştir (Adaman, Akbulut ve Kocagöz 2017).

Bununla ilişkili Otonomist Marksist teori ise müştereklerin, yalnızca kaynak yönetimi perspektifinden değil, sermaye birikim süreçleri bağlamında da değerlendirilmesi gerektiğini savunur (Federici, 2022; De Angelis, 2001). Marx (2011), kapitalizmin gelişiminin temelinde müştereklerin çitlenmesi (*enclosure*) yoluyla özel mülkiyete dönüştürülmesinin yattığını belirtmiştir. Harvey (2008), bu süreci "mülksüzleşme yoluyla birikim" olarak tanımlayarak, müştereklerin metalaştırılmasının günümüzde de devam eden bir süreç olduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda, müşterekleşme, yalnızca topluluk kaynaklarının korunması değil, aynı zamanda toplumsal bağların yeniden inşası ve kolektif eylemle dönüşüm yaratma

potansiyeli taşıyan bir süreç olarak ele alınmaktadır.

Müşterek mekânlar, Lefebvre'nin (1991) açıkladığı gibi, toplumsal ilişkilerin hem düzenlendiği hem de dönüştürüldüğü alanlar olarak düşünülebilir. Mekân, müştereklerin kendisi olabileceği gibi aynı zamanda müşterekleştirme politikalarının uygulandığı bir yer olarak da işlev görür. Dolayısıyla, Stavrides'in kapalı ve açık müşterek yerleşimler ayrımı, Hardin'in bireyci yaklaşımlarını ve Ostrom'un öz yönetim modelini Otonomist Marxist çerçevede değerlendirerek, mekânsal ve toplumsal müşterekleşme süreçlerinin daha geniş bir bağlamda ele alınmasını mümkün kılar.

Bu iki müşterekleşme biçimi, kentlerde sosyal ve mekânsal dinamikleri farklı şekillerde etkiler. Kapalı sistemler, belirli bir topluluğa odaklanarak daha korunaklı bir yapı sunarken, açık ağlar değişim ve yeniliklere daha açıktır. Bu durum, çeşitli toplulukların ve bireylerin kent mekânını yeniden tanımlamasına ve dönüştürmesine zemin hazırlar. Buradan hareketle ideal müşterekleşme yaklaşımlarının ve buna uygun eşitlikçi ve özgürlükçü alternatif yaşam sistemlerinin açık ya da genişleyen mekân kurguları etrafında geliştirilebileceği savunulsa da (Hardt ve Negri, 2004) günümüz sermaye odaklı kentsel konut kurguları içerisinde bu tip geçici yerleşimler ile uzun vadeli barınma ve yaşama ihtiyacının karşılık bulamayacağı düşünülmektedir. Stavrides'in (2018) de ifade ettiği üzere "kentsel mintikacılık" adı altında kent içi kapalı takımadalarda bulunan kapalı müşterekleşme pratikleri ve yerleşkeleri günümüzde bir müşterek dünya çerçevesi çizmenin baskın tarzı haline gelmiştir.

Bu bağlamda, mevcut kentsel düzlemdeki "kapalı müşterek" yapıların, topluluk içi ve topluluk dışı etkileşim alanları olarak gözenekli mekânlarının, bireyler ve hane halkları için sosyal ve finansal destek sağlayabilecek kolektif bir yapının oluşturulmasındaki etkisi değerlendirilebilir. Gözeneklilik, mekânsal sınırların geçirgenliği ve toplumsal ilişkilerin mekânsal ifadeleriyle, farklı toplulukların bir araya gelmesini ve etkileşimde

bulunmasını mümkün kılan bir nitelik olarak tanımlanabilir (Stavrides, 2018; Lefebvre, 1991). Stavrides'e (2018) göre, gözeneklilik, kapalı ve açık mekânlar arasındaki geçişkenliği belirleyerek toplumsal bağların kurulmasını teşvik ederken, Lefebvre'in (1991) "Diferansiyel Mekân" yaklaşımı, gözenekliliğin mekânsal farklılıklar ve çeşitliliklerin bir arada var olmasını nasıl sağladığını vurgular. Benjamin (1993) ise pasajlar üzerindeki çalışmalarında, bu alanların gözeneklilik sayesinde bireyler ve topluluklar arasında etkileşimi artıran mekânlar olarak işlev gördüğünü belirtir. Bu kapsamda, gözeneklilik, mekânsal sınırların geçirgenliği aracılığıyla farklı toplulukların bir arada olmasını ve etkileşimde bulunmasını sağlayan, mekânların sosyal, kültürel ve fiziksel farklılıkları destekleyen birleştirici bir yapısı olarak düşünülebilir. Bu çalışma, gözeneklilik kavramını temel alarak, bireyler ve toplulukların bir arada bulunduğu barınma sistemlerinde paylaşım odaklı etkileşim biçimlerine etki eden alt kavramları irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu hedefle çalışmada sırasıyla halen deneyimlemekte olduğumuz paradigma değişimi ve "bir arada olma" olgusu derinlemesine analiz edilecektir.

3. Tüketim Kültüründen Dayanışma Kültürüne Bir Paradigma Değişimi

Baudrillard'a (1995) göre tüketim toplumu, üretim gibi tüketim alanının da meta mantığı ve araçsal rasyonellik tarafından şekillendiği bir yapıdır. Bu toplumda bireyler, tüketim kültürünün dayattığı değerler ve semboller doğrultusunda, gerçek ihtiyaçlarından bağımsız olarak belirli ürünlere yönelir; ancak bu ürünlere sahip olduklarında, bunların kendi yaşamlarına anlamlı bir katkı sağlamadığını fark ederler. Tüketim toplumu, malların yalnızca ihtiyaçları karşılamaktan öte, anlam ve prestij taşıyan araçlar olarak kullanıldığı bir sistem yaratır. Reklam ve pazarlama yoluyla ürünlere sembolik değerler atfedilir ve bu değerler bireyin kimliğini tanımlayan ölçütler haline gelir. Ancak bu kimlikler ve toplumsal sınıflar arasında geçişlilik, artan gelir ve harcama baskısıyla mümkündür (Baudrillard, 1995; Bocock, 1997).

Gürbilek (1992), piyasanın malları

soyut değişim değerine indirgemesinin yanı sıra bireylerin de birer vitrin haline geldiğini ve tüketime giderek artan bir önem kazandığını belirtir. Göstergeye dayalı tüketim, bireylerin emeğini ve yaşamını birer imgeye dönüştürür. Bu bağlamda Sennett (1996), kamusalığın, devlet kontrolü ve bireysel mahremiyet arasında yeni bir anlayışa ihtiyaç duyduğunu savunur. Hardt ve Negri'ye (2004) göre, kamusal çıkar, devlet kontrolünden ziyade bireylerin sosyal ve biyopolitik üretimde iş birliği yaptığı, demokratik olarak yönetilen bir yapı olarak yeniden düşünölmelidir.

Mevcut sosyoekonomik ve sosyo-mekânsal ilişkilere alternatif yaklaşımlar geliştirebilmek için mülkiyet ilişkilerinin yeniden tanımlanması gereklidir. Günümüzde mülkiyet hakkı, paylaşma, ortaklaşma veya kiralama gibi alternatif pratiklerle dönüşöme uğramaktadır (Aykaç, 2018). Dijital pazarlama yöntemleriyle desteklenen kiralama ekonomisi, bireylerin eşyalarını, odalarını veya taşıtlarını kiralayarak mülkiyetin anlamını yeniden şekillendirmektedir. Bu durum, mülkiyet ilişkilerindeki bireysel dönüşömleri sıradanlaştırırken, tüketim toplumunun yapısını da etkiler. Botsman ve Rogers'a (2010) göre, bu tür pratikler "paylaşım ekonomisi" adıyla anılmakta ve tüketim alışkanlıklarını kolektif bir yapıya dönüştürerek kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasını teşvik etmektedir.

Kira ilişkileri ve kişisel hizmetlerin metalaşması yeni bir olgu olmamakla birlikte, dijital paylaşım platformlarının sağladığı bilgi akışı sayesinde bu ilişkilerin alanı genişlemiştir. Aykaç'a (2018) göre, büyük değişim, fiziksel varlıkların parçalara ayrılarak hizmet olarak sunulmasına ve insanlar ile hizmetler hakkında daha fazla bilgiye ulaşılmasına olanak tanıyan bu süreçle gerçekleşmiştir. İkinci bir yenilik ise formal ekonomide gelir düzeylerinin düşmesi nedeniyle daha fazla insanın bu alternatif yollarla gelir elde etmeye yönelmesidir.

Dayanışma pratikleri ve sosyal ekonomiler yalnızca üretim ve istihdam alanlarında değil, yerel düzeyde hayat kalitesini artıran faaliyetler olarak da önemli bir yere sahiptir. Ekonomi, yalnızca üretim ve tüketimden ibaret olmayıp, kaynakların bölüşümüne yönelik düzenlemelerle hem sosyal hem de ekonomik refaha katkıda bulunmaktadır.

Bu bağlamda topluluk ekonomileri, kaynakların paylaşımına ve karşılıklı bağımlılığa dayalı bir perspektifin geliştirilmesine ihtiyaç duymaktadır (Gibson-Graham, 2006).

Gibson-Graham (2006), topluluk ilişkilerinde öne çıkan dört temel unsuru vurgulamaktadır: bireysel ve toplumsal varlık için gerekenler; sosyal artık değerin birikim ve dönüşüm pratikleri; sosyal artık değerin üretim ve tüketim süreçleri ve ortaklıkların sürdürölmesi ile ortak alanların oluşturulması. Bu unsurlar, bireysel mülkiyet yerine müştereklere yönelimi ve kaynakların topluluk yapıları içinde ortak kullanımını düzenleyen müşterekleşme pratiklerini teşvik etmektedir.

Neoliberal tüketim odaklı sistem yerine, dayanışma ve topluluk odaklı alternatiflerin geliştirilmesi, sadece paylaşım odaklı yaşam pratiklerini değil, bu pratiklerin gerçekleştiği mekânların planlanmasını da gerektirir. Gözenekli mekânlar, farklı "bir aradalıklar" sunarak, yeni topluluk merkezli birlikteliklerin sosyokültürel ve sosyoekonomik açıdan oluşumunda önemli bir rol oynar. Bu mekânlar, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve paylaşımı mümkün kılan mekânsal bir altyapı sunmaktadır.

4. Müşterek Mekân ve Barınma Sistemlerinde "Bir Arada Olma" Olgusunun Tanımlanması

Günümüz dünyasında şehirleşme ve modern yaşam koşullarının hızla değişmesi, "bir arada olma" kavramının anlamını ve etkisini daha da önemli hale getirmiştir. Bu değişim, toplulukların ve bireylerin sosyal sürdürölabilirlik ve mekânsal adalet kavramlarını nasıl deneyimlediğini anlamak için önemli bir bağlam ortaya koymaktadır (Harvey, 2008). Sosyal sürdürölabilirlik, bireylerin ve toplulukların uzun vadeli refahını ve yaşam kalitesini korumayı hedeflerken, bu anlayış; sosyal adalet, eşitlik ve toplumsal katılım gibi unsurları içermekte ve toplulukların ekonomik ve çevresel değişimlere karşı dirençli olmalarını desteklemektedir. Mekânsal adalet ise, mekânların ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak, herkesin yaşam alanlarına ve sosyal olanaklara eşit erişimini mümkün kılmaktadır (Harvey, 2008).

Gözeneklilik, bu iki kavramın hayata geçirilmesinde kritik bir rol

oynamakta ve sosyal sürdürölabilirlik ile mekânsal adaletin sağlanabilmesi için topluluklar arasında güçlü bir bağ ve açık iletişimin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Gözeneklilik, mekân sınırlarının geçirgenliğiyle tanımlanan ve toplulukların birbirleriyle olan etkileşimini artıran bir nitelik olarak, "bir arada olma" olgusunu destekleyen önemli bir unsur olarak düşünölmektedir. Örneğin, bir mahalledeki ortak parkın geçirgen sınırları, farklı toplulukların bir araya gelmesine, sosyal etkileşimlerin artmasına ve bu alanların dayanışmayı teşvik eden bir buluşma noktası olmasına olanak tanımaktadır. Bu tür mekânlar, bireyler arasında iletişimi ve dayanışmayı güçlendiren önemli sosyal bağlar oluşturmaktadır.

"Bir arada olma" olgusunun sosyal sürdürölabilirlikle ilişkisini daha iyi anlamak için, bu kavramın temel bileşenleri olan paydaşlık, sahiplenme ve yakınlık kavramlarının detaylı bir şekilde incelenmesi önem taşımaktadır. Gözeneklilik, bu alt kavramlardan etkilenecek toplulukların etkileşimlerini, dayanışmalarını ve mekânlarla kurdukları ilişkileri şekillendiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Paydaşlık, topluluk üyelerinin ortak mekânlara ve karar süreçlerine aktif katılımını ifade etmektedir. Örneğin, apartman sakinlerinin ortak bahçenin düzenlenmesi ve kullanımı için düzenli toplantılar yapması veya kolektif kararlar alması, bu katılımın somut bir örneğidir. Bu tür uygulamalar, topluluk içindeki sosyal bağların güçlenmesine ve daha dayanıklı topluluk yapılarının oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Borch ve Kornberger, 2015; Woolcock, 1998). Bu bağlamda, paydaşlık, bireylerin topluluk içinde kendilerini bir bütünün parçası olarak hissetmelerini sağlayarak sosyal dayanıklılığı artırmaktadır.

Sahiplenme, bireylerin mekânlara duyduğu bağıllık hissini ve bu bağıllığın topluluk içindeki yerini vurgulayan bir kavramdır. Örneğin, bir mahalle sakinlerinin ortak bir parkın bakımını üstlenmesi ya da bu parkın korunması ve daha iyi bir şekilde kullanılması için gönüllü etkinlikler düzenlemesi, sahiplenme duygusunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Roemer, 1989; Manzo ve Perkins, 2006).

Mekânlara duyulan bu bağlılık, onların sürdürülebilir kullanımını teşvik ederek topluluk içindeki iş birliğini artırmaktadır. Bu şekilde sahiplenme, mekânların yalnızca fiziksel olarak değil, toplumsal bağlamda da bir değer taşımasını sağlamaktadır.

Yakınlık, bireylerin sosyokültürel ya da sosyoekonomik benzerlikleri temelinde oluşturduğu bağları ifade etmektedir. Aynı yaşam pratiklerine, dile, kültürel değerlere ya da ekonomik koşullara sahip bireyler arasındaki bağlar, topluluk içinde daha güçlü bir dayanışma ve uyum oluşturabilmektedir. Örneğin, aynı kültürel geçmişe sahip bireylerin oluşturduğu bir kooperatif yerleşiminde, sosyal ilişkilerin daha uyumlu ve güçlü olduğu gözlemlenmektedir (Hardt ve Negri, 2004; Lofland, 2017). Yakınlık, bireylerin birbirleriyle daha derin bağlar kurmasına ve topluluk içinde kendilerini güvende hissetmelerine olanak tanımaktadır.

Gözeneklilik, toplulukların bir arada ve etkileşimde bulunabileceği mekânların oluşturulmasında kilit bir rol oynar. Bu mekânlar, toplulukların sosyal bağlarını güçlendirirken, fikir alışverişine ve ortak projelerin gelişimine olduğu kadar sürdürülebilir yaşam biçimlerine de zemin hazırlar. Bu bağlamda, gözeneklilik toplumsal çeşitliliği destekleyen ve dayanışmayı teşvik eden bir mekânsal anlayış sunmaktadır. Bu tür mekânlar, topluluklar arasında daha geniş bir bağ kurarak, kentsel yaşamın sosyal dokusunu zenginleştiren dinamik bir yapıya katkıda bulunmaktadır.

“Bir arada olma” olgusuyla bağlantılı olarak, katılımcı bir süreç niteliğindeki kolektif barınma anlayışı ve müşterekleşme pratikleri, yeni bir kavram değildir ve kökleri 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Bu dönemde, toplulukçu ütopyik sosyalistler ve feminist hareketler endüstriyel kapitalizme alternatif arayışlar geliştirmişlerdir (Tummers, 2015). Maddeci feminizm (materialist feminism) özellikle kadınların ev içi iş yükünden kurtulmalarını ve iş gücüne aktif bir şekilde katılmalarını hedeflemiştir (Hayden, 1982).

Kolektif yaşamı temel alan müşterek yerleşimler, bireylerin yaşam koşullarını iyileştirirken sosyal etkileşimleri

artırmayı ve toplulukların gelişimini desteklemeyi amaçlayan bir barınma modeli olarak öne çıkmaktadır (Berggren, 2016). Berggren’e (2016) göre bu yaklaşım, ev işleri ile endüstriyel işler arasında bir denge kurarak ekonomik yapıyı yeniden şekillendirir ve geleneksel değerlerin yerine modern dayanışma ve iş birliğine dayalı alışkanlıkları koymayı hedefler. Bu modelin temel amacı, bireylerin günlük ihtiyaçlarına odaklanarak bir araya gelmesini ve kişisel yaşam alanları ile sosyal yaşam arasında güçlü bir bağ kurulmasını sağlamaktır. Tummers (2015) ise bu yapıyı, bireylerin birbirine destek olduğu, sosyal ve kişisel yaşam alanlarının birleştiği, paylaşım odaklı bir konut çevresi olarak tanımlamaktadır.

Günümüzde, bu yaklaşımın en somut örnekleri, topluluk merkezli kolektif yerleşimlerde ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda tasarlanan ekolojik köylerde görülmektedir. Ekolojik köy oluşumları, *co-housing* sisteminin bir alt grubu olarak değerlendirilmektedir ve bir sürdürülebilir topluluk yerleşim modeli olarak öne çıkmaktadır (McCamant ve Durrett, 2011). Bu yerleşimler, toplulukların bir arada yaşama biçimlerini şekillendirirken, gözeneklilik anlayışını mekânsal tasarımın merkezine yerleştirerek dayanışmayı ve etkileşimi desteklemektedir. Bu tür yerleşimler, kullanıcıların aktif katılımını temel alır ve şu özellikleriyle dikkat çeker: (1) üretim ve barınma faaliyetlerinin katılımcı süreçlerle gerçekleştirilmesi, (2) yaşam alanlarının kullanıcılar tarafından tasarlanması ve üretilmesi, (3) müşterek alanların yapılandırılması, (4) ortaklaşa karar alma süreçlerinin uygulanması, (5) hiyerarşik olmayan demokratik yönetim yapılarının varlığı ve (6) katılım odaklı bir topluluk ekonomisinin mevcudiyeti (Marcmann, Hanssen ve Christensen, 2018). Bu özellikler, modern toplumların karşılaştığı yabancılaşma ve sosyal izolasyon gibi sorunlara çözüm sunarken, bireylerin kolektif eylem becerilerini de artırmaktadır.

Ekolojik köylerin ve *co-housing* modellerinin bu yapısal özellikleri, gözeneklilik kavramını merkeze alan bir mekânsal tasarım anlayışıyla örtüşmektedir. Örneğin, bu

yerleşimlerde oluşturulan geçirgen sınırlar hem topluluk içi bağların güçlenmesine hem de farklı topluluklarla sürdürülebilir etkileşimlerin kurulmasına olanak tanır. Böylelikle, yalnızca fiziksel bir yerleşim modeli değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel dayanışmayı teşvik eden bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, gözeneklilik kavramı, bireylerin ve toplulukların müşterek mekânlarda daha etkili bir şekilde bir araya gelmesini sağlayan bir çerçeve sunar.

Sonuç olarak, “bir arada olma” olgusunun tanımlanması, sosyal sürdürülebilirlik ve mekânsal adaletle birlikte gözeneklilik kavramının anlaşılmasıyla mümkün olmaktadır. Gözeneklilik, farklı birey ve toplulukların bir arada bulunabileceği, etkileşimde bulunabileceği ve kendilerini özgürce ifade edebileceği mekânların yaratılmasını destekleyen bir anlayış sunmaktadır. Bu mekânlar hem bireylerin hem de toplulukların sosyal bağlarını güçlendirerek sürdürülebilir bir toplumsal yapı oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

5. Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi

Müşterek mekânların ve barınma sistemlerinin anlaşılmasına yönelik bir kavramsal çerçeve geliştirilirken, “bir arada olma” olgusunu merkeze alan ve gözeneklilik, eşik mekânsallığı ile heterotopya gibi kavramları bir araya getiren bir yaklaşım önerilmektedir. Bu çerçeve, mekânların fiziksel, sosyal ve kültürel boyutlarını kapsayarak daha geniş bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle modern toplumlarda hızla değişen şehirleşme dinamikleri, toplulukların hem kendi iç bağlarını güçlendirecek hem de dışa açık etkileşimlere olanak tanıyacak barınma mekânlarının ve olanaklarının yaratılmasını daha da önemli hale getirmiştir.

Gözeneklilik, mekânsal sınırların geçirgenliği ile tanımlanır (Stavrides, 2018) ve topluluklar ve bireyler arasındaki etkileşimleri teşvik eden bir özellik olarak öne çıkar (Benjamin, 1993). “Bir arada olma” olgusunu destekleyen barınma alternatiflerinin ortaklaşım mekânları, barınma hakkının eşit paylaşımı ile tekilliklerin özgürce gösterilmesini ifade eden

paydaşlık ve paylaşımcı yaşam ortamına duyulan bağlılığı ifade eden sahiplenme (aidiyet) duygusunu destekleyen bir mekânsallık sunmalıdır. Gözeneklilik kavramı, mekânların sadece fiziksel erişim açısından değil, sosyal ve kültürel bağlamda da açık ve kapsayıcı olmasını ifade eder. Bu bağlamda mekânsal sürdürülebilirliğin anahtarıdır ve bireylerin hem içe dönük dayanışmasını hem de dışa dönük etkileşimlerini dengeler. İçe dönük dayanışma “bir aradalığın” temel bileşenlerinden yakınlık (*proximity*) kavramıyla mümkün olur. Bu, ortak duyarlılıklar, amaçlar çevresinde şekillenen ve yaş, toplumsal cinsiyet, etnik köken gibi toplumu ayırıştırıcı sosyal kategorilerden bağımsız ve kapsayıcı bir yakınlık anlayışıdır.

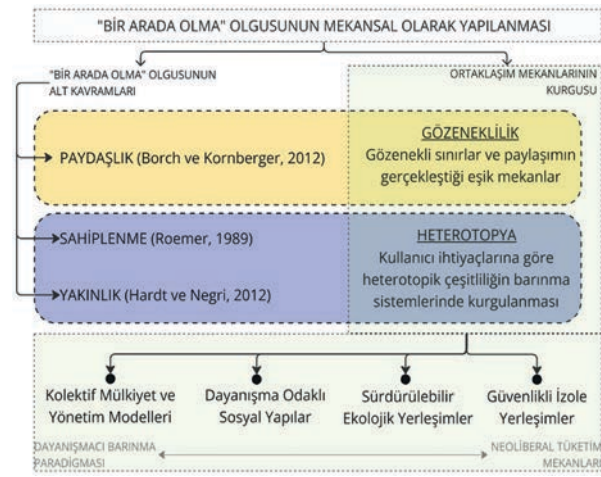
Benjamin’in (1993) “eşik mekânsallığı” kavramı, topluluklar arasındaki geçişkenliği ve farklı gruplar arasındaki bağlantıyı vurgular. Eşikler, kentsel alanlarda hem geçiş bölgelerini hem de esnek sınırları temsil eder. Stavrides’e (2018) göre, bu sınırlar, yerleşim yerleri ve toplulukların dinamik yapıları gibi değişkenlik gösterebilir; zamanla genişleyip daralabilir. Bu değişkenlik, eşiklerin temelinde yatan gözenekli yapıdan kaynaklanır. Gözenekli yapılar, yerleşim yerlerindeki toplulukların birbiriyle olan etkileşim düzeyini ve yoğunluğunu belirleyen geçirgen sınırlara sahiptir. Bu sınırlar, toplulukların hem içsel hem de dışsal bağlantılarını kolaylaştırarak, kentsel müştereklerin sürdürülebilir bir sosyal ekosistem oluşturmaya katkıda bulunur. Eşik mekânlar, fiziksel ve sosyal sınırların bulanıklaştığı, bireylerin bir araya gelerek etkileşimde bulunabildiği alanlardır. Bu mekânlar hem topluluk içi dayanışmayı hem de topluluklar arası bağları güçlendiren bir ara yüz sunar. Eşik mekânlarının bu dinamik yapısı, toplumun her kesiminden bireylerin bir araya gelmesini teşvik ederken, aynı zamanda yaşam alanlarındaki sosyal çatışmaların azaltılmasına da katkı sağlar. Böylece, farklı sosyal grupların karşılıklı anlayış ve iş birliği içinde daha uyumlu bir kent yaşamı sürdürmelerine olanak tanır.

Bununla bağlantılı olan heterotopya kavramı, mekânların tekiliklerini koruyarak çoğulluk oluşturduğu bir düzeni ifade eder (Foucault, 1984).

Bu kavram, bireylerin sosyal ve kültürel farklılıklarını özgürce ifade edebileceği, aynı zamanda toplumsal dinamiklere katkıda bulunabileceği alanlar için temel bir çerçeve sunar. Heterotopyalar, bir arada olma olgusunu güçlendirirken bireylerin farklılıklarıyla bir bütün oluşturmaya olanak tanır. Heterotopyaların gözeneklilikle olan ilişkisi, bu alanların açık ve dinamik yapısında kendini gösterir. Foucault her ne kadar konut mekânlarını heterotopyalar kapsamı içinde incelemiyse de ortaklaşım mekânları içeren barınma kurgularına mekânların çoğulluk oluşturma potansiyeli de içkindir. Heterotopyaların sunduğu bu çoğulcu yapı, modern kentlerde giderek artan sosyal ve kültürel çeşitliliği destekleyerek, bireylerin kendilerini ifade etme özgürlüklerini genişletir. Bu durum, kentsel yaşamın sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapılarını da zenginleştirir ve daha kapsayıcı toplum yapısına sahip bir barınma kültürünün temellerini atar.

Bu yazı günümüz dünyasında temel barınma alternatifi haline gelen kapalı müştereklerin (Konut kooperatifleri, eko-köyler ve komün yapıları vb.) ortaklaşım mekânlarının değerlendirilmesi için gözeneklilik ile heterotopya ve eşik mekânsallığının birbirini tamamladığı bir kavramsal çerçeve önermektedir (Şekil 3). Gözeneklilik, bireylerin ve toplulukların farklı bağlamlarda bir araya gelmesini sağlayan mekânsal bir özellik olarak, heterotopyaların dinamizmini ve eşik mekânsallığının geçişkenliğini destekler.

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında geliştirilen kavramsal çerçeve, barınma mekânları ve müşterek yaşam alanlarının tasarımında ve yönetiminde yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Gözeneklilik, eşik mekânsallığı ve heterotopya gibi kavramlar, bireylerin ve toplulukların bir arada, ancak aynı zamanda farklılıklarını koruyarak etkileşim içinde bulunabilecekleri mekânların oluşturulmasına olanak tanır. Bu mekânlar, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kentsel yaşamı teşvik ederken, şehir planlama ve mimarlık pratiğinde yeni diyaloglar ve tartışmalar yaratmayı hedeflemektedir. Böylece, müşterek mekânların sosyal, kültürel ve mekânsal



ÜSTTE Kavramsal çerçeve diyagramı (Yazarlar tarafından üretilmiştir) (Görsel 3).

işlevlerini anlamak için yeni bir araç seti sunarak, toplumun her kesiminden insanların kendi yaşam alanlarını daha etkin ve verimli kullanmalarını sağlayabilir. Bu kavramsal çerçeve, aynı zamanda, kentsel dönüşüm süreçlerine katılımcı ve çok yönlü bir bakış açısı getirerek, toplulukların ihtiyaç ve önceliklerine duyarlı çözümler üretme potansiyellerini destekler. Bu yaklaşım hem teorik hem de pratik olarak, kent yaşamının kalitesini artırmaya ve daha adil bir toplumsal yapı oluşuma katkı sağlayabilir. Bununla ilgili olarak bir sonraki bölümde, önerilen kavramsal çerçeve bağlamında günümüz müşterek barınma pratikleri üzerine bir tartışma yürütülecektir.

6. Müşterek Barınma Pratikleri Üzerine bir Tartışma

Müşterek yerleşimler ve bu yerleşimlerin içinde gelişen topluluk yaşamı, günümüzün sermaye odaklı kültürü ve neoliberal politikalarına karşı daha kolektif ve ortak mülkiyete dayalı bir yaklaşımı temsil etmektedir. Gibson-Graham’ın (2006) belirttiği gibi, bu tür modeller, kapitalizm öncesi dönemde var olan toplumsal birliktelik ve ortak mülkiyet anlayışlarını yeniden canlandırmaktadır. Harvey (2008) ise bu mekânların, sabit birer varlık olmaktan ziyade, toplulukların katılımıyla sürekli üretilen ve geliştirilen dinamik ilişki biçimleri olduğunu vurgular. Bu bağlamda, müşterek yaşam alanları, bireylerin ve toplulukların aktif katılımıyla şekillenen, kolektif sahiplenme ve toplumsal ilişki kurmanın mümkün olduğu canlı mekânlar olarak öne çıkar. Ancak, neoliberal ideolojinin baskın etkisi ve kapitalist kentleşme süreçleri, bu mekânların sıkı bir kontrol altında tutulmasına ve sermaye toplumunun yeniden üretiminde bir araç haline gelmesine neden olmaktadır. Bu durum, yaşam alanlarının tüketim ilişkileri



ekseninde şekillenmesine ve ortaklaşım mekânlarının, toplumun ekonomik sistemle uyumlu hale getirilmesinde kullanılmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede, müşterek yerleşimlerin yeniden canlanan toplumsal birliktelik ve ortak mülkiyet anlayışlarını temsil etmesi, onların sadece fiziksel alanlar olmadığını, aynı zamanda kolektif dayanışma ve paylaşımın yaşandığı sosyal yapılar olduğunu gösterir. Ancak, bu idealin gerçekleşmesi, neoliberal politikaların getirdiği zorluklarla sınırlanmaktadır, bu nedenle müşterek yaşam alanlarının nasıl korunup geliştirilebileceği daha derinlemesine incelenmelidir.

Santos'a (2006) göre, ekonomik büyüme, küresel eşitsizlikler bağlamında her zaman gerçek kalkınmaya yol açmamaktadır. Bu nedenle, konut ve barınma alanında müşterekleşme pratiklerine dayanan kooperatif modelleri, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir alternatifi olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar, yalnızca bireylerin barınma ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda kolektif yaşamı ve sosyal dayanışmayı teşvik eden toplumsal yapılar oluşturmayı hedefler. Kooperatif gibi dayanışmacı modeller, toplulukların kendi kaynaklarını demokratik bir

şekilde yönettiği ve paydaşlık, sahiplenme ve yakınlık gibi kavramlarla şekillenen müşterek mekânların sürdürülebilirliğini destekleyen yapılar olarak değerlendirilebilir. Ortaklaşım dayalı barınma modelleri, ekonomik büyüme paradigmasını yeniden sorgulayarak, özellikle küresel eşitsizliklerin arttığı bir dönemde alternatif yaklaşımlar sunmaktadır. Bu modellerin, konut ve barınma alanlarında sürdürülebilir kalkınmaya nasıl katkıda bulunabileceği konusu, mevcut örnekler üzerinden incelendiğinde bu pratiklerin geniş çaplı etkilerinin anlaşılmasına olanak tanır.

Kraftwerk1 Konut Kooperatifi, özellikle artan kentsel nüfus ve yüksek barınma maliyetleri bağlamında, alternatif çözüm modeli olarak ele alınan müşterekleşme pratiklerinin somut bir örneği olarak öne çıkmaktadır. İsviçre'nin Zürih şehrinde bulunan bu kooperatif, bireylerin hem kişisel yaşam alanlarını hem de ortak kullanım alanlarını paylaştığı bir model olarak işlev görür. Kraftwerk1 projesi, atıl kalmış kentsel bölgelerdeki arazileri kullanarak, gelire dayalı katkı düzeni ile kullanıcılarına uygun maliyetli konut sağlar. Kooperatif, enerji tasarruflu yapılar ve paylaşımlı ortak alanlar gibi özelliklerle donatılmış olup, topluluk karar süreçlerine aktif katılımı teşvik eden paylaşımcı platformları kendi bünyesinde bulundurur (Görsel 4). Gunßer'in (2003) belirttiği üzere, bu yapı bireylerin ortak mekânlara olan bağlılığını pekiştirir ve kolektif bir dayanışma ortamı yaratılmasına olanak tanır. Kraftwerk1, kendi içindeki özel barınma yapılarına entegre esnek sınırlar ve geçirgen mekânlar oluşturarak bireylerin farklı gruplarla etkileşimde bulunabileceği açık bir sosyal yapı sunar, böylece eşik mekânsallığını ve gözeneklilik kavramını destekler.

Benzer şekilde sürdürülebilir eko-köyler, müşterekleşme pratiklerini çevresel, ekonomik ve sosyal dayanıklılık ile birleştirir. Findhorn Foundation Eko-Köyü (İskoçya), yerel üretim odaklı ekonomik sistemi, enerji verimli yapıları ve topluluk içi iş birliği mekanizmalarıyla dikkat çeker (East, 2018). Ekoköyün düzeni, geniş organik gıda üretim alanlarını kendi içine entegre ederken toplu

kullanım alanlarını ve paylaşılan mekânları üst düzeye çıkaracak şekilde düzenlenmiştir. Bu, topluluğun gıda ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılayan topluluk destekli tarım programları ve permakültür uygulamaları için uygun alanlar sağlar. Köy tasarımı, kaynak israfını önlemek amacıyla çamaşırhane, mutfak ve sosyal mekânlar gibi alanlar ortak kullanıma uygun şekilde düzenlemiştir. Findhorn'un sürdürülebilirlik taahhüdü, köye entegre ettiği alanlardaki konut yapılarıyla belirginleşmektedir (East, 2018). Bu yapılar, katı ekolojik ilkeleri takip ederek pasif iklimlendirme ve yüksek yalıtım özellikleriyle donatılmış evlerden oluşur (Görsel 5). Bu eko-köy, bireyler arasında paydaşlık ve sahiplenme ilkelerini güçlendirerek, sosyal bağların oluşmasını ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını sağlar. Böylece, East'in (2018) ifadesiyle yalnızca bireylerin yaşam standartlarını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal dayanıklılığı ve çevresel sürdürülebilirliği destekleyen bir sistem sunar. Eko-köyler, genellikle *co-housing* barınma yaklaşımının bir dalı olarak değerlendirilmekte ve yerel ile küresel sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sağlayan modeller olarak önem kazanmaktadır. Bu yapılar, sosyal, ekonomik ve çevresel dayanıklılığı mevcut barınma biçimleriyle bütünleştirerek, sürdürülebilir yaşam alanlarının nasıl oluşturulabileceğini göstermektedir.

Alternatif barınma modellerinden olan komün yapıları ise, bireysel mülkiyete dayalı yaşam alanlarından uzaklaşarak, kolektif mülkiyet ve sosyal dayanışma ilkeleri üzerine kurulu alternatif bir yaşam biçimi sunar. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Tennessee'de bulunan The Farm, bu prensipleri benimseyerek, ortak karar alma süreçleri ve paylaşımlı ekonomik yapılarıyla dikkat çeker (Stevenson, 2014). Bu yapı, komün üyeleri tarafından kolektif bir bilinçle şekillendirilen yerleşim planları ve ortak kullanım alanlarını içerir. Her bireyin katılımıyla gerçekleşen bu planlama süreçleri, sürekli etkileşim ve bireylerin birbirinden bağımsız hareket edebilme esnekliğini desteklerken, aynı zamanda topluluğun kültürel ve sosyal bağlarını



SOLDA Kraftwerk1 Konut Kooperatifi içerisindeki katılımcı planlama toplantılarından bir görüntü (üstte) ve gelire dayalı katkı düzeni kapsamında yapı içerisinde kooperatifçe işletilen market alanı (altta) (Hugentobler, Hofer ve Simmendinger, 2015) (Görsel 4).

SOL ALTTA Findhorn Ekolojik Köyü ve köye dâhil edilen alandaki sürdürülebilir konut birimlerinin yerleşim içindeki görüntüsü (Birnbau ve Fox, 2014) (Görsel 5).

SAĞDA The Farm komününde her üyenin katılımına açık olan planlama toplantılarından görüntü (solda), 1970'lerde topluluk üyeleri tarafından toplanma alanı olarak planlanan ve yapılan çelik kubbe yapısı (sağda) (Stevenson, 2014) (Görsel 6).

SAĞ ALTTA "Green Village" topluluğundan bir görsel (solda) ve topluluk, yerel halk ve turizm projesi kapsamında dâhil olan gönüllülerin bir arada yaptıkları bambu yapılar (sağda). (Walker vd., 2024) (Görsel 7).



da güçlendirir. The Farm, ekolojik tarım alanlarından çocuk oyun alanlarına kadar çeşitli ortak kullanım alanları oluşturarak, modern şehirleşme süreçlerinde alternatif bir toplumsal yapı sunar ve müşterekleşme süreçlerine önemli katkılarda bulunur (Görsel 6).

Bu modeller, barınma sistemlerinde müşterekleşme pratiklerinin somut örneklerini oluşturarak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunur. Konut kooperatifleri, eko-köyler ve komün yapıları, bireyler ve topluluklar arasında paydaşlık, sahiplenme ve yakınlık gibi unsurları teşvik ederek, dayanışma ve sosyal sürdürülebilirlik temelinde daha güçlü bir toplumsal yapı yaratır. Bu tür modeller, sadece fiziksel barınma alanları sunmanın ötesine geçerek, toplulukların sosyal ve çevresel dayanıklılığını artıran önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Bununla bağlantılı olarak Quijano (2006), ortaklaşım pratiklerine dayalı dayanışma ekonomilerinin üç temel yapısal yenilik sunduğunu belirtir. İlk olarak, bu ekonomiler, artık değere el konulması, eşitsiz mübadele ve sermayenin sonsuz birikimine karşı kapitalist üretim biçimine bir alternatif sunar. İkinci olarak, dayanışma ekonomileri, kapitalist sistemin bir parçası haline gelen ve ekonomik aktörlerle giderek daha fazla bütünleşen devlete karşı durur. Devlet, yalnızca hükmedenlerin ve sömürülenlerin kontrol ettiği bir araç değil, aynı zamanda hâkimiyet ve sömürü koşulları üzerine toplumsal mücadelenin verildiği bir alandır. Üçüncü olarak, bu ekonomiler, kapitalist sistemin temelinde yatan özel mülkiyet, sömürü ve tahakküm ilişkilerine karşı durarak alternatif bir sistem önerir. Bununla birlikte, günümüzde en çok

karşılaşılan hibrit modeller ise, modern tüketim odaklı kültür ile alternatif yaşam biçimleri arasında önemli bir köprü işlevi görür. Bu modeller, tüketim kültürünün yarattığı bireysel ihtiyaçlar ile toplumsal ve çevresel sorumluluklar arasında denge kurmayı amaçlar. Özellikle *co-housing* toplulukları, bu dengeyi somut bir şekilde örnekendirir. Bu topluluklar, geleneksel bireysel yaşam alanlarını korurken aynı zamanda geniş ortak kullanım alanları sunarak hem bireysel mahremiyeti hem de topluluk içi dayanışmayı teşvik eder. Bu yapılarda, ortak mutfaklar, oyun alanları ve atölyeler gibi paylaşılan mekânlar, bireyler arasında sosyal etkileşimi artırırken, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine de katkıda bulunur. *Co-housing* toplulukları, enerji ve kaynak kullanımında verimliliği teşvik ederek, ekolojik ayak izini azaltmayı hedefler. Ayrıca, topluluk içinde alınan ortak kararlar, her bireyin sesinin duyulmasını sağlar ve demokratik bir yaşam tarzını destekler.

Eko-turizm projeleri, hibrit modellerin bir diğer örneğidir. Örneğin, Bali'deki Green Village, çevre dostu yapıları ve yerel halkla iş birliği içinde oluşturduğu ekonomik modellerle dikkat çeker (Görsel 7). Bu sistem, bir yandan turistlerin modern ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflerken, diğer yandan yerel topluluklarla ortaklaşım pratiklerini geliştiren bir ekonomik

yapı sunar (Walker vd., 2024). Green Village, Ayung Nehri'nin yamaçlarında yer alır ve yerel halkın proje katılımcıları ile birlikte ürettiği bambu ev ve villadan oluşur. Yerel halkın tarım üretimi ile iş birliği yaparak, organik permakültür sistemlerini destekleyen bu model, yerel ekonomiye destek sağlarken çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine de katkıda bulunur. Eko-turizm projeleri, yerel topluluklarla uyum içinde sürdürülebilir turizm pratiklerinin nasıl geliştirilebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yarı kooperatif yapılar da hibrit modellerin bir başka örneğidir. Örneğin, İsveç'teki Stockholm Konut Kooperatifleri, bireylerin belirli bir mülkiyet hakkı elde etmesine izin verirken, topluluk içinde ortak kullanım alanlarının yönetimini ve bakımını kooperatif üyelerine bırakır. Bu model, bireysel mülkiyet hakkını tamamen ortadan kaldırmadan kolektif dayanışma ve müşterekleşme süreçlerini teşvik eder (Bengtsson, 2024).

Hardin'in (1968) vurguladığı gibi, bu hibrit modellerin başarıya ulaşması, paylaşılan değerlerin ve dayanışma biçimlerinin sürdürülebilir şekilde korunmasını sağlayan denetim mekanizmalarının varlığına bağlıdır. Merkezi bir denetim mekanizması, toplulukların sınırlarını ve kaynakların kullanımını düzenleyerek çatışmaları önlerken, yasal düzenlemeler ise bu sistemlerin sürdürülebilirliğini garanti



altına alır. Bu mekanizmalar, hibrit modellerin hem mevcut tüketim odaklı kültüre uyum sağlamasını hem de bu kültürden bağımsız sürdürülebilir alternatifler geliştirmesini mümkün kılmaktadır. Müşterek yerleşimler, günümüz sermaye odaklı toplumlarına ve neoliberal politikalarına karşı direniş gösteren, kolektif ve ortak mülkiyete dayalı alternatif yaşam biçimlerini sunarlar. Bu yaşam alanları, topluluk katılımıyla sürekli üretilen ve geliştirilen mekânlar olarak fonksiyon görürler. Ne var ki, neoliberal ideolojinin bu alanları kontrol etme eğilimi, onları kapitalist kentleşme süreçlerinin bir parçası haline getirerek tüketim ilişkileri ekseninde yeniden şekillendirmektedir (Gibson-Graham, 2006).

Gözeneklilik kavramı, bu dinamik süreçlerde kritik bir rol oynar; toplulukların içsel ve dışsal etkileşimlerini kolaylaştırarak daha katılımcı ve geçirgen bir toplumsal yapı oluşturur. Heterotopya, bu geçirgen yapıların çeşitliliğini ve dinamizmini vurgular, farklı sosyal grupların bir arada, ancak ayrı ayrı ve özgürce hareket edebilmelerini mümkün kılar. “Bir arada olma” olgusu ise, bu mekânsal ve toplumsal yapıların temelini oluşturur; sahiplenme, paydaşlık ve yakınlık alt kavramlarıyla, bireylerin ve grupların mekânları ve kaynakları nasıl değerlendirdiklerini ve bu mekânlarda nasıl bir topluluk duygusu yarattıklarını şekillendirir.

Örneğin, kooperatifler ve ekoköyler, sahiplenme ve paydaşlık ilkelerini güçlendirerek, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmeye ve sosyal bağları derinleştirmeye yönelik stratejiler geliştirir. Yakınlık, topluluk üyeleri arasında, ortak değerler ve kültürel bağlamda paylaşılan anlayışlar yoluyla güçlendirilir. Bu bağlamda, Gibson-Graham'ın (2006) kolektif mülkiyet ve dayanışma üzerine kurulu toplumsal yapılar tasarımı, bireylerin ve toplulukların bir arada yaşama biçimlerini yeniden şekillendirirken, tüketim odaklı dünyada yeni bir paradigmanın yayılmasını da teşvik eder. Bu paradigma, sadece fiziksel barınma alanlarını sunmanın ötesine geçerek, sosyal, ekonomik ve çevresel dayanıklılığı artıran toplulukların oluşumuna zemin hazırlar, böylece daha adil ve sürdürülebilir bir toplumsal yapı

kurulmasına katkıda bulunur.

Buna rağmen, müşterek yerleşimlerin kolektif dayanışma ve paylaşımın yaşandığı sosyal yapılar olarak işlev görme potansiyeli, neoliberal politikaların getirdiği zorluklar nedeniyle tehdit altındadır. Bu tehditler arasında, özelleştirme ve pazar odaklı düzenlemelerin yaygınlaşması, toplulukların kendi kaynaklarını yönetme ve ortak karar alma süreçlerine müdahale edebilir. Neoliberal politikalar, müşterek alanların ve kaynakların bireysel çıkarlar için sermayeye dönüştürülmesini teşvik ederek, kolektif kullanım ve yönetim ilkelerini zayıflatır. Bu durum, toplulukların sosyal bağlarını ve müşterek yaşam alanlarını sürdürme kabiliyetlerini olumsuz yönde etkiler, böylece müşterek yerleşimlerin sürdürülebilirliğini ve etkinliğini tehlikeye atar.

Santos (2006) ekonomik büyüme ve küresel eşitsizlikler bağlamında gerçek kalkınmayı sorgularken, kooperatif modelleri ve müşterekleşme pratiklerinin barınma ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp sosyal dayanışmayı teşvik eden sürdürülebilir toplumsal yapılar oluşturabileceğini öne sürmektedir. Bununla birlikte, bu alternatif yaşam ve barınma modelinin devamlılığı için bu yapıların toplum üzerindeki sosyal ve ekonomik etkileri, özellikle yerel topluluklar üzerindeki dayanışmacı etkileşimler açısından değerlendirilmelidir. Bu tür modeller, toplulukların kendilerini sürdürülebilir ve bağımsız hale getirmelerini sağlayarak, merkezi otoritelerin ve pazar güçlerinin baskısına karşı bir dayanak noktası sunar. Ancak, bu bağımsızlığın korunması ve geliştirilmesi, yerel yönetimler ve topluluk liderleri tarafından desteklenen politik ve hukuki çerçevelerle sağlanmalıdır. Ayrıca, bu yapıların başarısı, içerisinde yaşayan bireylerin bu mekânlara olan bağlılıkları ve aktif katılımları ile doğrudan ilişkilidir. Topluluk üyelerinin karar alma süreçlerine eşit ve aktif katılımı, bu modellerin sürdürülebilirliğini ve etkinliğini artırarak, genel olarak toplumsal dayanışmayı ve ekonomik adaleti güçlendirir. Bu çerçevede, dayanışma ekonomileri ve alternatif barınma modelleri, modern tüketim toplumunun ötesine geçerek, daha

adaletli ve dengeli bir toplumsal yapı oluşturma potansiyeline sahiptir.

Özetle, müşterek yerleşim modellerinin tüketim odaklı dünyada yeni bir paradigma oluşturma potansiyeli, kapitalizmin sınırlarını zorlayan ve alternatif toplumsal yapılar oluşturma imkânı sunan kritik bir öneme sahiptir. Bu tür yapılar, modern kapitalizmle alternatif yaşam biçimleri arasında köprüler kurarak, bireylerin ve toplulukların sosyal, ekonomik ve çevresel dayanıklılığını artıran sürdürülebilir yaşam alanları sunmaktadır. Barınma pratiklerinin ve yaşam alanlarının kalitesini artırmak ve daha adil bir toplumsal yapı inşa etmek için, bu yeni yönetim ve yaşam biçimlerinin yalnızca uygulama üzerinden değil teorik alt yapı olarak da daha fazla araştırılması ve desteklenmesi gerekmektedir.

7. Sonuç

Bu çalışma, barınma mekânlarının müşterekleşme pratikleri ekseninde yeniden ele alınmasını ve “bir arada olma” olgusunun mekânsal olarak yapılanmasına yönelik olarak gözeneklilik, eşik mekânsallığı ile heterotopya kavramları üzerinden bir kavramsal çerçeve geliştirilmesini amaçlamıştır. Günümüz kentsel bağlamında, neoliberal politikaların etkisi altında barınma mekânlarının giderek daha izole ve bireysel mülkiyete dayalı bir yapıya büründüğü, toplumsal dayanışma ve sosyal bağların zayıfladığı görülmektedir. Müşterekleşme pratiklerine dayalı modeller, bu sorunlara yönelik etkili alternatifler sunma potansiyeline sahiptir.

Gözeneklilik kavramı, farklı toplulukların bir araya gelebileceği, etkileşimde bulunabileceği ve kendilerini ifade edebileceği açık ve geçirgen mekânlar yaratma açısından önemli bir rol oynamaktadır. Eşik mekânsallığı ve heterotopya kavramlarıyla birlikte ele alındığında, bu tür mekânlar, bireylerin yalnızca fiziksel barınma ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal dayanışmayı güçlendiren ve kültürel çeşitliliği destekleyen dinamik alanlar olarak işlev görebilmektedir. Bu mekânlar, toplumsal bağların güçlenmesine, kolektif karar alma süreçlerinin teşvik edilmesine ve sürdürülebilir bir kent yaşamının inşasına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye bağlamında, müşterekleşme pratikleri, özellikle kentsel dönüşüm projeleri ve sosyal konut politikaları

açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Ancak, piyasa odaklı ve rant temelli yaklaşımların hâkim olduğu mevcut kentsel politikalar, bu tür dayanışma odaklı yaklaşımların hayata geçirilmesini büyük ölçüde sınırlamaktadır. Sosyal konut girişimlerinde ve kentsel dönüşüm projelerinde, dayanışma ve katılımı önceleyen yaklaşımlar yerine piyasa merkezli çözümlerin tercih edilmesi, sosyal adalet ve toplumsal dayanışma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, topluluk temelli kooperatif modelleri, ekolojik köyler ve komün yapıları gibi örnekler ile hibrit modeller müşterekleşme pratiklerini somutlaştırarak hem toplumsal dayanıklılığı hem de çevresel sürdürülebilirliği destekleyen yapılar sunmaktadır.

Bu tür modeller, paydaşlık, sahiplenme ve yakınlık gibi sosyal bağları güçlendirerek toplulukların mekânsal ve ekonomik ihtiyaçlarına kolektif çözümler üretmektedir. Örneğin, topluluk odaklı konut kooperatifleri veya sürdürülebilir ekoköy projeleri, bireylerin ortak kaynakları paylaşarak bir arada yaşamalarına olanak tanımaktadır. Gözeneklilik ilkesiyle tasarlanan geçirgen mekânlar, topluluklar arasındaki sosyal bağları güçlendirirken, farklı grupların etkileşimde bulunabileceği açık ve kapsayıcı bir yapı ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, barınma mekânlarının müşterekleşme pratikleri doğrultusunda yeniden düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Gözeneklilik, eşik mekânsallığı ve heterotopya gibi kavramların bir arada ele alınması, bireyler ve topluluklar arasında dayanışmayı teşvik eden, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği destekleyen bir kent yaşamı inşa etmek için güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye’de müşterekleşme pratiklerini, sosyal konut politikaları ve kentsel planlama süreçlerinin merkezine yerleştirmek, yalnızca bireysel ihtiyaçları değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve adaleti gözetilen bir kentsel dönüşüm anlayışını mümkün kılabilir. Bu tür bir dönüşüm, bireyler ve topluluklar arasındaki sosyal bağları güçlendirerek, daha kapsayıcı ve demokratik bir kent yaşamı için gerekli temelleri sağlayacaktır. ■

KAYNAKLAR

- Adaman, F., Akbulut, B., Kocagöz, U. (2017). *Herkesin herkes için: Müşterekler üzerine eleştirel bir antoloji*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Angus, I. (2023). *The war against the commons: Dispossession and resistance in the making of capitalism*. NYU Press.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent mekânlarının sosyo-kültürel coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 199-226.
- Aykaç, A. (2018). *Dayanışma ekonomileri: Üretim ve bölüşüme alternatif yaklaşımlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Baudrillard, J. (1995). Bir tüketim kuramı üzerine (O. Kunal, Çev.). *Cogito*, 5, 89-102.
- Bengtsson, B. (2024). The changing role of cooperatives in the Swedish housing regime – a path dependence analysis. *Housing Studies*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/02673037.2024.2326156>
- Benjamin, W. (1993). *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berggren H. M. (2016). Cohousing as civic society: Cohousing involvement and political participation in United States. *Social Science Quarterly*, 98(1), 57-72.
- Birnbaum, J. ve Fox, L. (Ed.) (2014). *Sustainable [r] evolution: Permaculture in ecovillages, urban farms, and communities worldwide*. North Atlantic Books. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/bahcesehir-ebooks/detail.action?docID=6089363>
- Bocock, R. (1997). *Tüketim* (İ. Kutluk, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Borch, C. ve Kornberger, M. (2015). *Urban commons: Rethinking the city*. London: Routledge Press.
- Bollier, D. ve Helfrich, S. (Ed.) (2012). *The wealth of the commons: A world beyond market and state*. Massachusetts: Levellers Press.
- Botsman, R. ve Rogers, R. (2010). *What's mine is yours: The rise of collaborative consumption*. Harper Business.
- Çağlar, Ö. (2013, 29 Mayıs). *Taksim Gezi Parkı nöbetinde ikinci gün*. Agos Gazetesi. <https://www.agos.com.tr/yazi/5065/taksim-gezi-parki-nobetinde-ikinci-gun>.
- De Angelis, M. (2001). Marx and primitive accumulation: The continuous character of capital's 'enclosures'. *The Commoner*, 2(1), 1-22. <https://thecommoner.org/wp-content/uploads/2019/10/Marx-and-primitive-accumulation-deAngelis.pdf>
- East, M. (2018). Current thinking on sustainable human habitat: The Findhorn Ecovillage case. *Ecocycles*, 4(1), 68-72. <https://www.ecocycles.net/ojs/index.php/ecocycles/article/view/107/109>
- Federici, S. (2022). Primitive accumulation, globalization and social reproduction. B. Skeggs, S. Farris, A. Toscano, S. Bromberg (Ed.), *Handbook of Marxism* içinde (s. 633). SAGE Publications.
- Foucault, M. (1984). Of other spaces: Utopias and heterotopias. *Architecture, Mouvement, Continuité* 5, 46-49.
- Gibson-Graham, J. K. (2006). *A postcapitalist politics*. University of Minnesota Press.
- Gunßer, C. (2003). *Stadtquartiere: Neue architektur für das leben in der stadt*. Stuttgart, München: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Gürbilek, N. (1992). *Vitrinde yaşamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons: The population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality. *Science*, 162(3859), 1243-1248. DOI: 10.1126/science.162.3859.1243
- Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk: İmparatorluk çağında savaş ve demokrasi* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2012). *Ortak zenginlik* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2008). *Social justice and the city*. University of Georgia Press.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler: Şehir hakkında kentsel devrime doğru* (A.D. Temiz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hayden, D. (1982). *The grand domestic revolution: A history of feminist designs for American homes, neighborhoods, and cities*. The MIT Press.
- Hugentobler, M., Hofer, A., Simmendinger, P. (Ed.). (2015). *More than housing: Cooperative planning - A case study in Zurich*. E-Book, Walter de Gruyter GmbH.
- İslam, T. (2009). *Sulukule before* [Fotoğraf]. İnura İstanbul Conference 2009: (Law No. 5366-based) Urban Renewal Processes in the Historic City. Erişim tarihi: 22 Aralık 2024, <https://inuraistanbul2009.wordpress.com/workshops/law-no-5366-based-urban-renewal-processes-in-the-historic-city/>
- Jack, T. ve Ivanova, D. (2021). Small is beautiful? Stories of carbon footprints, socio-demographic trends and small households in Denmark. *Energy Research and Social Science*, 78, 102130. <https://doi.org/10.1016/J.ERSS.2021.102130>.
- Le Goix, R. (2002). Les gated communities en Californie du Sud, un produit immobilier pas tout à fait comme les autres. *L'Espace Géographique*, 31(4), 328-344.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Wiley Blackwell.
- Lofland, L. H. (2017). *The public realm: Exploring the city's quintessential social territory*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315134352>
- Manzo, L.C. ve Perkins, D.D. (2006). Finding Common Ground: The Importance of Place Attachment to Community Participation and Planning. *Journal of Planning Literature*, 20(4), 335-350.
- Marcmann B., Hanssen K., Christensen, T. (2018). Sustainable Living and Co-Housing: Evidence from a Case Study of Eco Villages. *Built Environment*, 38(3), 413-429.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi pratiğin eleştirisi. Cilt:1*. İstanbul: Yordam Kitap.
- McCamant K. ve Durrett C. (2011). *Creating cohousing: Building sustainable communities*. New Society Publishers.
- Ostrom, E. (2002). Reformulating the commons. *Ambiente & Society*, 5(10), 5-25.
- Özdeniz, D. (2016). *Kentsel toplumsal hareketlerin kentlerin dönüşümüne etkilerinin değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Quijano, A. (2006). Alternative Production Systems?. B. de Sousa Santos (Ed.) *Another production is possible: Beyond the capitalist canon* içinde (ss. 417-445). Londra: Verso.
- Roemer J. (1989). A public ownership resolution of the tragedy of the commons. *Social Philosophy and Policy*, 6(2), 74-92.
- Santos, B. de S. (2006). *The rise of the global left: The world social forum and beyond*. Londra: Zen Books.
- Sennett, R. (1996). *Kamusal insanın çöküşü* (S. Durak ve A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sohn, H., Kousoulas, S., Bruyns, G. (2015). Introduction: Commoning as differentiated publicness. *Delft Architecture Theory Journal*, 9(1), 1-8.
- Stavrides, S. (2016). *Kentsel heterotopya: Özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru* (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Stavrides, S. (2018). *Müşterek mekân: Müşterekler olarak şehir* (C. Saraçoğlu, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Stevenson, D. (2014). *The farm then and now: A model for sustainable living*. New Society Publishers.
- Taşar, O. ve Çevik, S. (2009). Sosyal Konut ve Konut Sektöründe Devlet Müdahalesi: Avrupa Ülkeleri ve Türkiye. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 133-163.
- Tummers L. (2015). The re-emergence of self managed co-housing in Europe: A Critical review of co-housing research. *Urban Studies*, 53(10), 2023-2040.
- Walker, T., Demir, E., Machnik-Kekesi, G., Kelly, V. (Ed.). (2024). *Sustainable tourism: Frameworks, practices, and innovative solutions*. Palgrave Macmillan.
- Walljasper, J. (2015). *Müştereklerimiz: Paylaştığımız her şey* (Ö. D. Gürkan, S. Sökmen, E. Can, Yay. Haz.). (T. Birkan, S. Kılıç, M. Gürsoy Sökmen, Ö. Çelik, B. Cezar, B. Doğan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27, 151-208.

Çoktürlü Barınma: Eko-Mekânsal Adaletin İnşası

Ece Gören, Funda Baş Bütüner

MAKALENİN ADI **Çoktürlü Barınma: Eko-Mekânsal Adaletin İnşası**

Multispecies Shelter: Building Eco-Spatial Justice
MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-2 (126), 48-57**

MAKALENİN YAZARLARI **Ece Gören**, Doktora Öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü;

Funda Baş Bütüner, Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **27.12.2024**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **25.02.2025**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **ece.goren@metu.edu.tr;**

fbutuner@metu.edu.tr

ORCID **0009-0007-2461-409X;**

0000-0002-6203-9002

ÖZ Barınma, yalnızca insana ait bir hak değil, ekosistemlerin sürekliliği için kritik bir gerekliliktir. Bu makale, barınma hakkını insan-merkezli bakıştan çıkararak, tüm türlerin ihtiyaçlarını kapsayan bir yaklaşım geliştirmeyi önermektedir. Çalışma, Antroposen'de, eko-mekânsal adalet, post-hümanizm, simpoiesis ve kohabitasyon kavramları çerçevesinde, kentsel habitatların çoktürlü barınma anlayışıyla yapılandırılmasının önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımdan çıkışla, benzersiz bir kentsel doğa ortamı tanımlayan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ankara Kampüsü incelenerek kohabitasyon ilkelerinin geliştirilmesine yönelik bir çerçeve sunulmaktadır. Yapılan çalışmanın, farklı türler arasında daha eşitlikçi, adil, sürekli ve kolektif ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlaması amaçlanmaktadır. Çoktürlü yaşamı mümkün kılacak disiplinlerarası ve bütüncül tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesi, mimarlık disiplinlerine dair yenilikçi model ve yöntemlerin keşfedilmesine olanak tanıyacaktır.

ANAHTAR KELİMELER Kentsel ekoloji, çoktürlü tasarım, mekânsal adalet, kohabitasyon, Antroposen.

Barınma, yalnızca insan türüne özgü bir hak olmaktan öte, tüm ekosistem bileşenlerinin yaşam döngülerinin sürdürülmesinde temel bir gerekliliktir. Kentlerin, insanların yaşam alanı ihtiyaçlarını tek öncelik haline getirmesi, ekolojik krizin derinleşmesine ve çevresel adaletsizliğin artmasına neden olmuştur. Çevre biyolojisinde bir ekosistemin destekleyebileceği maksimum birey sayısını ifade eden ekolojik taşıma sınırlarının aşıldığı¹ ve insana ait sistemlerin doğanın tüm bileşenlerini etkilediği² günümüzde, barınma anlayışının yeniden tanımlanması kaçınılmazdır. İnsan ile ekosistem bileşenleri arasındaki bu dolaşık ve ayrılmaz ilişki, insan türünün muhtemel bir yok oluş senaryosunda birçok yaşam formunun da onunla yok olacağı anlamını taşır (Morton, 2021, s. 30). Öte yandan bu durum, insanın ürettiği yapıları çevrenin aynı zamanda birçok yaşam formunu sürdürme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Doğa, insan ve türler arasındaki ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına yönelik yöntemlerin keşfedilmesi, çevresel krizler karşısında ekolojik dayanıklılığın sağlanmasında kritik bir önem taşımaktadır. Söz konusu yaklaşım, mekânsal ve iklimsel adaletin teşvik edilmesi ile kentsel biyoçeşitliliğin desteklenmesi için gerekli strateji ve çözümlerin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Bu makale kapsamında, çoktürlü barınmaya dair kuramsal tartışma, David Harvey'nin mekânsal adalet kavramı (1973; 2009), ekolojik mimarlığın post-hümanist çerçevesi,

Donna Haraway'ın "birlikte-yapma" (*simpoiesis*) olgusu (2016), ve çoktürlü kohabitasyon kavramı üzerinden incelenecektir. Harvey, mekânın fiziksel bir muhafaza olmanın ötesinde, toplumsal ilişkilerin, güç dinamiklerinin ve adaletin şekillendiği bir bağlam olduğunu vurgular (1973; 2009). Harvey'nin vurgusundan hareketle, kentlerdeki barınma pratiğinin ekolojik adalet perspektifinden tüm varlıklar için adil yaşam alanları üretecek şekilde ele alınmasının bir gereklilik olduğu sonucuna varılabilir. Haraway (2016) *simpoiesis* kavramıyla, ekosistemin tüm bileşenlerinin karşılıklı etkileşimde bulunduğu bir ağ olarak işlediğini savunmaktadır. Çoktürlü mimarlık pratiklerini kurgulayan kohabitasyon kavramı ise, insan ve insan olmayan yaşam formlarının bir arada yaşayabilmesini mümkün kılan mekânsal düzenlemelere odaklanır. Bu yaklaşımlar bir arada değerlendirildiğinde, insan ve insan olmayan ekolojik bileşenlerin habitatları arasındaki sınırların geçirgenleştirilmesine yönelik bir mimarlık pratiği için yaratıcı bir tartışma zemini oluşturmak mümkündür. Söz konusu bu pratik, yapıları çevrenin ekolojik bir aracı ve ortaklık ortamı olarak işlev gördüğü bir sistem yaratma potansiyeline sahiptir.

Bu kabulden hareketle makale, barınma hakkını insan-merkezli bakış açısının ötesinde, insan olmayan varlıkları ve ekosistemleri kapsayan geniş bir bağlamda tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Barınmanın insan tekelinde sosyal bir hak olmanın ötesinde, her bir yaşamsal bileşeni

kapsayan politik ve ekolojik bir hak olduğu anlayışını esas alan çalışma, sürdürülebilir kentsel çevreler ve ekosistemler inşa etmek için çokturlu barınma pratiklerinin gerekliliğine odaklanır. Eko-mekânsal adalet ve insan ile başka canlıların bir aradalığı üzerine yürütülen kuramsal tartışmaların yanı sıra bu makale çokturlu barınmanın mevcut yapılı çevreye uygulanabilirliğine yönelik ilkeler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın son bölümünde, kent içinde oluşturduğu doğal çevreyle geniş bir kentsel biyoçeşitliliğe yaşam alanı sunan özgün bir ortam olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Ankara Kampüsü incelenmekte ve kohabitasyon ilkelerinin geliştirilmesine dair bir çerçeve önerilmektedir³.

1. Barınma ve Ekolojik Mekânsal Adalet

Kentleşme süreci, doğal ekosistemlerin insan eliyle giderek kontrolsüz bir şekilde dönüşümü ve gezegensel ölçekte yok oluşu ile birlikte, hem insanlar hem de diğer türler için eşitsiz yaşam koşullarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Brenner ve Schmid, 2014, s. 160; Kolbert, 2014). Yerküre yüzeyine yayılan insan merkezli arazi kullanımları, doğal habitatların parçalanması, aşındırılması ve barındırdıkları biyoçeşitliliğin azalma veya yok olması gibi tehditlerle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Söz konusu süreç, kentsel alanlardaki sosyal eşitsizliklerin yanı sıra ekolojik eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri de beraberinde getirerek, insan ve insan dışı türler arasındaki mesafeyi derinleştirmektedir (Harvey, 2009, s. 28). Kentleşmenin etkileri, yalnızca yerleşim alanlarında barınan insanları değil, kentsel ekosistemle iç içe var olan bütün türleri doğrudan etkileyerek toplumsal ve ekolojik yapıların sınırlarını giderek belirsiz hale getirmekte ve eko-mekânsal adaletsizliği ortaya çıkarmaktadır.

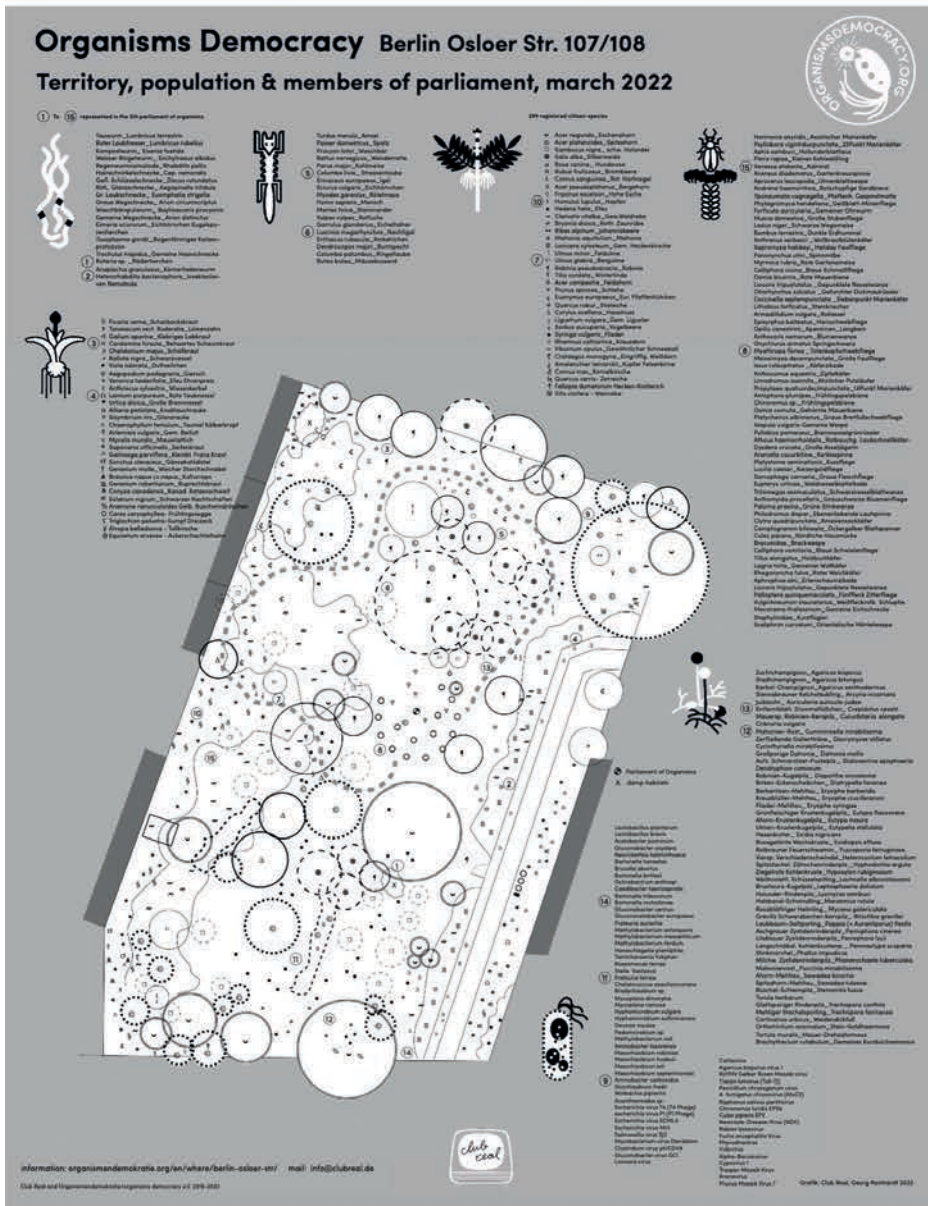
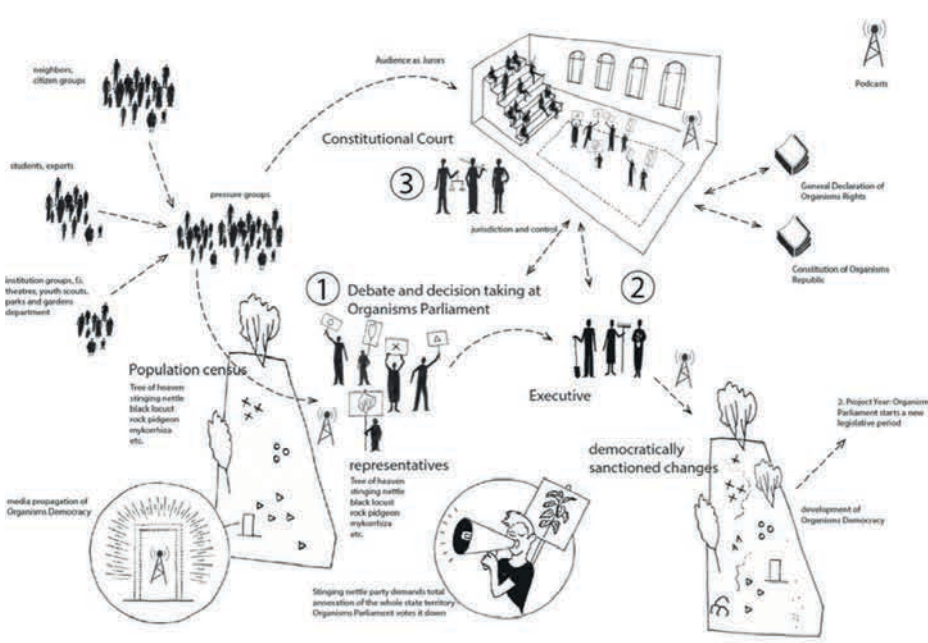
Harvey'nin de tartıştığı üzere mekân, sosyal adaletsizliklerin yeniden üretiminde bir araç görevi görmektedir (Harvey, 1973, s. 312). Şehirlerin barınma sorunlarında sadece ekonomik eşitsizlikler değil, mekânsal tahakküm ve biyopolitikalar da merkezi bir rol oynamaktadır. Harvey'e (1973)

göre, barınma yalnızca fiziksel bir ihtiyaç değil, aynı zamanda sosyal bir haktır (s. 248). Ancak kapitalist sistemde konutun metalaştırılması, barınmayı bir hak olmaktan çıkararak piyasa dinamiklerine ve tahakküm mekanizmalarına doğrudan bağımlı hale getirmektedir (Harvey, 2009, s. 43). Bunun yanı sıra insan-egemen Antroposen'de⁴ doğal kaynakların ya da çevrelerin metalaşma süreçleri, insan-dışı halkların⁵ barınmaya erişimini ekonomik sistemlere bağımlı süreçlere dönüştürmektedir (Morton, 2013, s. 58). Kapitalist kentleşme, doğal sermayeyi hızla tüketirken, insan olmayan varlıkların öncelikli barınma alanlarına karşı biyopolitik baskılar ve tehditler yaratmaktadır (Brenner, 2014, s. 165). Bu bağlamda Moore (2016), Antroposen kavramını kapitalist sistemlerin doğa üzerindeki hâkimiyetini ve baskısını eleştiren bir bakış açısıyla *Kapitalosen* olarak yeniden tanımlar. Moore'a (2016) göre, kriz yalnızca insan faaliyetlerinin değil, kapitalist ekonomik ilişkilerin bir sonucudur ve bu durum insan ve insan-dışı varlıkların ortak yaşam alanları üzerinde somut etkiler yaratmaktadır.

Bu noktada, mekânsal adaletin yalnızca insan-merkezli ya da insan toplulukları arasında değil, ekosistemler ve insan-olmayan topluluklar arasında da ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkar. Barınmanın sadece fiziksel bir ihtiyaç değil, aynı zamanda sosyal ve ekolojik bir hak olarak değerlendirilmesi (Harvey, 2009, s. 32), hem insan hem de insan-dışı popülasyonların sistemsel süreçlere olan bağımlılığını dikkate almayı gerektirir. Bu nedenle, barınma hakkının kapsamını daha geniş bir çerçevede tanımlamak önemlidir. *Dark Ecology* felsefesinin kuramcısı Timothy Morton, *Hyperobjects: Philosophy and Ecology After the End of the World* (2013) adlı kitabında "hiper-nesne" kavramını iklim krizi, kapitalizm, petrol ve kentleşme gibi insan deneyiminin ötesine uzanan geniş ölçekli olguları tanımlamak amacıyla kullanmaktadır (s. 5). Kavram, insanın kavramsallaştırdığı bu tür olguların insan ötesi olma ve ölçeksizleşme potansiyellerine işaret eder. Morton'a göre, hiper-nesneler "insanlara kıyasla uzay ve zamanda büyük ölçüde dağıtılmış" varlıklar

olarak tanımlanmaktadır (2013, s. 1). Bir hiper-nesne, insan yapımı bir ürün olsun veya olmasın, başka bir varlığa kıyasla "hiper" ölçekte olan "strafor veya plastik poşetler gibi doğrudan insan üretiminin çok uzun ömürlü ürünü veya kapitalizmin vızıldayan tüm makinelerinin toplamı olabilir" (Morton, 2013, s. 5). Bu anlamda, ekonomik, sosyal, biyopolitik, çevresel, iklimsel, yokoluşsal, kapitalist ve kentsel sistemlerin kesişiminde bulunan barınmayı farklı bağlamlar yönünden bir "hiper-nesne" olarak ele almak mümkündür. Kentleşme, iklim krizi ve altıncı yok oluş gibi somut kavramların hiper-nesnesel ölçekleri, barınmanın eko-sosyo-mekânsal bir hak olarak insanla sınırlı kalamayacağını göstermektedir. Bu noktada, barınma ve barınma hakkının ekosistemdeki tüm bileşenleri kapsamı gerektiği tartışması anlam kazanmaktadır.

Mekânsal adalet bağlamında, insanların başka ekosistem bileşenleriyle eşit haklara sahip olabileceği kabulü, kamu yararı gibi kavramların sorgulanmasını ve insan ile insan olmayan varlıkları kapsayacak şekilde yeniden tanımlanmasının gerekliliğini ortaya koyar. Failliğin etkisel asamblaj (*affective assemblage* ya da Fransızca orijinali *agencement affectif*) modeli⁶, canlı, cansız, insan ve insan olmayan unsurların siyasetin öznesi olduğunu ileri sürer. Böylece, kamusal kelimesinin ifade ettiği topluluk tanımını genişletmek ve farklı türlerle paylaştığımız gezegende var olan her varlığı kapsayacak şekilde yeniden tanımlamak mümkün olacaktır. Tanıma dair bu temel değişim, kentsel konuları ve tasarım politikalarını tartışırken sıklıkla vurgulanan kamusal çıkar veya kamusal yaşam gibi kavramları da yeniden tarif etmemizi gerektirmektedir. Bu durum, genişletilmiş bir kamuoyunun refahına, ihtiyaç ve faydalarına hizmet eden bir *technè politikè* kurgulanmasına da olanak verecektir. Latour'a (1999) göre, "nesneler ve özneler asla birbirleriyle ilişki kuramazlar, ancak insanlar ve insan olmayanlar kurabilirler". Latour'un bu savına dayanarak, insan olmayan birey ya da biçimleri etkisiz nesneler olarak görmenin doğru bir yaklaşım olmadığı söylenebilir. Öte yandan, Nesne Yönelimli Ontoloji (NYO) ya



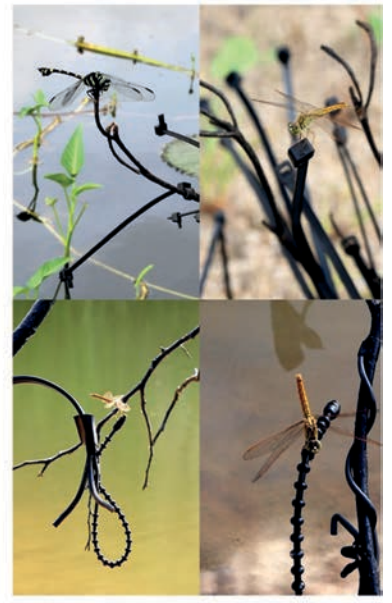
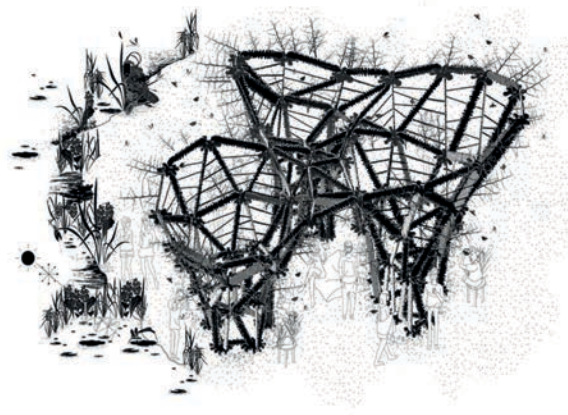
da *Object Oriented Ontology*)⁷ çerçevesinden bakıldığında nesne, özne veya bütün varlıklar arasındaki ilişkilerde etkileşimsel bir eşitlik vardır. Morton'ın ifade ettiği üzere, tüm varlıklar —canlı ya da cansız— birbirlerini karşılıklı olarak dönüştürür ve bu dönüşüm, doğrudan ya da dolaylı yollarla gerçekleşmektedir (2021). NYO, varlıkların ontolojik hiyerarşi olmaksızın

kendi içsel değerleri ve etkililikleriyle var olduklarını savunur. Latour'un kullandığı "aktör" (*actant*) terimi ise bu yaklaşıma paralel bir şekilde, bir başka varlığı değiştiren herhangi bir varlık için kullanılmaktadır (Latour, 1999). Modernitenin sınıflandırma biçimini ve ontolojik indirgemeciliğini eleştiren Latour, insan dışı varoluşların etkenliğini savunarak politik bir varlık

olarak kabul edilmenin insan olma ön koşulunu ortadan kaldırmaktadır. İnsan olmayan varlıkların pasif nesneler değil, aktif özneler olduğu kabulüne dayanan bu yaklaşım, mimarlık ve kentsel tasarım pratiklerinde köklü bir dönüşümün itici gücü olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşımla insanların rolü, daha geniş ve çokturlu bir toplum içinde demokratik bir arabulucu olarak tanımlanabilir;

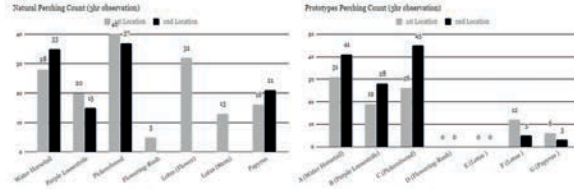
"...insanlık, geçiş noktasında, merkezi sütunda, eklemlenmede, arabulucular arasında arabuluculuk yapma olasılığında ait olduğumuz yerde. [...] giderek daha fazla sayıda insan, giderek daha fazla sayıda insan olmayanla karışıyor, öyle ki, bugün tüm gezegen siyaset, hukuk ve şüphem o ki yakında ahlak yaratmada yer olacak." (Latour, 1999, s. 214).

Söz edilen bu dönüşümün pratikteki yansımaları değerlendirildiğinde, Club Real kolektifinin 2018 yılında hayata geçirdiği *Organisms Democracy* (Organizmalar Demokrasisi) adlı deneysel proje incelenmesi gereken özgün bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Gelsenkirchen'deki Consol Park'ta (Almanya), Consol Kömür Ocağı'ndan çıkan kömürün yaydığı karbondioksitin parkta yaşayan organizmalar tarafından oksijene ve biyokütleyle dönüştürülmesinin 800 bin yıllık bir süre gerektirdiği tespit edilmiştir. Bu tespitin ardından, 2021 yılında arazi üzerinde "Organizmalar Demokrasisi" girişimi kurulmuş ve 800 bin yıla geri sayım başlatılmıştır (Organismendemokratie, b.t.). Gelsenkirchen, Düsseldorf, Leipzig, Berlin, Viyana ve Paris gibi kentlerde uygulanan bu proje, türlerarası kapsayıcı bir demokrasi modelini temel almaktadır. Kolektif, gezegende yaşayan yaklaşık iki ila on milyon türden yalnızca birinin, yani insanların, siyasi haklara sahip olduğu eleştirisinden yola çıkarak insanın bu tahakkümünün değişmesi gerektiğini savunur. Organizmalar Demokrasisi'nde, her canlı türü, insan temsilciler aracılığıyla parlamentoda temsil edilmekte ve düzenli olarak organize edilen Organizmalar Parlamentoları'nda tüm canlılar kentsel habitatların geleceğine birlikte karar vermektedir (Görsel 1). Örneğin parlamentoda tartışmaya açılan küçük bir yağmur suyu hendeği, Asya çamur yaban arıları bakımından barınma ve yuvalama mekânı sağlamasıyla savunulurken, arı popülasyonlarının artmasıyla üzerlerindeki av baskısı artan örümcekler



SOL ÜSTTE *Organisms Democracy* sisteminin grafik tasviri ve bölge, nüfus ve parlamento üyelerini gösteren harita, Berlin, Mart 2022 (Organismendemokratie, b.t.). (Görsel 1).

SAĞDA Böcekler için Animal Domesticci tarafından tasarlanan barınma ünitesi, *Critters Black Den* (Animal Domesticci, 2020). (Görsel 2).



bakımından bir tehdit olarak tartışılır (Dreyer ve Schmidt, 2022). Bu parlamenter pratik, Antroposen’de hızla bozulan ekolojik çevrenin yönetiminde, diğer türlerin çıkarlarının gözetilmesine dair özgün bir rehber olarak değerlendirilebilir. Parlamento, ekosistemlerin bütünlüğünü ve tüm varlıkların haklarını koruyarak, “herkes için ve herkesle birlikte demokrasi” ilkesiyle eşitlikçi ve çokturlu bir yaşam alanı üretimini teşvik etmeyi amaçlar (Organismendemokratie, b.t.). Proje kapsamında yayımlanan anayasada, tüm canlıların eşit siyasi ve hukuki haklara sahip olduğu belirtilmektedir. Kolektifin benimsediği “demokrasilerin gelişmesi ve hayatta kalabilmesinin yolu, herkesin politikaya katılımını mümkün kılmaktan geçer” ifadesi, “herkes” kavramının yalnızca insanları değil, tüm varlıkları içerdiği kabulünü açıkça ortaya koymaktadır (Organismendemokratie, b.t.).

Bu yaklaşımın yanında, mekânsal adalet tartışmalarında insan dışı varlıkların hukuki kişilik kazanma süreci, ekosistemlerin bütün olarak korunmasına yönelik yeni bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada nehirlerle, ormanlara ve hatta ekosistemlere tanınan yasal kişilik örnekleri, mekânsal adalet tanımında insan-merkezli yaklaşımdan ayrıışan ekoloji-temelli bir yaklaşımın hukuki temellerini oluşturmaktadır. Bu durum, mekânı yalnızca insanlar için işlevsel bir alan olarak görmek yerine, insan ve insan olmayan varlıkların ortak habitatı olarak tanımlar. Örneğin, 2008 yılında Ekvator’da Lagro Agrio petrol sahasına karşı Amazon adına çıkarılan ve doğal çevrenin “var olma, varlığını sürdürme ve yeniden üretme” haklarını tanıyan “doğa hakları” yasası, veya 2017 yılında Yeni Zelanda’daki Whanganui Nehri’ne tanınan yasal kişilik statüsü,

ekolojik sistemlerin mekânsal adalet ilkeleriyle korunmasını ve yönetilmesini teşvik eden önemli adımlar olarak değerlendirilebilir (Hutchison, 2014; Morton 2021, s. 46).

Ekolojik demokrasi yaklaşımları ve mekânsal adalet üzerine yapılan bu inceleme, Antroposen sonrası mimarlık tartışmaları için önemli çıkarımlar sunmaktadır. İnsan dışı varlıkların ve ekosistemlerin haklarını gözetilen bir tasarım anlayışı, yalnızca adil ve kapsayıcı bir toplum yaratısını değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir geleceğin temelini atmayı da mümkün kılacaktır. Bu yaklaşım, mimarlık ve kent planlamasında barınmaya dair üretilen mevcut çevrelerin ve tipolojilerin ekomekânsal adalet bağlamında, post-hümanist bir çerçeveden yeniden kurgulanmasının gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

2. Barınma ve Post-Hümanist Çerçeve

“Ev”, “barınak” anlamına gelen *oikos* kavramı, ekoloji teriminin kökünü oluşturmaktadır. “Ekoloji” terimi, Yunanca *oikos* (ev, barınak, yaşama yeri) ve *logos* (bilim, çalışma) kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Bu bağlamda, ekoloji (*oecology*) terimi, organizmaların çevreleriyle olan ilişkilerini ifade etmek üzere, “organizmanın evi üzerine çalışma” anlamını taşımakta ve çevresel bağlamda yaşamsal süreçleri anlamlandırma gereksiniminden kaynaklanmaktadır (Haeckel, 1866). Doğa araştırmacısı Haeckel (1866) ekoloji terimini, organizmaların birbirleriyle ve çevreleriyle kurduğu karmaşık ilişkileri inceleyen bir bilim dalını tanımlamak için kullanmıştır (Stauffer, 1957). Haeckel’in ekoloji terimini benimsemesiyle birlikte, doğa, insanın da dahil olduğu ve karşılıklı

etkileşimlerle tanımlanan bir sistem olarak değerlendirilmeye başlanmıştır; insanı doğadan ayrı bir varlık olarak ele alan geleneksel yaklaşımlar sorgulanır hale gelmiştir (Aksoy, 2022, s. 43). Ekoloji teriminin kökenini oluşturan ana kavram olarak “ev”, “yaşam alanı” veya “habitat” düşünüldüğünde, iklim krizi karşısında geliştirilen tüm hukuki, siyasi ve ekonomik düzenlemelerin ekoloji temelli olması gerektiği açıkça ortaya çıkar. Bu etimolojik bağlamdan yola çıkarak *oikos*, habitat, ev, ya da barınağın, insanın çevre üzerindeki hâkimiyetine dayalı bir mekân anlayışından ziyade, doğanın ve diğer tüm varlıkların ortaklığında bir barınma kavramını ifade ettiği söylenebilir. Barınma kavramı yalnızca insanın evi ya da barınağı değil, aynı zamanda doğanın tüm bileşenleri için geçerli bir ortak yaşam ve etkileşim mekânı olarak yeniden düşünülmelidir.

Barınma ve konut sorunları, bir önceki bölümde bahsedildiği üzere küresel kapitalizmin ekosistemler üzerindeki baskısı ile doğrudan ilişkilidir. Morton (2010), bu çemberi kırmanın, doğa ve insan arasındaki sınırları sorgulamaktan geçtiğini öne sürmektedir. Bu sorgulama, mekânın (topografyanın) salt fiziksel bir olgu olarak değil, varlıklar arasındaki ilişkilerle şekillenen dinamik bir alan olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Söz konusu yaklaşım, barınma mekânlarının kurgulanmasını, insan-olmayan biyolojik varlıklar, fiziksel öğeler (topografya gibi), biyolojik etkileşimler ve fiziksel reaksiyonları içeren⁸ çok ölçekli ve çok katmanlı bir ilişkisel olgu olarak ortaya koyar. Ontolojik çoğulculuk çerçevesinde değerlendirilebilecek bu olgunun ekolojik tasarım düşüncesi üzerindeki etkilerini Sijmons (2020, s.120) şu şekilde açıklamaktadır:



SOLDA Olafur Eliasson, *Life* (2021), Fondation Beyeler, Switzerland. Fotoğraf: Mark Niedermann. (Studio Olafur Eliasson, 2021) (Görsel 3).

“Ontolojik çoğulculuk bağlamında arazi; yaşayan, insan, insan dışı ve hatta ölü (abiyotik) faillerin yer aldığı ultra karmaşık bir ağın düğümü olarak tanımlanacak ve aynı zamanda bu ağın sürekli değişen bir sonucu olarak ele alınacaktır: arazi, sayısız sürecin anlık bir görüntüsüdür.”

Sijmons ayrıca, Latour’un içkin bir ekoloji⁹ içindeki karmaşık etkenleri tanımlamak için kullandığı aktör (*actant*) terimine de atıfta bulunur. Latour’un (1999) kullandığı bu kavram, ekolojide işlev gören çok sayıda farklı varlık ve karmaşık etkileşimin daha geniş bir ağ içindeki etkisini anlamada önem kazanır. Bununla birlikte, Sijmons’ın (2020, s. 122) “sessizlere [bir rol/ses verme]” şeklindeki ifadesi, insan aktörleri diğer tüm varlıkların üzerinde konumlandırarak başka olan üzerinde kurulan hiyerarşik tahakkümün yeniden üretimine işaret etmektedir. Oysaki esas olan, insan aktörlerin “sessiz” muadilleri adına konuştuğu bir anlatı geliştirmek yerine, insan olmayan aktörlerin katmanlı ihtiyaçlarını bilimsel ve etik bir çerçevede kavramak ve anlamlandırmaktır. Bu bakış açısı, ekoloji, biyoloji, klimatoloji ve jeoloji gibi bilimsel alanlarla disiplinlerarası iş birlikleri tarafından beslenen ve türlerarası ekolojik dayanışmayı esas alan bir altyapı sunar. Bu doğrultuda, insan olmayan aktörlerin varoluşsal hakları ve ekolojik sistem içindeki rollerine dair etik ilkelerle şekillenen ve temelinde doğaya dair bilimsel veriye dayanan bir yaklaşım geliştirilmelidir. Bu düşünce ışığında mekân etiği, çoğulculuğa dayalı zenginleştirilmiş bir ontolojik eşitlik anlayışı doğrultusunda yeniden yapılandırılmaktadır.

Benzer şekilde Karen Barad’ın (2007) “madde ve anlamın dolanıklığı” kavramına göre, madde ve anlam birbirinden ayrılmaz. Madde ve anlam arasındaki bu dolanık ilişki,

yalnızca insanın değil, tüm varlıkların deneyimlerinin, algılarının ve varoluşlarının birbiriyle iç içe geçtiği, sürekli bir etkileşim içinde olduğu bir durumu ifade etmektedir. Bu “dolanıklık” (*entanglement*) fikri, türlerarası barınma ortamlarının nasıl tasarlanabileceğine dair felsefi bir temel sunma potansiyeline sahiptir.

Bu tartışmalardan yola çıkarak, post-hümanist bir çerçeveden “barınak”, insanlara yalnızca temel anlamda güvenlik veya konfor sağlamanın ötesinde tanımlanmaktadır. Barınaklar, insan olmayan yaşam formlarının (bitkiler, hayvanlar, mikroorganizmalar) ve doğanın diğer unsurlarının (güneş ışığı, toprak, su, hava, nem ya da mineraller) gerekliliklerine uyumlanabilen ve aralarında simbiyotik ilişki ağları kurabilen mekânlar olarak düşünülmelidir. Animal Domesticity tarafından tasarlanmış çokturlu bir pavyon yapısı olan Critters Black Den (Yaratıkların Siyah İni) (Görsel 2) bu bağlamda incelenebilir. Bu yapı, su, renkli ışık, organik ve inorganik malzemeler (çiçekler, ağaç gövdeleri, plastik ve elektronik atıklar gibi) kullanarak böceklerden kuşlara ve insanlara kadar birçok farklı türle etkileşime giren bir barınma ünitesi olarak özgün bir örnek olarak değerlendirilebilir. Parlak boyalı kontrplak ve dallardaki siyah renk, özellikle su yüzeyini algılayan ve bu nedenle siyahı su yüzeyi olarak görebilen su böceklerini (yusufçuklar gibi) çekmek için işlevlendirilmiştir. Yapının aydınlatması, gece polinatörleri olan güveleri çekmek veya görünmez kılmak üzerine tasarlanmıştır. Critters Black Den’in örneklediği çokturlu barınma mekânları, insan-insan olmayan ilişkisi arayüzü için türlerarası etkileşim ve iş birliği ortamları yaratmaktadır. Söz konusu örnekte de belirtildiği üzere, barınakların, tüm yaşam formlarının

birlikte varlığını sürdürebileceği, karşılıklı fayda sağlayabilen ve yaşamı mümkün kılan ortamlar üretme kapasitesi önem kazanmaktadır. Çokturlu barınakların bu işlevi, ekosistemlerin sürekliliğinde kritik bir rol oynamaktadır. Barınma mekânlarının tasarım kurgularında öncelikli ilke, türlerarası etkileşimi besleyen, ekolojik döngüyü ve dayanıklılığı güçlendiren alanlar sağlamak olarak düşünülmelidir.

Bu kavramsal çerçeve kapsamında incelenebilecek bir diğer örnek, İzlandalı-Danimarkalı sanatçı Olafur Eliasson’un “geleceğin peyzajı için bir model sunmayı” amaçlayan *Life* (2021) adlı çalışmasıdır (Görsel 3). *Life*, Renzo Piano imzalı Fondation Beyeler’deki sergi mekânını dış dünyadan soyutlamadan, açık, gözenekli ve geçirgen bir ekosisteme dönüştüren özgün bir örnek teşkil etmektedir. Eliasson, barınmayı yalnızca bir bina ya da fiziksel bir sınır olarak değil, geçirgen ve simbiyotik bir sistem olarak ele alır. Eser, geleneksel mimari sınırları ortadan kaldırarak, barınağı statik bir muhafaza mekânı değil, ekolojik ihtiyaçlara yanıt veren dinamik ve açık bir sistem olarak temsil etmektedir. Eliasson, eserinde yalnızca fiziksel mekânları değil, insan olmayan aktörleri de barınağın kavramsal çatısı altında ele almaktadır. Eliasson’un tanımıyla bir arada varoluş, tıpkı varlıklar veya yaşamın kendisi gibi geçici, gözenekli ve geçirgen olarak düşünülmelidir. Esere adını veren yaşam (*life*), doğal ve kültürel bir peyzaj olarak temsil edilirken; barınak, çokturlu iç içe geçmelerin bir alanı olarak ortaya konulmuştur. Serginin tanıtımını yapan kısa filmde Eliasson farklı türlerin algı aparatlarını taklit eden optik filtreler kullanarak mekânın insan ötesi çoğul perspektiflerden algılanmasına yönelik deneyime alan tanır. Ekolojik sanat başlığı altında konumlanan Eliasson’un bu çalışması, barınağı yalnızca insan için

değil, tüm varlıklar için geçirgen, adapte olabilen, dönüşen ve yaşayan sistemler olarak yeniden yorumlamaktadır.

Öte yandan Morton'a (2021) göre, tüm sanat ekolojiktir. Sanat eseri ya da mimari eser, yalnızca insan tarafından üretilmiş nesneler değil, insan dışı varlıklar olarak kendi failliklerine sahip oluşumlardır. Bu bakış açısıyla, sanat, mimari veya estetik deneyim, yalnızca insan öznelliğine hizmet eden araçlar değil, ekosistem içindeki tüm varlıklarla etkileşime giren, onlarla dönüşen ve onları dönüştüren aktörlerdir. Bu oluşumlar, insanın tarih boyunca etkileşime girdiği insan dışı failliklerdir. Bu anlamda, sanatsal ve mimari eser, ekolojik anlamda derinleşen bir etki alanına sahiptir. Morton'ın felsefesine göre estetik deneyim, bir anlamda mevcut olan (muayyen, ya da verilmiş olan) ile dayanışma içinde olma durumunu içerir. Bu herhangi bir gerekçelendirme ya da gizli bir gündeme dayanmayan, tıpkı evrim ya da biyosfer gibi, kendiliğinden varoluş ya da mevcudiyet duygusuna dayanan bir tür dayanışma olarak yorumlanır (Morton, 2021, s. 58). Morton, "doğal" ve "yapay" (ya da beşerî) arasında bir ayrım gözetmenin geçerli bir nedeninin olmadığını savunur. "Beşerî" bir sanat eserinin ya da mimari yapının kendisi de insan dışı bir varlık olduğundan, bu etkileşim insan dışı varlıklarla kurulan dayanışmayı kendiliğinden içermektedir. Morton'ın argümanına göre sanatsal üretim ekolojik olarak açık olsa da olmasa da sanat her koşulda ekolojiktir. "Ekolojik" sanatsal üretim yalnızca bu dayanışmayı —yani insan dışı varlıklarla olan ilişkiyi— açık bir şekilde görünür kılan bir araç ve ortam olarak ortaya çıkar (Morton, 2021, s. 58). Benzer şekilde mimari üretim de belirli bir ekolojik duyarlılık taşımayı seçmesinden bağımsız olarak muhakkak ekolojik bir ilişki ağı içinde konumlanır. "Ekolojik" mimarlık, bu ilişkileri görünür kılan bir üretim biçimi olarak ortaya çıkar; ancak ekolojik bağlam, mimari yapının doğasından hiçbir şekilde ayrı düşünülemez. Bu anlamda mimari yapı, yalnızca yaşamı barındıran bir mekân değil, aynı zamanda çokturlu barınmanın biyolojik bir bileşeni ve başka varlıklarla sürekli değişen, yeniden şekillenen geçirgen bir ekolojik sistem olarak değerlendirilmelidir.

3. İnsan ve İnsan-Dışı Ortaklığında Mekânlar

Barınma bağlamında, insan-insan olmayan iş birliğini içeren katılımcı tasarım süreçleri, ekolojik adalet ve çokturlu tasarım konularının ele alınması, yapılı çevrenin üretilmesinde yaratıcı bir dönüşüm sürecini beraberinde getirecektir. Animal-Aided Design Studio'nun önerdiği hayvan temelli tasarım pratiği (AAD), barınma kavramını ekolojik bir çerçevede genişleterek, insan bireylerin fiziksel ihtiyaçlarının ötesine geçmekte ve ekosistemlerin karmaşık ve çokturlu ilişkilenmelerini de merkeze almaktadır (Hauck ve Weisser, 2015). Bu pratikte insan-insan olmayan iş birliğine dayalı katılımcı tasarım süreçlerinin benimsenmesi kritiktir. Bu bağlamda, barınma, insan olmayan halkın gereksinimlerine uyum sağlayabilen dinamik bir sistem olarak mimari tasarımlarda ele alınabilir.

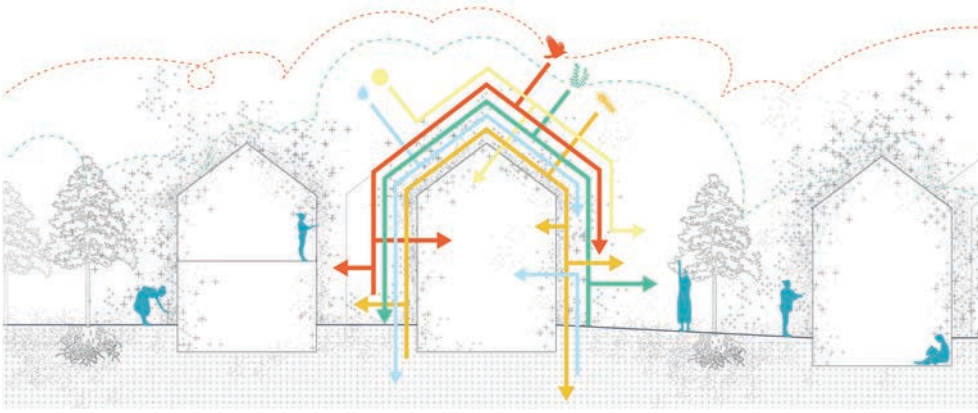
Donna Haraway'in (2016) "birlikte-yapma" (*sympoiesis*)¹⁰ kavramı, bu yönde tasarım ve uygulamaların geliştirilmesini destekleyen bir yaklaşım sunmaktadır. Genel anlamıyla *sympoiesis*, insan-dışı varlıkların tasarım süreçlerine dâhil edildiği kolektif bir varoluşun üretimini ifade etmektedir. Bu üretim, biyoçeşitliliği artırmanın yanı sıra, sistemsel düşünme (*systems thinking*) yaklaşımını temel alarak kent ekosistemlerinin dayanıklılığını ve adaptasyon kapasitesini de güçlendirmektedir. Timothy Morton'ın (2010) *mesh*¹¹ kavramıyla paralel olarak ekolojik sistemlerin iç içe geçmiş doğasını ve türlerarası ilişkilerin çok katmanlılığını temel girdi olarak alabilecek bu tasarımlar, barınmayı ekolojik ağın bir parçası ve bu ağın sağlıklı işleyişini destekleyen bir ortam olarak ele alır. *Mesh*, ekosistemlerin birbirine bağlı, iç içe geçmiş doğasını ifade ederken, Haraway'in (2016) *Chthulucene* kavramı, Antroposen'e ya da *Kapitalosen*'e alternatif olarak tüm türlerin ortak varoluşuna ve dayanışmasına odaklanır. *Chthulucene*, sadece insanların değil, tüm varlıkların birlikte yaşadığı, karşılıklı bağımlılık ve dayanışma içinde olduğu bir çağ olarak tanımlanmaktadır. Bu çağda, insanlar ve insan-dışı varlıklar arasındaki ilişkiler, yalnızca bireysel varlıklar arasında değil, türlerarası etkileşimlerde de

simgesel bir öneme sahiptir.

Haraway (2016), insan ve insan-dışı türler arasındaki ortak yaşamın, çokturlu dayanışmanın ve "birlikte-yapma" ilişkilerinin teşvik edilmesi gerektiğini savunur. Etkisinin hiper ölçeğine rağmen insan doğal çevreyi şekillendiren tek canlı değildir ve böyle de kurgulanmaması gerekir. Aynı zamanda Morton'ın (2021, s. 79) da değindiği üzere hiçbir şey "tasarlanmamış" ya da biçimlenmemiş değildir. Bu noktada öne çıkan iki konudan söz edilebilir. Birincisi, tasarımın yalnızca insana özgü bir etkinlik alanı olmadığı ve fiziki çevreyi insan olmayan canlıların da ürettiği kabulüdür. Örneğin, fotosentez yapan bitki, havanın ve toprağın kimyasal kompozisyonunu tasarlar, Morton'ın örneklemesine göre dev bir yıldızın kütle çekim kuvvetleri bir kara deliği tasarlar, ya da evrim tasarımcısız bir tasarımdır. İkincisi ise biçimlendirilmemiş bir maddenin var olmadığıdır (2021, s. 79). Bu da "doğal dokunun" insanın müdahalesiyle şekillenen *tabula rasa* olmadığını vurgular. *Sympoiesis*, kolektif varoluşun temelini atarak, mekânların yalnızca insanlar için ya da insan failler yoluyla değil, tüm yaşam formları için ortak sistemler hale getirilmesine olanak verir. İnsan olmayan ekolojik bileşenlerin ortak yaşamı biçimlendirme ve şekillendirme gücünü araçlandıran bu yaklaşım, ekolojik tasarım süreçlerinin insan-merkezli olmaktan çıkarak, tüm türler için adil ve sürdürülebilir yaşam alanları yaratma hedefini taşımaktadır. Roudavski'ye göre, katılımcı tasarıma ilişkin çağdaş anlayışların "insan olmayanlar için tasarımdan, onlarla birlikte tasarıma doğru daha radikal bir şekilde kapsayıcı hale gelmesi" için eleştirel bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır (2018, s. 30). Bu bakıştan hareketle, mimarlık, ekosistemlerin bütünlüğünü gözetken, türlerarası, kolektif ve radikal bir kapsayıcılığı temel alan bir pratik haline gelmelidir.

4. Çokturlu Barınma Pratikleri ve Kohabitasyon

Barınma mekânlarının türlerarası ilişkileri güçlendiren ve ekolojik döngüyü sürdüren yaşam alanlarına dönüşmesinde, geçirgen ve simbiyotik



SOLDA Diyagramda temsil edilen yaklaşım, yapı kabuğunu hayvanlar, bitkiler ve mikroorganizmalar için dinamik bir yaşam alanına dönüştüren, habitatlar oluşturan ve habitatları birbirine bağlayan, güneş ışığı, su ve nem gibi çevresel koşulları düzenleyen ve insan refahını artırarak tasarlanan bir sistemi temel alır (Weisser vd. 2022, s.11) (Görsel 4).

SOL ALTA ChartierDalix'in çok katmanlı cephe sistemi FAIRE'nin yeni konseptinin prototipi ve beton tuğlada miselyum kolonizasyonu (ChartierDalix, 2020; Chayaamor-Heil ve Vitalis, 2021, s. 7) (Görsel 5).

SAĞ ÜSTTE Çokturlü kohabitasyon stratejisi kapsamında hedef türler için tasarlanan birimlerin kampüse entegrasyonuna dair mekânsal senaryo: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kampüsü (Gören, 2023, s. 155 (Görsel 6).

bir sistem olarak çokturlü barınma pratiklerinin benimsenmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda tartışmaya açılacak kohabitasyon kavramı, yalnızca insanların değil, tüm ekolojik paydaşların gereksinimlerini gözeterek bir birlikte yaşam ideolojisini ifade etmektedir. Kohabitasyon, ekoloji, mimarlık ve peyzaj disiplinlerinin kesişiminde yer alan bir kavram olarak, farklı alanları birleştiren bir işbirlik alanı tanımlamaktadır. Gezegenin insan etkisiyle şekillenmiş katmanının taşlaştığı ve her yerde varlık gösterdiği (*omnipresence*) Antroposen'de (Crutzen ve Stoermer, 2000, s. 17), mimarlık disiplinlerinin, çevresel sorumluluklarını yeniden tanımlarken bu sorumlulukların gerektirdiği etik ve işleyiş biçimlerini gözden geçirmeleri kaçınılmazdır. Bu süreci yönlendirebilecek bir çerçeve sunan kohabitasyon, insan ve insan olmayan ekolojik bileşenlerin ortak yaşamını mümkün kılacak disiplinlerarası bir alan tanımlamaktadır. Ekolojik mimari tasarım modeli olarak yorumlanabilecek kohabitasyon, doğal ve insan yapımı çevre arasındaki sınırları bulanıklaştırarak, bütün türler ve ekolojik olgular için uygun yaşam alanları üretmeyi amaçlamaktadır. Hiç kuşkusuz ki bu durum, ekolojik

toplumsal adaletin sağlanmasına yönelik mimarlık anlayışını çokturlü bir bakışla şekillendirme potansiyeline sahiptir. Kohabitasyon teriminin etimolojik temelini oluşturan "birlikte iskân etmek" fiili¹², kavramın barınma meselesiyle doğrudan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bu tartışmada ele alınan post-hümanist çerçevede *iskân*, yalnızca insanlara barınma sağlamanın ötesinde, tüm türlerin gereksinimlerini karşılayan sürekli ve ilişkisel habitatlar üretme eylemini kapsamaktadır.

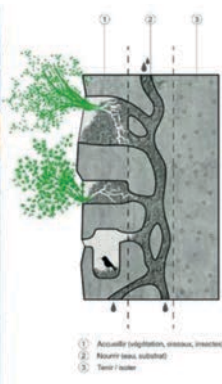
Kate Orff'un tanımına göre, "bir arada yaşamak" ve "birbirleriyle yakın ilişkiler içinde olmak" şeklinde tanımlanan kohabitasyon, farklı türlerin birbirini desteklediği yaşam çevrelerine yönelik tasarımı temel almaktadır (2016, s. 81). Hauck ve Weisser'in ortaya koyduğu tanım ise, bu pratiği "diğer türlere zarar vermeyen bir mimarlık"¹³ anlayışı olarak tanımlamaktadır (2021, ss. 46-49). Bu bağlamda, Alman ARCH+ dergisinin *Cohabitation* temalı 247. sayısı (2022), kohabitasyon kavramı çerçevesinde sosyo-politik soruları gündeme getirerek, insan dışı kent sakinleri için yaşanabilir alanlar üretmeye yönelik kentsel tasarım pratikleri ve mekânsal üretim yaklaşımları geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Böylece mimarlığın mekânsal adaleti, çevresel sürdürülebilirliği, yaşanılabilir barınma koşullarını ve türlerarası ilişkileri desteklemek için yeni yaklaşım ve yöntemler geliştirmesi mümkün olabilecektir.

Söz konusu çerçevede tartışılacak bir diğer yaklaşım, Paris merkezli mimarlar Frédéric Chartier ve Pascale Dalix'in mimariyi ekosistem olarak tanımladıkları ele alışlarıdır. ChartierDalix'in (2020) mimarlık ve ekosistem arasındaki bağlantı üzerine kurduğu pratik yaklaşımları, yaşamı mimarlığa entegre etme meselesine odaklanırlar. Bu kapsamda, mimarlığı ve yaşamın entegrasyonunu "aynı anatomi içinde farklı organlar olarak, birbirlerini tamamlayan ve uyum içinde geliştiren" bir anlayışla kurguladıklarını öne sürmektedirler, ifade ettikleri üzere:

"...belki de en dayanıklı şehirler, yerel düzeyde çeşitliliği teşvik ederek, mekânın organizasyonuna esneklik kazandırmaya istekli olanlar olacaktır. Bir ekosistemde olduğu gibi, tek bir işlev birkaç varlık tarafından yerine getirilir ve her bir varlık birkaç işlevi yerine getirir. Bu ilke, bir organizmanın uyum sağlama yeteneğini artırır çünkü bir varlık yok olduğunda, işlevi diğerleri tarafından devralınır ve değişim fırsatını da yaratır: sürekli bir bağlantılar sistemi, yaşam için yenilik ve süreklilik sağlar" (ChartierDalix, 2020).

Diğer bir deyişle tek bir ögenin üstlendiği işlevin devamlılığı o ögenin sürekliliği, geçiciliği, kırılabilirliği ve faniliği ile sınırlı kalırken, ekosistemsel bağlantılar uyum sağlama kapasitesini artırır. Ekosistemin sürekliliğinin yaşamın devamlılığını sağladığı kabulünden hareketle, barınma tasarımının temel olgusu, yaşamı sürdürülebilmek için gerekli koşulların



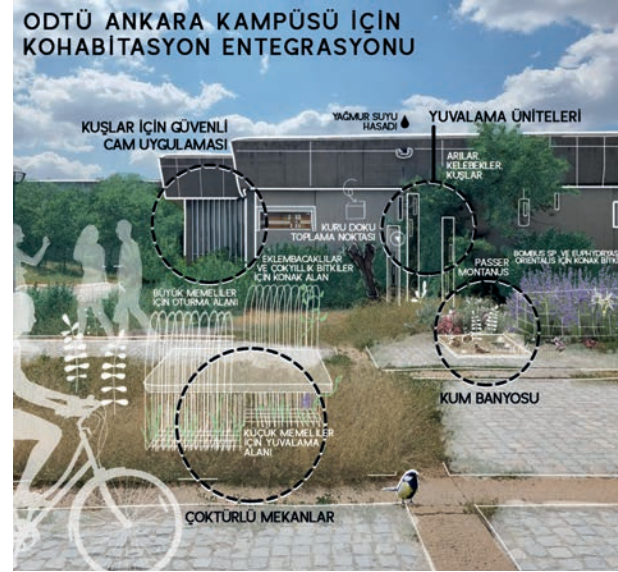
sağlanması olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda, ekolojik yapı kabuğu (*ecological building envelope*) tanımı, çokturlu yaşam çevrelerinin üretilmesinde ve sürdürülmesinde özgün bir yapı tekniği olarak ön plana çıkmaktadır. Ekolojik yapı kabuğu; dış çevre, yapı kabuğu ve iç mekân arasındaki sınırları geçirgenleştiren, çokturlu paylaşımı mümkün kılan ve yoğun etkileşimi teşvik eden bir mimari alan olarak tanımlanabilir (Weisser vd., 2022, s. 10) (Görsel 4). Yapı kabuğu, alışılmış mimari pratiğin gerektirdiğinin aksine insanları insan olmayan canlılardan ve iç mekânı dış çevreden ayıran bir bariyer olarak değil, ekolojik bir aracı olarak kurgulanmaktadır (Canepa et al., 2022). Bu yaklaşımın benimsendiği tasarımlarda, binaların yüzeylerinde vejetatif dokular, bitkiler ve hayvanlar için yuvalama alanları ve mineral habitat zeminleri gibi öğelerin entegre edildiği uygulamalara yer verilmektedir. ChartierDalix'in (2020) geliştirdiği çok katmanlı cephe sistemi FAIRE de bu yaklaşımı örnekleyen bir prototip olarak görülebilir. Miselyum ve yosun kolonizasyonunu, ya da kuş yuvalamasını barındıracak şekilde tasarlanan beton tuğla yapı, kentsel biyoçeşitliliği artırmanın yanı sıra kentsel çevrenin iklim dirençliliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır (Görsel 5). İlgili örnekte olduğu gibi, duvarlara, çatı sistemlerine ya da cephe uygulamalarına entegre edilen geçirgen, organik ve inorganik sistemler, biyoçeşitliliği desteklemenin yanı sıra binaların enerji verimliliğini de arttırabilmektedir (Canepa vd., 2022, s. 243). Geçirgen ve kolonize edilebilir yüzeyler, binaların ısı performansını iyileştirerek enerji tüketimini azaltmakta; su ve karbon tutma kapasitelerini artırarak yapının çevreye olumsuz etkilerini asgariye indirmektedir. Bu yöntemle mimarinin, insan ve insan olmayan canlıların bir arada şekillendirdiği konforlu yaşam alanları yaratma kapasitesi geliştirilebilecektir. Bu çerçeveden hareketle, mimari pratiğin fiziksel barınma sağlamanın ötesinde, çevresel etkileşim ağları kuran çokturlu bir barınma pratiği olarak tanımlanması mümkün olacaktır.

Animal-Aided Design Studio'nun önerdiği hayvan temelli tasarım pratiği

bu yaklaşımın özgün bir uygulaması olarak değerlendirilebilir. Animal-Aided Design (AAD) yöntemi, kentsel çevrede belirli hayvan türlerinin ihtiyaçlarını doğrudan tasarım sürecine entegre eden bir yaklaşımdır. Yöntem, ekosistemleri desteklemek ve insan-hayvan etkileşimlerini güçlendirmek amacıyla, hedef belirlenen türlerin yaşam döngülerini kapsayan 'tür portreleri' aracılığıyla habitat gereksinimlerini mekânsal planlama ile bütünleştirir. AAD, seçilen hayvan türleri için barınma, üreme ve hareket alanları sağlayarak kent ekolojisinin biyolojik çeşitliliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu yöntem, herhangi bir mimari projeye uygulanabilmekte ve aynı zamanda AAD kriterlerine göre sertifikalandırılabilir. Sertifikasyon, arazinin ön değerlendirmesi, tür portrelerinin hazırlanması, inşaatın denetimi ve uygulama sonrası izleme içeren bir dizi aşamayı kapsamaktadır (Hauck ve Weisser, 2021). Kentleşmenin doğal habitat kaybına yol açan başlıca tehditlerden olduğu göz önüne alındığında (IUCN, 2023), AAD yöntemi, kentsel ekoloji bağlamında koruma biyolojisi için de uygulanabilir bir strateji sunmaktadır. İnsan dışı hayvan türlerinin mekânsal gereksinimlerini karşılamak için barınma alanları üretmeyi amaçlayan AAD yöntemi, mimarlığın çokturlu barınma pratiğine de katkıda bulunmaktadır.

5. Çokturlu Barınma Ortamı Olarak ODTÜ Kampüsü

Makale kapsamında ele alınan kuramsal çerçeve ve incelenen örneklerden yola çıkarak, çokturlu barınma yaklaşımının mevcut yapı çevreye uygulanabilirliğine dair ilke ve senaryoların geliştirilmesi önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Kampüsü, kohabitasyon ilkelerinin tartışılması ve geliştirilmesinde özgün bir çevre olarak değerlendirilebilir. Kampüs, ekolojik çeşitliliği açısından bilimsel birçok çalışma ve araştırmaya konu olmakla birlikte, üretilen bilimsel bilginin özellikle son dönemde geliştirilen mekânsal uygulamalara yeterli veri sağladığı ve dayanak alındığı söylenemez. Bu sorunsaldan hareketle geliştirilen çokturlu



kohabitasyon ilkeleri, kampüsteki biyoçeşitlilik ve ekosistemlerin desteklenmesi ve kampüs komünitesinin korunması yönünde katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

AAD yöntemini referans alan bu çalışma, kampüste var olan hayvan türlerinin barınma alanlarının tasarlanması ve çokturlu bir yaşam çevresi yaratılması için ilkeler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, ODTÜ Kampüsündeki ekosistemlerin dinamikleri sosyal ve biyolojik yönlerden incelenerek, hedef olarak belirlenen 12 türün her biri için belirli habitat ihtiyaçlarını karşılayacak tasarım ilkeleri önerilmektedir. Bu yöntemle, kampüs alanındaki doğal ve yapısal bileşenlerin birbirleriyle etkileşim içinde olması sağlanabilecek ve kohabitasyon sürecinde hayvanların ve insanların bir aradalığını mümkün kılacak geçirgen etkileşim alanları üretilebilecektir (Görsel 6). Belirli türlerin asgari insan müdahalesine, diğerlerinin ise insan etkileşimine daha yakın (ya da bağımlı) olması gibi farklı gereksinimler, tasarım sürecinin belirleyici unsurlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Hayvan biyoçeşitliliği paradigması için uygulanan AAD modeli kapsamında hayvan türlerine ait barınma birimlerinin tasarımında, hem ekoloji temelli yaban hayatı koruma hedefleri (örneğin, bölgeye endemik *euphydryas orientalis* türü), hem de kentsel fauna temelli toplumsal hedefler (sokak köpekleri ve kedileri gibi) seçilmektedir. Türlerin seçiminde temel kriter, kampüs sınırlarında insan

TÜRLER	HABİTAT GEREKSİNİMLERİ
KIRPI ERINACEUS CONCOLOR	KURU DALLAR, OTLAR VE ÇALILIKLARLA ÖRTÜLÜ BARINMA MEKANLARI, KIS UYKUSU ALANLARI, SINIRLI İNSAN ETKİLEŞİMİ
KIZIL TILKI VULPES VULPES	İNLER/TOPRAK ÖRTÜLÜ BARINMA MEKANLARI, YARI-GÖMÜLÜ YUVALAMA OYUKLUKLARI VE YOĞUN VEJETASYON BÖLGELERİ, DÜŞÜK İNSAN ETKİLEŞİMİ
PORSUK MELES MELES	YERALTI TÜNELLER/SET'LER, KORUNAKLI VE ÖRTÜLÜ BARINMA MEKANLARI, BAĞLANTILI HABİTATLAR, VEJETASYON ÇEŞİTLİLİĞİ, DÜŞÜK İNSAN ETKİLEŞİMİ
GELİNCİK MUSTELA NIVALIS	KORUNAKLI YUVALAMA OYUKLUKLARI, ÖRN: AĞAÇ KOVUKLARI, KAYA YİĞİNLERİ YA DA BİNA ALTILARI, AÇIK HABİTATLAR, SINIRLI İNSAN ETKİLEŞİMİ
TOSBAĞA TESTUDO GRAECA	NEMLİ, SICAK VE YUMUŞAK BARINMA MEKANLARI, BAĞLANTILI HABİTATLAR, DÜŞÜK İNSAN ETKİLEŞİMİ
YABANI TAVŞAN LEPUS EUROPAEUS	OTLAR VE ÇALILIKLARLA ÖRTÜLÜ SİĞ YUVALAMA OYUKLUKLARI, AÇIK VE BAĞLANTILI HABİTATLAR, VEJETASYON ÇEŞİTLİLİĞİ, SINIRLI İNSAN ETKİLEŞİMİ
KAFKAS SINCABI SCIURUS ANOMALUS	AĞAÇ KOVUKLARI VE DAR YUVALAMA OYUKLUKLARI, KABUKLU YEMİŞ AĞAÇLARI, DÜŞÜK İNSAN ETKİLEŞİMİ
KUŞLAR: EBABİL -KARA KIZILKUYRUK -BÜYÜK BAŞTANKARA -DAĞ SERÇESİ-KIRAZ KUŞU APUS APUS PHOENICULUS DOHLROSI PARUS MAJOR PASSER MONTANUS EMERIZA NORTULANA	BUDANMIŞ AĞAÇ VE ÖLÜ ODUN TOPLAMA NOKTALARI, AÇIK VE BAĞLANTILI HABİTATLAR, VEJETASYON ÇEŞİTLİLİĞİ, AĞAÇ YAPISI VE ÇIKMALARDA YUVALAMA ALANLARI
GÜZEL NAZUĞUM EUPHYDRYAS ORIENTALIS	AÇIK VE BAĞLANTILI HABİTATLAR, KONAK BİTKİLER VE VEJETASYON ÇEŞİTLİLİĞİ, DAR VE UZUN AÇIKLIKLI YUVALAMA OYUKLUKLARI, ÇİFTLEŞME VE KIŞLAMA ALANLARI
EVİL KÖPEK CANIS FAMILIARIS	ÜST ÖRTÜ KORUNAKLI BARINAKLAR, DOĞRUDAN BESİN TEDARİĞİ, YÜKSEK İNSAN ETKİLEŞİMİ
EVİL KEDİ FELIS CATUS	ÜST ÖRTÜ KORUNAKLI BARINAKLAR, KAPALI VE DAR MEKANLAR, DOĞRUDAN BESİN TEDARİĞİ, YÜKSEK İNSAN ETKİLEŞİMİ
BAL ARISI BOMBUS SP.	AÇIK VE BAĞLANTILI HABİTATLAR, DAR AÇIKLIKLI YUVALAMA OYUKLUKLARI, KONAK BİTKİLER VE VEJETASYON ÇEŞİTLİLİĞİ

topluluklarıyla halihazırda en yakın ilişki ağı kurmuş olma durumu olarak belirlenmiştir. Tasarım sürecinde, kampüste yer alan türlerin barınma ihtiyaçları, bitki örtüsü çeşitliliği, su kaynaklarının erişilebilirliği gibi unsurlar dikkate alınarak, seçilen her bir türün habitat gereksinimlerine uygun barınma ortamları tanımlanmaktadır (Görsel 7). Örneğin, kampüs sınırlarında barınan *vulpes vulpes*, *meles meles*, *testudo graeca* ve *sciurus anomalus* gibi bazı türler, minimal insan etkileşimi gerektiren, organik malzeme ile kaplanmış, sıkışık alanlarda barınma ihtiyacı duymaktadır. Öte yandan, *erinaceus concolor*, *mustela nivalis* ve *lepus europaeus* gibi bazı türler sınırlı insan etkileşimine sahip alanları tercih etmektedirler. Seçilen türler genelinde barınma gerekliliği olarak zengin bitki örtüsü çeşitliliği ve bağlantılı habitatların varlığının temel unsurlardan olduğu söylenebilir. Benzer şekilde, orman habitatlarının ve sucul

habitatların yanı sıra, hem açık alanlar, hem de bozkır gibi alçak alan bitki örtüsüne sahip sahalarda, kampüsteki birçok türün refahı için gerekli faktörler arasında yer almaktadır. Türlerin her biri açısından hayatta kalabilmek için stabil ve güvenilir su kaynaklarına ihtiyaç duyulmasına rağmen, bazı türler, örneğin *erinaceus concolor* ve *testudo graeca* için bu gereklilik hayati önem taşımaktadır. Bölgedeki otçul türler olan *testudo graeca*, *lepus europaeus*, *sciurus anomalus* ve *euphydryas orientalis* beslenmek için meyve ve yemiş veren bitki topluluklarını içeren bir peyzaja ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan, kampüs üzerinde insan topluluklarıyla daha bağımlı simbiyotik ilişkilerde olan evcilleşmiş türler (bkz. *canis familiaris* ve *felis catus*), kampüsün yoğun yapılaşma alanlarında besleme noktalarına ihtiyaç duymaktadırlar.

ODTÜ Ankara Kampüsü'ndeki on iki hedef türün gereksinimleri dikkate

alınarak geliştirilen ve mimari tasarım programına entegre edilmesi öngörülen kriterler, kampüs içerisinde çoktürü barınmanın desteklenmesi açısından önem teşkil etmektedirler. Belirlenen kriterler doğrultusunda, kampüste farklı ölçeklerde geliştirilecek mimari, idari, sosyal ve peyzaj uygulamalarıyla, hedef türler için barınma alanlarının üretilmesi önerilmektedir. Bu çoktürü barınma alanlarının kolektif bilince dayalı izleme ve bakım yöntemleriyle güncellenerek kampüsün ekolojik yapısına katkı sağlaması mümkün olabilecektir.

6. Sonuç

Barınma hakkını, ekosistemlerin ihtiyaçlarını ve çoktürü bileşenlerini kapsayacak şekilde ele almak, insan-merkezli olmayan bir adalet anlayışının yanı sıra farklı türden ekolojik paydaşların politik düzlemde tanınmalarını da gerektirmektedir. Bu bağlamda, ekolojik bileşenlere tanınan yasal hak süreçlerinin yanı sıra, katılımcı tasarım süreçleri ve çoktürü barınma yaklaşımları, yapı çevrenin yeniden düşünülmesinde hayati bir rol oynayacaktır. Söz konusu bu yaklaşımlar, Antroposen'de çevresel ve ekolojik adaletin sağlanabilmesi için mimarlık, tasarım ve şehir planlamasında radikal değişimlere işaret etmektedir.

Kohabitasyon ve çoktürü barınma pratikleri, ekolojik bir çerçeveden bakıldığında, insan ve doğa arasındaki sınırları geçirgenleştirerek, tüm ekolojik paydaşlar için adil ve sürdürülebilir habitatlar yaratmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, çoktürü kohabitasyon, sadece fiziksel değil, aynı zamanda etik bir sorumluluk alanı olarak, çoktürü yaşamı mümkün kılacak disiplinlerarası ve bütüncül bir tutum geliştirilmesini önermektedir.

Ekosistemlerle uyumlu tasarımlar geliştirilmesi, bir yandan yaşam alanlarının sürdürülebilirliğini artırırken, diğer yandan insan olmayan ekolojik halk ve insan arasında daha eşitlikçi, adil, sürekli ve kolektif ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlayacaktır. Söz konusu yaklaşım, kentsel biyoçeşitliliği etkin bir şekilde destekleyerek ve ekolojik dayanıklılığı artırarak çevresel krizlere karşı direnç oluştururken, mekânsal adaletin eşit düzlemde sağlandığı yapı çevreler üretmeyi

amaçlamaktadır. Bu bağlamda, mimarlık ve tasarım disiplinlerinin geleceği, sadece insanın değil, tüm ekolojik halkın yaşam ve barınma hakkını gözetken, çokturlu barınma ve katılımcı tasarım süreçlerine dayalı bir anlayışla şekillenmelidir. **■**

DİPNOTLAR

- 1 Dünya'nın ekosistem taşıma kapasitesi bakımından tanımlanmış dokuz gezegensel sınırdan altısını aşmış durumda olduğu ve bunun ekolojik denge açısından ciddi riskler taşıdığı ifade edilmektedir. Bu dokuz sınır; iklim değişikliği, yeni varlıklar, stratosferik ozon tabakası tükenmesi, atmosferik aerosol yüklenmesi, okyanus asitlenmesi, biyokimyasal akışlar, temiz su kullanımı, arazi sistemi değişimi ve biyosfer bütünlüğü olarak tanımlanmaktadır (Stockholm Resilience Centre, b.t.; Rockström vd., 2023).
- 2 Bkz. gezegensel kentleşme (Brenner ve Schmid, 2014).
- 3 Makalede ele alınan çalışma, yazarın Doç. Dr. Funda Baş Bütüner danışmanlığında 2023 yılında tamamlanan yüksek lisans tezine dayanmaktadır (Gören, 2023).
- 4 Antroposen, insan faaliyetlerinin ekosistemler, iklim ve biyosfer üzerindeki dönüştürücü etkilerini vurgulamak ve mevcut çağı Holosen'den ayırtmak amacıyla atmosfer kimyageri Paul J. Crutzen ve jeolog Eugene F. Stoermer tarafından 2000 yılında önerilmiş bir jeolojik çağ kavramıdır (Crutzen ve Stoermer, 2000, ss. 17-18).
- 5 "İnsan-dışı halk" ya da "ekolojik halk", makale kapsamında *ecological assemblage* kavramının Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır. "Nüfus" ya da "popülasyon" terimleri kavramın politik boyutunu ifade etmekte yetersiz kalırken, antropolog Anna Tsing'in (2015) "topluluk" teriminin sınırlı çağrışımlarını aşmak için kullandığı *assamblage*, söz konusu halkın ekolojik süreçlerde hem birey hem de topluluk düzeyinde etkin aktörler olduklarını temsil etmek için tercih edilmiştir.
- 6 Affective assemblage modeli, Deleuze ve Spinoza'nın ontolojik yaklaşımlarından beslenerek, hem canlı (*animate*) hem cansız (*inanimate*), hem insan (*human*) hem de insan-dışı (*nonhuman*) öznelere bir arada politik bir bütünlük oluşturduğu bir kavramsal çerçeve sunar. Bu model, varlıklar arasındaki ilişkilerin, güçlerin ve etkilenimlerin heterarşik bir düzende şekillendiğini savunur (Kodalak, 2018; Kodalak, 2021).
- 7 Nesne Yönelimli Ontoloji'nin (NYO) kökenleri, Heidegger'in varlık ve nesneler üzerine yaptığı felsefi sorgulamalara dayanmaktadır. Bu yaklaşım, Heidegger'in "aletlerin varlığı" (*tool-being*) kavramından esinlenerek Graham Harman tarafından geliştirilmiştir. NYO, nesnelerin yalnızca insan algısıyla sınırlı olmadığını ve kendi içsel varoluşlarına sahip olduklarını savunarak bu ontolojinin temelini oluşturur (Heidegger, 1962; Harman, 2002).
- 8 Ekoloji biliminde "ekosistem" in dört bileşeni; biyolojik unsurlar, fiziksel unsurlar, biyolojik etkileşimler ve fiziksel reaksiyonlar olarak tanımlanmaktadır (Odum, 1971).
- 9 Spinoza, içkinlik anlayışı doğrultusunda doğayı, tek bir varlık birimi olarak ele almakta ve onu, birbirine bağlı ve etkileşimli bir ağ olarak tasvir etmektedir. Kodalak, Spinozist ontolojiyi temel alarak mimarinin, doğanın ve tüm biricik varlıkların doğrudan ve kesintisiz bir uzantısı olduğunu ileri sürer. Kodalak'a göre Spinoza, insanı doğanın için bir uzantısı olarak tarif eder; "insan, hayvan, bitki, canlı, cansız—istisnasız tüm varlıkların doğanın sürekliliği içinde zuhur eden biricik hayatıyetleri dolayısıyla birbirine hemzemin olduklarını" savunur (Kodalak, 2018; Kodalak, 2021; Spinoza, 1985).
- 10 *Sympoiesis (making-with)*: Hiçbir şey kendini yaratmaz, hiçbir şey gerçekte otopoetik veya kendi kendini örgütleyen değildir (Haraway, 2016).
- 11 Morton'un (2010) ekolojik düşüncenin merkezindeki karşılıklı bağımlılığı vurgulayan, tüm canlı ve cansız

varlıkların birbirine bağlı olduğu bir ağ olan *mesh* konseptidir.

- 12 Etimolojik tanım Paquot (2007) ve Arcand ve Germain (2015)'dan alıntıdır (Paquot, 2007, ss. 7-16; Arcand ve Germain 2015, s. 5).
- 13 Britanyalı tasarımcı Thomas Thwaites'e (2020) göre, ekolojide her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu kabulü göz önüne alındığında, kaçınılmaz olarak hiçbir şeye zarar vermemenin de mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Thwaites, bu bağlantısallık içinde insan eylemlerinin her zaman bir başka varlık ya da sistem üzerinde etkili olduğunu vurgular. Bu noktada ekolojik bilincin temel işlevi bir nevi neye, ne kadar, nasıl ve nerede zarar vereceğine karar verme eylemine evrilmiş olur (Thwaites, 2020, s. 50).

KAYNAKLAR

- ARCH+. (2022). *ARCH+ 247. COHABITATION*. Arch+ Verlag. ISBN 978-3-931435-70-7.
- Aksoy, H. (2022). Olafur Eliasson'un sanatında bir ortaklık alanı olarak doğanın yeniden üretimi. *İnsan Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 41-61.
- Animal Domesticity. (2020). *Critters Black Den*. Erişim tarihi 16 Ocak 2023, <https://animaldomesticity.eu/Critters-Black-Den>
- Arcand, S., ve Germain, A. (2015). *Travailler et cohabiter*. Presses de l'Université Laval.
- Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke University Press.
- Brenner, N. (2014). *Implosions/explosions towards a study of planetary urbanization*. Berlin: Jovis Publication.
- Brenner, N. ve Schmid, C. (2014). Planetary urbanization. N. Brenner (Ed.) *Implosions / explosions towards a study of planetary urbanization* içinde (ss. 160-163). Berlin: Jovis Publication.
- Canepa, M., Mosca, F., Barath, S., Changenet, A., Hauck, T. E., Ludwig, F., Rocciotello, E., Pianta, M., Selvan, S. U., Vogler, V. ve Perini, K. (2022). Ecologies, beyond greening: A multi-species approach for urban design. *AGATHON | International Journal of Architecture, Art and Design*, 11(online), 238-245. doi: 10.19229/2464-9309/11212022.
- ChartierDalix (Ed.). (2020). *Hosting life: Architecture as an ecosystem*. Park Books.
- Chayaamor-Heil, N. ve Vitalis, L. (2021). Biology and architecture: An ongoing hybridization of scientific knowledge and design practice by six architectural offices in France. *Frontiers of Architectural Research*, 10(2), 240-262. <https://doi.org/10.1016/j.foar.2020.10.002>
- Crutzen, P. J. ve Stoermer, E. F. (2000). The 'Anthropocene'. *Global Change Newsletter*, 41, 17-18.
- Dreyer, I. ve Schmidt, D. (2022, 17 Mayıs). *The Parliament of spiders and worms*. Earth Island Journal. Erişim tarihi 10 Şubat 2025, <https://www.earthisland.org/journal/index.php/articles/entry/the-parliament-of-spiders-and-worms>
- Eliasson, O. (2021). *Life*. Fondation Beyeler. Erişim tarihi 10 Şubat 2025, <https://life.fondationbeyeler.ch/en/>
- Gören, E. (2023). *Cohabitation as a project for post-anthropocenic architecture: Strategizing for an urban symbiosis* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Haeckel, Ernst. (1866). *Generelle morphologie der organismen*. Allgemeine grundzüge der organischen formen-wissenschaft, mechanisch begründet durch die von Charles Darwin reformirte descendenztheorie. G. Reimer. <https://doi.org/10.5962/bhl.title.3953>
- Haraway, D. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.
- Harman, G. (2002). *Tool-Being: Heidegger and the metaphysics of objects*. Open Court Publishing.
- Harvey, D. (1973). *Social justice and the city*. The Johns Hopkins University Press.
- Harvey, D. (2009). *Social justice and the city*. University of Georgia Press.
- Hauck, T. E., ve Weisser, W. W. (2015). *AAD Animal-Aided Design*. ISBN 978-3-00-047519-1

- Hauck, T. E. ve Weisser, W.W. (2021). The architecture of cohabitation - Seven theses. *TOPOS*, 117, 46- 49.
- Heidegger, M. (1962). *Being and time*. New York: Harper ve Row.
- Hutchison, A. (2014). The Whanganui River as a legal person: Transcending human-centered law. *Alternative Law Journal*, 39(3), 179-182. <https://doi.org/10.1177/1037969X1403900309>
- IUCN (International Union for Conservation of Nature). (2023, 31 Ekim). *Cities and nature*. Erişim tarihi 10 Şubat 2025, <https://iucn.org/resources/issues-brief/cities-and-nature>
- Kodalak, G. (2018). Spinoza, heterarchical ontology, and affective architecture. B. Lord (Ed.) *Spinoza's Philosophy of Ratio* içinde (ss. 89-107). Edinburgh University Press.
- Kodalak, G. (2021). Spinoza's affective aesthetics: Art and architecture from the viewpoint of life. *Interstices: Journal of Architecture and Related Arts*, 21(21), 64-72. <https://doi.org/10.24135/ijara.vi.674>
- Kolbert, E. (2014). *The sixth extinction: An unnatural history*. Henry Holt and Company.
- Latour, B. (1999). *Pandora's hope: Essays on the reality of science studies*. Harvard University Press.
- Moore, J. W. (Ed.) (2016). *Anthropocene or capitalocene? Nature, history, and the crisis of capitalism*. PM Press.
- Morton, T. (2010). *The ecological thought*. Harvard University Press.
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and ecology after the end of the world*. University of Minnesota Press.
- Morton, T. (2021). *All art is ecological*. Penguin Books.
- Odum, E. P. (1971). *Fundamentals of ecology* (Third edition). Philadelphia: W.B. Saunders co.
- Orff, K. (2016). *Toward an urban ecology: SCAPE*. The Monacelli Press.
- Organismendemokratie. (b.t.). *Canlılar demokrasisi*. Erişim tarihi 10 Şubat 2025, <https://organismendemokratie.org/>
- Paquot, T. (2007). Introduction. «Habitat», «habitation», «habiter», précisions sur trois termes parents. T. Paquot, M. Lussault, C. Younes (Ed.), *Habiter, le propre de l'humain: Villes, territoire et philosophie* içinde (ss. 7-16). La Découverte. <https://doi.org/10.3917/dec.paquo.2007.01.0007>
- Rockström, J., Gupta, J., Qin, D. vd. (2023). Safe and just Earth system boundaries. *Nature*, 619, 102-111.
- Sijmons, D. (2020). In the Anthropocene, Site matters in four ways. C. J. Burns ve A. Kahn (Ed.) *Site Matters: Strategies for uncertainty through planning and design* içinde (ss. 110-130). New York: Routledge.
- Spinoza, B. (1985). *Ethica Opera Posthuma*. E. Curley (Ed.). *The collected works of Spinoza, Volume I* içinde (ss. 1-506). Princeton University Press.
- Stockholm Resilience Centre. (b.t.). *Planetary boundaries*. Stockholm University. <https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries.html>
- Stauffer, R. C. (1957). Haeckel, Darwin, and ecology. *The Quarterly Review of Biology*, 32(2), 138-144.
- Studio Olafur Eliasson. (2021). *Life*. [Fotoğraf]. <https://olafureliasson.net/artwork/life-2021/>
- Thwaites, T. (2020). 'Zarar verme', 'her şey birbiriyle bağlantılıdır' ve diğer lüzensüz aförizmalar. E. Gönlügür ve A. E. Kurtgözü (Ed.). *İyi Tasarım 'Döngü'*. İzmir Akdeniz Akademisi Yayınları.
- Tsing, A. L. (2015). *The Mushroom at the end of the world: On the possibility of life in capitalist ruins*. Princeton University Press.
- Weisser, W. W., Hensel, M. U., Barath, S. vd. (2022). Creating ecologically sound buildings by integrating ecology, architecture, and computational design. *People and Nature*, 5(1), 4-20.

SOL ÜSTTE Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kampüsü üzerindeki on iki hedef tür için önerilen habitat birimleri (Gören, 2023, s. 139) (Görsel 7).

Geçici Barınma İçin Sürdürülebilirlik ve Mobiliteyi Birleştiren Yenilikçi Tasarım Önerisi

Sadık Akşar, Rengin Beceren Öztürk

MAKALENİN ADI **Geçici Barınma İçin Sürdürülebilirlik ve Mobiliteyi Birleştiren Yenilikçi Tasarım Önerisi**
Innovative Design Proposal for Temporary Housing Combining Sustainability and Mobility

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-2 (126), 58-69**

MAKALENİN YAZARLARI **Sadık Akşar**, Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Yapı Bilgisi Bilim Dalı; **Rengin Beceren Öztürk**, Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **25.12.2024**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **25.03.2025**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **sadikaksar@gmail.com;**
renginb@uludag.edu.tr

ORCID **0000-0003-0583-4197;**
0000-0001-6259-3364

Öz Geçici barınma ihtiyaçlarının ve örneklerinin incelenmesi, esnek, taşınabilir ve sürdürülebilir bir tasarım geliştirilmesi çalışmanın amacıdır. Afet sonrası barınma, mülteci kampları ve mevsimlik işçi konaklamaları gibi senaryolara odaklanılarak, geri dönüştürülmüş malzemeler kullanılarak çevre dostu geçici barınma tasarımı oluşturulacaktır. Modüler ve çok işlevli tasarımlar, farklı kullanıcı gruplarına uyarlanabilir özellikler sunacaktır. Tasarımda, barınma ihtiyaçlarını karşılamının ötesinde, çevresel etkilerin azaltılması hedeflenmektedir.

ANAHTAR KELİMELER Geçici barınma üniteleri, sürdürülebilir tasarım, mobil tasarım, esnek kullanım, çevre dostu malzemeler

1 Giriş

Barınma, tarih boyunca insanlığın temel gereksinimlerinden biri olmuştur. Yerleşik yaşama geçişle birlikte barınma ihtiyacı kalıcı yapılara dönüşse de, kriz durumlarında geçici barınma çözümleri önemli bir gereklilik olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte, büyük krizlerde geçici barınma problemleri gündeme gelmiştir. Sanayi Devrimi sonrası şehirlerdeki işçi hareketliliği ve konut yetersizliği, geçici konut çözümlerine yönelik ilk yaklaşımları doğurmuştur (Johnson, 2007).

1976'daki UN HABITAT I Konferans'ta yaşam kalitesini artırma hedefiyle *adequate shelter* (yeterli barınma) kavramı onurlu, güvenli yaşam alanı olarak tanımlanmış ve herkesin barınma hakkı vurgulanmıştır (United Nations, 1976). Ancak, yarım yüzyıl sonra dünya genelinde bir milyardan fazla kişi adil olmayan koşullarda yaşamaktadır (Farha, 2019). 2015'te açıklanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKH), SKH 11 ile herkesin uygun, güvenli ve ekonomik barınma hakkına erişimini hedeflemektedir (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2024).

20. yüzyılda iki dünya savaşı, geçici barınma tasarımlarının gelişimini hızlandırmıştır ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, prefabrik ve taşınabilir yapılar kullanılarak gerçekleştirilen yeniden inşa süreci farklı bir boyut kazanmıştır (Mira, Thrall ve De Temmerman, 2014; Patel ve Hastak, 2013). Geçici barınma

çözümleri, yalnızca fiziksel sığınak sağlamanın ötesine geçerek sosyal, ekonomik ve çevresel etkilerle daha geniş bir bağlamda ele alınmış, hızlı kurulum, taşınabilirlik ve çevresel sürdürülebilirlik gibi özelliklerle öne çıkmıştır.

Geçici barınma tasarımları, yalnızca fiziksel barınak sağlamakla kalmayıp, taşınabilirlik ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle uzun vadeli çözümler sunmaktadır. Tasarımda esneklik, farklı kullanıcı ihtiyaçlarına uyum sağlar, dayanıklılık ise uzun vadeli kullanımı destekler. Geri dönüştürülebilir malzemeler, çevresel etkilerin azaltılmasında kritik bir rol oynar (Abanoz ve Vural, 2023; Mira, Thrall ve De Temmerman, 2014). Günümüzde geçici barınma çözümleri modüler yapılar olarak ele alınmakta ve taşınabilir, depolanabilir özellikler kazandırılmaktadır. Bu yaklaşım, geçici barınmayı sürdürülebilir ve uzun vadeli bir yaşam alanı olarak yeniden tanımlamaktadır.

Bu çalışma, geçici barınma tasarımlarında esneklik, modülerlik ve sürdürülebilirlik ilkelerini birleştirerek etkili çözümler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Literatür, esnek tasarımların kullanıcı ihtiyaçlarına uyumda, sürdürülebilir malzeme kullanımının ise çevresel etkileri azaltmada kritik rol oynadığını vurgulamaktadır (Abanoz ve Vural, 2023; Mira, Thrall ve De Temmerman, 2014).

Çalışmada, geçici barınma çözümlerinin tasarımını ele alırken, literatür taraması ve vaka analizleri kullanılacaktır. Geçici barınma

çözümlerinin tarihsel ve çağdaş örnekleri incelenerek, farklı coğrafi ve sosyoekonomik bağlamlardaki başarılı uygulamalar değerlendirilecektir. Ayrıca, sürdürülebilirlik ve modülerlik ilkelerinin geçici barınma tasarımlarındaki etkileri analiz edilecektir. Bu yaklaşım, geçici barınma ihtiyaçlarını karşılamak için yeni ve etkili çözümler geliştirmeyi hedeflemektedir.

2. Geçici Barınma: Kavramsal Çerçeve

Barınma, yalnızca fiziksel koruma sağlamanın ötesinde, güvenlik, mahremiyet ve aidiyet duygularını destekleyen temel bir insan ihtiyacıdır. Tarihsel süreçte barınma biçimleri, iklim, coğrafya, kültür ve ekonomik koşullara bağlı olarak evrim geçirmiştir (Beyatlı, 2010). Günümüzde barınma, sosyal, çevresel ve ekonomik bileşenleriyle ele alınan çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Afetler, temel gereksinimlerin karşılanmasını zorlaştıran ve toplumsal yapıyı derinden etkileyen olaylardır. Bunun gibi acil durumlarda geçici barınma ihtiyacı, yalnızca fiziksel barınak sağlamakla sınırlı olmayıp, psiko-sosyal iyilik hali ve toplumsal düzenin yeniden inşası açısından da kritik bir öneme sahiptir (Efe ve Dostoğlu, 2022). Bu nedenle, geçici barınma çözümlerinin sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olması ve büyük afetlerde ortaya çıkan geniş çaplı barınma ihtiyacını karşılayabilecek uzun vadeli planlamalarla ele alınması gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Afet Yardım Koordinasyon Ofisi'ne (UNDRO) göre, acil durum barınakları yalnızca fiziksel koruma sağlamakla kalmayıp, bireylerin duygusal güvenlik ve mahremiyet ihtiyaçlarını da karşılamaktadır (UNDRO, 1982). Benzer şekilde, Sphere Projesi, herkesin yeterli barınma hakkına sahip olduğu ilkesini benimsemekte, ancak İnsani Yardımda Hesap Verebilirlik ve Performans için Aktif Öğrenme Ağı (ALNAP) raporu, tek tip bir barınma çözümünün bulunmadığını ve geçici barınma stratejilerinin yerel koşullara uygun şekilde geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (ALNAP, 2015; Sphere Association, 2018).

Geçici barınma çözümlerinin yalnızca fiziksel barınak sağlamaktan öte, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği

destekleyerek toplulukların uzun vadeli iyileşme sürecine katkıda bulunması gerekmektedir. Charlesworth (2014), krizlerden etkilenen topluluklar için mimarlık pratiğinin özel tasarım yaklaşımlarını içermesi gerektiğini belirtmektedir. Geçici barınma çözümleri, afetzedelerin hızlıca günlük hayata adapte olmasını sağlamalı ve toplumsal dayanışmayı desteklemelidir (Abanoz ve Vural, 2023).

Tasarım esnekliği, sürdürülebilir malzeme kullanımı ve kullanıcı odaklı yaklaşımlar, afet sonrası barınma çözümlerinin etkinliğini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. UNHCR (2021), barınma alanlarının güvenli, onurlu ve çevreye duyarlı bir şekilde tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır (UNHCR, 2021).

3. Tasarım Yaklaşımları ve İlkeler

Geçici barınma tasarımları, afetler, savaşlar ve zorunlu göç gibi acil durumlarda hızlı, verimli ve sürdürülebilir çözümler sunmak amacıyla geliştirilmiştir. Bu tasarımlar, esneklik, mobilite, sürdürülebilirlik ve kullanıcı odaklılık gibi temel ilkelere dayanarak çevresel ve sosyal açıdan etkili çözümler sunar.

Esneklik ve Modüler Tasarım: Geçici barınma ünitelerinin tasarımında esneklik, hızla değişen koşullara uyum sağlama gerekliliği nedeniyle kritik öneme sahiptir. Modüler tasarım, bu esnekliği sağlayarak farklı ihtiyaçlara göre kolayca dönüştürülebilir, birleştirilebilir ve düzenlenebilir yapılar oluşturur. Afet sonrası barınma ihtiyacına hızlı yanıt verilmesi, modüler sistemlerin en büyük avantajlarından biridir (Beyatlı, 2010).

Mobilite ve Taşınabilirlik: Geçici barınma ünitelerinin taşınabilir olması, afet bölgelerine hızlı sevkiyat ve yerinde kurulum açısından büyük önem taşır. Taşınabilir yapılar, operasyonel verimliliği artırarak müdahale süresini kısaltır. Ayrıca, bu yapılar yerel kullanıcılar tarafından kolayca monte edilebilir, bu da pratiklik ve lojistik açıdan önemli bir avantaj sağlar (Dikmen, 2005).

Sürdürülebilirlik: Çevresel etkilerin en aza indirilmesi ve kaynakların verimli kullanılması, geçici barınma tasarımlarında sürdürülebilirliğin temel

unsurlarıdır. Yenilenebilir malzemelerle inşa edilen, geri dönüştürülebilir ve düşük maliyetli yapılar, çevresel sürdürülebilirliği destekler. Aynı zamanda, enerji verimliliğini artıran yapım teknikleri operasyonel maliyetleri düşürerek ekonomik sürdürülebilirliği de güçlendirir (Mancini vd., 2019; Yüksel ve Limoncu, 2013).

Kullanıcı Odaklı Tasarım: Geçici barınma üniteleri, yerleşim yapan kişilerin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmalıdır. Konfor, mahremiyet ve güvenlik gibi unsurlar göz önünde bulundurularak yaşam kalitesini artıran çözümler üretilmelidir (Yılmaz, 2021).

Geçici barınma ünitelerinin tasarımında esneklik, mobilite, sürdürülebilirlik ve kullanıcı odaklılık ilkeleri yalnızca acil barınma sağlamayı amaçlamaz, aynı zamanda uzun vadeli çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği de destekler. Bu tasarım ilkelerinin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile bağlantısı, geçici barınma sistemlerinin daha geniş bir sürdürülebilir kalkınma perspektifiyle ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu tür tasarımlar, afetlerden etkilenen toplulukların daha sürdürülebilir bir geleceğe yönelmelerine katkı sağlar.

4. Mevcut Çözümler ve Başarılı Uygulamalar

Geçici barınma çözümleri, doğal afetler, savaşlar ve zorunlu göç gibi kriz durumlarında yerinden edilmiş bireylerin temel barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu çözümler, farklı bölgelerdeki çeşitli ihtiyaçlara göre şekillenmekte ve başarıları hız, maliyet, malzeme kullanımı, dayanıklılık ve kullanıcı memnuniyeti gibi kriterlere göre değerlendirilmektedir (Görsel 1).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), afet sonrası barınma çözümlerini dört temel kategori altında sınıflandırmaktadır: çadırlar ve/veya plastik örtüler, barınak kitleri, prefabrik barınaklar ve uygun maliyetli kiralamar. Bu çözümler, sağladıkları avantajlar ve karşılaştıkları sınırlılıklar bağlamında UNHCR tarafından kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir (UNHCR, 2025). Afet senaryoları ve insani krizler doğrultusunda dünya genelinde farklı geçici barınma projeleri geliştirilmiştir.

Bu projelerin seçiminde belirli

	 AİLE ÇADIRI	 BARINMA KİTİ (Konteyner)	 PREFABRİK YAPI	 UYGUN FİYATLI KONUT
Avantajlar	Hafif, kolay taşınabilir, düşük maliyetli ve hızlı bir şekilde temin edilebilir.	Modüler yapısı sayesinde farklı ihtiyaçlara göre uyarlanabilir. Kullanıcı katılımıyla kurulabilir, böylece öz yeterlilik teşvik edilir.	Kalıcı ve dayanıklı çözümler sunar, yüksek konfor sağlar.	Yerel konut kaynaklarını kullanarak yerleşim sürecini hızlandırır.
Dezavantajlar	Dayanıklılığı sınırlı, uzun vadeli kullanım için uygun değil ve yatırım performansı zayıf.	Kurulum sürecinde teknik desteğe ihtiyaç duyulabilir.	Üretim maliyetleri ve lojistik süreçler daha karmaşıktır.	Mevcut konut stokunun sınırlı olduğu bölgelerde uygulanabilirliği düşüktür.
İlgili SKH'lar	SKH 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) ve SKH 13 (İklim Eylemi), acil durumlarda geçici barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik çözümleri destekler.	SKH 12 (Sorumlu Tüketim ve Üretim), yeniden kullanılabilir bileşenlerin kullanımını teşvik eder.	SKH 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), yenilikçi üretim ve inşaat süreçlerini destekler.	SKH 1 (Yoksulluğa Son) ve SKH 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması), yerinden edilmiş toplulukların sosyoekonomik entegrasyonuna katkı sağlar.

SOLDA Avantajlarına ve dezavantajlarına göre barınma yöntemleri (UNHCR, 2021) (Görsel 1).

ölçütler esas alınmaktadır. Öncelikle, acil durumlarda barınakların hızlı bir şekilde kurulabilmesi, müdahale sürecinin etkinliği açısından kritik bir faktördür. Bununla birlikte, düşük maliyetli olmaları ve geniş kitlelere ulaşabilmeleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Geçici barınma çözümlerinin uzun vadeli kullanıma uygunluğu, yapısal dayanıklılık bağlamında analiz edilirken, malzeme kullanımında ise sürdürülebilir ve yerel kaynakların tercih edilmesi, çevresel etki ve bölgesel uygunluk açısından önemli bir parametre olarak öne çıkmaktadır.

4.1. Dünyadan Örnek Geçici Barınma Projeleri

Afet ve kriz durumlarında geçici barınma çözümlerinin etkinliği, belirli temel kriterlere bağlı olarak değerlendirilmektedir. Bu kriterler arasında dayanıklılık, hızlı kurulum, taşınabilirlik ve sürdürülebilirlik gibi unsurlar yer almaktadır. Seçilen projeler, farklı afet senaryolarına yönelik sundukları çözümler doğrultusunda ele alınmış ve her birinin belirli bir ihtiyaca yanıt verdiği tespit edilmiştir.

Dayanıklılık ve modüler kullanım: Better Shelter

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) ve IKEA Foundation tarafından geliştirilen Better Shelter, uzun süreli kullanıma uygun, modüler ve dayanıklı bir barınma çözümü sunmaktadır. Geleneksel çadırlara kıyasla daha sağlam bir yapı malzemesi kullanılarak tasarlanan bu barınaklar, farklı afet ve kriz senaryolarına uyarlanabilir olmasıyla öne çıkmaktadır. Ayrıca, güneş enerjisi entegrasyonu sayesinde elektrik erişimi kısıtlı olan bölgelerde sürdürülebilir bir yaşam alanı

oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Ancak, yüksek maliyetleri nedeniyle geniş çaplı uygulamalarda ekonomik bir seçenek sunmaması, en önemli dezavantajlarından biri olarak değerlendirilmektedir (UNHCR, 2025).

Acil müdahale ve hızlı kurulum: ShelterBox

Afet bölgelerinde hızla barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla geliştirilen ShelterBox, çadır ve temel yaşam malzemelerinden oluşan bir kit içermektedir. Bu çözüm, acil durumlarda en kısa sürede barınma imkânı sunmasıyla öne çıkmaktadır. Özellikle depremler, sel felaketleri ve ani yerinden edilmeler gibi hızlı müdahale gerektiren durumlarda etkin bir seçenek olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, geçici kullanım için tasarlandığından uzun vadeli barınma ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmaktadır (ShelterBox, 2020).

Taşınabilirlik ve pratik kullanım: Uber barınağı

Uber Barınağı, kolay montajı ve taşınabilirliği ile özellikle mülteciler veya afet nedeniyle evsiz kalan bireyler için pratik bir barınma çözümü sunmaktadır. Tek kişi veya küçük gruplar tarafından taşınabilir olması, bireysel kullanım açısından avantaj sağlamakta ancak geniş kitlelere yönelik toplu barınma ihtiyacına yanıt vermede yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla, afet sonrası dağıtımı ve büyük ölçekli kullanımı sınırlı olsa da bireysel barınma gereksinimleri için uygun bir çözüm sunduğu belirtilmektedir (Smith, n.d.).

Yeniden kullanılabilirlik ve sürdürülebilirlik: Metal sandviç panel sistem

2010 yılında Pakistan'daki sel felaketinde kullanılan Metal Sandviç Panel Sistem, yeniden kullanılabilir malzemelerden üretilmesi ve çevresel

sürdürülebilirliği destekleyen bir yapı sunması nedeniyle tercih edilmiştir. Geçici barınakların kalıcı yapılara dönüştürülebilmesi açısından önemli bir örnek teşkil eden bu sistem, taşınabilirliği ve dayanıklılığı ile afet sonrası uzun vadeli çözüm arayışlarında öne çıkmaktadır. Çoğu geçici barınma modeli, kullanım süresi dolduğunda atık oluştururken, bu sistem geri dönüştürülebilir ve tekrar kullanılabilir malzemelerle tasarlanmış olması nedeniyle daha sürdürülebilir bir alternatif olarak değerlendirilmektedir (United Nations Children's Fund, 2011).

Ekonomik ve mahremiyet sağlayan alternatif: Karton uyku kapsülleri

2021 yılında OPA Studio tarafından geliştirilen Karton Uyku Kapsülleri, düşük maliyetli ve taşınabilir bir barınma çözümü sunması nedeniyle afet sonrası acil barınma ihtiyacı için dikkate alınmaktadır. Özellikle kalabalık barınma alanlarında bireysel mahremiyet ihtiyacını karşılamak üzere tasarlanmış olması, bu modelin öne çıkan özellikleri arasındadır. Hafif malzemelerden üretilmesi, kolay taşınabilir olması ve ekonomik olması avantaj sağlarken, dış etkenlere karşı dayanıklılığının sınırlı olması nedeniyle uzun süreli barınma için yeterli bir çözüm sunmadığı belirtilmektedir (Katsikopoulou, 2021).

Seçilen projeler, afet ve kriz durumlarında geçici barınma ihtiyacına yönelik farklı çözümler sunmakta ve her biri belirli kriterler doğrultusunda değerlendirilerek uygulanmaktadır. Better Shelter, uzun ömürlü ve modüler yapısı ile geniş kullanım alanı sağlarken, ShelterBox, afet sonrası en hızlı müdahale gerektiren durumlar için ideal bir çözüm sunmaktadır. Uber Barınağı, bireysel kullanım açısından avantajlı bir model olarak öne çıkarken, Metal Sandviç Panel Sistem, sürdürülebilirliği

ve yeniden kullanılabilirliği ile dikkat çekmektedir. Karton Uyku Kapsülleri ise ekonomik, taşınabilir ve mahremiyet sağlayan bir seçenek sunarak kitlesel barınma alanlarında bireysel ihtiyaçlara çözüm üretmektedir. Bu projeler, afet sonrası barınma politikaları açısından farklı yaklaşımlar içermekte olup, geçici barınma sistemlerinin geliştirilmesinde önemli referans noktaları oluşturmaktadır.

4.2. Türkiye'deki Geçici Barınma Uygulamaları

Türkiye'de afet sonrası geçici barınma, doğal afetlerin sıkça yaşandığı bir coğrafyada afet yönetimi açısından kritik bir konu olarak öne çıkmaktadır. Afetler sonucunda bireylerin yerinden edilmesi, acil barınma ihtiyacını ortaya çıkarmakta ve bu durum, geçici barınma alanlarının etkin planlanmasını ve yönetilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu alanların konumu, kapasitesi ve altyapı özellikleri, afetzedelerin güvenliğini sağlamak ve temel ihtiyaçlarını karşılamak açısından büyük önem taşımaktadır (Dayanır vd., 2022; Düzleme ve Demircan, 2024).

Türkiye'de geçici barınma alanları, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından belirlenen ulusal ölçütlere dayandırılmaktadır. Ancak bu ölçütlerin uygulanabilirliği ve etkinliği konusunda eleştiriler bulunmaktadır (Dayanır vd., 2022). Su, elektrik, sağlık hizmetleri ve güvenlik gibi temel altyapı unsurlarının sağlanmasında yaşanan gecikmeler, afetzedelerin yaşam koşullarını doğrudan etkilemektedir. Bu hizmetlerin zamanında sağlanamaması, barınma alanlarının işlevselliğini kısıtlayan önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir (Günaydın ve Şahin, 2023).

Afet sonrası geçici barınma süreçleri, planlama, tasarım ve uygulama aşamalarında karşılaşılan zorluklar nedeniyle karmaşık bir yapı sergilemektedir. Altyapı hizmetlerinin eksikliği, geçici barınma alanlarının uygun şekilde konumlandırılmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye'de afet sonrası geçici barınma çözümleri sürdürülebilirlik ve hız açısından değerlendirilmekte olup, bu süreçlerin daha etkin yönetilmesi, toplumun afetlere karşı daha dirençli hâle gelmesini sağlayacaktır.

Sürdürülebilir malzeme kullanımı: Shigeru Ban'ın kâğıt kütük evi

1999 Marmara Depremi sonrasında uygulanan Shigeru Ban'ın "Kâğıt Kütük Evi", geri dönüştürülebilir malzemeler kullanılarak çevresel sürdürülebilirlik sağlamayı amaçlayan yenilikçi bir geçici barınma çözümü olarak öne çıkmaktadır. Hafif ve dayanıklı kâğıt tüplerden inşa edilen bu yapı, kısa sürede kurulabilmesi ve çevre dostu

uygulanabilirliği ile dikkat çekmektedir (Avlar, Limoncu ve Tızman, 2023).

Esnek ve Hızlı Çözüm: Readybox

Afet sonrası acil barınma ihtiyacına yönelik geliştirilen Readybox, yalnızca 30 dakika içinde kurulabilen ve farklı iklim koşullarına uyum sağlayabilen yenilikçi bir çözüm olarak tasarlanmıştır. Yüksek yalıtım özellikleri sayesinde farklı hava koşullarında güvenli bir barınma alanı sunmakta ve

“AFETLER SONUCUNDA BİREYLERİN YERİNDEN EDİLMESİ, ACİL BARINMA İHTİYACINI ORTAYA ÇIKARMAKTA VE BU DURUM, GEÇİCİ BARINMA ALANLARININ ETKİN PLANLANMASINI VE YÖNETİLMESİNİ ZORUNLU KILMAKTADIR”

olması nedeniyle dikkat çekmiştir. Aynı zamanda, düşük maliyetli bir çözüm sunmasıyla afet sonrası acil barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik başarılı bir örnek teşkil etmektedir (Stevens, 2018).

Modüler ve uzun vadeli kullanım: İBB Hatay Geçici Yaşam Merkezi

Hatay depremi sonrasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından inşa edilen Hatay Geçici Yaşam Merkezi, uzun vadeli kullanım için tasarlanmış modüler bir sistem sunmaktadır. Afetzedelerin uzun süreli barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla planlanan bu merkez, 4 ila 6 yıl arasında kullanılabilecek şekilde tasarlanmıştır. Modüllerin yerleşimi, yerel halkın "havuş" olarak adlandırdığı geleneksel avlu düzenine uygun biçimde yapılandırılmış ve böylece sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmiştir (Cansız, 2024).

Hızlı kurulum ve taşınabilirlik: CLT E-BOX

CLT E-BOX, saha dışında ön üretim yöntemiyle hazırlanarak afet bölgelerine hızla taşınabilen ve kısa sürede kurulabilen bir geçici barınma çözümü olarak öne çıkmaktadır. Özellikle modüler yapısı sayesinde kolay taşınabilirlik ve esnek kullanım avantajları sunmaktadır. Çadır kullanımını azaltarak daha dayanıklı ve uzun süre kullanılabilir barınma alanları sağlamayı amaçlayan CLT E-BOX, sürdürülebilir malzeme tercihleri ve hızlı

taşınabilir yapısıyla afet bölgelerinde hızla uygulanabilmektedir. Depolama ve lojistik açısından da verimli bir sistem sunan Readybox, geçici barınma alanlarının daha etkin planlanmasına katkı sağlamaktadır (Yengül ve Yavuz, 2023).

Hızlı ve modüler çözüm: DEÜ Acil Barınma Birimi

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından geliştirilen DEÜ Acil Barınma Birimi, afet sonrası geçici barınma ihtiyacına yönelik olarak tasarlanmıştır. Modüler yapısı sayesinde hızlı kurulabilen ve taşınabilir özellikte olan bu birim, konteyner sistemlerine kıyasla daha düşük maliyetli olmasının yanı sıra, kullanım açısından daha esnek bir çözüm sunmaktadır. Sökülebilir ve takılabilir bileşenlerden oluşan tasarımı, lojistik süreçleri kolaylaştırarak farklı mekânsal düzenlemelere olanak tanımakta ve kullanıcıların mahremiyet ile sosyalleşme gereksinimlerine uygun çözümler üretmektedir. Hafif yapısı ve prefabrik panelleri sayesinde afet bölgelerinde hızla uygulanabilir bir alternatif olarak öne çıkan DEÜ Acil Barınma Birimi, sürdürülebilir malzeme tercihi ile uzun vadeli kullanım açısından da uygun bir çözüm sunmaktadır (Bırol vd., 2023).

4.3. Başarı Kriterlerinin Analizi

Geçici barınma çözümleri, kriz durumlarında yerinden edilmiş toplulukların acil barınma

Proje Adı	Proje Görseli	Üretim Metodu	Dayanımı	Sürdürülebilir Malzeme Kullanımı	Kullanım Alanı	Öne Çıkan Başarı	Öneriler
Better Shelter		Çelik çerçeveli modüller	3 yıla kadar	Kısmen	Mülteci kampları	Hızlı Uygulama	Malzeme maliyetinin düşürülmesi
ShelterBox		Taşınabilir kit sistemi	1 yıla kadar	Kısmen	Afet bölgeleri	Hızlı Uygulama	Dayanıklılık ve uzun vadeli kullanım için iyileştirme
Uber Barınağı		Portatif ve kolay monte edilebilir	-	Kısmen	Mülteci kampları, afet bölgeleri	Hızlı Uygulama	Daha uygun maliyetli malzeme kullanımı
Metal Paneller		Panel elemanlar	10 – 20 yıla kadar	Kısmen	Sel ve afet bölgeleri	Dayanıklılık	Yeniden kullanılabilirliği artırıcı tasarımlar
Karton Uyku Kapsülü		Kağıt tabanlı modüller	Birkaç haftaya kadar	Evet	Deprem ve pandemi bölgeleri	Malzeme Sürdürülebilirliği	Daha dayanıklı ve modifiye edilebilir
Kağıt Kütük Ev		Geri dönüştürülmüş kağıt	Birkaç yıla kadar	Evet	Afet bölgeleri	Malzeme Sürdürülebilirliği	Uzun vadeli kullanıma uygunluk sağlanmalı
İBB Hatay Geçici Yaşam Merkezi		Modüler birimler	4-6 yıla kadar	Kısmen	Deprem ve afet bölgeleri	Dayanıklılık	Sürdürülebilir malzeme seçimi ve yeniden kullanılabilirlik
CLT E-box		Modüler ve prefabrik bileşenler	18 aydan fazla	Evet	Deprem ve afet bölgeleri	Malzeme Sürdürülebilirliği	Kurma sürecinde zorluklar
Readybox		Yalıtımlı paneller	Birkaç yıla kadar	Evet	Deprem ve afet bölgeleri	Dayanıklılık	Yaşamsal ihtiyaçlara olanak sunma
DEÜ Acil Barınma Birimi		Modüler, prefabrik, demonte edilebilir paneller	-	Kısmen	Deprem ve afet bölgeleri	Hızlı kurulum, düşük maliyet, taşınabilirlik	Enerji verimliliği artırma, modüler genişleme seçenekleri

ÜSTTE Örnek tasarımların değerlendirilmesi (Yazar tarafından hazırlanmıştır) (Tablo 1).

ALTTA Öneri tasarımın benzer çözümlerle karşılaştırılması (Yazar tarafından hazırlanmıştır) (Tablo 2).

Özellikler	Önerilen Tasarım	Geleneksel Geçici Barınaklar
Modülerlik	Yüksek, eklemlenebilir	Düşük, sabit üniteler
Esneklik	Kullanıcı ihtiyaçlarına göre genişletilebilir	Sabit kapasite
Sürdürülebilir Malzeme Kullanımı	Yerel ve geri dönüştürülebilir malzemeler	Genellikle geleneksel malzemeler
Taşınabilirlik	Hafif, kolay montaj/demontaj	Ağır, taşınması zor

kapsamında ele alınmaktadır (Tablo 1). Bu analiz, geçici barınma uygulamalarının başarısını belirleyen unsurların daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Gelecekteki geçici barınma çözümlerinin, belirlenen başarı kriterlerini dengeli bir şekilde bir araya getirerek daha kapsamlı ve sürdürülebilir alternatifler sunma potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir malzeme kullanımı, yapısal dayanıklılık ve enerji verimliliğinin entegrasyonu, gelecekteki projelerde öncelikli hedefler arasında yer almalıdır. Söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesi, yenilikçi yaklaşımlar ve multidisipliner işbirlikleri çerçevesinde geliştirilecek çözümler aracılığıyla mümkün olacaktır. Böylelikle, kriz durumlarında daha etkin, uzun ömürlü ve kullanıcı odaklı barınma alternatiflerinin oluşturulması sağlanabilecektir.

5. Geçici Barınma Çözümleri İçin Yenilikçi Tasarım Önerisi: Esnek, Mobil ve Sürdürülebilir Yaklaşım

Bu çalışmada önerilen geçici barınma tasarımı, modülerlik, esneklik ve sürdürülebilirlik ilkeleri temelinde geliştirilmiştir. Ancak, söz konusu üç temel özellik birçok geçici barınma çözümünde de bulunmaktadır. Önerilen tasarımın özgünlüğü, yalnızca modüler bir sistem olmasıyla değil, aynı zamanda farklı kullanım senaryolarına uyarlanabilirliği, genişletilebilirliği ve yapısal dayanıklılığı özellikleriyle sağlanmaktadır. Bu sayede, tasarım yalnızca acil durumlara yönelik geçici bir çözüm sunmakla kalmayıp, farklı kullanıcı gereksinimlerine ve mekânsal organizasyon ihtiyaçlarına göre özelleştirilebilen esnek bir yapı sistemi ortaya koymaktadır.

Önerilen tasarımın diğer geçici barınma çözümlerinden ayrıştığı temel noktalar şu şekilde özetlenebilir:

• Esneklik ve Kullanıcı Odaklılık:

Geleneksel geçici barınma çözümleri genellikle belirli bir kullanıcı kapasitesine sahip olup mekânsal genişleme veya birleşme konusunda sınırlılıklar barındırmaktadır. Önerilen sistem ise, farklı büyüklükteki birimlerin

gereksinimlerini karşılamak amacıyla geliştirilen hızlı ve etkili tasarımlar olarak tanımlanmaktadır. Bu çözümlerin etkinliği, UNHCR (2021) ve Sphere Projesi (2018) gibi uluslararası standartlar çerçevesinde belirlenen çeşitli ölçütler doğrultusunda değerlendirilmektedir. İlgili literatürde, geçici barınma çözümlerinin uygulanabilirliği, yapısal dayanıklılığı, malzeme sürdürülebilirliği ve kullanıcı ihtiyaçlarına uygunluğu gibi temel kriterler öne çıkmaktadır.

Bu bölümde, literatürde tanımlanan kriterler esas alınarak seçilen örnek projeler analiz edilmekte, geçici barınma çözümlerinin temel ilkeleri açıklanmakta ve söz konusu örnekler karşılaştırmalı bir değerlendirme

bir araya getirilmesine olanak tanıyarak çeşitli ölçeklerde barınma alanlarının oluşturulmasını mümkün kılmaktadır.

• **Yapısal Adaptasyon:** Strüktürel bileşenlerin eklenilebilir olması sayesinde sistem, farklı iklim koşullarına ve topoğrafyalara uyarlanabilir niteliktedir. Örneğin, zemin koşullarına bağlı olarak yükseltilmiş platformlar veya modüler ayak sistemleriyle desteklenerek değişken arazi yapılarında da uygulanabilirliği sağlanmaktadır.

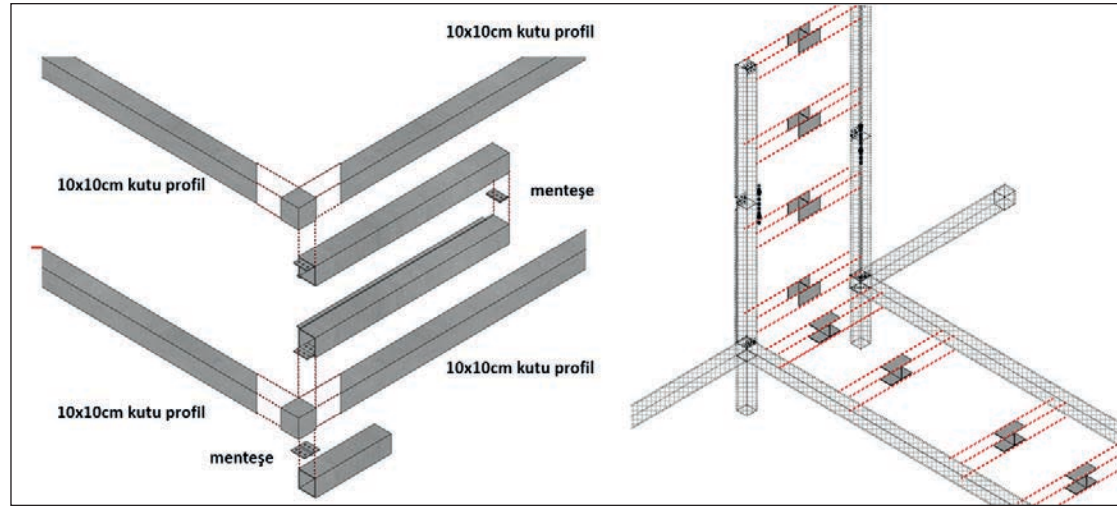
• **Malzeme ve Sürdürülebilirlik:** Hafif ancak dayanıklı malzemeler kullanılarak taşınabilirlik artırılmış, yerel ve geri dönüştürülebilir malzemelerden yararlanılarak ekolojik ayak izi en aza indirilmiştir.

Önerilen tasarımın benzer çözümlerle karşılaştırılması amacıyla aşağıda Tablo 2 sunulmaktadır.

Bu analiz doğrultusunda, önerilen tasarımın yalnızca geçici bir çözüm sunmakla kalmayıp, barınma ihtiyacının farklı ölçeklerde ve çeşitli çevresel koşullarda sürdürülebilir bir şekilde karşılanmasına yönelik yenilikçi bir yaklaşım sunduğu görülmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın tasarım alanına sağladığı katkı, esnek ve adapte edilebilir yapısıyla sürdürülebilir geçici barınma çözümlerine yeni bir perspektif kazandırmasıdır.

5.1. Prototipin Tanımı

Geçici barınma gereksinimleri, afetler ve sosyoekonomik krizler gibi çeşitli olağanüstü durumlar sonucunda ortaya çıkmakta olup, bu ihtiyaca yönelik çözümler geliştirilirken kullanıcı sayısı, işlevsellik ve sürdürülebilirlik temel belirleyiciler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, önerilen tasarım, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile uyumlu bir yaklaşım benimsemekte ve özellikle SKH 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar kapsamında ele alınmaktadır. Tasarım, afetler nedeniyle yerinden edilmiş topluluklar için güvenli, dayanıklı ve erişilebilir barınma çözümleri sunarak bu bireylerin yaşam kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, SKH 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim ilkeleri doğrultusunda, modüler, esnek ve çevresel etkileri minimize eden malzemelerin kullanımı teşvik edilmektedir.

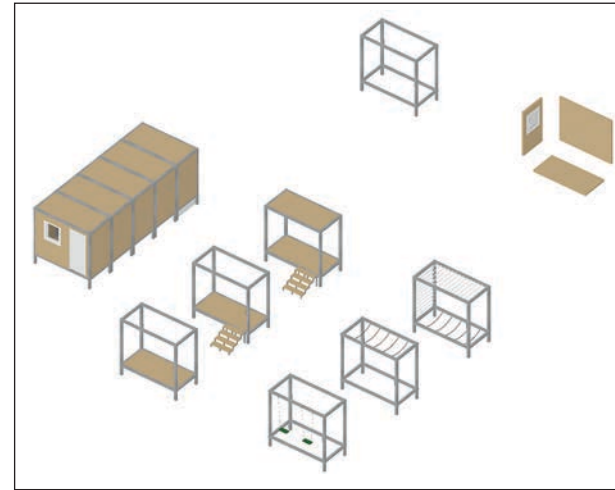


Önerilen prototip, ana strüktür ve fonksiyonel paneller olmak üzere iki temel bileşenden oluşmaktadır. Ana strüktür, taşınabilirliği ve farklı birimlerle eklenilebilirliği artırmak amacıyla mafsallı bir sistem olarak tasarlanmıştır. Bu sistem, dayanıklılığı ve hızlı kurulum avantajını bir araya getirerek afet sonrası barınma çözümlerinin etkinliğini artırmaktadır. Strüktür, demonte edildiğinde orijinal boyutunun yaklaşık beşte biri kadar bir alana indirgenebilmekte ve böylece depolama ile nakliye süreçlerinde verimlilik sağlamaktadır. Görsel 2, prototipin ana strüktürüne ait detayları içermekte olup, sistemin bileşenleri ve montaj sürecine ilişkin yapısal verileri sunmaktadır.

Her bir birim, 150 cm genişlik, 300 cm uzunluk ve 250 cm yükseklik ölçülerindedir. Bu standart ölçüler, tasarımın taşınabilirliğini artırmakta ve esnek kullanım alanları sunmaktadır. Birimler, farklı kombinasyonlarla bir araya getirilebilecek şekilde tasarlanmış olup, yerel toplulukların ihtiyaçlarına adapte olabilen ve sürdürülebilir bir barınma modeli sağlamaktadır (Görsel 3). Tasarımda kullanılan uzun ömürlü ve çevre dostu malzemeler, geçici barınma ihtiyacı doğrultusunda çevresel etkilerin azaltılmasını hedeflemektedir. Bu esneklik, tasarımın çevresel etkiler açısından sürdürülebilirliğini artırırken, aynı zamanda kullanıcılara dayanıklı ve güvenli yaşam alanları sunmayı amaçlamaktadır.

5.2. Malzeme ve Teknoloji Seçimi

Tasarımda, yalıtım malzemesi olarak kumaş atıklarından üretilen dolgular

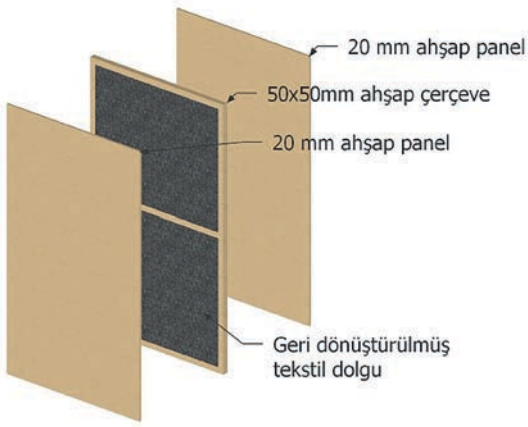


EN ÜSTTE Çelik strüktürde yer alan çelik birleşenler ve strüktürlerin birbirine eklemlenme detayları (Aksi belirtilmedikçe tüm görseller yazarlar tarafından hazırlanmıştır) (Görsel 2).

ÜSTTE Öneri tasarımın farklı mekân kombinasyonları (Görsel 3).

ALTTA Öneri tasarımın malzeme çeşitleri (Tablo 3).

	Malzeme Çeşitleri	Kullanım Durumu/Süresi	Sürdürülebilirlik Performansı
Panel Elemanlar	CLT paneller	Tabanda zorunlu	+++
	Tekstil dolgulu ahşap paneller	Duvar ve tavan elemanlarında	++++
	PVC kaplamalı tekstil dolgulu ahşap paneller	Islak hacimlerin duvar ve tavan elemanlarında	+++
	Olukluk kağıt	Bölücü duvarlarda	++++
	Yalıtımlı sandviç paneller	İklimsel koşullara bağlı olarak tercih edilebilir	+
Örtücü Elemanlar	Membran örtü	Yağıştan koruma sağlar	++
	Termal kumaşlar	Yağıştan ve sıcaklıktan koruma sağlar	+
	Geri dönüştürülmüş tekstiller	Termal olarak kısıtlı koruma sağlar	++++



kullanılarak geri dönüştürülmüş kaynakların değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu yaklaşım, atık yönetimini iyileştirmenin yanı sıra doğal kaynakların korunmasını sağlayarak sürdürülebilir kentleşmeye katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, yapı elemanlarında tekstil bazlı malzemelerin kullanımı, hafiflik ve yüksek yalıtım performansı sağlayarak enerji verimliliğini artırmaktadır. Böylece, iç mekân konfor koşulları optimize edilirken, ısı transferinin azaltılması sayesinde enerji tüketimi ve karbon salınımı minimize edilmektedir.

Geri dönüştürülmüş tekstil dolgularının yapı elemanlarına entegrasyonu, ısı değişimlerine karşı koruma sağlayarak binaların termal performansını iyileştirmekte ve sürdürülebilir yapı tasarımına katkıda bulunmaktadır. Bu uygulama, enerji ihtiyacını düşürerek çevresel etkileri azaltmakta ve sera gazı emisyonlarının

kontrol altına alınmasını desteklemektedir.

Tasarımda kullanılan tekstil bazlı malzemeler, yalıtım amacıyla kumaş atıklarından üretilen dolgularla hazırlanmış olup, geri dönüştürülmüş kaynakların kullanımını teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, atık yönetiminin etkin bir şekilde uygulanmasını desteklerken, doğal kaynakların korunmasına yönelik sürdürülebilir bir strateji sunmaktadır. Aynı zamanda, geri dönüştürülmüş tekstil malzemelerinin tercih edilmesi, kentlerde atık yönetiminin iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kentsel yaşam alanlarının oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

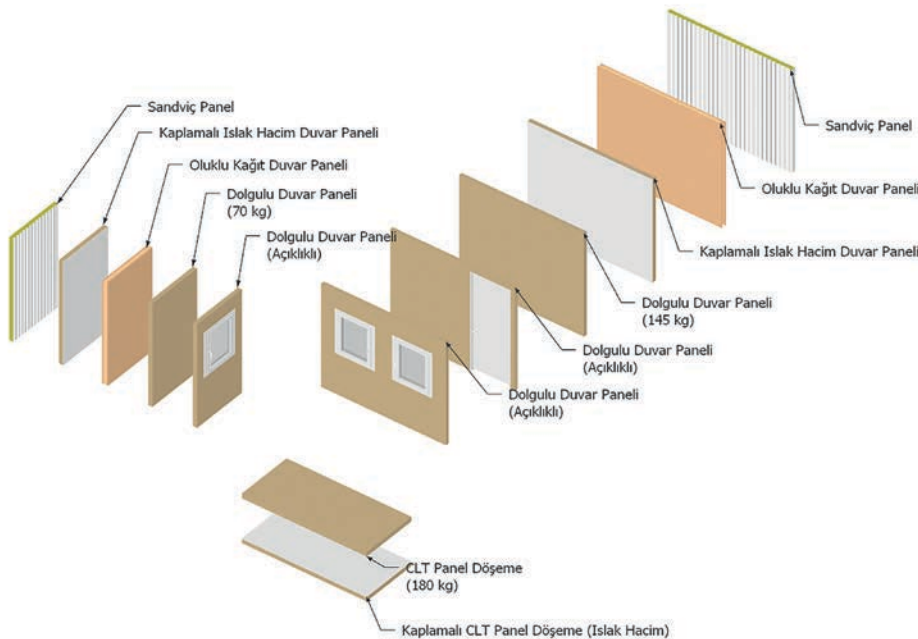
Kumaş atıklarının yapı malzemesi olarak kullanımı, yapı elemanlarının ağırlığını azaltmakta ve böylece taşıyıcı sistem üzerindeki yükleri minimize etmektedir. Bunun yanı sıra, bu malzemeler yüksek yalıtım performansı sağlayarak enerji verimliliğini artırmakta ve enerji tüketimini düşürmektedir. Bu durum, binaların toplam karbon ayak izini azaltmakta ve sürdürülebilir yapı tasarımına katkıda bulunmaktadır. ısı yalıtım özelliği sayesinde, iç mekân konfor koşulları iyileştirilirken, dış ortam sıcaklık değişimlerine karşı etkin bir koruma sağlanmaktadır. Böylece, enerji ihtiyacının azalmasıyla birlikte çevresel etkiler minimize edilmekte ve daha düşük sera gazı emisyonları elde edilmektedir.

Görsel 4'te, tekstil dolgulu ahşap panel elemanların katmanları detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Bu görsel, yapı elemanlarında geri dönüştürülmüş malzemelerin kullanımının sağladığı çevresel faydaları ortaya koymaktadır. Ayrıca, Görsel 5'te, kullanılan malzemelerin çeşitliliği ve özellikleri grafiksel olarak sunulmuştur. Bu grafik, sürdürülebilirlik açısından malzeme seçiminin değerlendirilmesini kolaylaştırarak, farklı malzemelerin çevresel katkılarını karşılaştırmalı olarak inceleme olanağı sunmaktadır.

Malzeme ve teknoloji seçiminde yer alan kararlar dolayısıyla, SKH 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı, SKH 12: Tüketim ve Üretimde Sürdürülebilirlik, SKH 1: Yoksulluğa Son ve SKH 10: Eşitsizliklerin Azaltılması, SKH 13: İklim Eylemi hedefleri ile doğrudan ilişkili ve hedeflere katkıda bulunur.

5.3. Tasarımın İşlevselliği

Geçici barınma yapıları, modüler bir sistem temelinde tasarlanmış olup, her birim hızlı kurulum ve esneklik sağlayacak şekilde geliştirilmiştir. Strüktür elemanları, uygulanacak alana yerleştirildikten sonra teleskopik uzatma mekanizması ve mafsallı ayaklar kullanılarak zemindeki kot farklılıklarına uyum sağlamaktadır. Bu tasarım yaklaşımı, geçici barınma ihtiyacının hızla karşılanmasını sağlarken, farklı topografik koşullara uyum sağlayabilen bir yapı modeli sunmaktadır. Modüler yapı elemanları, taşıma ve kurulum



SOL ÜSTTE Tekstil dolgulu ahşap panellerin katmanları(Görsel 4).

SOLDA Öneri tasarımın malzeme çeşitleri (Görsel 5).

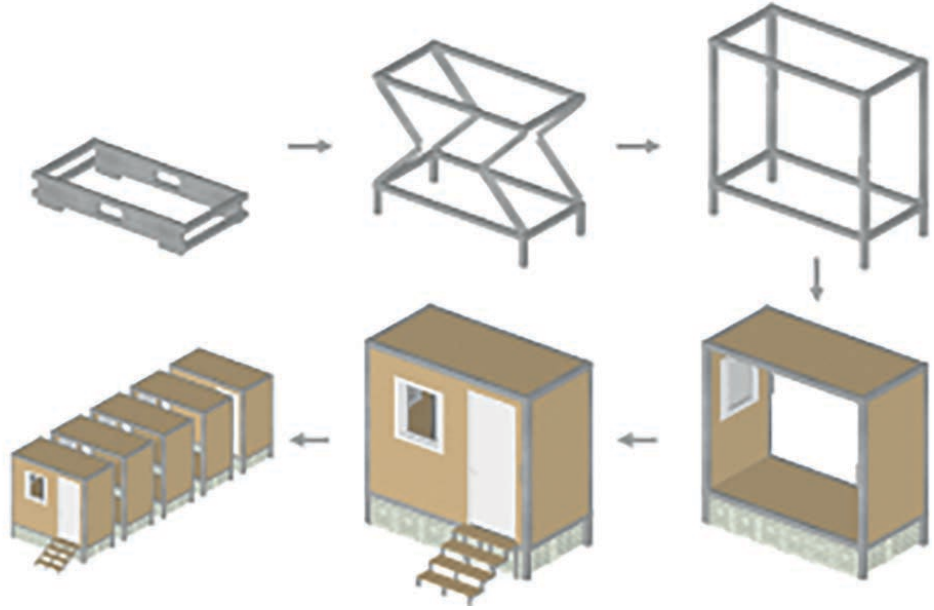
SAĞ ÜSTTE Öneri tasarımın kurulum aşaması (Görsel 6).

süreçlerini hızlandırarak altyapı verimliliğini artırmakta ve iş gücü maliyetlerini azaltmaktadır. Ayrıca, sabitleme çubukları kullanılarak yapının dayanıklılığı artırılmakta ve güvenli bir barınma alanı oluşturulmaktadır. Panel elemanlar, montaj sürecinde esneklik sağlarken, ihtiyaca bağlı olarak açıklıklı veya açıklıksız olarak tasarlanabilmekte ve böylece çevresel etkiyi en aza indiren sürdürülebilir çözümler sunmaktadır.

Önerilen tasarım, afet sonrası geçici barınma birimlerinden farklı olarak, hızlı kurulum ve esnek yerleşim özellikleri sunarak kullanıcı ihtiyaçlarına dinamik bir şekilde uyum sağlamaktadır. Kullanıcı tercihlerine göre özelleştirilebilen birimler, büyük veya küçük ölçekli konfigürasyonlarla uygulanabilir ve çeşitli acil durum senaryolarına uygun çözümler üretmektedir. Bu bağlamda, kullanılan malzeme ve üretim yöntemleri, çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda seçilmiş olup, doğal kaynakların etkin kullanımını teşvik etmektedir.

Altyapı çözümleri, afet bölgeleri ve mevsimlik tarım işçileri için tahsis edilen mera alanları dikkate alınarak geliştirilmiştir. Modüler altyapı sistemi, önceden kurulum imkânı sunarak acil durumlarda yaşanabilecek altyapı aksaklıklarını önlemektedir. Özellikle temiz ve atık su çözümleri, konaklama birimlerinin stratejik olarak konumlandırılmasıyla optimize edilmiştir. Bu düzenleme, altyapı noktalarının sayısını minimize ederek kaynak kullanımının etkinliğini artırmakta ve sürdürülebilir çözümler sunmaktadır.

Tasarımın temel bileşenlerinden biri olan yardımcı elemanlar, modülerlik ve esneklik ilkelerine dayanarak yapı sisteminin işlevselliğini desteklemektedir. Örneğin, plastik sebze kasaları, zemin ile döşeme arasındaki boşlukları doldurarak yapının noktasal yüklerini dağıtmakta ve sürdürülebilir bir alternatif sunmaktadır. H köşebentler, birimlerin birbirine eklenmesini sağlayarak dayanıklılığı artırırken, montaj sürecini hızlandırmaktadır. Katlanabilir merdivenler, yapının yerden belirli bir yükseklikte konumlanması nedeniyle erişilebilirliği artırırken, üst örtü unsurları iklimsel dayanıklılığı



“GEÇİCİ BARINMA YAPILARI, MODÜLER BİR SİSTEM TEMELİNDE TASARLANMIŞ OLUP HER BİRİM HIZLI KURULUM VE ESNEKLİK SAĞLAYACAK ŞEKİLDE GELİŞTİRİLMİŞTİR”

güçlendirmektedir. Ayrıca, vida temelleri, eğimli arazilerde yapının sağlam bir şekilde konumlandırılmasını sağlayarak topografik uyumu artırmaktadır. Bu yardımcı elemanlar, afet sonrası barınma çözümlerinin hızlı ve verimli bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

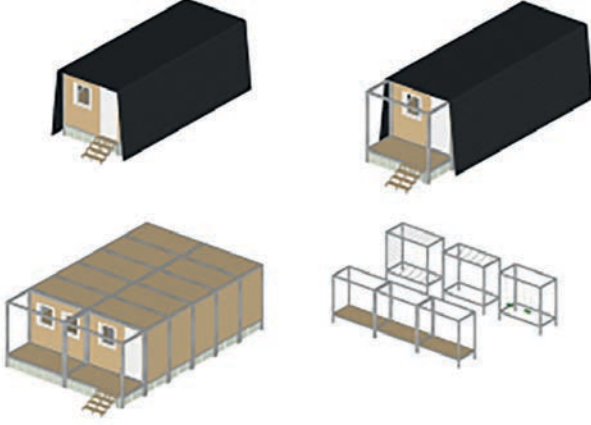
Kurulum sürecinde, öncelikle strüktür elemanları yerleştirilmekte, ardından mafsallı ayaklar açılarak teleskopik uzatma mekanizması sayesinde zemin kotuna uyum sağlanmaktadır. Daha sonra strüktür yukarı kaldırılarak sabitleme çubukları, taşıyıcı direklerdeki özel yuvalarına yerleştirilmekte ve yapı rijitliği artırılmaktadır. Panel elemanlar sırasıyla tabana, tavana ve duvarlara monte edilerek modüler sistemin bütünlüğü sağlanmaktadır. Bu montaj süreci, hem esnek hem de hızlı bir barınma çözümü sunarak afetzedelerin barınma ihtiyaçlarının etkin bir şekilde karşılanmasını mümkün kılmaktadır (Görsel 6).

Sonuç olarak, önerilen sistem, hızlı kurulum, esnek yerleşim ve sürdürülebilir malzeme kullanımı ilkeleri doğrultusunda geliştirilmiş olup, kullanıcı ihtiyaçlarına duyarlı

bir barınma çözümü sunmaktadır. Tasarım, farklı çevresel koşullara ve mekânsal gereksinimlere uyarlanabilir nitelikte olup, afet sonrası geçici barınma çözümlerinde uzun vadeli sürdürülebilirlik perspektifini desteklemektedir.

Bir strüktür ve panel sistemine dayanan birimler, her yönde birbiriyle eklenerek genişleyebilir ve bu sayede kapalı, yarı açık ve açık mekânların oluşturulmasına imkân tanımaktadır (Görsel 7). Bu modüler yapı, kullanıcı ihtiyaçlarına göre özelleştirilebilir nitelikte olup, farklı çevresel koşullarda etkili bir barınma alanı sağlamaktadır. Aynı zamanda, büyük ve küçük ölçekli birimlerin tasarlanabilmesine olanak tanıyarak, çeşitli senaryolara uygun mekânsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır.

Bu sistem, özellikle afet sonrası barınma çözümleri açısından hızlıca dönüştürülebilir ve yerinde uygulanabilir yapılar oluşturulmasına imkân sunarak, acil durumlar için kapsayıcı ve esnek çözümler sağlamaktadır. Ayrıca, tasarımda kullanılan malzeme ve üretim yöntemleri, çevresel sürdürülebilirlik



ÜSTTE Öneri tasarımın farklı kullanım alanları (Görsel 7).

ALTTA Öneri tasarımın farklı plan tipleri (Görsel 8).

SAĞ ÜSTTE Öneri tasarımın önerilen vaziyet yerleşkesi (Görsel 9).

ilkeleri doğrultusunda seçilmiş olup, kaynak verimliliğini artırmaya ve ekolojik etkiyi en aza indirmeye yönelik bir yaklaşımı benimsemektedir.

Tasarım kararları, SKH 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, SKH 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı, SKH 13: İklim Eylemi, SKH 3: Sağlık ve Refah, SKH 12: Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim ile SKH 6: Temiz Su ve Sanitasyon hedefleri doğrultusunda şekillendirilmiş ve bu ilkelerle uyumlu bir yapı oluşturulmuştur.

Konaklama birimlerinin mekânsal kurgusu, esneklik ve modülerlik ilkelerine dayanmaktadır. Temel yerleşim düzeninde ilk üç birim sabit olacak şekilde planlanmış olup, sonradan eklenen her bir modül iki kişiye kadar konaklama kapasitesi sunmaktadır. Sabit birimlerden biri banyo, diğer ikisi ise yaşam alanı olarak tasarlanmıştır. Ancak, bu düzenleme kullanıcı ihtiyaçlarına göre uyarlanabilir ve özelleştirilebilir nitelikte olup, işlevsellik ve esneklik açısından farklı senaryoların uygulanmasına olanak tanımaktadır.

Görsel 8'de, farklı ölçeklerdeki kullanım senaryolarına yönelik üç alternatif mekân kurgusu

sunulmaktadır: Altı birimden oluşan üç-altı kişilik düzen, beş birimden oluşan iki-dört kişilik yerleşim ve on birimden oluşan toplu kullanıma uygun mekânsal çözüm. Bu varyasyonlar, alanın büyüklüğüne ve yerel ihtiyaçlara göre şekillendirilebilir; böylece, geçici barınma alanlarının işlevselliği artırılarak sürdürülebilir ve uyarlanabilir yaşam alanları oluşturulması sağlanmaktadır.

Geçici barınma birimlerinde temiz su temini ve atık su yönetimi, sürdürülebilir ve işlevsel altyapı sistemlerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu çalışma kapsamında, afet sonrası acil durum toplanma alanları ve mevsimlik tarım işçilerine tahsis edilen mera alanları dikkate alınarak, modüler bir altyapı sisteminin oluşturulması önerilmektedir. Bu sistemin önceden kurulması, ani ihtiyaçlara hızlı yanıt verilmesini sağlayarak altyapı eksikliklerinden kaynaklanabilecek sorunların önüne geçecektir.

Önerilen geçici barınma birimlerinin altyapı çözümlerine yönelik oluşturulan vaziyet planında, temiz ve atık su noktalarının etrafına konaklama birimlerinin yerleştirilmesi planlanmaktadır (Görsel 9). Bu düzenleme, altyapı elemanlarının sayısını minimize ederek hem operasyonel verimliliği artırmakta hem de sürdürülebilir kaynak kullanımını teşvik etmektedir. Böylece, geçici barınma alanlarının uzun vadeli etkinliği sağlanırken, su yönetiminde bütüncül ve çevresel açıdan duyarlı bir yaklaşım benimsenmiş olacaktır.

Tasarlanan sistemin işleyişini kolaylaştırmak ve yapısal bütünlüğü desteklemek amacıyla bazı yardımcı elemanların kullanımı gereklidir (Görsel 10). Yapının kurulum aşamalarına göre sıralandığında, aşağıda belirtilen unsurlar önemli işlevler üstlenmektedir:

• Plastik Sebze Kasaları:

Strüktür ayaklarının açılmasının ardından döşeme ile zemin arasında oluşan boşluklara yerleştirilerek noktasal yüklerin dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlar. Bu malzeme, sürdürülebilir kaynak kullanımı açısından avantaj sunarken, aynı



zamanda atık yönetimi ve döngüsel ekonomi ilkeleriyle uyumlu bir çözüm sunmaktadır.

- **H Köşebentler:** Modüler birimlerin birbiriyle eklemlenmesini sağlayan bu elemanlar, çelik strüktür üzerindeki önceden belirlenmiş bağlantı noktalarında montajı kolaylaştırmaktadır. Yapısal dayanıklılığı artıran köşebentler, aynı zamanda hızlı kurulum ve demontaj imkânı sunarak sistemin esnekliğini ve tekrar kullanılabilirliğini desteklemektedir.

- **Merdiven:** Yapının zemin seviyesinden en az 40 cm yükseklikte olması nedeniyle erişimi kolaylaştırmak amacıyla önceden üretilmiş katlanabilir merdivenlerin kullanılması önerilmektedir. Bu çözüm, erişilebilirliği artırırken, kullanıcı dostu tasarım ilkeleri ile uyumlu bir yaklaşım sunmaktadır.

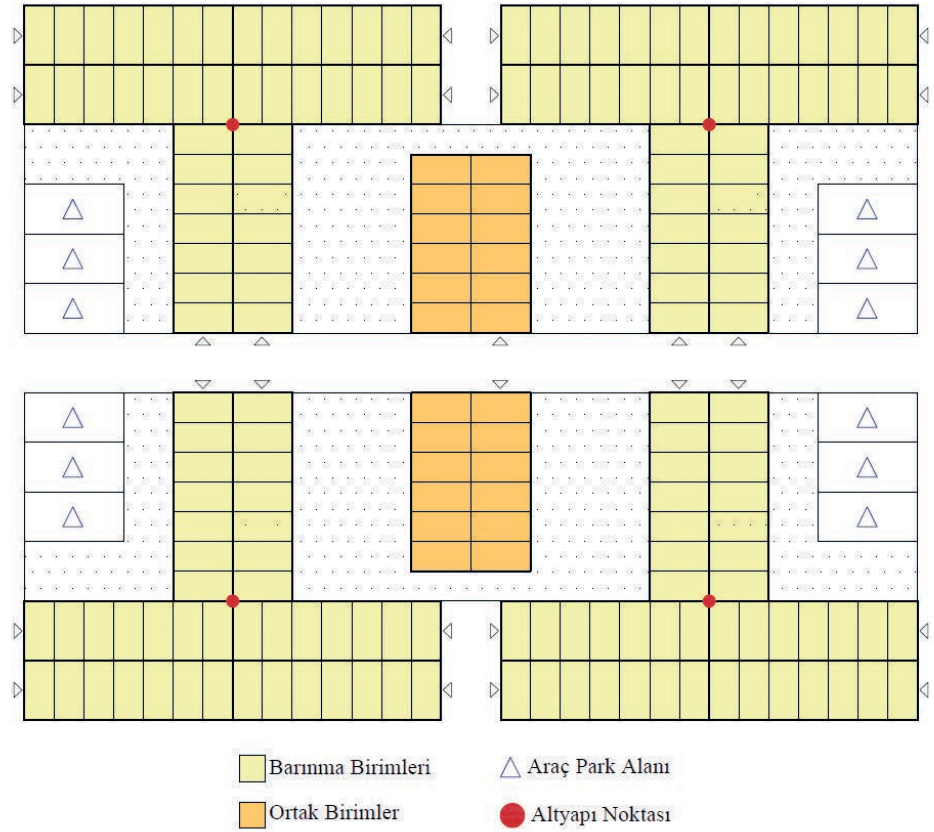
- **Üst Örtü:** Farklı malzemelerden üretilen ve çevresel koşullara göre seçilebilen bu bileşen, yapıyı dış etkenlerden koruyarak iklimsel dayanıklılığı artırmaktadır. Malzeme seçimi, enerji verimliliği, hava koşullarına uyum ve çevresel sürdürülebilirlik kriterleri doğrultusunda yapılmaktadır.

- **Vida Temeller:** Yapının eğimli arazilerde konumlandırılması gerektiği durumlarda kot farkını dengelemek amacıyla kullanılacak opsiyonel bir çözümdür. Dışarıdan temin edilen bu bileşen, topografik adaptasyonu kolaylaştırarak sistemin esnek yerleşim özelliklerini desteklemektedir.

Bu yardımcı elemanlar, modülerlik, işlevsellik ve esneklik gibi temel tasarım ilkelerini güçlendirmekte ve barınma birimlerinin kullanıcı gereksinimlerine hızlı ve verimli bir şekilde uyum sağlamasını mümkün kılmaktadır.

5.4. Sürdürülebilir Çözümler ve Yenilikçi Yaklaşımlar

Geçici barınma tasarımında çevresel sürdürülebilirlik ve yenilikçi yaklaşımlar öncelikli tasarım kriterleri olarak ele alınmış, böylece önerilen model, mevcut benzer uygulamalardan belirgin biçimde ayrılmıştır. Kullanılan ileri düzey malzemeler ve modüler yapı elemanları, çevresel etkilerin en aza indirilmesini ve



“VARYASYONLAR, ALANIN BÜYÜKLÜĞÜNE VE YEREL İHTİYAÇLARA GÖRE ŞEKİLLENDİRİLEBİLİR; BÖYLECE, GEÇİCİ BARINMA ALANLARININ İŞLEVSELLİĞİ ARTIRILARAK SÜRDÜRÜLEBİLİR VE UYARLANABİLİR YAŞAM ALANLARI OLUŞTURULMASI SAĞLANMAKTADIR”

kullanıcı konforunun artırılmasını amaçlamaktadır. Aşağıda, bu yaklaşımlar detaylandırılmaktadır:

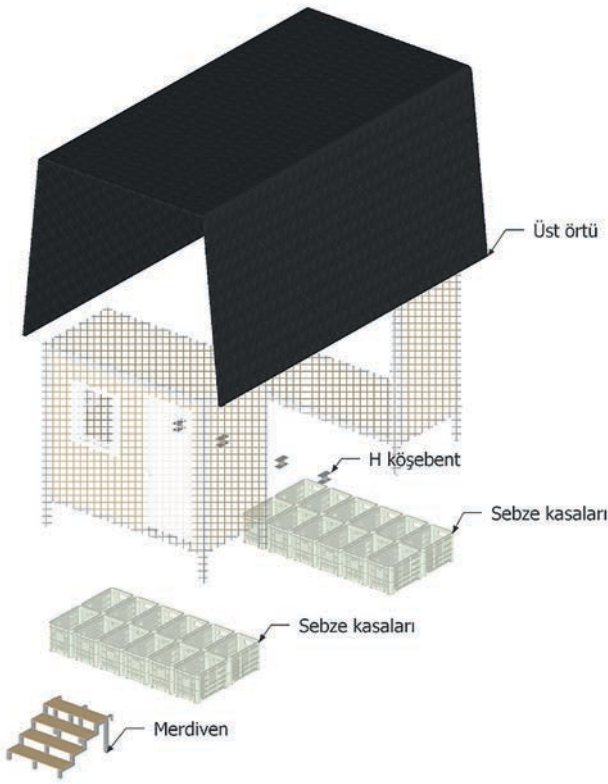
- **Geri Dönüştürülebilir Malzemeler:** Panel ve üst örtü elemanlarında geri dönüştürülmüş içeriklerin kullanımı, malzeme döngüsellliğini destekleyerek kaynak tüketimini minimize etmektedir. Bu strateji, atık yönetimi süreçlerini iyileştirirken karbon ayak izini azaltarak sürdürülebilirlik açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Mevcut geçici barınma çözümlerinden farklı olarak, çevresel etkilerin azaltılması hedeflenmiştir.

- **Yalıtım Malzemeleri:** Tekstil atıklarından üretilen dolgu panelleri, enerji verimliliğini artırırken atık malzemelerin yeniden değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Bu yaklaşım, geri dönüşüm süreçlerinin etkin kullanımını teşvik ederek hem çevresel sürdürülebilirliği güçlendirmekte hem de yapının termal performansını iyileştirmektedir.

- **Panel Elemanları:** Kullanılan panel sistemleri, farklı iklim koşullarına uyum sağlayacak şekilde özelleştirilebilir özellikte tasarlanmıştır. Sıcak iklim bölgelerinde termal kumaşlar, soğuk iklimlerde ise yüksek yalıtım özelliklerine sahip paneller tercih edilerek iç mekân sıcaklıklarının optimize edilmesi sağlanmaktadır. Bu esneklik, farklı çevresel koşullara uyum yeteneğini artırarak tasarımın sürdürülebilirliğini desteklemektedir.

- **Modüler Tasarım:** Yapının modüler yapısı, mekânsal ve çevresel değişkenlere hızlı uyum sağlama



kapasitesine sahiptir. Bu sistem, yalnızca mekânsal esneklik sunmakla kalmayıp, aynı zamanda uzun ömürlü ve genişletilebilir barınma birimleri oluşturulmasına da olanak tanımaktadır. Sosyal sürdürülebilirliği destekleyen bu yaklaşım, afet sonrası barınma çözümleri ile kıyaslandığında daha esnek ve ölçeklenebilir bir model ortaya koymaktadır.

• Teleskopik Mekanizmalar:

Zemindeki kot farklılıklarına uyum sağlayan teleskopik mekanizmalar, yapının farklı topografyalara hızla entegre edilmesine imkân tanımaktadır. Bu sistem, kurulum ve demontaj süreçlerini hızlandırarak zaman ve iş gücü tasarrufu sağlamakta, özellikle afet ve acil durum senaryolarında hızlı müdahale açısından önemli bir avantaj sunmaktadır.

Önerilen tasarım, çevresel etkilerin minimize edilmesinin ötesinde, işlevsellik ve kullanıcı konforu açısından da yüksek performans sergilemektedir. Yenilikçi malzeme seçimleri ve ileri teknoloji kullanımına dayanan bu model, afet sonrası geçici barınma çözümlerine yönelik modülerlik, esneklik ve sürdürülebilirlik ilkelerini bir araya getirerek etkili bir alternatif sunmaktadır. Mevcut uygulamalara kıyasla daha uyumlu, esnek ve verimli bir alternatif ortaya koyarak, çevre

dostu ve sürdürülebilir mekânsal çözümlerin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

6. Değerlendirme ve Tartışma

Bu çalışma, modüler ve esnek yapı anlayışına dayanan tasarımın, farklı senaryolara uyum sağlama potansiyelini ortaya koymaktadır. Esneklik, hem kullanıcı gereksinimlerine hem de çevresel değişkenlere hızlı adapte olabilme kapasitesiyle öne çıkmakta, bu da tasarımın yalnızca afet sonrası barınma ihtiyacına yönelik değil, aynı zamanda mevsimlik tarım işçileri gibi farklı toplulukların gereksinimlerini karşılayan sürdürülebilir çözümler üretmesine olanak tanımaktadır.

İklim Koşulları ve Çevresel Uyum:

Farklı iklim koşullarına entegre olabilen bu yapı, özel malzeme seçimleri ve yapısal stratejilerle desteklenmiştir. Sıcak bölgelerde termal kumaşlar ve nefes alabilir membran örtüler kullanılarak aşırı ısıya engellenirken, yağışa karşı da koruma sağlanmaktadır. Soğuk iklimler içinse yalıtımlı sandviç paneller ve tekstil dolgu ahşap paneller tercih edilerek iç mekân sıcaklığının korunması hedeflenmiştir. Bu uyarlanabilirlik, farklı coğrafi koşullara dirençli ve konforlu yaşam alanlarının oluşturulmasına katkı sunmaktadır.

Kullanıcı Çeşitliliği ve Mekânsal Esneklik:

Tasarımın modüler yapısı, bireysel ve toplu kullanım senaryolarına göre ölçeklenebilir bir esneklik sunmaktadır. Küçük birimler bireysel kullanıcılar için yeterli olurken, genişletilebilir modüller toplu yaşam alanları oluşturma imkânı sağlamaktadır. Hareketli duvar panelleri ve değişken mekânsal düzenlemeler, kullanıcı ihtiyaçlarına göre mekânın dönüşümüne olanak tanımakta, böylece işlevselliği ve kullanım çeşitliliğini artırmaktadır.

Strüktürel Özellikler ve Kurulum Kolaylığı:

Mafsallı ve teleskopik mekanizmalar, zemindeki kot farklılıklarına uyum sağlayarak hızlı ve pratik bir kurulum süreci sunmaktadır. Özellikle afet ve acil durum senaryolarında, taşınabilirlik ve kolay montaj özellikleri, zaman tasarrufu

sağlamakta ve hızlı müdahale süreçlerine katkı sunmaktadır. Sürdürülebilirlik ve Çevresel Etkiler: Geri dönüştürülebilir ve sürdürülebilir malzemelerin tercih edilmesi, çevresel etkinin azaltılmasını desteklemektedir. Tekstil dolgu paneller gibi enerji verimliliğini artıran çözümler, yapının ekolojik ayak izini minimize ederken, uzun vadeli sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu bir yapı modeli ortaya koymaktadır.

Tasarım, işlevsellik ve sürdürülebilirlik ilkelerini bütünleştirerek, afet sonrası barınmadan toplumsal yerleşim modellerine kadar geniş bir kullanım alanına hitap eden yenilikçi bir çözüm sunmaktadır. Modüler ve esnek yapısı, farklı iklim koşullarına ve kullanıcı ihtiyaçlarına hızlı adapte olabilmesi sayesinde, sürdürülebilir şehirleşme ve dayanıklı topluluklar oluşturma süreçlerinde önemli bir model niteliği taşımaktadır. Yapısal yenilikleri ve çevresel sürdürülebilirlik anlayışıyla desteklenen bu çözüm, afet yönetimi ve geçici barınma alanlarında yaşam kalitesini artırmaya yönelik bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır.

7. Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışma, geçici barınma çözümlerinin sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda nasıl geliştirilebileceğini ele alarak, afet sonrası barınma ihtiyacına yönelik yenilikçi bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Önerilen tasarım, modüler yapısı, esnek mekânsal organizasyonu ve çevre dostu malzeme tercihleri ile sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir potansiyel sunmaktadır.

Geçici barınma birimlerinin yalnızca kısa vadeli çözümler sunmakla sınırlı kalmayıp uzun vadeli yerleşim stratejilerine de temel oluşturabilecek şekilde tasarlanması, sürdürülebilir şehirleşme ve toplumsal dayanıklılık açısından kritik bir avantaj sağlamaktadır. Bu bağlamda, tasarımın SKH 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar hedefiyle uyumlu olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca, yerel malzeme kullanımı, geri dönüşüm süreçleri ve atık yönetimi gibi stratejiler, çevresel sürdürülebilirliği destekleyerek SKH 12:

Sorumlu Tüketim ve Üretim hedefleri ile doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Tasarımın sunduğu esneklik, farklı kullanıcı ihtiyaçlarına hızlı ve etkin çözümler üretme kapasitesine sahip olup, afet sonrası barınma gereksinimlerinin yanı sıra göç ve kırsal-şehir yerleşim dönüşümleri gibi uzun vadeli senaryolar için de uygulanabilir bir model sunmaktadır. Yapı elemanlarının modülerliği, farklı iklim koşullarına uyum sağlayacak şekilde optimize edilerek, SKH 13: İklim Eylemi çerçevesinde iklim değişikliğine dirençli bir barınma çözümü ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, tasarımın strüktürel özellikleri, mafsallı ve teleskopik mekanizmalar gibi yenilikçi tekniklerle donatılmış olup, farklı coğrafi koşullara ve zemin yapılarına kolayca adapte olabilmektedir. Bu yönüyle, yalnızca geçici konut ihtiyacını karşılamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sağlık ve diğer temel hizmetlerin hızlıca sağlanmasına da imkân tanımaktadır. Böylece, SKH 3: Sağlık ve Kaliteli Yaşam hedefleri doğrultusunda afet sonrası toplumların refah düzeyinin artırılmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, önerilen tasarım, afetlere karşı dayanıklı, esnek, enerji verimli ve sürdürülebilir bir barınma modeli olarak öne çıkmaktadır. Bu model, geçici barınma çözümlerinin ötesine geçerek, sürdürülebilir şehirleşme ve toplumsal dayanıklılığın artırılması yönünde geniş çaplı uygulamalara olanak tanıyabilecek nitelikte tasarlanmıştır. Modüler yapı sistemlerinin bu tür projelerde yaygınlaştırılması, SKH 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı ile SKH 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar hedeflerine ulaşmada önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalar, bu tür yapıların farklı bağlamlarda nasıl daha etkin kullanılabileceğini ve teknolojik gelişmeler ışığında nasıl optimize edilebileceğini araştırarak, afet yönetimi ve sürdürülebilir kentleşme alanlarında yeni perspektifler sunabilecektir. ■

KAYNAKLAR

- Abanoz, F. B. ve Vural, N. (2023). Dünyada ve Türkiye'de kullanılan geçici afet konutlarının karşılaştırmalı analizi ve model önerisi. *Eksen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 4(1), 132-153. <https://doi.org/10.58317/eksen.1225999>
- ALNAP (2015) *The State of the Humanitarian System Report*. ALNAP Study. London: ALNAP/ODI. <https://alnep.org/help-library/resources/sohs-2015/>
- Avlar, E., Limoncu, S., Tızman, D. (2023). Deprem sonrası geçici barınma birimi: CLT E-BOX. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 38(1), 471-482.
- Beyatlı, C. (2010). *Acil durum barınakları ve bir barınak olarak acil durum konteynir öneri modeli*. [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Birol, H., Altun, T. D., Orhon, A. V., Yaliner, A. İ. (2023). Afet sonrası hızlı kurulabilir yaşam ünitesi tasarımı ve prototip üretimi. *Ege Mimarlık*, 119, 32-35.
- Cansız, A. U. (2024). *İBB Hatay Geçici Yaşam Merkezi*. Arkitera. Erişim tarihi 15 Aralık 2024, <https://www.arkitera.com/proje/ibb-hatay-gecici-yasam-merkezi/>
- Charlesworth, E. (2014). The rise of humanitarian architecture. *Architectural Research Quarterly*, 18(3), 267-271.
- Dayanır, H., Çınar, A.K., Akgün, Y., Çorumluoğlu, Ö. (2022). Delphi yöntemi kullanarak afet sonrası geçici barınma alanı seçimi ve planlaması ölçütlerinin belirlenmesi: İzmir/Seferihisar örneği. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 8(1), 87-102.
- Dikmen, N. (2005). A provision model and design guidelines for permanent post-disaster housing in rural areas of Turkey based on an analysis of reconstruction projects in Çankırı. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Düzleme, H. ve Demircan, N. (2024). Afet Sonrası konteyner kent tasarımı ve planlama ilkelerinin incelenmesi: Malatya Beydağı konteyner kent örneği. T. Özseven (Ed.) *SETSCI Conference Proceedings*, vol. 20 (6th International Symposium on Innovation in Architecture, Planning and Design, Ankara, Türkiye, Nov 09, 2024) içinde (ss. 63-80). <https://doi.org/10.36287/setsoci.20.9.063>
- Efe, B. ve Dostoğlu, N. (2022). Geçici barınma mekanlarını oluşturmak üzere tasarım parametrelerinin belirlenmesi. *Yapı Dergisi*, 472, 46-51. Erişim tarihi 6 Aralık 2024, <https://yapidergisi.com/gecici-barinma-mekanlarini-olusturmak-uzere-tasarim-parametrelerinin-belirlenmesi/>
- Farha, L. (2019, 17 Temmuz). *Adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and the right to non-discrimination in this context*. Report of the Special Procedure of the Human Rights Council. Report of the Special Rapporteur on Adequate Housing.
- Günaydın, A. S. ve Şahin, İ. K. (2023). Examination of the current situation of post-disaster gathering areas: The case of Malatya City Center. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 8(Special Issue), 450-470.
- Johnson, C. (2007). Impacts of prefabricated temporary housing after disasters: 1999 earthquakes in Turkey. *Habitat International*, 31(1), 36-52.
- Katsikopoulou, M. (2021, 5 Temmuz). *Cardboard sleeping capsule doubles as a shelter for emergencies*. designboom. Erişim tarihi 15 Aralık 2024, <https://www.designboom.com/architecture/cardboard-sleeping-capsule-atelier-opa-shelter-emergency-07-05-2021/>
- Mancini L., Vidal Legaz B., Vizzarri M., Wittmer D., Grassi G. Pennington D. (2019). *Mapping the role of raw materials in sustainable development goals. A preliminary analysis of links, monitoring indicators, and related policy initiatives*. EUR 29595 EN. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Mira, L. A., Thrall, A. P., De Temmerman, N. (2014). Deployable scissor arch for transitional shelters. *Automation in Construction*, 43, 123-131.
- Patel, S., Hastak, M. (2013). A framework to construct post-disaster housing. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, 4(1), 95-114.
- ShelterBox. (2020). *ShelterBox Trust Annual Report 2020*. Trustees' Report. Erişim tarihi 5 Aralık 2024, <https://shelterbox.org/wp-content/uploads/2021/09/ShelterBox-Annual-Report-2020.pdf>
- Smith, R. (t.y.). *Uber Shelter: An emergency shelter in disastrous events*. Tuvie. Erişim tarihi 6 Aralık 2024, <http://www.tuvie.com/uber-shelter-an-emergency-shelter-in-disastrous-events>
- Sphere Association (2018). *The sphere handbook: Humanitarian charter and minimum standards in humanitarian response*. Fourth edition. Geneva, Switzerland. www.spherestandards.org/handbook
- Stevens, P. (2018, 22 Haziran). Shigeru Ban builds Kobe paper log house inside the Vancouver Art Gallery. designboom. <https://www.designboom.com/architecture/shigeru-ban-vancouver-art-gallery-kobe-paper-log-house-06-22-2018/>
- UNDRO (Office of the United Nations Disaster Relief Co-ordinator) (1982). *Shelter after disaster: Guidelines for assistance*. New York: United Nations.
- UNHCR (The UN Refugee Agency). (2021). *Shelter and Sustainability*. Geneva. Erişim tarihi 14 Aralık 2024, <https://emergency.unhcr.org/sites/default/files/2024-01/UNHCR%20shelter%20and%20sustainability%20overview%20April%202021.pdf>
- UNHCR (The UN Refugee Agency). (2025). *Emergency Shelter Solutions and Standards* <https://emergency.unhcr.org/emergency-assistance/shelter-camp-and-settlement/shelter-and-housing/emergency-shelter-solutions-and-standards>
- United Nations. (1976). *Report of habitat: United Nations Conference On Human Settlements, Vancouver, 31 May -11 June 1976*. New York: United Nations.
- United Nations Children's Fund. (2011). *Transitional learning spaces (TLS): Design and construction in emergency*. New York: UNICEF.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (2024). *Goal 11: Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable*. Erişim tarihi 20 Aralık 2024, <https://sdgs.un.org/goals/goal11>
- Yengül, C. ve Yavuz, M. (2023). Acil Barınak (Readybox). *Ege Mimarlık*, 119, 18-21.
- Yılmaz, S. (2021). *Afet sonrası geçici barınmanın çevresel ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi*, [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi
- Yüksel, E. ve Limoncu, S. (2013). Afet sonrası sürdürülebilir geçici eğitim yapılarının yaşam süreçlerindeki eylem adımları ve öneriler. *Megaron*, 8(1), 8-18.

SOL ÜSTTE Öneri tasarımıda kullanılan yardımcı malzemeler (Görsel 10).

Kaya Mimarisi Sürdürülebilir Barınma İlişkisi: Kapadokya (Göreme) ve İran-Azerbaycan (Kandovan) Örnekleri

Farnaz Davarisabegh, Ayça Araz Ustaömeroğlu

MAKALENİN ADI **Kaya Mimarisi Sürdürülebilir Barınma İlişkisi: Kapadokya (Göreme) ve İran-Azerbaycan (Kandovan) Örnekleri**
The Relationship Between Rock Architecture and Sustainable Housing: The Cases of Turkey: Cappadocia (Göreme) and Iran-Azerbaijan (Kandovan)

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-2 (126), 70-77**

MAKALENİN YAZARLARI **Farnaz Davarisabegh, Y. Mimar; Ayça Araz Ustaömeroğlu, Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü**

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **25.12.2024**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **24.02.2025**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **farnaz.davari94@gmail.com;**

aycaarus@ktu.edu.tr

ORCID **0000-0003-0526-979X;**

0000-0003-1320-649X

Öz Bu makale, barınma ve sürdürülebilirlik ilişkisini kaya mimarisi üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin Göreme ve İran'ın Kandovan yerleşimlerini karşılaştırarak, her iki yerleşim yerel malzeme kullanımı, doğal kaya oluşumları ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmiştir. Çalışma, literatür taraması, gözlem, analiz ve anketlerle yapılan alan çalışmasından elde edilen bulgulara dayanır. Kaya mimarisinin, çevresel etkiyi azaltarak sürdürülebilir barınma çözümleri sunduğu gösterilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER Barınma, Kaya Mimari, Sürdürülebilirlik, Göreme, Kandovan, Geleneksel Mimari.

1

Giriş

Maslow'un ihtiyaçlar teorisine göre yeme, içme ve barınma insanın en temel fiziksel ihtiyaçlarıdır. İnsanlar ilk çağlardan beri kendilerini fiziksel çevre şartlarından korumanın yollarını aramışlar ve çevrede buldukları malzemeler ile pragmatik yollarla barınaklar oluşturmuşlardır. Barınma kavramı, kökeni itibarıyla doğanın olumsuz etkilerinden korunma amacıyla kapalı bir mekâna sığınmayı ve bireyin yaşam koşullarını iyileştirerek yerleşik hayata geçmesini anlatmaktadır. Barınma, mekânsal düzenlemeler ve hacimsel çözümlemeler yoluyla gerçekleştirilebilen bir durumdur. İnsan, çevresini farklı yapılarla düzenleyerek ve çevresel etmenlerden korunma amacı ile ilk barınaklarını inşa etmiştir (Arslan, 2021). Paleolitik Çağ ya da Yontma Taş Çağ'da insanlar değişiklik gösteren iklim koşullarına uyum sağlayarak geniş bölgelere dağınık şekilde yerleşmişlerdir. İlk insanlar barınma amacıyla genellikle doğal mağaraları ve kaya altı sığınaklarını tercih etmiş, elverişli iklim ve arazi koşullarında ise basit açık hava barınakları yaparak yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Küçükkoçak, 2022).

Yerleşik hayata geçişle birlikte; insanlar ya kırsal alanda tarımla uğraşarak, ürettiği ürünleri tüketerek, kendi imkânlarıyla yöresel malzemeler kullanarak inşa ettikleri evlerde barınmakta ya da kentlerde, belirli ölçeklerde doğaya saygılı, iklimsel koşulları göz önünde bulundurarak, yerel iş gücü ve malzeme ile komşuluk ilişkileri kuvvetli bir yaşam

sürmekteydiler. Sonrasında sanayinin gelişimi farklı yapım tekniklerini ortaya çıkarmış, etkileşimlerle birlikte dünyada herkesin her şeye erişimi kolaylaşmış ve barınma ihtiyacı farklı boyutlara evrilmiştir. İmkânların, malzemenin, teknolojinin gelişimi ile bu ihtiyaç farklı şekillerde giderilmeye çalışılmıştır. İnsanlar daha lüks olanı aramaya başlamış ve böylece tüketim miktarını artırarak olanakları zorlamıştır. Sanayinin gelişimi ile birlikte şehirlerde iş imkânlarının artması göçü hızlandırmış, bu da kentlerde barınacak yer ihtiyacını ve talebini artırmıştır. Talebin artışı inşaat sektörünün çok çalışmasına neden olurken, bu durum doğal çevrenin ve kaynakların tahribatını beraberinde getirmiştir. Başlangıçta az katlı yapılan konutlar, gelen yoğun talebi karşılamak adına farklılaşmıştır. Çevreye duyarlılık azalmış, kat sayıları artmış, kentin rüzgâr koridorları, doğal havalandırması önemsenmemiş, yoğun beton kullanımı ile kentlerde ısı adası etkileri artırmıştır. Oluşan bu durum bölgesel değil, küresel bir problem halini almıştır. 20. yüzyılın ortalarında bu sorunun fark edilmesi çevreye olan duyarlılığı artırmıştır. Mimari açıdan "çevreci", "yeşil", "ekolojik" ve son olarak da "sürdürülebilir" gibi farklı söylemlerle ifade edilen çevreye duyarlı yapı yapma anlayışı benimsenmeye başlamıştır.

Sürdürülebilirlik köken olarak Latince'den gelen *sus tenere*, korumak veya dayanmak anlamına gelmektedir (Jacques, 2014). Sözlük anlamıyla ise "bir kaynağın, tüketilmemek, bitirilmemek ve sonsuza kadar yok edilmemek üzere işlenme ve/veya kullanılma yöntemi"dir (Merriam-Webster, 2002).

Sürdürülebilirlik söylemi 1987 yılında Brundland Komisyonu olarak da anılan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (*The World Commission on Environment and Development, WCED*) yayınladığı Ortak Geleceğimiz (*Our Common Future*) raporunda sürdürülebilir gelişme (*sustainable development*) olarak kavramlaştırılmıştır. Komisyon sürdürülebilirliği, “Şimdiki kuşakların gereksinimlerinin, gelecek kuşakların gereksinimlerini tehlikeye atmadan karşılanmasına olanak veren büyüme politikaları” (Dikmen ve Toruk, 2016; WCED, 1987; Çelebi ve Gültekin, 2007; Ruacan ve Ruacan, 2002) şeklinde tanımlamıştır. Mimari açıdan sürdürülebilirlik, 1990’lı yıllarda farklı sertifika sistemleri ile denetlenebilir hale gelmiş ve ancak belli standartları yerine getirebilen yapılar sürdürülebilir olarak anılmaya başlamıştır.

Günümüzde kentlerde barınma işlevini karşılayan yapıların pek çoğu 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan apartmanlardır. Bu yapılar kentlere gelen yoğun göçü karşılayabilmek için hızla üretilmiş olduklarından, günümüzde çevre açısından pek çok sorunu barındırmaktadırlar. Bu çalışmanın problemi, kentlerin silüetini oluşturan bu yapıların iyileştirilmesi veya yeni yapılan yapıların çevreye duyarlı olabilmesi yönünde tasarımcıların kullanabileceği öneriler geliştirebilmek olarak belirlenmiştir. Bunun için doğal olanı inceleyerek iklime, doğaya ve topografyaya saygılı olarak yerel malzeme ile yapılan yerleşimlerin detaylı irdelenmesi ile problemin çözümü için öneriler geliştirilebileceği düşünülmüştür.

Bu doğrultuda bu makalede, doğal malzemenin yerinde işlenmesiyle oluşturulmuş iki farklı coğrafyadan kaya mimarisi örnekleri mercek altına alınmıştır. İklimsel verilere, çevresel malzeme kullanımına, topografyaya, yaşam biçimine, kültüre duyarlı olarak yapıldığı için sürdürülebilir özellikleri yüksek olacağı öngörülen kaya yerleşimleri incelenmiştir. Yerleşimlerde mekânsal kurgu, malzeme, yüzey biçimlenişi, kullanıcı görüşleri sorgulanmıştır. Elde edilen sonuçların doğal ve yöresel olana dönüşün önemsenmeye başladığı günümüz mimarisine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Çalışma, literatür araştırması ve alan çalışması olmak üzere iki aşamalı olarak yürütülmüştür. Literatür araştırmasında barınma, kaya mimarisi, Kapadokya ve Kandovan kaya mimarisi, sürdürülebilirlik ve kaya mimarisi sürdürülebilirlik ilişkisi üzerine okumalar yapılmıştır. Alan çalışması ise, iki farklı sahada (Göreme ve Kandovan) saptama, gözlem, kullanıcılarla yapılan anket ve görüşmeler şeklinde yürütülmüştür. Anketler sosyal, kültürel, ekonomik ve ekolojik olarak kullanıcıların yaşadıkları çevre ve evleri hakkında sürdürülebilirlik yönünden memnuniyetlerini sorgulayacak şekilde düzenlenmiştir. Anket değerlendirmeleri, gözlem ve saptama bulguları literatürden edinilen bilgilerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve yeni yerleşimler için öneriler geliştirilmiştir.

2. Kaya Mimarisi ve Barınma

İlk çağlarda insanlar, doğanın sunduğu korunma olanaklarından faydalanarak kaya altı sığınakları ve geniş mağaraları barınma alanı olarak tercih etmişlerdir. Bu doğal yapılar, insanların dış etkenlerden korunma ve güvenli alanda olma ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ateşin keşfedilmesiyle, insanlar mağara içindeki daha derin ve güvenlik açısından uygun alanları kullanmaya başlamışlardır. Bu geçiş, barınma biçimlerinde önemli bir evrimsel değişim olmuş ve büyük mağaralar, on binlerce yıl boyunca yerleşim alanları olmuştur. Bu doğal yapılar, insanların yaşam alanlarını oluşturdukları ilk örnekler olup insanın barınma ihtiyacının karşılanmasında temel bir rol oynamıştır (Oral, 2024).

Mimarlık, insan yaşamını derinden etkileyen ve “barınma” ile “ikamet” kavramları arasındaki ilişkiye odaklanan önemli bir disiplindir. Barınma anlayışı, toplumsal, kültürel, politik ve ekonomik özelliklerin etkisiyle şekillenmekte ve bireylerin nasıl yaşadığına dair bir öngörü sunmaktadır. Benzer şekilde, mimarlık da toplumların yaşam biçimleri ve düşünce sistemlerine uygun olarak biçimlenmektedir. Bu düşünce sistemi çerçevesinde gelişen mimarlık yaklaşımı, “barınma” ve “ikamet” meselelerini benzer bir bakış açısıyla ele almaktadır (Vural, 2021).

Kaya yerleşkeler, barınma dâhil

olmak üzere pek çok işlevi içinde bulunduran yaşam alanlarıdır. Kaya mimarisinin oluşumu ancak belirli şartlar sağlandığında mümkün olabilmektedir. Dünyada çok az sayıda kaya yerleşimi örneği vardır. Bu makalenin alan çalışması, bu yerleşimlerden Göreme ve Kandovan bölgesinde yürütülmüştür. Kaya yerleşimler, bulundukları bölgenin coğrafi özellikleri, iklim koşulları ve malzemenin elverişli olması ile oluşabilir. Barınma ihtiyacına karşılık gelen evler, bunlardan sadece biridir. Söz konusu bölgelerde, farklı büyüklüklerde ailelerin yaşadığı kaya evler bulunur.

Kaya mimarisi, eski dönemlerde kullanılan araçlar ve tekniklerle kayaların oyulması sonucu ortaya çıkan bir yapı türüdür ve oldukça zahmetli bir süreç gerektirir. Bu tür yapılar, çoğunlukla tek bir malzeme olarak kalsedon taşının kullanılmasıyla inşa edilen bağımsız yapılarıdır. Yapının boyutu, formu ve planı, oyulacak kayanın özelliklerine bağlı olarak belirlenir. Kayaların yumuşaklık ve sertlik derecesi, formu ve boyutu bu kararları etkileyen başlıca faktörlerdir. Kaya yapıların en önemli özelliklerinden biri, doğal taşın yüksek dayanıklılığı sayesinde diğer geleneksel yapılarla karşılaştırıldığında çok daha sağlam kalmalarıdır (Özcan Abdik, 2013).

Ayrıca, kaya mimarisi çevre dostu malzeme ile oluşturulmuştur. Bölgenin iklimine ve topografik alt yapısına uygundur. Taşıma vb. işlemler yapılmadığından karbon ayak izi düşüktür, yaşanabilecek doğal afetlere (deprem, sel vb.) dayanıklıdır. Yapıların inşasında doğal ortam kullanılmakta, çevresel olumsuzluklar en aza inmekte, hatta çevresel imkânlar faydaya dönüşmektedir. Kaya evlerde yüzyıllardan beri yaşam sürmekte, zamanın değişen koşulları göz önüne alındığında kaya yerleşimler konut halinde devam ettiği gibi, çeşitli ticari işletmelere dönüşenler de olmaktadır.

2.1. Kapadokya Kaya Mimarisi

Günümüzde Kapadokya, coğrafi olarak Kayseri, Niğde ve Kırşehir illerinin oluşturduğu üçgen içinde kalan bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Kapadokya’nın mimari ve kentsel dokusunu en iyi yansıtan bölgeler arasında Ürgüp, Göreme ve Uçhisar öne çıkmaktadır (Görsel 1).



Bölgenin jeolojik yapısı, yaklaşık 60 milyon yıl önce meydana gelen volkanik faaliyetlerin sonucunda oluşmuştur. Toros Dağlarının yükselişiyle Anadolu platosu kuzeyde sıkışmış ve Erciyes, Hasandağı, Göllüdağ gibi volkanlar faaliyete geçip lavlar püskürtmüşlerdir (Özdemir, 2022). Bu süreçte, volkanlardan çıkan tüflerin soğuması, çeşitli boyutlarda yükseltilerin meydana gelmesine yol açmıştır. Zamanla bu sivri yükseltiler çatlaklar, kırılmalar, rüzgâr ve yağmur gibi doğal süreçlerin etkisiyle şekillenmiş ve bugünkü karakteristik görünümüne kavuşmuştur (Bilgili, 2014).

Kapadokya, tarih boyunca ilkel insan toplulukları için güvenli bir sığınak işlevi görmüştür. Bölgenin kendine has yapısı ve doğal şekilleri, halkın düşman saldırılarına ve savaşlara karşı gizli kalmasını sağlayarak, koruma alanı oluşturmuştur. İlk dönemlerde kaya boşlukları ve mağaralarda yaşamını sürdüren insanlar, zamanla bu doğal kayaları oyma tekniklerini kullanarak kendilerine özgü yapılar ve yaşam alanları inşa etmiştir. Bu özellikleriyle, Kapadokya mimarisinin bir mimarın müdahalesine gerek kalmadan mevcut kaya boşluklarının düzenlenmesi ve planlanmasıyla oluştuğu ifade edilebilir (Kırbaş, 2019).

Kapadokya bölgesindeki yapı tipi bölgenin doğal kaynaklarına ve jeolojik koşullarına uyum sağlayan dört temel gruba ayrılmaktadır:

- kaya oyma yapılar,
- kaya oyma-yığma yapılar,
- yığma yapılar,
- iskelet yapılar.

Kaya oyma yapılar, doğal kayaların oyulmasıyla şekillenen, bölgenin karakteristik mimarisini yansıtan dayanıklı ve çevreyle uyumlu bir yapı türüdür. Kaya oyma-yığma yapılar,

hem oyma tekniklerini hem de yığma taş kullanımını birleştirerek ikili bir sistem sunmaktadır. Yığma yapılar, taş blokların üst üste yerleştirilmesiyle inşa edilen geleneksel mimari örneklerdir. İskelet yapılar ise modern yapı teknolojileriyle üretilmiş olup, bölgedeki en gelişmiş yapı tipini temsil eder. Bununla birlikte, iskelet yapıların cephelerinde genellikle geleneksel taş malzemeler kullanılarak bölgenin özgün estetiği korunmaya çalışılmış, böylece modern ve yerel mimari arasında bir köprü kurulmuştur. Bu yaklaşımla, Kapadokya'nın mimari mirası çağdaş yapılarda da yaşatılmaktadır (Macit Erdal, 2018; Özata ve Arun, 2018).

Bu makalenin Kapadokya ayağı için alan çalışması Göreme'de yapılmıştır. Göreme; Nevşehir, Ürgüp ve Avanos üçgeni arasında konumlanmıştır ve tarih boyunca farklı durumlarda kullanılmıştır. Roma döneminde mezarlık olarak kullanılan bölge, daha sonra Roma baskısından kaçan Hristiyanların sığınma ve yerleşim alanı olmuştur. Bu dönemde Göreme, dini bir merkez haline gelerek manastırlar, kiliseler, şapel, yemekhaneler, keşiş hücreleri, depolar ve şarap üretim alanları gibi birçok yapının inşasına sahne olmuştur. Göreme'deki kaya yapılar ve konutlar, kullanıcıların ihtiyaçlarına göre farklı boyutlarda tasarlanmış ve genellikle bir avlu ile çevrelenmiştir (Özcan Abdik, 2013; Göreme Belediyesi, t.y.).

2.2. Kandovan Kaya Mimarisi

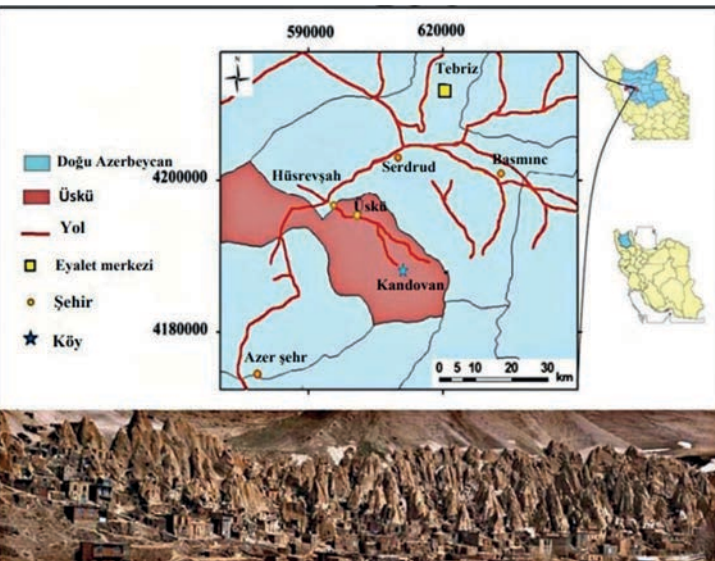
Kandovan, İran'ın kuzeybatısında, Sahand Dağlarının kuzeydoğu eteklerinde, deniz seviyesinden 2400 metre yükseklikte ve Tebriz şehrine 65 kilometre uzaklıkta yer almaktadır. Sahand Dağı, İran'ın önemli sönmüş yanardağlarından biri olup

son patlamasını yaklaşık 140 bin yıl önce gerçekleştirmiştir. Bu volkanik faaliyetlerin ardından, farklı şekillerde kaya formları, özellikle yatay, sütunlu ve konik piramit gibi yapılar ortaya çıkmıştır (Görsel 2) (Pourmohammadi ve Nasrollahzadeh, 2014).

Kandovan, İran'ın en eski ve tarihi yörelerinden biri olmasının yanı sıra turistik bir bölge olarak da dikkat çekmektedir. Bölgenin kendine has mimarisi, tarih boyunca hem araştırmacıların hem de ziyaretçilerin ilgisini çekmiştir. Kandovan'ın kaya yapıları incelendiğinde, diğer kaya oyma evlerinden farklı olarak, dini veya kutsal bir öge ya da yapının bulunmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum, Kandovan kaya yerleşimlerinin yalnızca barınma amacıyla, güvenli bölge olarak kullanılan oyulmuş yapılar olduğunu ve herhangi bir dini veya kutsal amaç taşımadığını göstermektedir (Kargar, Khalili ve Khalili, 2018).

Kandovan köyünde barınma, bölgenin coğrafi özellikleri ve mimarisiyle iç içe bir ilişki içindedir. Kayaların koni şeklinde oluşu, evlerin çatısız olmasını sağlarken, bu doğal yapı her türlü hava koşuluna karşı koruma sağlar. Oyma evlerin yapımı zor olsa da bu yapılar uzun yıllar boyunca barınma ihtiyacını karşılar ve bakıma ihtiyaç duymaz. Ayrıca evlerin mimarisi, geleneksel yaşam biçimlerine uygun olarak tasarlanmıştır. Geçmişte, bu evler savunma açısından önemli bir konumda yer almakta olup, köy halkının dış tehditlere karşı korunmasını sağlamıştır (Sabri, 2007).

Kaya oyma evlerin yapılışında herhangi bir malzeme kullanılmadığı için, sürdürülebilir mimarinin önemli örneklerinden sayılmaktadır. Bu evlerin yapılış günümüz mimarlarının da



SOLDA Kandovan bölgesinin İran haritasındaki yeri ve genel yapısal görünümü (Amini Birami vd., 2015) (Görsel 2).

Kandovan'da iki katlı bir kaya oyma ev örneği (Gorji Mahlabani ve Sanaei, 2010) (Görsel 3).

SAĞ ÜSTTE Kandovan'da örnek ev planı (Soleimani Bavarsad, vd., 2022; Kargar, Khalili ve Khalili, 2018) (Tablo 1)

dikkatini çekmiş ve alan çalışması sırasında yapılan görüşmelerde, pek çok mimarın alanda inceleme yaptıkları saptanmıştır. Kandovan bölgesindeki kaya yerleşimler, genellikle ev olarak kullanılmaktadır. Bu evlerin önemli özelliklerinden biri, insanlar tarafından mağaralardan etkilenecek yapılmasıdır. Evlerin yüksekliği 11 ile 14 metre arasında değişmektedir. Koni şeklinde olan evlerin çapı 8 metreye ulaşmaktadır. Evler; kayanın şekline ve hacmine bağlı olarak ikili, üçlü olarak yapılabildiği gibi, bir kaç katlı da olabilmektedir. En yaygın olarak kullanılan ev biçimi, iki katlı evlerdir (Görsel 3) (Soleimani vd., 2022).

Çok katlı evlerde, merdiven evin dışında konumlandırılmakta, farklı kısımlarına ulaşım bu şekilde sağlanmaktadır. Evler işlevsel dağılım açısından incelendiğinde, genellikle zemin katın daha büyük olması ve fazla ışık görmemesi sebebiyle ahır, birinci ve ikinci kat diğer yaşam alanları, üçüncü kat misafir odası ve eğer mevcut ise dördüncü kat da depo olarak kullanılmaktadır (Tablo 1) (Soleimani vd., 2022).

3. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik sanayi toplumlarının yaşantısının farklılaşması, tüketim alışkanlıklarının artması, kırsal alandan uzaklaşarak kentlere yönelme, tarımın azalması, sanayinin gelişmesi, fosil yakıt kullanımının artması, doğal çevrenin, flora ve faunanın tehdit altına girmesi, iklimsel bozulmalar, çevre kirliliği sonuçları ile başa çıkabilmek adına insanların dikkatinin çevre üzerine yönelmesiyle birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Gelecek kuşakların yaşam standartlarını koruyabilmek için, bir anahtar durumundadır. Sürdürülebilirlik; ekonomik, ekolojik ve toplumsal (sosyal-kültürel) olmak üzere üç temel boyutta irdelenebilir. Bu boyutlar, birbirini tamamlayıcı nitelikte olup eş zamanlı olarak ele alınmalıdır (Özdemir, 2022; Aykan, 2022).

Ekonomik sürdürülebilirlik, sermayenin korunmasını ve faydalı varlıkların uzun vadede düşük maliyetle kullanılmasını ifade eder. Mimari açıdan, inşaat sürecinin kısa tutulması, malzeme maliyetinin düşük olması ve kullanılan malzemelerin dayanıklı ve yeniden kullanılabilir özellikte olması

Alanlar	Özellikler	Örnek Plan Şeması
1 Astana	Evin girişi	1. Kat Planı Zemin Kat Planı 1. Merdiven; 2. Astana(Giriş); 3. Oturma Odası; 4. Salon; 5. Yık Yeri; 6. Balkon; 7. Raf(Niş); 8. Mutfak; 9. Banyo; 10. Ahır
2 Salon	Evlerde salon işlevi olan en büyük alan 20 m ² 'den oluşmaktadır.	
3 Mutfak	Mutfakta yer alan en önemli bölüm taş fırındır.	
4 Yık Yeri	Yorgan, yastık, elbise vb. eşyaların konulduğu yerdir. Bu kısım genellikle düz alan'da ve duvar kenarında bulunmaktadır.	
5 Sandıkhan	Evin içinde bulunan küçük depo.	

gereklidir. Ekolojik sürdürülebilirlik çevrenin korunması ve çevresel etkilerin kontrol altına alınmasını amaçlar. Bu boyut, yenilenemeyen enerji kaynaklarının dikkatli tüketilmesi ve mümkün olduğunca yenilenebilir enerji kullanımına öncelik verilmesi gibi önlemleri içerir (Keskin, 2022). Sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik ise toplumun yaşam şekli üzerinden biçimlenir. Eşitlik, insan haklarına saygı, yaşam kalitesinin artırılması ve refahın sağlanması, insan sağlığının ve mutluluğunun ön planda tutulması, sosyalleşme imkânları ve kültürel değerlerin korunması bu boyutun temel amaçlarıdır. Aynı zamanda kültürel çeşitliliğin korunması, doğal çevreyle uyum içinde bir yaşamın desteklenmesi ve toplumsal barışın güçlendirilmesi, sosyal sürdürülebilirliğin önemli öğeleri arasında yer alır; bu üç boyut, sürdürülebilir kalkınmanın birbiriyle bağlantılı ve tamamlayıcı unsurları olarak değerlendirilmelidir (Doğru, 2009). Kavram, mimarlık alanında “sürdürülebilir mimarlık” başlığı altında kendini göstermiştir. Sürdürülebilir mimarlık, bir yapının proje evresinden başlayarak tasarım- yapım- kullanım ve ömrünü tamamladıktan sonra da yıkım süreçlerini baştan planlamak suretiyle gerçekleşir. Yapıların tasarım sürecinden itibaren, uzun ömürlü, esnek ve yeniden kullanılabilir şekilde oluşturulması sürdürülebilir mimarlığın hedefleri arasındadır. Bu yaklaşım iç mekân, bina kabuğu ve fiziksel çevre olmak üzere birbiriyle ilişkili üç temel alanın iyileştirilmesine odaklanır. Sürdürülebilir mimarinin temel ilkeleri arasında; doğal kaynakların tüketimini azaltmak, yapıların doğayla ve topoğrafya ile uyumlu bir şekilde tasarlanması, güneş enerjisinin etkin kullanımı, esnek ve çok amaçlı mekânların oluşturulması, iç mekân hava kalitesinin artırılması, güvenlik ve sağlığın öncelikli olması, biyoçeşitliliğin korunması ve atık miktarının en aza indirilmesi bulunmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir bina tasarımlarında, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına öncelik verilmesi, fosil yakıtların üretim ve ulaşım süreçlerindeki etkisinin azaltılması

gibi çevresel etkileri en aza indiren yaklaşımlar benimsenmektedir (Ünal ve Tokman, 2011; Tavşan vd., 2021).

Sürdürülebilirlik adına yapılan çalışmalar son 50 yılda oldukça artmıştır. Sadece mimarlık alanında değil, pek çok farklı disiplinde bu konuda çalışmalar mevcuttur. Literatüre bakıldığında konuya ilgi duyanlar için çok çeşitlilikte yayın mevcuttur. Mimarlık boyutunda bir öze dönüş hareketi dikkati çekmektedir. Giderek doğadan kopan, doğal olandan uzaklaşan, betonların içine hapsolan yaşam şekilleri son yıllarda dönüşmeye başlamış, yüksek katlı yapılarda bile yeşil alanların yeniden yapılara kazandırılmasının, insanların sosyalleşebileceği ortamların oluşturulmasının, doğal ve yöresel malzeme kullanımının önemsendiği görülmektedir. Bu doğrultuda kaya mimarisi, doğal ve yöresel özellikleri kullanan bir yaşam şekli oluşturduğu için bütün yönleriyle incelenmiş ve kullanıcı görüşleri ile değerlendirilmiştir.

3.1. Kaya Mimarisi ve Sürdürülebilirlik Etkisi

Kaya mimarisi, kayada oluşturulan boşlukların genişletilerek mekân ve alan oluşturulması sürecidir. Geleneksel mimaride yapı, malzemelerle inşa edilirken, kaya mimarisinde süreç, doğrudan alandan başlayarak şekillenir. Kaya yapılar, kullanıcı ihtiyaçlarına göre şekillendirilmekte olup, genellikle ön kısımları yaşam alanı, arka kısımları ise ahır olarak işlev görmektedir. Çevre dostu ve ekonomik bir seçenek olan bu yapılar, bakım gerektirmemesiyle öne çıkmaktadır. Geçmişten günümüze kullanılan mağara ve kaya yapıları, modern yaşamın ihtiyaçlarına da cevap vermekte ve iklim koşullarına uyumlu, enerji tasarrufu sağlayan özellikleriyle sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır (Pourmohammadi ve Nasrollahzadeh, 2014; Yıldız, 2006).

Sürdürülebilirlik malzeme seçiminden önemli ölçüde etkilenir. Doğru malzemeler, enerji verimliliği, geri dönüşüm kolaylığı, dayanıklılık ve doğal etkenlere karşı dayanıklılık gibi faktörleri göz önünde bulundurulur. Ayrıca, malzeme taşımak için harcanan enerjiyi ve çevreye aktarılan sera gazı

etkisi yaratan gazları azaltmak da sürdürülebilirlik açısından kritiktir. Uygun malzeme seçimi, iç ve dış ortam arasındaki enerji alışverişini azaltarak, ısıtma ve soğutma ihtiyacını en aza indirir. Bu bağlamda, doğal malzemelere erişim ve sürdürülebilir yaşam şekli sunması açısından düşünüldüğünde kaya mimarisi ile şekillenen yerleşimlerin sürdürülebilirlik açısından önemli ölçüde olumlu sonuçlar vereceği öngörülmektedir (Rostam vd., 2014).

3.1.1. Kapadokya kaya mimarisi ve sürdürülebilirlik ilişkisi

Kapadokya'daki kaya yapıları, zaman içinde işlevsel olarak değişiklik göstermiştir. Önceleri yaşama, dinlenme, barınma ve savunma amaçlı olarak kullanılan mekânlar, daha sonra kaya oyma-yığma adı verilen başka bir yapı türünün ortaya çıkmasıyla beraber, samanlık, ahır, depo olarak kullanılmaya başlanmıştır. Evin yaşam alanı, eklenen yığma kısma taşınmış, altındaki kaya oyma kısmın ahır olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunun nedeni soğuk havalarda alt kattan üretilen ısıyı kullanmak olarak bilinmektedir (Macit Erdal, 2018).

Yığma türde yeni eklenen yapılarda yerel taş kullanımı, kayaların taş şeklinde kesilmesi ve kullanılması ekolojik ve ekonomik sürdürülebilirlik çabalarının göstergesidir. Binalarda kullanılan taş, bölgede yaygın olarak kullanılan taştır. Kolay işlenebilmesi, dayanıklılığı, bolluğu ve ısı yalıtımı olması malzemenin önemli özellikleridir. Ayrıca kayaya eklenen yığma kısım yapısal farklılığına rağmen, şekli ve tarihi dokuya benzerliği nedeniyle bölgenin geleneksel dokusuna uyum sağlamakta ve oluşan görsel uyum ve estetik, bölgede turizmin de popüler hale gelmesini sağlamaktadır. Kaya oyma yapıların diğer önemli özelliklerinden biri de iç alanın kendine has özellikleri ve hava akımı nedeniyle, sıcaklığın sabit kalmasıdır. Bölgenin sürdürülebilirliği, yerel taşların kullanımı ve kayaların işlenmesiyle sağlanmaktadır. Kaya yapılar, iç alanlarındaki doğal hava akımı sayesinde, genellikle ek bir ısıtma veya soğutma sistemine gerek duymaz, bu da enerji verimliliği açısından önemli bir fayda sunar. Bölgenin geleneksel yapısına uyum sağlayan yığma yapıların, hem estetik hem de yapısal bütünlük açısından bölgeye katkı verdiği

söylenilebilir (Macit Erdal, 2018).

Kapadokya'nın dikkat çekici özelliklerinden bir diğeri ise, kayalara oyulmuş güvercinliklerdir. Güvercinlikler, genellikle 5-10 metre yükseklikte bir iç alandan ve iç duvarlarda yumurtlama için oluşturulan çeşitli nişlerden oluşmaktadır. Dış cephede ise güvercinlerin girişi için dikkat çekecek şekilde boyanmış ve süslenmiş birkaç adet dar delik bulunmaktadır. Yörede çok sayıda olan bu güvercinliklerin oluşturulma sebebi, yeterli ekilebilecek toprağa sahip olunmaması ve güvercin gübresinin tarımda verimliliği artırmak için kullanılmasıdır. Ayrıca bu mekânlarda biriken güvercin gübresi içeride ısı yalıtımı rolü oynayan bir tabakanın oluşmasına neden olmaktadır (Özcan Abdik, 2013; Akcan, 2017).

3.1.2. Kandovan kaya mimarisi ve sürdürülebilirlik ilişkisi

Kandovan, diğer kaya köylerinden farklı olarak, yaşamın devam ettiği ve sakinlerinin, yapılar üzerinde büyük değişiklikler yapmadan köyün doğal yapısını koruyarak hayatlarını sürdürdüğü bir yerdir (Nahi ve Singery, 2015).

Bölgenin iklimine uygun olarak kayalar yüksek bir dayanıklılığa sahiptir. Yapıların kalın duvarları, aynı zamanda ısı yalıtımı sağlamakta, iç ve dış alanlar arasındaki ısı alışverişini en aza indirmektedir. Bu özellik sayesinde, binaların içi yazın serin, kışın ise sıcak kalmaktadır. Ayrıca, kayaların yan yana konumlanması, rüzgârın kırılmasına yol açmaktadır. Kandovan köyü sakinleri, evlerinde alt katı ahır, üst katları ise yaşam alanı olarak kullanmaktadır. Alt kat, ısı almaz ve nemli olduğu için bu düzenleme tercih edilmiştir. Ayrıca, alt kattan elde edilen ısı, üstteki yaşam alanlarının ısınmasına yardımcı olmaktadır. Köydeki evlerin bir diğer önemli özelliği ise, kapı ve pencerelerin yerleşimidir. Kapı ve pencereler, kar ve yağmurun içeri girmesini engellemek amacıyla duvar boşluklarına yerleştirilmiştir. Bölgedeki evler, topoğrafya ve iklimsel bilgilerin kullanımına dikkat edilerek oluşmuştur. Genellikle yerleşimlerin arka tarafı dağa bakacak şekilde konumlanmış, ön kısımları ise güneşin doğal ışığından ve ısısından en verimli şekilde faydalanabilmek için, güneğe doğru

inşa edilmiştir. Bu nedenle, pencereler genellikle güney cephesinde yer almakta ve kuzey yönünde pencere ya da boşluk bulunmamaktadır (Gorji Mahlabani ve Sanaei, 2010; Nahi ve Singery, 2015).

Bölgedeki doğal malzeme kullanımı yanında, bölgeden çıkan bir suyun oluşu da turizm açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Köyde bulunan içilebilir nitelikte maden suyu, 10 derece sıcaklığında soğuk kalsiyum karbonattan oluşmakta olup, yerel halkın inancına göre böbrek hastalıklarına iyi gelmektedir (Kargar, Khalili ve Khalili, 2018). Bu da hem bölgede barınan insanlara, hem de turistlerin bölgeye gelişine destek vererek ekonomik sürdürülebilirliği desteklemektedir.

4. Alan Çalışması

Alan çalışması, literatür verilerini sahada da sorgulayabilmek ve karşılaştırmalı değerlendirmek hedeflenerek yürütülmüştür. Literatür verileri özetle, geleneksel mimarlığın, bir toplumun kültürel, coğrafi ve sosyoekonomik yapısını yansıtan önemli bir yapı dili olduğunu söyler. Geleneksel mimari, doğal çevreyle uyumlu, estetik ve sürdürülebilir tasarımlar sunar. İnsan eseri ve kendi zamanının ürünüdür (ICOMOS,1999; Kısa Ovalı ve Delibaş, 2016) Yapılar genellikle usta-çırak ilişkisiyle inşa edilirken, yerleşim planları topografyaya uygun olarak şekillenir. İklimsel veriler ve bölgenin doğal dokusu malzeme seçiminde önem taşır. Yakın çevrede bulunan doğal malzemeler kullanılır ve genellikle enerji etkin tasarımlar oluşturulur. Ayrıca bu yapıların tasarımında toplumsal değerler, kültürel gelenekler ve inançlar belirleyici rol oynamaktadır. Yerel mimarinin temel özelliklerinin, günümüz teknolojisiyle yeniden yorumlanması, sürdürülebilir mimari çözümler geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Dipasquale vd., 2014). Geleneksel mimari değerlerin korunması ve çağdaş gereksinimlere göre adapte edilmesi, geçmiş ile gelecek arasında bir denge kurarak, mimarinin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır (Kısa Ovalı ve Delibaş, 2016).

Çalışmada Türkiye'nin Kapadokya (Göreme) bölgesi ile İran'ın Azerbaycan ilindeki Kandovan köyü, kaya yapıları barınma ve işlevsel kullanım açısından incelenmiştir. Saha çalışması ile birlikte doğal kaynakların hızla tükendiği ve çevresel sürdürülebilirlik sorunlarının

arttığı günümüzde, ekonomik, ekolojik, sosyal ve kültürel açıdan sürdürülebilir kaya oyma yapıların avantajları ve dezavantajları kullanıcı görüşleriyle saptanmıştır. Literatür araştırması ve alanda yapılan gözlem ve görüşmelerle kaya yapıların, barınma işlevi sağlarken, aynı zamanda çevre dostu ve sürdürülebilir yaşam alanları sunduğu belirlendiğinden, günümüzün yeni yerleşim alanları için uygulanabilir öneriler geliştirileceği öngörülmüştür. Araştırmanın alan çalışması, iki ayrı bölgede (Göreme ve Kandovan) gözlem ve kullanıcı memnuniyeti ölçümüne yönelik anketler ve yüz yüze görüşmeler ile yürütülmüştür.

Alanda yapılan saptama, gözlem ve görüşmelerle kaya oyma yapılarında yaşayan kullanıcıların yaşam şekilleri ve deneyimlerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan anketler, hem Göreme hem de Kandovan bölgesinde rastgele örnekleme yöntemi ile halen konut olarak kullanılan yapılardaki kullanıcılara anlık olarak evlerinin kapıları çalınıp kendilerinden izin istenerek uygulanmıştır. Ancak Göreme'deki konutların büyük bir kısmı işlev değiştirerek otele veya günlük kiralık konutlara dönüştürülmüştür ve geçici konaklama yerleri olarak kullanılmaktadır. O nedenle Göreme'de yapılan anketler, konut olarak kullanımın yanında geçici olarak kullanılan yapılarda da yürütülmüştür. Bu tür yapılarda görüşmeler, yer sahibi, geçici kullanıcı, görevli ve çalışanlarla yapılmıştır. Anketlerin, daha çok sürdürülebilirliği ölçmeyi amaçlayan sorulardan oluşması nedeniyle, konutlar yanında, geçici barınma fonksiyonlu binalarda da yapılmasının sonucu etkilemeyeceği öngörülmüştür. Geçici barınma fonksiyonu, tabloda “değişken” tabiri ile belirtilmiştir (Tablo 2). Anket; katılımcıların genel özelliklerini de sorgulamakla birlikte, kaya yapılarının sürdürülebilirliğini ölçmek için hazırlanmış soruları kapsamaktadır. Kapadokya, Göreme ve İran, Kandovan bölgelerinde yapılan anketler, demografik, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği, özellikle barınma koşulları açısından sorgulamaktadır. Alan çalışması sonuçları, kaya yapılarının sunduğu faydaları ortaya koymuş ve literatürle aynı doğrultuda sonuçlar elde edilmiştir.

ALAN ÇALIŞMASI (Kullanıcı deneyimlerini analiz etmeye yönelik anket sonuçları)											
Örnek Alan			GÖREME				KANDOVAN				
Genel Bilgiler	Cinsiyet	Kadın	%6				%40				
		Erkek	%94				%60				
	Yaş	18-25	4%				24%				
		26-35	24%				44%				
		36-50	38%				20%				
		51-60	26%				6%				
		60 ve üzeri	8%				6%				
	Eğitim	İlkokul	14%				16%				
		Ortaokul	24%				22%				
		Lise	50%				48%				
		Üniversite düzeyi	12%				14%				
Sürdürülebilirlik Analizi	Ekonomik	Evde yaşayan kişi sayısı	1-2	3-4	5 ve +5	Değişken	1-2	3-4	5 ve +5	Değişken	
			10%	28%	0%	56%	10%	35%	45%	10%	
		İklimlendirme sistemi kullanımı	Evet	Hayır	Bazen		Evet	Hayır	Bazen		
			0%	50%	50%		0%	70%	30%		
		Gelir düzeyi	Düşük	Normal	Yüksek		Düşük	Normal	Yüksek		
			10%	30%	60%		35%	55%	10%		
		Fatura giderleri/ kişi sayısı	(1-25)%	(25-50)%	(50-75)%	(75 -100)%	(1-25)%	(25-50)%	(50-75)%	(75-100)%	
			30%	70%	0%	0%	40%	60%	0%	0%	
		Turizm geliri	Var		Yok		Var		Yok		
			100%		0%		100%		0%		
	Ekolojik	Ev ve yaşam memnuniyeti	Var		Yok		Var		Yok		
			90%		10%		80%		20%		
		Doğa korunumu	Var	Yok	Orta		Var	Yok	Orta		
			50%	0%	50%		30%	0%	70%		
	Sosyal-kültürel	Komşuluk ilişkileri	İyi	Orta	Kötü	Eskiden iyiydi	İyi	Orta	Kötü	Eskiden iyiydi	
			35%	35%	0%	30%	90%	10%	0%	0%	
		Adet ve geleneklerin yaşanması	Evet	Hayır	Orta		Evet	Hayır	Orta		
			15%	36%	49%		48%	28%	24%		
		Turizmin kültüre olumlu etkisi	100%	0%	0%		100%	0%	0%		

ÜSTTE Anket sonuçlarının özeti (Davarisabegh, 2023). (Tablo 2).

Kandovan ve Göreme bölgelerindeki 100 katılımcı ile yapılan anket sonucunda, Göreme'deki kaya evlerinin büyük çoğunluğunun işlev değiştirdiği ve turistik amaçlarla kullanılmak üzere satışa çıkarıldığı saptanmıştır. Kandovan'da ise, bölge halkı hala kaya evlerde yaşamaya devam etmektedir. Tablodaki “değişken” olarak belirtilen yerler, geçici kullanım işlevinden dolayı evde yaşayan kişi sayısının sabit olmayıp, kullanıcının değişebildiğini göstermektedir. Bu “değişken”, otellerde, kiralık kaya konutlarında ikamet eden ve sayıları sürekli değişen müşteri veya çalışanları içermektedir. Dolayısıyla, bu hesaplama belirli bir konutta sürekli yaşayan bireyleri değil, konaklama tesislerinde ve kiralık kaya konutlarında geçici olarak bulunan kişileri de kapsayan dinamik bir yapıyı yansıtmaktadır.

Göreme: Ankete katılan 50 kişinin %94'ü erkek olup yaş aralığı 18-60 ve üzerindedir; %38'i 36-50 yaş grubundadır. Katılımcıların %50'si lise mezunudur. Kaya evlerde yaşayan kişi sayısı genellikle 1-5 arasında değişmekte, ancak otellerin yaygınlaşmasıyla %56 oranında geçici nüfus görülmektedir. Kaya evlerde ısıtma ve soğutma sistemlerine gerek duyulmazken, yağma yapılarda kış aylarında ısıtma kullanılmaktadır.

Turizm gelirleri otel sahipleri için yüksek bir avantaj sağlarken, emekli ve engelli bireyler için sınırlıdır. Halkın çoğu kaya yapılarda yaşamaktan memnun olsa da uzun süre kullanımın nefes darlığı gibi sağlık sorunlarına yol açabileceği düşünülmektedir.

Kandovan: Ankete katılanların %60'ı erkek, %40'ı kadın olup %44'ü 26-35 yaş grubundadır. Katılımcıların eğitim seviyeleri Göreme'ye benzer şekilde çeşitlidir. Kaya evlerde genelde 4-5 kişi yaşamakta ve ısıtma-soğutma sistemlerine ihtiyaç duyulmamaktadır. Turizmin halkın %100'ünün gelirin olumlu etkisi olduğu belirtilmiştir. Halk kaya evlerde yaşamaktan tamamen memnun olup, eski adet ve geleneklerin sürdürüldüğü saptanmıştır.

Barınma ve Sürdürülebilirlik: Her iki bölgede de kaya oyma evler, doğal ısı yalıtımı sağlayarak enerji tasarrufu sunmaktadır. Göreme'de otellerin yaygınlaşması barınma şeklini dönüştürürken, Kandovan'da geleneksel barınma koşulları sürdürülmektedir. Turizm her iki bölgede de ekonomik ve sosyal açıdan olumlu etkiler yaratmakla birlikte, Göreme'de geçici nüfusun artmasına ve geleneksel yaşam alışkanlıklarının azalmasına neden olmuştur.

Sürdürülebilirlik, ekonomik, ekolojik ve sosyokültürel olmak

	Kriterler	Göreme	Kandovan
Literatür araştırması	Kaya mimarisi	●	●
	Biçimsel özellikler (konik biçim)	●	●
	Sürdürülebilir Malzeme	●	●
	Her mevsim yapılabilme olasılığı	●	●
	Arazi yapısı /dağlık	○	●
	Arazi yapısı /düz -ova	●	○
	Yapılaşma biçimi- bitişik	○	●
	Yapılaşma biçimi-ayrık	●	○
	Düşük ısı alışverişi	●	●
	Minimum enerji tüketimi	●	●
	Zemin katın ahır işlevi	●	●
	Yapıların kat sayısı 1-5 arası	○	●
	Yapıların kat sayısı 1-10 arası	●	○
	Şifalı maden suyu	○	●
Saha araştırması	Güvercinlik	●	○
	Tekrar kullanılabilir malzeme	●	●
	Düşük yapım maliyeti	●	●
	Malzeme taşıma	○	○
	Isı yalıtımlı kalın duvarlar	●	●
	Isıtıcı ve soğutucu kullanımı	○	○
	Turizm geliri	●	●
	Farklı kültür ve dil tanımak	●	●
	Temiz ve erişilebilir bir iklim	●	●
	Doğa ve doku ile uyumlu tasarım	●	●
	Yeterli eğitim ve sağlık yapısı	○	○
	Konutların işlev değişimi	●	●
	UNESCO Dünya Mirası Listesi	●	○
	Kaya ve arazi satışı	●	○
	Doğalgaz	●	○
●: Var ○: Yok ●: Biraz var			

ÜSTTE Kandovan ve Göreme ile ilgili karşılaştırmalı sonuçlar (Davarisabegh, 2023) (Tablo 3).

üzere üç temel boyutta ele alınmaktadır. Sürdürülebilirliğin üç boyutu doğrultusunda belirlenen değerlendirme kriterleri çerçevesinde, her iki bölgeden seçilen örneklerin sürdürülebilirlik düzeyleri, gözlem ve anket sonuçları doğrultusunda analiz edilmiştir. Göreme ve Kandovan’da yürütülen saha çalışmaları ve yapılan analizler sonucunda, coğrafi olarak birbirlerinden uzak olmalarına rağmen, kaya yapılarının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Her iki bölge de mimari açıdan sürdürülebilir özellikler taşımakla birlikte, sosyal ve kültürel açıdan bazı farklılıklar barındırmaktadır. Bu farklılıkların temel nedenlerinden biri, Kandovan’da konut kullanımının halen devam etmesine karşın, Göreme’de turizmin etkisiyle konutların büyük ölçüde terk edilmesidir. Çalışma, farklı coğrafyalarda benzer yapı türlerini karşılaştırmayı amaçladığından, elde edilen bulguların karşılaştırmalı olarak sunulması araştırmanın anlaşılabilirliğini artıracaktır. Literatür taraması ve saha çalışmaları sonucu elde edilen veriler doğrultusunda her iki bölgenin benzerlikleri ve farklılıkları sistematik bir şekilde özetlenerek sunulmuştur (Tablo 3) (Davarisabegh, 2023).

5. Değerlendirme: Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışmada, Göreme ve Kandovan bölgelerindeki yaşam biçimleri, kültürel

gelenekler, iklim ve topoğrafya gibi farklılıklar ışığında kaya malzeme kullanılarak oluşturulan mimari çevreler incelenmiştir. Çalışmada, kaya malzemenin sürdürülebilirliğe olan katkısı, çevresel ve iklimsel veriler doğrultusunda alınan tasarım kararlarının etkisiyle birlikte ele alınmıştır. Yapıların ekonomik, ekolojik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik açısından benzer etkiler gösterdiği gözlemlenmiştir.

Alan çalışması; yerinde yapılan gözlemler, farklı yaş, cinsiyet ve eğitim seviyelerinden bireylerle gerçekleştirilen anketler yoluyla yürütülmüştür. Anketler, kaya yapıların sürdürülebilirlik özelliklerini irdelemeyi hedefleyerek hazırlandığından, hem var olan durumu sorgulamak, hem de kullanıcıların eksik bulunduğu yönleri öğrenebilmek üzerine şekillendirilmiştir. İki farklı sahada yürütülen çalışmadan elde edilen sonuçlar, halen içinde yaşam olan konutlar(ve geçici kullanım işlevinde olan konutlar) sürdürülebilirlik kriterlerini büyük ölçüde karşılarsa da, bazı olumsuzlukların da var olduğunu göstermiştir.

Alan çalışmasından edinilen sonuçlara göre;

- Konutların yapımında kullanılan malzeme ve biçimlenmeden kaynaklı olarak, iklimik konfor yeterince sağlanmıştır. Kandovan’da %70; Göreme’de %50 oranında ısıtma ve soğutma kullanılmamaktadır. Bu durum elektrik ve fosil yakıt kullanımını sınırladığı için ekonomik ve ekolojik sürdürülebilirlik yönünden olumlu olarak değerlendirilebilir.

- İki alan da mevcut yapıyı korumuş olduğundan turistlerin ilgisini çekmekte, bu da hem Göreme’de hem de Kandovan’da kullanıcıların tamamının turizm gelirinin var olduğunu belirtmesine neden olmuştur. Bu durum, ekonomik sürdürülebilirlik açısından olumludur.

- Kandovan’daki kullanıcılar komşuluk ilişkilerinin %90 oranında sürdüğünü söylemiştir. Göreme kullanıcıları ise, %35 oranında komşuluğun hala sürmekte olduğunu belirtirken, %30 oranında bozulmaya başladığını belirtmiştir. %35 oranında kullanıcı ise kararsız olarak görüş bildirmiştir. Bu durum Kandovan’da kaya yapılarda konut işlevli kullanım sürerken, Göreme kaya yapılarının fonksiyonel değişikliğe

uğradığı şeklinde yorumlanabilir. Göreme’de fiziksel yapı korunurken, fonksiyonel olarak bazı konutların otel kafeterya gibi farklı işlevlere dönüşmesi, kalan konut kullanıcılarının komşuluk ilişkilerinin bozulduğu yönünde görüş bildirmelerine neden olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

- Yaşam memnuniyeti, Kandovan’da %80, Göreme’de %90 olmak üzere yüksek oranda dır. Doğal çevrede yaşıyor olmak, kullanıcılar tarafından olumlu değerlendirilmiştir. Bu durum, çevresel sürdürülebilirliğin önemine işaret etmektedir.

- Doğa korunumu açısından; Kandovan’da %30, Göreme’de %50 oranında olumlu geri bildirim alınmıştır. Katılımcıların geri kalan kısmı doğanın kısmen korunduğunu belirtirken, korunmadığına dair herhangi bir görüş bildirilmemiştir. Bu veriler, her iki bölgede de doğanın tam anlamıyla korunmasa da genel olarak korunduğunu ve ciddi bir tahribatın söz konusu olmadığını göstermektedir.

- Geleneğin sürdürülmesi, Kandovan’da %48, Göreme’de %15 oranında olumlu değerlendirilmiştir. Geri kalan kullanıcılar olumsuz veya kararsız görüşü bildirmiştir.

- Her iki bölgede belirlenen genel olumsuzluklar; eğitim olanaklarının sadece ilkokul düzeyinde olması, sağlık hizmetlerinin küçük bir sağlık ocağıyla sınırlı kalması, doğalgaz gibi temel altyapı eksikliklerinin olması yönündedir. Doğal gaz Göreme’ye yeni gelmiş ancak Kandovan’da kültürel mirasın korunmasına yönelik yasaklar nedeniyle bölgeye doğal gaz getirilememiş bu da kullanıcıların yığma (bölgenin özel taşlarından yapılan) konutlarda kış aylarında ısınma zorluğu yaşadıklarını belirtmelerine neden olmuştur.

Litaratür ve saha çalışmaları sonuçlarına göre; her iki bölgenin de fiziksel olarak bulunduğu ve çevresel açıdan yüksek ölçüde sürdürülebilir olduğunu doğrulamaktadır. Yine araştırma sonuçları, kaya yapıların şekillenmesinde malzemenin, güneş, rüzgâr gibi iklimsel verilerin ve topoğrafyanın etkili olduğu ve bu doğal unsurların başarılı kullanımının pasif sürdürülebilirlik yönünden olumlu etkiler yaparak, konut içlerinde elektrik ve fosil yakıt kullanımını önemli ölçüde azalttığı görülmektedir. Her iki alan



Sanatsal İlkelere Göre Şehirlerin İnşası

YAYINEVİ Arketon Yayınları
YAZAR Camillo Sitte
BASIM Aralık 2024

Kitap tanıtım yazısından...

Kitabın editörü Aykut Köksal sunuş yazısında şöyle diyor:

“Camillo Sitte bir mimar, Viyana İmparatorluk Kraliyet Uygulamalı Sanatlar Okulu’nun yöneticisi. 1889’da yayımladığı Sanatsal İlkelere Göre Şehirlerin İnşası başlıklı kitabıyla şehircilik disiplininin öncü kuramcıları arasında bulunuyor. Sitte, kitabında Ortaçağ ve Rönesans şehirlerini ele alarak, endüstri öncesi dönemde şehir mekânının örgütlenme mantığını ortaya koyuyor.

Sitte’nin temel meselesi, endüstri toplumunun talep ettiği ve 19. yüzyılda, Haussmann’ın Paris’te gerçekleştirdiği modern dönüşümün bir öntip oluşturduğu yeni şehir mekânının eleştirisi idi. Sitte’nin şehir tasavvuru, Le Corbusier’nin çağdaş şehir tasarısını taşıyan ‘şehircilik düşüncesi’ ile de tam bir çatışma içindedir. Nitekim, Le Corbusier, Şehircilik adlı kitabında doğrudan Camillo Sitte’yi hedef alır.

Camillo Sitte, modernleşme ile birlikte kentsel mekânın biçimlendirilmesinin ‘teknik’ bir sorunsal olarak görülmesine karşı çıkarak, ‘sorunun yalnızca bir yanının çözümünün değil, diğer yanının, sanat yanının da en azından onun kadar önem taşıdığını bir kez daha göstermek gerekir’ diyor. Sitte’nin eski şehirlerin sanat yanı ile kastettiğini yapısal bir dile tercüme edersek, endüstri öncesi geleneksel şehrin mekânsal örgütlenme mantığıyla karşılaşırız. Geleneksel şehir, doğal dillerde olduğu gibi, dışarıdan müdahaleyle ya da iradi bir tasarımla değil belirli bir kendiliğindenlikle oluşmuş bir dizge, giderek bir yapı (structure) oluşturur. Şehir mekânının örgütlenme mantığını okumak için bu yapının kodlarını çözmek gerekir. Sitte de bu kitapta, bu kodları çözmeye çalışıyor.

Son bir sözle, Sanatsal İlkelere Göre Şehirlerin İnşası başlıklı bu çalışma, şehircilik disiplininin kuramsal arka planını belirleyen temel kilometre taşlarının başında geliyor. Taşıdığı önemin son derece geç bir tarihte farkına varılmış olması ise bu disiplinin zafiyetinin bir göstergesi olmalı.”



Workplace Design / Çalışma Alanları Tasarımı

YAYINEVİ Yem Yayın
YAZAR M. Serter Karataban
BASIM Aralık 2024

Kitap tanıtım yazısından...

M. Serter Karataban ve Teamfores Mimarlık’ın, günümüz çalışma alanı tasarımının temel unsurlarını, yaşanmakta olan dönüşümleri ve işin değişen doğasını gözünde bulundurarak hayata geçirdikleri tasarımlardan yola çıkarak hazırlanan “Workplace Design / Çalışma Alanları Tasarımı” adlı kitap YEM Yayın tarafından yayımlandı.

Çalışma mekânlarında özellikle son 10 yılda yaşanan değişime dikkat çeken M. Serter Karataban, kitabı hazırlama gerekçelerini şöyle özetliyor:

“... Teamfores’in genç ve dinamik ekibi olarak, 2013-2023 yılları arasında ülkemizde ve dünyada işyerlerinin nasıl evrimleştiğine dair deneyimlerimizi paylaştığımız bir kaynak oluşturmayı hedefledik. Bu kaynaktaki her şeyin, yazılı veya görsel herhangi bir materyalin evrensel olduğundan eminiz. Yani sosyal veya kültürel sınırları yoktur. Ayrıca bu kaynaktaki tüm verilerin bize ait olduğundan da eminiz. Ödül alsalar da almasalar da bazı projelerin ilerici, yenilikçi ve sosyal, çevresel açıdan duyarlı oldukları için işyerlerinin tasarımında devrim niteliğinde ve öncü olduklarını artık daha iyi görüyor ve anlıyoruz. Bazıları ise sadece nitelikli ve lüks tematik projeler. Hepsinin söyleyecek bir şeyi var ve umarım duyanlar için bir fark yaratırlar...”

Prof. Dr. Ahmet Tercan, kitapta yer alan “Çalışma Alanlarının Yeniden Tasarlanması” başlıklı sunuş yazısında şunları söylüyor:

“Kitap, günümüz çalışma alanı tasarımındaki öncelikli sorunları cesaretle ele alıyor. Ofis tasarımının temel unsurlarını, yaşanmakta olan dönüşümleri ve işin değişen doğasını kapsamlı bir şekilde inceliyor. Kilit konular arasında verimlilik, çalışma alanının çalışanlar için çekiciliği, kapitalizmden dataizme geçiş, kuralcılığa karşı esneklik, enerji ve sürdürülebilirlik, renk ve sanat eserlerinin rolü, liderlik, malzeme seçimleri, çalışanların esenliği ve duygusal anlamda desteklenebilmeleri gerçekliği yer alıyor. Bu unsurlar, kitap boyunca yeni bakış açılarıyla tartışılıyor ve yeniden tanımlanıyor...”



Ankara'da İz Bırakan Mimarlar: Kadri Erkman

YAYINEVİ VEKAM Yayınları
EDITÖR Nuray Bayraktar
BASIM 2024

Kitap tanıtım yazısından...

“Ankara’da İz Bırakan Mimarlar” projesi, Başkent Üniversitesi ve Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) iş birliğiyle 2017 yılında başlamış olup, 2020 yılında tamamlanmıştır. Proje, T. Elvan Altan (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü), Nuray Bayraktar (Başkent Üniversitesi Mimarlık Bölümü) ve Umut Şumnu (Başkent Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü) tarafından yürütülmekte olup; proje ekibi başta Başkent Üniversitesi olmak üzere çeşitli üniversitelerden -Burcu Ateş, Deniz Avcı Hosanlı, Elif Selena Ayhan Koçyiğit, Nehir Bera Biçer, Elif Cemre Çelikkhan Yozcu, Cem Dedekargınoğlu, Sabahat Selcan Dökmen Aykaç, Bengi Su Ertürkmen Aksoy, Beril Kapusuz Balcı, Onur Kutluoğlu, Nihan Oya Memlük Çobanoğlu, Neris Parlak Temizel, Tuna Öğüt, Seçil Özcan Geylani, Selim Sertel Öztürk, İlkur Sudaş, Ayten Hüma Tülce Uman, Melek Pınar Uz Baki- konuyla ilgili genç akademisyenlerden ve araştırmacılarından oluşmaktadır. Kentte önemli izler bırakan mimarları gündeme getirmeyi amaçlayan ve yeni çalışmalarla genişletilmesi düşünülen bu proje ile her yıl Ankara’da tasarladıkları konut, kamu ve sivil mimarlık yapıları ile özel bir önemi hak eden dört mimar/mimar grubu üzerine odaklanılarak, toplam 14 mimar/mimar grubunun çalışılması planlanmıştır. (...)

Kitabın sonuna eklenen harita ve güncel yapı fotoğrafları bölümünde Kadri Erkman’ın tasarımını üstlendiği, Ankara’da gerçekleştirilen, ulaşılabilen yapılarını toplu olarak görmek mümkün. Bu yapıları değerlendirme ve anlama olanağı sunan ve dönemin mimarlık ortamına ilişkin oldukça kıymetli bilgiler içeren bu kitabın iyi bir kaynak ve sonrasında yapılacak araştırmalar için önemli bir rehber olacağını umuyoruz.”



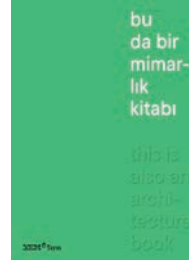
Bodrum Halikarnassos (1965-1991)

YAYINEVİ Yem Yayın
YAZAR Reha Günay
BASIM Eylül 2024



Mimarlık Öğrencisi misin?

YAYINEVİ Yem Yayın
YAZAR Havva Alkan Bala
BASIM Ekim 2024



Bu da Bir Mimarlık Kitabı This is also an Architecture Book

YAYINEVİ YEM Yayın
YAZAR Burak Pelenk
BASIM Mart 2025



Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri & Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon

YAYINEVİ Yem Yayın
YAZAR Zeynep Ahunbay
BASIM Eylül 2024



RİBA İklim Rehberi

YAYINEVİ Yem Yayın
YAZAR Mina Hasman
BASIM Şubat 2025



Avrupa Resim Yöntemiyle Eşlenik Dik İzdüşüm Alıştırmaları

YAYINEVİ YEM Yayın
YAZAR Fehmi Kızıl
BASIM Ocak 2025



Tasarımın Peşinde - 1960'lar Avrupası'nda Bir Mimarın Gezileri

YAYINEVİ Yem Yayın
YAZAR Firuzan Baytop
BASIM Aralık 2024



Çağdaş Mimarlık ve Sanat - Prof. Dr. Bülent Özer'e Armağan

YAYINEVİ Yem Yayın
YAZAR Ebru Özeke Tökmeci
BASIM Kasım 2024



Pandeminin Dönüştürdüğü Mekana ve İnsana Dair

YAYINEVİ İdeal Kent Yayınları
EDİTÖRLER Melis Oğuz Çevik, Ayçin Vural, Ayşegül Yarış
BASIM 2024



Cumhuriyetin 100. Yılında Yerel Yönetimler

YAYINEVİ İdeal Kent Yayınları
EDİTÖRLER Asmin Kavas, Hakan Olgun
BASIM 2025



Planlama, Tasarım ve Koruma Üzerine: Nuran Zeren Gülersoy'a Armağan

YAYINEVİ İdeal Kent Yayınları
EDİTÖRLER Azime Tezer, Turgay Kerem Koramaz, Burak Belli
BASIM 2025



Ankara Hatırası

YAYINEVİ İdeal Kent Yayınları
YAZAR Haluk İmga
BASIM 2025



Sanatta Tinsellik Üzerine

YAYINEVİ Arketon
YAZAR Vasili Kandinski
BASIM Mart 2025



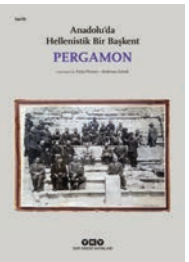
Wittgenstein ve Mimarlık: Düşünmek, Tasarlamak, İnşa Etmek

YAYINEVİ Arketon
EDİTÖR Céline Poisson
BASIM Aralık 2024



Dış Göçün Odağında Türkiye Kentleri: Kuram, Uygulama ve Mekânın Değişimi

YAYINEVİ İdeal Kent Yayınları
EDİTÖRLER Sezen Savran, Penbecioğlu, Alahan Demirkol
BASIM 2024



Pergamon - Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent

YAYINEVİ Yapı Kredi Yayınları
HAZIRLAYANLAR Felix Pirson, Andreas Scholl
BASIM Mart 2025 (ikinci Baskı)



Ege Efsaneleri - İzmir ve Çevresi

YAYINEVİ Yakın
YAZAR Yaşar Ürük
BASIM Ocak 2025



Soğan Kalesi, İzmir'in "Kayıp" Kalesi

YAYINEVİ Yakın
YAZAR Petros Mehtidis
BASIM Şubat 2025

Ege Mimarlık Yayın Çizgisi

EGE MİMARLIK, mimarlık mesleğinin çok boyutlu sorunlarını tartışmaya açan, özgün mimari üretimi ve yapısal çevrenin oluşumunda etkili disiplinlerarası karşılaşmaları kapsayan, kentler, mekân ve toplumsal yaşamı odağına alan araştırmaları yayınlar. Mimari kültürün sürekliliğini sağlamak adına, akademik çalışmaları ve güncel kuramsal tartışmaları okuyucu ile paylaşır.

Bu bağlamda, geçmiş ve bugünden hareketle, yerel ve küresel arasında ilişkiler kurarak gündemi/günceli yakalamaya, tasarımı tüm boyutlarıyla ele almaya çalışır.

EGE MİMARLIK bir yandan Mimarlar Odası İzmir Şubesi üyeleri için etkin bir mesleki iletişim platformu oluştururken, diğer yandan mimarlık öğrencilerine mesleki ortamın olanaklarını ve olasılıklarını tanıtarak eğitimi de kapsayan geniş bir okuyucu yelpazesine seslenir.

Yılda dört sayı hâlinde basılı ve sayısal olarak yayınlanan hakemli ve ulusal bir dergidir.

AMAÇ

Mimari ürünü merkeze alır.

Mimariye kültürel bir olgu olarak yaklaşan akademik üretimi teşvik eder.

Mimari üretimi farklı ölçeklerde ve diğer tasarım disiplinleri ile ilişkilendirir.

Kuram ile meslek pratiği arasında tutarlı bağlar kurar.

Mimari üretimin teknoloji ve mühendislik alanları ile iyi entegrasyonu için sürdürülebilir yapı endüstrisi uygulamalarını yaygınlaştırmaya çalışır.

Özellikle Ege Bölgesi'ndeki güncel Yerel mimari üretimin nitelikli örneklerini ve bunlara ait tasarım süreçlerini yayınlamak yaygın etkiyi büyütme amaçlar. Bu anlamda tasarım ekiplerinin nitelikli yaklaşımları kadar kullanıcılar, yerel yönetimler, yapı endüstrisi ve planlama kararları ile olan ilişkileri de içeren bir yapı tanıtımı çizgisini hedefler.

İz bırakan mimar ve tasarımcılar ile mimari ürünleri yayınlamak kent belleğine katkıda bulunur.

İzmir kentinin, yakın coğrafyası ile ilişkilerini ve ulusal bağlamda görünürliğini artırmayı hedefler.

KAPSAM

EGE MİMARLIK, Ege Bölgesi özelinde coğrafi farkındalık yaratan, aynı zamanda süreklilik ve benzerlikleri, nedensellik ilişkileri içerisinde ele alan, eleştirel bakış açısına sahip, akademi ve pratik arasında bağ kuran nitelikli yayınlara yer verir. Böylelikle, mimarlık mesleğinin topluma daha iyi hizmet edebilmesi amacıyla, özgün bilimsel verileri paylaşma ve tartışmaya açar.

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Ege Mimarlık Dergisi'ne gönderilecek araştırma makaleleri araştırma ve yayın etiğine uygun olmalıdır. Yayın Kurulu üyeleri ve Yayın Sekreteri açık erişim olarak Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors ve COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors rehberliğinde uluslararası standartları takip etmektedir.

Yazar, yayın kurulu, hakem ve okuyucuların sürece katkı sağlaması, etik ilkelere uymayan durumların yayın sekreterliğine bildirilmesi gerekmektedir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi gereğince;

(1) Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler şunlardır:

- İntihal: Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek,
- Sahtecilik: Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan veya tahrif edilmiş verileri kullanmak,
- Çarpıtma: Araştırma kayıtları veya elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan cihaz veya materyalleri kullanılmış gibi göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,
- Tekrar yayım: Mükerrer yayınlarını akademik atama ve yükselmelerde ayrı yayınlar olarak sunmak,
- Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla sayıda yayımlayarak bu yayınları akademik atama ve yükselmelerde ayrı yayınlar olarak sunmak,
- Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

(2) Diğer etik ihlal türleri şunlardır:

- Destek alınarak yürütülen araştırmalar sonucu yapılan yayınlarda destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile bunların katkılarını belirtmemek,
- Henüz sunulmamış veya savunularak kabul edilmemiş tez veya çalışmaları, sahibinin izni olmadan kaynak olarak kullanmak,
- İnsan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek,
- İnsanlarla ilgili biyomedikal araştırmalarda ve diğer klinik araştırmalarda ilgili mevzuat hükümlerine aykırı davranmak,
- İncelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri eser sahibinin açık izni olmaksızın yayımlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak,
- Bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak,
- Dayanaksız, yersiz ve kasıtlı olarak etik ihlal isnadında bulunmak,
- Bilimsel bir çalışma kapsamında yapılan anket ve tutum araştırmalarında katılımcıların açık rızasını almadan ya da araştırma bir kurumda yapılacaksa ayrıca kurumun iznini almadan elde edilen verileri yayımlamak,
- Araştırma ve deneylerde, hayvan sağlığına ve ekolojik dengeye zarar vermek,
- Araştırma ve deneylerde, çalışmalara başlamadan önce alınması gereken izinleri yetkili birimlerden yazılı olarak almamak,
- Araştırma ve deneylerde mevzuatın veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ilgili araştırma ve deneylere dair hükümlerine aykırı çalışmalarda bulunmak,
- Araştırmacılar ve yetkililerce, yapılan bilimsel araştırma ile ilgili olarak muhtemel zararlı uygulamalar konusunda ilgilileri bilgilendirme ve uyarma yükümlüğüne uymamak,

- k) Bilimsel çalışmalarda, diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri ve bilgileri, izin verildiği ölçüde ve şekilde kullanmamak, bu bilgilerin gizliliğine riayet etmemek ve korunmasını sağlamamak,
- l) Akademik atama ve yükseltmelerde bilimsel araştırma ve yayınlara ilişkin yanlış veya yanıltıcı beyanda bulunmak.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarlar bilim araştırma ve yayın etiğine uymalı; araştırmaya önemli ölçüde katkıda bulunmalı; makaledeki verilerin özgün ve gerçek olduğunu beyan etmeli; kaynakça listesini eksiksiz hazırlamalı; aynı araştırmanın birden fazla dergide yayımlanmasına izin vermemelidir. Hakemlerin Sorumlulukları

Hakemler tarafsız bir değerlendirme yapmalı; araştırma, yazar(lar) ve/veya araştırmaya fon sağlayıcılar ile çıkar çatışması içinde olmamalı; makale içinde atıfta bulunulmamış eserleri belirtmeli; intihal olduğundan şüphelendiği durumları editöre bildirmeli; gizlilik esaslarına uymalıdır.

Editöryal Sorumluluklar

Editör/Yayın Kurulu kabul edilen veya reddedilen makalelerle çıkar çatışması içinde olmamalı ve hakemler ile yazarlar arasında olası bir çıkar çatışmasına izin vermemeli; makale seçimlerinde alana sağlanacak katkı dikkate alınmalı; hakemlerin ismini saklı tutmalı; intihal ve yanıltıcı veriye engel olmalı; hakemlik sürecinin iyileştirilmesi ve korunması ön planda tutulmalıdır. Başvuran makalelerin adil olarak kör hakem değerlendirme sürecini yönetmeli; yayımlanmadan önce tüm bilgilerin gizliliğini korumalıdır. Gerekli görülen durumlarda hakemlerin değerlendirmelerini diğer hakemler ile paylaşabilir.

Okurların yayımlanan bir makalede fark edeceği yanlışları egemim@izmimod.org.tr adresine mail atarak bildirmesi önerilir.

İntihal Taraması ve Yayın Kurulunun Ön Değerlendirmesi

Çalışma, dergi yayın ilkelerine ve başvuru şartlarına uygunluk açısından Yayın Sekreteri tarafından incelenir. Ardından Yayın Kurulu üyelerine kör değerlendirme için sunulur. Başvuran makaleler dergi yayın etiğine uygunluk, tema çağrısı içeriği, akademik dil açısından incelenir. Bu inceleme en fazla 15 gün içinde tamamlanır.

Hakem Değerlendirme Süreci

Yayın Kurulu'nun incelemesiyle seçilen ve olumlu olarak değerlendirilen makaleler en az iki hakemin görüşüne sunulur. Hakem süreci kör hakemlik uygulaması çerçevesinde gizlilik içinde yürütülür. Hakemin incelediği çalışma hakkındaki değerlendirmesini Hakem Değerlendirme Formu'na işlemesi ve bunun üzerinde en az 150 kelimelik bir açıklama ile gerekçelendirmesi talep edilir. Yazar ile hakem arasındaki iletişimi, gizliliği koruyarak Yayın Sekreteri/Editör sağlar. Hakem değerlendirme süreci en fazla üç turda sona erer. Yazar(lar)ın en fazla iki revizyon hakkı bulunur.

Sürecin sonunda hakem raporlarının her ikisi de olumlu (kabul görüşünde) ise çalışma dergide yayımlanmaya uygundur. İki hakemden biri olumsuz (ret) görüş belirttiyse çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir. Makale, en az iki hakemin olumlu kararı sonucunda yayımlanabilir.

Yayın Sekreteri/Editör Kontrolü

Yayın Sekreteri/Editör, yazar(lar)ın talep edilen düzeltmeleri yapıp yapmadığını kontrol eder; atıf ve kaynakça kontrolünü yapar; makalenin dil kontrolünü yapar.

Dizgi ve Mizanpaj Aşaması

Yayımlanmasına karar verilen makalelerin dizgi ve mizanpajı yapılarak yayına hazırlanır.

Dağıtım

Yayımlanan sayıya ait matbu nüsha en geç 30 gün içinde yurt içindeki referans kütüphanelerine ve dağıtım merkezine iletilir.

EGE MİMARLIK İÇERİK GÖNDERİMİ

Ege Mimarlık dergisi yılda dört sayı olmak üzere üç aylık aralıklarla yayımlanan hakemli bir dergidir. Her sayı için Yayın Kurulu tarafından bir tema belirlenir ve makale çağrısı yapılır. Başvuran makaleleri Yayın Kurulu değerlendirir. Bu ön değerlendirmede seçilen makaleler en az iki hakeme gönderilir. Yazar ve hakemler arasında en fazla üç turda tamamlanan değerlendirme sürecinin sonunda iki hakemin Kabul görüşü alan makaleler yayınlanır.

Makaleler araştırma ve yayın etiğine uygun olmalıdır. Yazar, yayın kurulu, hakem ve okuyucuların sürece katkı sağlaması, etik ilkelere uymayan durumların yayın sekreterliğine bildirilmesi gerekmektedir.

Tüm içerikler, tema çağrı takvimine uygun olarak egemim@izmimod.org.tr elektronik posta adresine gönderilmelidir.

MAKALE BAŞVURUSUNDA EKLENECEK DOSYALAR:

1-MAKALE: Başlık, ana metin, dipnotlar ve kaynakçayı içeren dosya (5000-7000 kelime) (.doc/.docx ve .pdf formatında)

*Bu dosyaya yazar isimleri eklenmemelidir.

*Görseller metin içinde düşük çözünürlüklü (100 dpi) olarak resim altı yazıları ve kaynaklarıyla birlikte istenilen yerlere eklenmelidir. Kullanılan görsellere metin içinde referans verilmelidir.

2-TÜRKÇE-İNGİLİZCE ÖZETLER VE ANAHTAR KELİMELER: Türkçe ve İngilizce başlıklarla birlikte 80 kelimeyi geçmeyen özet metinler ve beşer anahtar kelime (.doc/.docx ve .pdf formatında)

3-GÖRSELLER: Ayrı bir dosya olarak görseller 300 dpi çözünürlükte jpeg, tiff ya da pdf formatında teslim edilmelidir.

4-KİMLİK BİLGİSİ VE KÜNYE: Yayımlanması istenen sırayla yazarların isimleri, unvanları, ORCID numaraları, (varsa) görev yaptıkları kurumlar, e-posta adresleri ve açık adreslerini içeren iletişim bilgileri (.doc/.docx ve .pdf formatında)